

XENOFON

Anabasis

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

AU APĂRUT

TITUS LIVIUS

De la fundarea Romei, vol. V.

PLUTARH

Vieți paralele, vol. II

TACTUS

Istoriile

XENOFON

ANABASIS

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

9150-93 (100)
X 40

3

X E N O F O N

ANABASIS

TRADUCERE, STUDIU INTRODUCŢIV,
REZUMATE ŞI NOTE

de

MARIA MARINEŞCU-HIMU

3

Statul Popular al Rationului „Griviţa Regie”
BIBLIOTECA RAIONALĂ
„D. MITRIE GOLINTHEANU”
BUCUREŞTI

V88

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ✓

Bucureşti, 1964

STUDIU INTRODUCŢIV

Xenofon a fost un scriitor multilateral care a cultivat cu un egal interes istoria, filozofia, economia, ca și problemele de echitație și de vânătoare¹. Pentru această diversitate de preocupări el era apreciat de Dion Crisostomul, retorul din secolul I e.n., ca unul dintre scriitorii cei mai indicați pentru a contribui la formarea oamenilor de stat. În fața posterității însă Xenofon s-a impus mai ales prin lucrările sale istorice, în cuprinsul cărora o veche tradiție situează la locul cel mai de cinste povestirea *Anabasis*. Lucrarea, unică în felul ei, este o narațiune a autorului ca martor ocular, participant de frunte la expediția rămasă celebră a „celor zece mii” de mercenari greci, înrolați în armata prințului persan Cyrus, care pornise, în 401 î.e.n., să se războiască cu fratele său Artaxerxe Mnemon, urmaș la tron al lui Darius al II-lea. Expediția urmărea alungarea de pe tron a lui Artaxerxe și înscăunarea lui Cyrus, fiul mai mic al lui Darius. La început simplu participant la expediție, în calitate de invitat al lui Proxenos², comandantul contingentului beoțian al mercenarilor, Xenofon, remarcându-se prin energia și desțoinicia lui, este ales, după uciderea comandanților greci de către satrapul Tisaferne, printre noii comandanți care urmau să conducă acțiunile grecilor în retragerea lor după bătălia de la Cunaxa³. Părtaș, alături de mercenari, la suferințe și bucurii, victorii și înfrângeri, intervenind cu succes în situații critice, la sosirea în portul Calpe este ales comandant suprem al celor cinci mii de greci care mai supraviețuiau, urmînd ca de acum încolo să le călăuzească drumul pînă la întoarcerea în patrie. Lucrarea prezintă, pe lîngă vicisitudinile legate de o întreprindere temerară, frămîntările orașelor

---

¹ Xenofon, *Tratatul despre echitație*, I, 1, *Tratatul despre vânătoare*, I, 18.

² *Anabasis*, III, 1, 4.

³ *Ibidem*, II, 6.

pontice în fața mercenarilor iviți în preajma lor, starea de destrămare a imperiului persan, lupta pentru independență a unor populații din acest imperiu ca misi, pisizii și carducii.

Dar cuprinsul lucrării *Anabasis* ne apare ca un document și mai important dacă ținem seama de faptul că expediția celor zece mii de mercenari greci se încadrează printre evenimentele de seamă care au marcat afirmarea elenismului în Orient, ca un preludiv al expansiunii macedonene de mai târziu. Zăbovind asupra acestui contact al grecilor cu Orientul, putem spune că în egală măsură cu oștile regelui spartan Agesilau, care se războiau cu satrapii persani pentru apărarea cetăților grecești microasiatice și cu cetele de exilați greci recrutați de regii ahemenizi, cei zece mii de mercenari greci din slujba lui Cyrus au avut rolul de a pregăti calea pentru o viitoare pătrundere în Asia a unui număr considerabil de negustori, artiști și filozofi greci. În epoca în care se situează acțiunea lui Cyrus, pe întreg teritoriul de la Bosfor la Nil ca și în regiunea Balcanilor și a Pontului Euxin sînt frecvent menționați prinți indigeni care-și fac o cinste din a-și căsători fiicele și surorile cu condotieri greci¹. Centrele elenizante sînt din ce în ce mai des semnalate. Insula Cipru, datorită legăturilor dinastiei din Salamina Cipriotă cu Grecia, prezintă aspectul unui stat eminent grec. Palatele somptuoase ridicate de Nicocles, fiul lui Evagoras, impresionau ținuturile din jur, faima lor ajungînd departe. Influența greacă se exercită și asupra fenicienilor, care întrețineau legături permanente cu Ciprul. Porturile feniciene adăposteau adesea corăbii ateniene. Un rege sidonian, anume Straton, a primit la Atena chiar titlul de *proxenos*, pentru serviciile aduse ateniienilor. Rivalizînd cu Nicocles al Ciprului, în privința fastului, Straton își împodobește palatele cu

¹ Un astfel de condotier este Koiratadas, menționat de Xenofon; el se oferă să conducă pe mercenarii greci în Delta Traciei, adică în teritoriul triunghiular din spatele orașului Bizanț, unde puteau pune mîna pe prăzi. Iată textul: „Soldații erau adunați, cînd veni spre ei tebanul Koiratadas. Acest om plecase din Grecia și rătăcea încoace și încolo, nu pentru că fusese exilat, ci din dorința de a comanda o armată punîndu-se la dispoziția oricărui oraș sau popor, care avea nevoie de un comandant“ (*Anabasis*, VII, 1).

obiecte de preţ, aducea dansatoare din cuprinsul Greciei şi cântăreţi din Ionia¹.

Acţiunea participanţilor greci la expediţia lui 'Cirus (Clearh, strategul încercat, Proxenos, elevul filozofului Gorgias din Leontini, Aristip tesaliotul, Leon din Thuri, cel dornic de a se reîntoarce în patrie pe mare ca şi Ulise) nu trebuie privită numai sub aspectul unei simple acţiuni a unor mercenari, ci şi sub acela al contribuţiei lor în direcţia propagării limbii, moravurilor şi modului de viaţă grec, în Orient.

Povestirea lui Xenofon *Anabasis* prezintă importanţa şi prin faptul că sugerează ideea plină de măreţie a necesităţii unirii lumii elenice în faţa pericolului persan. Expediţia celor zece mii de mercenari greci a constituit, de altfel, doar un preliminar al ciocnirii făţişe dintre Grecia şi Persia pe teritoriul acesteia din urmă, idee care-şi câştigă din ce în ce mai mulţi adepţi în atmosfera timpului. Isocrate a dat glas acestei idei într-o formă succintă şi vie, în cunoscuta sa afirmaţie din discursul intitulat *Panegyric*: „Să strămutăm războiul de la noi în Asia şi fericirea Asiei la noi!“

*

Activitatea lui Xenofon se desfăşoară către sfârşitul secolului al V-lea şi începutul secolului al IV-lea î.e.n. În această perioadă, arena politică a lumii greceşti încetează de a mai fi dominată de Atena, rolul acesteia revenind Spartei, ieşită triumfătoare din îndelungatul război peloponesiac². În situaţia privilegiată în care se găseşte, Sparta provoacă chiar de la început o profundă nemulţumire în lumea grecească. Asemeni Atenei, Sparta impune aliaţilor un tribut apăsător şi se amestecă neconţinut în viaţa internă a oraşelor greceşti, instaurând la conducerea lor regimuri oligarhice. Cetăţile greceşti, care aşteptaseră din partea Spartei eliberarea, ajunseseră într-o situaţie şi mai grea decât pe vremea Ligii ateniene. Dar, atunci când relaţiile Spartei cu Persia

¹ Τεορομπ, fragm. 126, F.H.G., I, p. 299.

² Războiul peloponesiac (431—404 î.e.n.) a fost dus pentru hegemonie în lumea greacă între puterea maritimă ateniană şi Liga peloponesiacă, în fruntea căreia se găsea Sparta.

se înrăutățesc, poziția ei devine critică. Pe vremea războiului peloponesiac, pentru a obține ajutoare bănești, Sparta promisese perșilor că, în caz de victorie, le va înapoia orașele grecești de pe litoralul Asiei Mici. Aceste orașe își câștigaseră însă independența în urma războaielor medice și erau considerate de majoritatea grecilor ca depozitare ale trecutului lor istoric¹. La început, Sparta nu îndrăzni să atenteze la independența lor. Atunci însă când satrapul Tisaferne ceru grecilor din Asia Mică să recunoască supremația regelui Persiei și să plătească tribut, Sparta intră în conflict cu perșii, revendicând supremația asupra cetăților de pe litoralul vestic al Asiei Mici. Războiul dintre spartani și perși fu dezlănțuit în 399 î.e.n. La început, operațiile militare au fost duse de spartani cu oarecare timiditate. Curînd însă Agesilau, regele Spartei, obținu un important succes în bătălia de lângă Sardes (395 î.e.n.). După aceea, perșii aplicară metoda lor încercată. Prin mită și manevre diplomatice, încercară să organizeze chiar în Grecia o coaliție antispertană, în care intrară Liga beoțiană, Corintul, Argosul, Atena, Locrida, Acarnania și majoritatea orașelor tesaliene.

Războiul Corintului a început în anul 395 î.e.n. Sparta s-a găsit într-o situație încurcată, fiind nevoită să poarte simultan război atât cu Persia cât și cu ceilalți membri ai coaliției antispertane. În 394 î.e.n., flota greco-persană, unită sub comanda atenianului Conon, zdrobi flota spertană în bătălia de la Cnidos. Corintul și alte cîteva orașe din Pelopones hotărîră să continue lupta pînă la zdrobirea definitivă a Spartei. Această situație i-a obligat pe spertani să înceapă tratative cu perșii care, la rîndul lor, arătau îngrijorare față de renașterea forțelor ateniene și de preponderența adversarilor Spartei. În urma tratatului cu Antalcidas, împunericitul Spartei, Persia îi acordă acesteia sprijin și ceru membrilor coaliției să înceteze operațiile militare. Persia dicta acum condițiile de pace. Toate orașele de pe litoralul Asiei Mici fură declarate supuse regelui Persiei. Pacea lui Antalcidas, sau „Pacea regelui“, a demonstrat că Persia, învinsă odinioară de Grecia, hotăra acum destinul acesteia².

¹ *Istoria universală*, vol. II (traducere din limba rusă), Editura Științifică, București, 1959, p. 57.

² *Ibidem*.

După pacea lui Antalcidas, hegemonia spartană fu restabilită în Grecia doar pentru scurt timp. Acum începe ridicarea Tebei¹.

În acest secol, al IV-lea, care se caracterizează ca fiind o perioadă de criză profundă a cetăţii-stat (πόλις), o perioadă de căutare a unor noi forme de viaţă², sclavii ocupau în viaţa economică a Greciei un loc atât de important încât a fost necesar să se dea sclaviei o motivare teoretică³. Aristotel a creat o întreagă teorie despre împărţirea oamenilor de la natură, în liberi şi sclavi.

Asemenea raţionamente reflectă, fără îndoială, concepţia caracteristică păturilor dominante dintr-o societate sclavagistă dezvoltată⁴.

Spre deosebire de conformismul şi integrarea individului în statul-cetate din veacul al V-lea, în secolul al IV-lea î.e.n. îşi face loc individualismul, datorită decăderii societăţii sclavagiste antice greceşti.

Acest individualism promova închistarea, izolarea, pasivitatea faţă de treburile obşteşti. În filozofie, în prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. se impune curentul idealist, concepţie a claselor dominante în decădere. Acest curent este opus curentelor materialiste ale sofisticii şi ale atomiştilor Leucip şi Democrit, reprezentând ideologia păturilor progresiste de comercianţi şi de proprietari de ateliere⁵. Platon şi Aristotel pun problema statului ideal, primul cu un caracter utopic, iar al doilea pornind de la formele de stat concret realizate în istoria Greciei pînă la el. Împiedicat de a desfăşura o acţiune politică reală, din pricina împrejurărilor neprielnice pentru aristocraţi, la Atena, el a creat în schimb un sistem filozofic, idealist, realizînd pe planul gîndirii ceea ce era împiedicat să facă pe planul vieţii politice în stat. Două dintre operele lui cele mai ample au fost con-

¹ *Istoria universală*, vol. II, p. 57.

² Vezi V. S. Sergheiev, *Istoria Greciei antice*, Editura de Stat, Bucureşti, 1951, p. 271.

³ *Istoria universală*, vol. II, p. 57.

⁴ *Ibidem*.

⁵ A. Frenkian, *Curs de istoria literaturii greceşti*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1962, p. 208.

sacrate problemei organizării ideale a statului. Oratorul Isocrate este preocupat de aflarea unei soluții pentru a scoate economia Greciei din impasul în care se găsea, propagând ideea unirii tuturor grecilor împotriva perșilor. Într-un discurs fictiv, intitulat Filip (Φίλιππος), sub formă de scrisoare deschisă adresată regelui Macedoniei, îi spune acestuia să smulgă barbarilor prosperitatea de care aceștia se bucură. Alții, dimpotrivă, ca Demostene, Licurg și Hiperide, nu aveau convingerea că lupta împotriva barbarilor trebuie dată cu orice preț, temându-se că într-o alianță cu Filip cetatea-stat își va pierde independența. Xenofon însuși propune măsuri pentru înlăturarea crizei economice care frământa secolul al IV-lea. Aceste măsuri au fost expuse în lucrarea *Economicul* și, mai ales, în *Despre venituri*.

Istoriografia în acest veac este reprezentată de Xenofon, Ctesias, Philistos și Teopomp. Față de istoriografia secolului al V-lea istoriografia secolului al IV-lea prezintă diferențe categorice datorită împrejurărilor sociale, economice și politice.

Istoricii acestei perioade au tendința de a alcătui, în general, istorii universale, în care abundă informațiile exotice și fantastice. Această trăsătură trebuie pusă în legătură cu expansiunea elenismului și cu atracția exercitată de Orient. O altă trăsătură a istoriografiei este înclinația către retorică. Istoricii recurg la expuneri ample, în care preocuparea de sistematizare a materialului este secundară, pe când grija pentru forma expunerii este dominantă. Așa, de pildă, operele lui Ctesias *Istoria Persiei* (Περσικά) și *Istoria Indiei* (Ἰνδικά) apar mai degrabă ca niște romane istorice, în care abundă elementele de senzație, decît ca lucrări de istorie propriu-zisă¹. Dar forma îngrijită nu poate acoperi lipsa lor esențială, inexistența unei concepții istorice, semn prevestitor al declinului în care pășea literatura istorică în epoca elenistică. Printre acești istorici Xenofon deține un loc aparte, atît prin diversitatea preocupărilor, cît și prin spiritul original în care și-a conceput lucrarea *Anabasis*, care i-a stabilit o faimă durabilă.

*

¹ A. Frenkian, *Curs de istoria literaturii grecești*, Ed. Did. Ped., Buc., 1962, p. 335.

Aşa cum am avut ocazia s-o spunem, evenimentul care prilejuieşte afirmarea lui Xenofon pe arena politică este expediţia lui Cyrus cel Tânăr împotriva fratelui său Artaxerxe. Moartea lui Darius al II-lea în primăvara anului 404 î.e.n. îi crea urmaşului său Artaxerxe o situaţie critică. Intrigile urzite în palatul persan şi întreţinute de Parysatida, mama regelui, şi de Stagira, soţia acestuia, făceau ca cei doi moştenitori ai lui Darius, Artaxerxe şi Cyrus, să se urască de moarte. Situaţia marelui rege era periclitată de puterea nemărginită a satrapilor care se considerau conducători independenţi şi se războiau adesea între ei fără ştirea lui Artaxerxe. Aceste împrejurări favorizează acţiunea pusă la cale de Cyrus şi explică îndeajuns uşurinţa cu care a înaintat de la Sardes la Babilon, fără să întâmpine vreo rezistenţă din partea lui Artaxerxe ori a satrapilor, preocupaţi de intrigile lor.

VIATA LUI XENOFON

Data exactă a naşterii lui Xenofon nu se cunoaşte şi de aceea a trebuit să fie stabilită pe cale conjecturală. În *Anabasis*, Xenofon afirmă că era cel mai tânăr dintre generali şi cum doi dintre aceştia aveau vârsta de treizeci de ani, Xenofon trebuie să fi avut, în anul 401 î.e.n., vreo douăzeci şi cinci de ani.

Sfârşitul vieţii sale trebuie datat către 359 î.e.n. sau chiar după 355 î.e.n. Era din Atena, fiul lui Gryllos din bogatul dem atic „Erchia“ al cărui întemeietor Erchieus — după legendă — găzduise pe zeiţa Demetra cu toată cinstirea cuvenită. Despre Gryllos nu ştim decât că şi-a făcut stagiul militar printre cavaleri (ἵππεῖς), fapt care explică îndeajuns gustul şi preocupările fiului pentru călărie şi vânătoare. Gryllos pare să fi avut o situaţie materială prosperă, îngăduind fiului său Xenofon să studieze prelegerile scump plătite ale sofistului Prodicos din Keos¹, aşa cum ne încre-

¹ Sofiştii erau propagatorii unor noi teorii sociale care cereau ca omul să lupte pentru emanciparea de legăturile gentilice şi împotriva tradiţiilor depăşite ale culturii greceşti. Ei sînt cei dinţii învăţaţi care pun problema naturii cunoaşterii: Ce este cunoaşterea, cum se obţine,

dințază Filostrate¹, Isocrate² și Photios³. Tradiția arată și pe filozoful Socrate⁴ contribuind la formarea spirituală a lui Xenofon, orientându-l spre filozofia idealistă. Aproximarea istoricului nostru de filozof s-a făcut în anii adolescenței, așa cum ne relatează Diogene Laerțiu, într-o povestire care s-a bucurat de o largă circulație⁵.

Către sfârșitul războiului peloponesiac (431—401 î.e.n.), care a zguduit din temelii întreaga Grecie, aducând, pe de o parte, înfrângerea și decăderea Atenei, iar pe de alta, hegemonia Spartei în lumea grecească, îl găsim pe Xenofon înrolat în armată, îndeplinindu-și obligația de cavaler și dobândindu-și pe această cale experiența pe care avea s-o folosească în expediția celor zece mii de mercenari greci, aflați în solda lui Cirus cel Tânăr.

Un factor determinant în hotărârea lui Xenofon de a participa la expediția lui Cirus cel Tânăr a fost, fără îndoială, răsturnarea regimului celor treizeci de tirani la Atenă. După capitularea Atenei, în timpul războiului peloponesiac, au fost aduși la putere cei treizeci de tirani, aleși din rîndurile oli-

---

care este criteriul adevărului absolut și dacă există acest adevăr. Cu excepția câtorva, sofistii aveau o concepție materialistă despre lume. Cel mai însemnat dintre ei a fost Protagora, care a susținut mișcarea materiei. În 411 î.e.n., a fost acuzat de ateism, iar scrierea lui *Despre zeii* a fost arsă în piața Atenei.

¹ Filostrate, *Vitae sophistarum*, I, 12.

² Isocrate a fost unul dintre marii oratori atenieni din secolul al IV-lea î.e.n. Au rămas celebre de-a lungul veacurilor discursurile *Panegyricos* și *Panathenaicos* în care îi îndeamnă pe atenieni să-și păstreze rolul de conducători ai grecilor. Nereușind să coalezze întreaga lume grecească în jurul Atenei, Isocrate preconizează ideea unei alianțe sub hegemonia Macedoniei, sacrificând în chipul acesta independența politică a Greciei. Opera lui se caracterizează printr-o permanentă preocupare educativă și printr-un stil mareț.

³ Photios, Ed. Bekker, p. 486.

⁴ Filozoful Socrate, adversarul sofistilor, este considerat întemeietorul filozofiei idealiste.

⁵ Într-o zi, Socrate l-a întâlnit pe Xenofon pe o stradă îngustă a Atenei. După ce i-a barat trecerea cu bastonul l-a întrebat de unde ar putea cumpăra de-ale mîncării. Xenofon răspunzîndu-i la această întrebare, Socrate l-a întrebat din nou: „Dar unde pot deveni oamenii virtuoși?” Cum tînrul tăcea, Socrate i-a spus: „Urmează-mă și vei afla”. Cu începere din acea zi Xenofon a devenit discipolul fidel și amicul devotat al marelui filozof. Vezi Diogene Laerțiu, *Viața lui Xenofon*, II, 48—59.

garhiei extremiste, în frunte cu Critias. Ei au cîrmuit Atena aproape un an, în care timp au luat o serie de măsuri pentru lichidarea democraţilor, dedîndu-se la crime îngrozitoare. Principala lor metodă de guvernare era teroarea împotriva maselor democratice. În opt luni, cei treizeci de tirani au executat nu mai puţin de o mie cinci sute de oameni¹. Dar cei mai mulţi dintre democraţi au reuşit să se salveze, refugiindu-se în Beoţia, de unde, în anul 403 î.e.n., s-au întors sub conducerea lui Trasibul şi au răsturnat guvernul tiranilor aristocraţi, restabilind regimul democratic sclavagist. Acest regim era departe de a oferi satisfacţie lui Xenofon, adversar al democraţiei ateniene. În acest moment critic Proxenos tebanul, un vechi prieten al său, aflîndu-se la Sardes, îl înştiinţează pe Xenofon despre expediţia proiectată de Cyrus şi caută să-l convingă de situaţia privilegiată în care s-ar găsi stabilind relaţii cu prinţul persan care era şi aliatul Spartei. Propunerea l-a ispitit pe Xenofon, care se hotărăşte să se îmbarce spre a se întîlni cu Cyrus şi Proxenos la Sardes. Scriitorul la început nu cunoaşte scopul expediţiei. De altfel, singurul comandant grec iniţiat în secretul proiectatei expediţii era Clearh. Abia la cinci luni după plecarea lui Xenofon din Grecia, la Thapsacos, oraş situat pe malurile Eufratului, atît el cît şi ceilalţi greci luau cunoştinţă de adevăratul obiectiv al acestei acţiuni². Scopul iniţial invocat de Cyrus era aducerea sub ascultare a populaţiei rebele a pisi-zilor³. Peregrinările lui Xenofon la înapoierea lui din Asia se prelungesc după bătălia de la Cunaxa şi după sfîrşitul lui Cyrus, încă doi ani, pînă la sosirea lui în Tracia, unde intră în solda regelui trac Seuthes, împreună cu restul armatei de mercenari⁴.

În acest timp se produce o nouă orientare în politica Spartei. După ce îl sprijinise efectiv pe Cyrus împotriva lui Artaxerxe, Sparta îşi propune să-i elibereze pe grecii din

¹ *Grecia antică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 428.

² „Poposind aci cinci zile (la Thapsacos — *n.a.*), Cyrus, adunînd pe strategii greci la el, îi încunoştinţă că vor merge spre Babilon împotriva regelui, poruncindu-le să comunice aceasta soldaţilor şi să-i convingă să-l urmeze“ (*Anabasis*, I, 4).

³ *Ibidem*, I, 1.

⁴ *Ibidem*, V, 3.

Asia Mică, unde Tisaferne, avînd puteri depline, începuse represaliile împotriva oligarhiei filospartane. La alarma acestei oligarhii, spartanii trimit în Asia, în anul 400 î.e.n., cinci mii de mercenari sub comanda harmostului Thibron, căruia Xenofon îi vine în ajutor în anul 399 î.e.n. spre a cuceri oraşul Pergam. După aceste evenimente, este cu putinţă ca Xenofon să fi vizitat Atena. Cu acest prilej, va fi consacrat sanctuarului de la Delfi o ofrandă în numele său şi al lui Proxenos. Biograful său, Diogene Laerţiu, nu vorbeşte de o vizită a lui Xenofon la Atena, mulţumindu-se să spună doar că Xenofon a trimis ofrande la Delfi: *ἔπεμφεν εἰς Δελφοὺς ἀναθήματα*¹. În anul 396 î. e. n., Xenofon îl însoţeşte în Asia Mică pe regele Agesilau, căruia Sparta îi încredinţase misiunea de a continua războiul împotriva satrapului Pharnabazos. După mai multe operaţii norocoase contra satrapilor din aceste regiuni, care practicau o politică de asuprire a cetăţilor greceşti, Agesilau fu rechemat grabnic în Europa, pentru a face faţă coaliţiei ridicate de Teba, Atena, Corint şi Argos, contra Spartei. Noul război dură din 395 pînă în 387 î.e.n. Xenofon însoţi pe regele spartan şi în acest război, luînd parte alături de el la bătălia de la Corint în care coaliţia antispartană fu învinsă (394 î.e.n.), confederaţii atenieni şi tebani fiind îngenuncheaţi la Coronea, în Beoţia. Această atitudine a lui Xenofon de a ridica armele împotriva propriilor săi concetăţeni a fost pedepsită printr-un decret votat la Atena prin care Xenofon era condamnat la exil, *ἐπὶ λακωνισμῷ*, adică pentru ataşament faţă de Sparta. Lupta de la Coronea înseamnă începutul unei noi etape în viaţa lui Xenofon, care se retrage definitiv la Sparta, unde lacedemonienii îl onorează cu titlul de *proxenos* şi-i dăruiesc un domeniu întins la Scillus, lîngă Elis, pe drumul care duce la Olimpia. Descrierea acestui domeniu o face Xenofon însuşi în cartea a cincea a lucrării *Anabasis*. Aci, scriitorul a fost vizitat de supraveghetorul templului zeiţei Artemis din Efes spre a-i înmîna tezaurul pe care i-l încredinţase Xenofon înainte de plecarea sa din Asia Mică în Grecia. Acest tezaur i-a îngăduit scriitorului să ridice pe domeniul său de la Scillus un mic sanctuar pentru

¹ Diogene Laerţiu, *op. cit.*, II, 48—59.

cinstirea zeiței Artemis¹ asemănător aceluia din orașul Efes. Pe domeniul de la Scillus, unde se stabilește cu soția sa Philesia și cu cei doi fii, Gryllos și Diodotos, supranumiți „dioscuri“, Xenofon a trăit douăzeci de ani ocupându-se cu redactarea lucrărilor sale, cu vânătoarea și călăria, și primind oaspeți. Către 371 î.e.n., în urma înfrângerii spartanilor la Leuctra, Xenofon s-a văzut nevoit să se refugieze la Lepreon, la sud de Scillus și apoi la Corint². În 467, intervenind împăcarea dintre Sparta și Atena, la propunerea lui Eubul, Atena revocă decretul de exil.

Cu toate acestea, Xenofon nu s-a întors nici atunci la Atena. Despre anii târzii ai vieții scriitorului avem puține date. Biograful său, Diogene Laerțiu, și cercetătorii ulteriori au idealizat mult participarea fiilor scriitorului, în rîndurile cavaleriei ateniene, la războiul dus contra Tebei și au comentat sfîrșitul vieții lui Gryllos.

Participarea aceasta se impunea ca urmare a noii situații politice a Spartei. După bătălia de la Leuctra (371 î.e.n.), unde armata spartană a fost complet nimicită de către cea tebană, mai bine organizată și comandată de Epaminonda, Sparta nu s-a mai putut redresa și, în locul hegemoniei spartane, s-a impus cea tebană. În acest moment, Atena își părăsește aliatul ei recent trecînd de partea vechiului dușman, Sparta, care, înjghebînd o coaliție și cu alte state din Pelopones, declară război Tebei. Epaminonda trece în Pelopones și, la Mantinea, cu prețul vieții sale, înfrînge coaliția. În această bătălie cade, luptînd ca un erou de partea ateniienilor și a spartanilor (pentru un moment reconciliați), și fiul lui Xenofon, Gryllos. Diogene Laerțiu menționează că scriitorul, aflînd trista veste în timp ce aducea sacrificii, și-a smuls cununa de pe cap; dar, aflînd că sfîrșitul fiului său a fost acela al unui erou, își continuă sacrificiul. Xenofon a murit pe la 359—355 î.e.n. la Corint.

Se spune că Gryllos s-a bucurat de o mare cinstire din partea mantineenilor ca și a ateniienilor. Astfel, la propunerea ateniienilor, pictorul Euphranor a pictat o pînză reprezentînd pe Gryllos doborînd în luptă pe Epaminonda. Oratorii atenieni i-au preamărit vitejia, iar filozoful Aristotel și-a

¹ Diogene Laerțiu, II, 48—59.

² *Ibidem*.

intitulat una dintre lucrări cu numele lui Gryllos¹. Măntinării i-au slăvit memoria în chip deosebit, făcându-i o măreață înmormântare și ridicându-i un monument chiar pe câmpul de bătaie.

OPERA LUI XENOFON

Opera lui Xenofon se numără printre puținele opere care ni s-au transmis în întregime din antichitate. Această operă este produsul unei activități literare de o jumătate de veac. Lucrările lui Xenofon, după lista întocmită de Diogene Laerțiu, biograful lui, sînt următoarele: *Anabasis* ('Ανάβασις), *Ciropedia* (Κύρου παιδεία), *Elenicele* ('Ελληνικά), *Memorabilia* sau *Amintirile despre Socrate* ('Απομνημονεύματα), *Banchetul* (Συμπόσιον), *Economicul* (Οικονομικός), *Tratatul despre vînătoare* (Κυνηγετικός), *Comandantul de cavalerie* ('Ιππάρχικός), *Tratatul despre călărie* (Περὶ ἱππικῆς), *Apologia lui Socrate* (Σωκράτους Ἀπολογία), *Despre venituri* (Περὶ πόρων ἢ περὶ προσόδων), *Hieron sau tiranul* ('Ιέρων ἢ Τύραννος), *Agésilau* ('Αγησίλαος) și *Statul spartan* (Λακεδαιμονίων πολιτεία). Tabloul lui Diogene Laerțiu include și *Statul atenian*, lucrare atribuită deseori lui Xenofon, din cauza apropierii de titlu cu *Statul spartan*. În lumina criticii moderne însă *Statul atenian* apare ca opera unui aristocrat, rămas anonim pînă în zilele noastre și care, deși dezaproba regimul democratic, se vede totuși obligat să recunoască meritele poporului în făurirea bunăstării Atenei². Opera aceasta are caracter istoric, filozofic, economic și didactic.

În cadrul operei istorice trebuie menționată în primul rînd lucrarea *Anabasis*, prima operă în istoria literaturii universale în care un martor ocular povestește o expediție militară cu talent de povestitor înnăscut, cu simplitate și claritate, care te subjugă, făcându-te părtaș la diverse peripeții și stări sufletești.

¹ Alături de *Eudem* sau *Despre suflet*, de *Despre dreptate* și altele, lucrarea *Gryllos* face parte dintre scrierile publicate de filozoful Aristotel în timpul vieții și destinate marelui public. Vezi A. Frenkian, *Istoria literaturii grecești*, Ed. Did. Ped., 1962, p. 295.

² Xenofon, *Statul spartan*, *Statul atenian*, Editura Științifică, București, 1958.

Elenicele (Ἑλληνικά) este în realitate singura scriere propriu-zis de istorie a lui Xenofon și povestește faptele petrecute de la 411 pînă la 362 î.e.n., anul bătăliei de la Mantinea.

În *Elenicele*, Xenofon îl continuă pe Tucidide, pe care caută chiar să-l imite, prezentînd evenimentele pe ani și anotimpuri. Fără îndoială, Xenofon este departe de a-și egala modelul, pe care-l caracterizează precizia, viziunea și înțelegerea profundă și filozofică a evenimentelor istorice și politice. Xenofon și aici, ca și în *Anabasis*, excelează prin talentul său de povestitor. Relatarea luptei de la Aigospotamoi, asediul și capitularea Atenei, în 404 î.e.n., sînt neîntrecute exemple ale acestei eminente însușiri.

Educația lui Cyrus (Κύρου παιδεία) povestește viața fondatorului imperiului persan din secolul al VI-lea î.e.n. Cu acest prilej, autorul expune aspirațiile grecilor din vremea sa de a găsi un conducător în vederea expansiunii elenismului spre răsărit. Dintre paginile inspirate ale cărții se pot menționa cele destinate descrierii curții persane, în care autorul redă cu fidelitate culoarea locală, scenele evocînd copilăria lui Cyrus, episodul romantic al despărțirii lui Abradatas de Pantheia.

Lucrarea *Agésilau* (Ἀγησιλαός) cuprinde un elogiu postum al regelui spartan, mort în 361, alături de care Xenofon a reluat lupta contra perșilor după întoarcerea sa în Grecia din expediția celor zece mii.

Hieron sau Tiranul. (Ἱέρων ἢ Τύραννος) prezintă sub forma unui dialog între poetul Simonide și Hieron ideile lui Xenofon asupra tiraniei. Xenofon arată că fericirea tiranului nu este decît o iluzie, căci el trăiește cu teamă, fiind înconjurat numai de ticăloșii care-l linguesc.

Opera socratică *Memorabilia* sau *Comentarii* (Ἀπομνημονεύματα) are ca punct de plecare o acuzare a retorului Policrate adusă lui Socrate, care stîrnise din nou valul patimilor politice adormite. Alcătuită după un interval lung de timp de la acest fapt, lucrarea nu aduce amintiri autentice despre Socrate și de aceea se impune completarea imaginii lui Socrate cu datele prezentate de filozoful Platon.

Dialogul *Banchetul* (Συμπόσιον), fără să poată egala lucrarea cu același titlu a lui Platon, ca profunzime de gîndire, nu este lipsită de farmec. El ne dă o imagine a ban-

chetelor obișnuite în vremea aceea, care prilejuiau discutarea unor probleme înalte din literatură, filologie și filozofie, contribuind astfel la dezvoltarea vieții intelectuale. Amintiri ale discuțiilor de la astfel de *symposia* ne-au păstrat Platon, Xenofon, Plutarh, Lucian, Athenaios. Banchetul lui Xenofon redă ospățul din casa bogătașului Callias, în cinstea tânărului Autolykos, învingător la concursul de pancration. Printre variatele probleme dezbătute de participanți este și aceea a dragostei, ridicată de filozoful Socrate. Acesta deosebește dragostea fizică, reprezentată prin „Aphrodita Pandemos“, de dragostea spirituală, „Urania Aphrodite“.

Apologia lui Socrate (Σωκράτους Ἀπολογία) explică curajul și seninătatea cu care Socrate a întâmpinat moartea pe baza concepțiilor și ideilor pe care el le-a predicat consecvent: viața nu este cel mai mare bine, atunci când aceasta se desfășoară în condiții nedemne. Apologia xenofonică este inferioară celei a lui Platon.

În categoria lucrărilor cu caracter politic ale lui Xenofon își află loc o singură lucrare, *Statul spartan* sau *Constituția spartană* (Λακεδαιμονίων πολιτεία), reflectând atitudinea filospartană a aristocratului Xenofon, care-l obligă la idealizarea conducerii oligarhice a Spartei. Pentru cunoașterea vieții spartane, lucrarea *Statul spartan* este un izvor deosebit de bogat în informații prețioase. Mare admirator al Spartei, Xenofon admiră legile instituite de Licurg, privind educația, mesele comune, exercițiile de gimnastică. Ceea ce constituie, îndeosebi, obiectul admirației lui Xenofon este armata.

Opera cu caracter economic a lui Xenofon se impune prin informațiile bogate și valoroase referitoare la economia antică. Scopul urmărit de Xenofon în *Economicul* (Οἰκονομικός) este de a arăta că marea criză economică și morală care bîntuia Atena nu putea fi înlăturată decît prin dezvoltarea producției agricole. Iată prin ce soluții credea Xenofon că se putea salva de la prăbușire cetatea-stat. Cuprinsul lucrării îl prezintă pe bogatul latifundiar Ischomachos, felul lui de viață, mijloacele care contribuieră la îmbogățirea lui, concepția lui asupra vieții de familie, obligațiile femeii în cadrul gospodăriei. Xenofon insistă, de asemenea, în paginile cărții asupra felului în care trebuie să se facă agricultura. În capitolele XV—XIX autorul elogiază frumusețea vieții de la țară în comparație cu cea de la oraș. Fără îndoială că aici

vorbește însuși Xenofon, proprietarul exilat la Scillus. Dar în soluțiile pe care le propune, el se ia pe sine ca exemplu și nu ține seama de condițiile reale ale agriculturii în Grecia. *Economicul* are o însemnată valoare documentară, familiarizându-ne cu problemele economiei antice. Astfel, aflăm de existența marilor latifundiari de tipul lui Ischomachos, care-și lucrau pământul și viile cu ajutorul sclavilor și al arendașilor. Aflăm, de asemenea, că datorită crizei economice marile latifundii creșteau mereu și că mulți dintre proprietari erau nevoiți să-și vîndă pământul. Printre cauzele care aduceau decăderea latifundiilor, autorul citează lenea și dezinteresarea stăpînilor. Xenofon este, de la sine înțeles, incapabil să înțeleagă adevărata cauză a gravei crize din secolul al IV-lea î.e.n., contradicțiile sociale dintre stăpînii de sclavi și sclavi, care măcinau cetatea-stat sclavagistă. El se mărginește să vorbească de cauze morale, prezentînd în *Economicul* idealul stăpînului de sclavi așa cum și-l închipuie el personal, în contrast cu trista realitate a vremii.

O altă lucrare a lui Xenofon privitoare la economia ateniană este *Despre venituri* (Περὶ πόρων sau Περὶ προσόδων). Lucrarea arată măsurile practice pe care autorul le crede necesare pentru înlăturarea crizei economice. Aceste măsuri constau în: intensificarea agriculturii în Atica (aici trebuie menționat că regiunea producea numai o treime din cantitatea de grâu necesară consumului), dezvoltarea pescuitului, asanarea unor terenuri mlăștinoase, exploatarea carierelor de marmură, atragerea unui număr de meteci, care ar fi dat un impuls comerțului (dat fiind faptul că atenienii liberi nu făceau negoț), încurajarea marilor armatori și negustori, prin acordarea de avantaje, perfecționarea dreptului comercial, pentru ca procesele să fie soluționate rapid, exploatarea minelor de argint de la Laurion, ca și cumpărarea în acest scop a unui număr de sclavi, care să fie închiriați-exploatatorilor de mine. Ținîndu-se seama de momentul istoric în care a fost elaborat acest tratat și avînd în vedere clasa căreia îi aparține autorul ei, putem spune că tratatul oglindește modul de a gîndi al oligarhilor atenieni, fiind socotit adesea ca programul politic al partidei aristocratice.

Operele cu caracter didactic cuprind: *Tratatul de vîntătoare* (Κυνηγετικός), *Comandantul de cavalerie* (Ἱππαρχικός) și *Despre echitație* (Περὶ ἵππικῆς). Sfaturile lui Xenofon

din ultimele două tratate privesc recrutarea cavaleriei, conducerea luptelor, exercițiile și felul de luptă al cavaleriei ateniene. Xenofon recomandă conducătorului să inspire dragoste și încredere soldaților săi, problemă prezentă aproape în toată opera xenofontică. În afară de detaliile cu caracter tehnic pe care ni le dă Xenofon, un viu interes suscită paginile în care vorbește despre frumusețea calului.

Așa cum am avut prilejul s-o spunem, Xenofon s-a impus posterității în special prin opera sa istorică și în primul rînd prin *Anabasis*. Concepția care stă la baza operei xenofontice este de natură idealistă, explicabilă la descendentul unui mare proprietar, atît prin poziția lui de clasă, prin formația sa spirituală, cît și prin mediul în care a trăit și care a determinat atitudinea lui filospartană. Conform acestei concepții, el crede că există o divinitate care guvernează cu dreptate și înțelepciune și acestei divinități îi va cere stăruitor sprijinul. Diogene Laerțiu, biograful lui Xenofon, insistă asupra „eusebeii“ autorului nostru, prezentîndu-l ca pe „un om pios“, gata totdeauna să aducă sacrificii, priceput în a interpreta „semnele“. Atitudinea aceasta rămîne constantă pentru autor și poate fi urmărită de la începutul povestirii și pînă la sfîrșitul ei. La invitația lui Proxenos, de a participa la expediția lui Cyrus împotriva fratelui său Artaxerxe, Xenofon consultă voința zeului Apolo, ducîndu-se la Delfi, sediul celui mai vestit oracol al lumii grecești, situat în Focida. Iată acest text: „Ajungînd acolo, Xenofon întrebă pe Apolo căruia dintre zei să-i aducă sacrificii și să se roage, pentru a face în cele mai bune condiții și mai onorabil drumul la care se gîndea și pentru a se reîntoarce sănătos, ducînd totul la bun sfîrșit. Apolo îi indică pe zeii cărora trebuia să le aducă sacrificii“¹. Ulterior, revenind în Grecia, consacră aceluiși zeu o ofrandă pe care o depune la Delfi în numele său și al prietenului său, Proxenos. O altă divinitate cinstită de Xenofon este Artemis, căreia la Scillus îi dedică un domeniu pe locul arătat de același zeu Apolo. Ca și Herodot, conform aceleiași concepții idealiste, Xenofon crede că muritorii se bucură totuși de privilegiul de a cunoaște voința zeilor prin diferite semne. Așa, de pildă, la trecerea rîului Eufrat apa n-a ajuns nimănui mai sus de piept, ceea ce după

¹ *Anabasis*, III, 1.

Xenofon ar fi fost urmarea unui semn de bun augur dat de zei¹. După uciderea mișelească a comandanților greci, atrași în cursă de satrapul Tisaferne, când deznădejdea pusese stăpînire pe sufletele mercenarilor, Xenofon avu un vis care-l îmbărbătă. I se păruse că aude un tunet și că trăsnetul căzuse pe casa părintească. Xenofon, socotind acest vis ca venind de la Zeus, apăru în mijlocul soldaților ridicîndu-le moralul².

Cu toată această concepție limitată, comună de altfel tuturor contemporanilor săi, scriitorului îi recunoaștem meritul de a ne fi oferit un bogat material documentar luminat deseori de idei înaintate. Sub acest aspect trebuie amintit faptul că pietatea pe care o manifesta Xenofon nu-l obliga la propovăduirea pasivității și resemnării: mai mult, Xenofon arată concret cînd anume trebuie să nădăjduim în sprijinul zeilor și cînd să ne asumăm singuri răspunderea. „Să învățăm, zice Xenofon, ceea ce zeii au permis oamenilor să cunoască; este însă o lipsă de pietate mania de a consulta pe zei asupra lucrurilor pe care le putem cunoaște singuri prin calcule și măsurători“.

În *Amintiri* (III, 6), abordînd problema cunoștințelor pe care trebuie să și le însușească un conducător de stat, dă prioritate situației economice, atitudine care, în comparație cu concepțiile utopice reacționare asupra statului expuse de Platon, reprezintă indiscutabil un pas înainte.

Simpatia lui Xenofon față de oamenii de condiție mijlocie capabili să-și gospodărească singuri avutul, achitîndu-se în același timp de serviciul militar, iar nu față de cei ce fac caz de bogăția sau de originea lor aristocratică, este iarăși o trăsătură pozitivă în opera scriitorului.

O altă idee care merită să fie subliniată este recomandarea pe care o face autorul pentru însușirea cunoștințelor cu aplicații practice imediate. Această recomandare își află sursa în simpatia lui pentru Sparta și pentru modul de viață de acolo³.

În fine, o altă idee înaintată pentru vremea cînd a fost emisă și care se află în contrast cu părerile în general sus-

¹ Vezi *Anabasis*, I, 4.

² *Ibidem*, III.

³ *Amintiri*, IV, 2.

ținute de aristocrația greacă și scoasă în evidență de Platon este necesitatea de a munci și obligația de a dobîndi o rezistență fizică, obligație de prim ordin față de sine și față de patrie. Această idee este ilustrată în *Amintiri* (III, 13, 6), prin ironia manifestată față de un om care obosește mergînd pe jos fără nici un fel de povară, în timp ce sclavul care-i duce bagajul își vede de drum fără să se plîngă. Tot aici trebuie amintită părerea lui că acei cetățeni care nu sînt de folos nici prin vorbă, nici prin faptele lor și nici nu sînt capabili să dea un ajutor armatei, cetății ori colectivității din care fac parte, atunci cînd situația impune acest lucru, trebuie să fie boicotați chiar dacă sînt bogați.

TITLUL LUCRĂRII ANABASIS

Cuvîntul *Anabasis* (Ἀνάβασις), cu care autorul și-a intitulat opera, este un substantiv abstract derivat de la verbul *anabaino* „a urca”, „a înainta de la țărîm spre interior”. Titlul lucrării indică drumul parcurs de mercenarii greci de la litoralul egeean spre interiorul Asiei Mici. Așa cum se poate vedea din lectura acestei opere, numele *Anabasis* nu este potrivit decît pentru începutul povestirii. Înaintarea spre continent (urcușul) este relatată numai în primele șase capitole ale cărții întîi. În ele ni se expune marșul de la Sardes pînă în preajma Babilonului. De la Cunaxa mercenarii greci și-au schimbat direcția, îndreptîndu-se spre nord, escaladînd masivul Armeniei. Această ascensiune n-a fost prevăzută în planul inițial al expediției, fiind întîmplătoare. Apoi mercenarii au coborît spre Pontul Euxin, îndreptîndu-se spre Trapezunt. Faza a doua a povestirii este adesea numită „Coborîre” (*Katabasis*). După aceea mercenarii și-au continuat drumul pe lîngă coastă pînă la Bizanț (Παράβασις).

Povestirea *Anabasei* formează astăzi șapte cărți. Împărțirea n-a fost făcută de însuși autorul, ci este posterioară, datînd, probabil, din epoca alexandrină, cînd s-a întreprins pentru prima oară studierea și clasificarea tezaurului literar clasic, după criterii metodice. Cert este că împărțirea a fost cunoscută de scriitori ca Herodian, Harpocration, Diogene

Laerțiu și Arthenaios¹. Fiecare carte, exceptând cartea a cincea, este precedată de un scurt rezumat. Autorul acestor rezumate trimite de fiecare dată pe cititor la evenimentele care au precedat, prin formula ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ δεδήλωται² („s-a spus în cartea dinainte“). În scopul unei lecturi curente, fiecare carte a fost împărțită, în vremurile mai noi, în capitole, iar acestea la rândul lor în paragrafe. În manuscrisele lui Xenofon nu găsim asemenea subdiviziuni.

Cercetătorii moderni au căutat să stabilească o dată pentru apariția operei, unii fixînd-o la treizeci de ani de la prima ei elaborare. Învățatul K. Körte, în lucrarea sa *Die Tendenz von Xenophon, Anabasis*, apărută în 1922 (p. 15 și urm.), situează redactarea ei între 370 și 367 î.e.n., după bătălia de la Leuctra. La aceleași concluzii ajung și cercetătorii Schenkl, Schwartz, Richter, Durrbach și Th. Marschall³. Argumentul pe care s-au bazat pentru stabilirea acestei date a fost întrebuițarea frecventă a verbelor la imperfect, atunci cînd Xenofon vorbește de șederea lui la Scillus. Acest procedeu, susțin amintiții cercetători, arată că, în momentul cînd elabora lucrarea, Xenofon nu se mai afla în acea localitate și că, prin urmare, locuia la Corint, unde s-a văzut silit să se refugieze în anul 371 î.e.n., în urma faptelor amintite mai sus. Totuși, tonul viu al povestirii, prospețimea imaginilor și a impresiilor nu ne îngăduie să situăm la o dată atît de tîrzie publicarea lucrării. Un fapt pe care nu trebuie să-l pierdem din vedere este acela de a nu confunda data elaborării cu cea a apariției, căci este cu puțință ca autorul să-și fi păstrat ani de-a rîndul manuscrisul și să-l fi dat la iveală mai tîrziu.

Un indiciu care ne ajută în stabilirea unei date aproximative pentru publicarea lucrării *Anabasis* este citarea ei de către retorul Isocrate, în opera sa *Panegyricul*, publicată în anul 380 î.e.n. Deci, apariția lucrării *Anabasis* a precedat pe aceea a *Panegyricului*. S-ar mai putea emite ipoteza că *Anabasis* a fost inițial elaborată la Scillus și că după o oare-

¹ Xenophon, *Anabase*, Tom. I, Belles Lettres, Paris, 1930, p. 6.

² Vezi cartea întii, cap. I; vezi cartea a treia, cap. I.

³ Vezi Th. Marschall, *Untersuchungen zur Chronologie der Werke Xenophon*, München, 1928.

care trecere de timp, după mutarea lui Xenofon la Corint, acesta a revenit asupra textului, intercalând cu acest prilej pasajul cu descrierea domeniului de la Scillus, procedeul intercalării ulterioare de episoade nefiind străin de metoda de lucru a lui Xenofon.

DATA PUBLICĂRII LUCRĂRII ANABASIS

Xenofon, în lucrarea sa *Elenicele*, III, 1, 2, arată, ca autor al lucrării *Anabasis*, un personaj despre care nu știm decât că purta numele de Themistogenes (Θεμιστογένης) și că era siracuzan¹. Această atribuire făcută de însuși autorul lucrării a deschis o problemă îndelung discutată. Motivele care-l determină pe autor să pună opera sa pe seama unui personaj străin nu ne apar nici astăzi destul de lămurite, ceea ce a dat loc la mai multe ipoteze. Unii cercetători au explicat faptul prin intenția lui Xenofon de a pune la punct două lucrări, tratând același subiect: o *Anabasis*, redactată de Sophainetos din Stimfal², tovarășul de arme al lui Xenofon, și lucrarea medicului Ctesias³, aflat în slujba lui Artaxerxe. Aceste lucrări treceau sub tăcere atât acțiunile cât și rolul lui Xenofon în decursul expediției celor zece mii. În afară de acest motiv, este posibil ca să fi contribuit la atitudinea pe care a manifestat-o Xenofon și faptul că expediția lui Cyrus n-a fost niciodată privită cu simpatie nici de către atenieni și nici de către grecii din Asia Mică. Putem adăuga la aceasta, o altă împrejurare care-i impunea lui Xe-

¹ Ὡς μὲν οὖν Κύρος στράτευμά τε συνέλεξε καὶ τοῦτ' ἔχων ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς ἡ μάχη ἐγένετο καὶ ὡς ἀπέθικνε, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεσάθησαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ Ἰλλασσαν, Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται.

² Din lucrarea lui Sophainetos s-au păstrat câteva fragmente citate de Stephanus Byzantius în dicționarul său la cuvintele Καρδοῦχοι, Τάοχοι, Φύσκοι, Χαρμάνδη.

³ Ctesias este un istoriograf din a doua jumătate a secolului al V-lea. În împrejurări necunoscute a fost făcut prizonier de perși și a ajuns medicul regelui Artaxerxe, la a cărui curte a trăit de la 417 pînă la 398. L-a însoțit pe regele Artaxerxe în bătălia de la Cunaxa, vindicându-l de rana primită în luptă. Spre sfîrșitul vieții, el s-a întors în Grecia unde și-a publicat lucrările printre care *Istoria Persiei* (Περσικά) în douăzeci și trei de cărți.

nofon o ripostă, și anume că el fusese violent atacat pentru angajarea mercenarilor greci în slujba lui Seuthes. Apărerea fără îndoială ca un act necugetat din partea unui conducător de oaste, ca, după atâtea peripeții și suferințe îndurate de armată în cursul retragerii, să găsească potrivit să-și supună soldații la noi încercări, cu riscul a numeroase pierderi, în momentul când fiecare dintre ei întrezărea cât mai apropiată posibilitatea de a se reîntoarce în patrie. Dacă mai adăugăm la aceasta și ultimul episod al retragerii „celor zece mii” petrecut înainte de a ajunge la Pergam, acela al atacului întreprins de Xenofon „cu o parte din soldații și lohagii săi la care ținea mai mult și pe care voia să-i răsplătească” împotriva persanului Asidates, care posedea mari bogății, cititorul își dă ușor seama că Xenofon urmărise, printre altele, și foloase materiale personale.

Iată motivele principale, credem noi, care l-au obligat pe Xenofon să se dezvinovățească în mod discret de unele acuzații, curente în vremea lui, prin intermediul operei sale *Anabasis*, apărută, după cum am arătat, în urma lucrărilor tratând același subiect ale lui Sophainetos și Ctesias. Pentru ca dezvinovățirea să apară mai obiectivă și deci mai eficace, Xenofon și-a pus opera pe seama unuia dintre personajele participante la expediție, Themistogenes siracuzanul.

Plutarh, scriitorul cel mai de seamă din secolul I al erei noastre, preocupat de a da o explicație acestui procedeu al lui Xenofon, o găsește în dorința autorului de a renunța la gloria de scriitor, în favoarea faptelor care ar fi apărut mai convingător expuse de un alt participant la expediție decât Xenofon.

Pe lângă titlul consacrat de *Anabasis*, opera și-a păstrat de-a lungul veacurilor un al doilea titlu, *Retragerea celor zece mii*, frecvent menționat și discutat. S-a pus întrebarea dacă acest titlu are vreo legătură cu numărul real al mercenarilor. În textul lui Xenofon efectivele cu care a contribuit fiecare șef participant la expediție sînt următoarele: Xenias arcadianul, cu un număr de patru mii de hopliți; Proxenos beoțianul, cu o mie cinci sute de hopliți și cinci sute de peltaști; Sophainetos arcadianul, cu o mie de hopliți; Socrate din Ahaia, cu cinci sute de hopliți; Pasion din Megara, cu trei sute de hopliți și trei sute de peltaști; Menon

din Tesalia, cu o mie de hopliți și cinci sute de peltaști; Clearh lacedemonianul, cu o mie de hopliți, o mie de peltaști și patruzeci de călăreți; Sosis siracuzanul, cu trei sute de hopliți, iar Agias lacedemonianul, cu o mie de hopliți. Efectivul cel mai mare era adus de Xenias și Clearh. În total, numărul hopliților era de zece mii șase sute, al peltaștilor de două mii trei sute, iar al călăreților de patruzeci. Xenofon prezintă cifre rotunde: unsprezece mii de hopliți și două mii de peltaști.

În urma pierderii a o sută de hopliți ai lui Menon¹, a adăugirii unui contingent de șapte sute de oameni ai lui Cheirisophos² și a patru sute de soldați veniți ca transfugi din armata lui Abrocomas, numărul mercenarilor ajunge în momentul bătăliei la unsprezece mii patru sute de hopliți și două mii trei sute de peltaști. După pierderile suferite în Munții Carduci, numărul se reduce la optzeci de *lochos-uri* (companii) de hopliți și trei corpuri de câte șase sute peltaști, adică opt mii de hopliți și o mie opt sute de peltaști³. La Cerasunt mercenarii nu mai numără decît opt mii șase sute de oameni⁴. În această cifră nu sînt cuprinși bolnavii și nici oamenii trecuți de patruzeci de ani. La Heraclea găsim patru mii cinci sute de hopliți arcadieni și aheieni, o mie patru sute de hopliți și șapte sute de peltaști puși sub comanda lui Cheirisophos, o mie șapte sute de hopliți și trei sute de peltaști comandați de Xenofon, adică un total de opt mii șase sute patruzeci de oameni. În urma campaniei din Tracia numărul mercenarilor este de șase mii⁵. În solda lui Thibron nu intrau, după cum spune istoricul Diodor (XIV, 31, 1), decît cinci mii dintre ei.

Așadar, nu poate fi exact vorba de „zece mii“ de oameni. Și totuși, acest număr s-a impus posterității. În epoca romană Antoniu nu găsește un alt nume potrivit pentru a desemna pe tovarășii de arme ai lui Xenofon⁶. Xenofon, în *Elenicele*,

¹ *Anabasis*, II, 2, 25.

² *Ibidem*, I, 4, 3.

³ *Ibidem*, IV, 8, 15.

⁴ *Ibidem*, V, 8, 2.

⁵ Xenophon, *Texte grec par Paul Couvreur*, Paris, Hachette, 1897, p. XXXVII.

⁶ Plutarh, *Antoniu*, XLV. Aceeași expresie o găsim la Arian, Trogus, Pompeius și Lexiconul Suda.

2, 7, îşi numeşte tovarăşii de arme Κύριοι (oamenii lui Cyrus), iar Isocrate îi menţionează prin cuvintele „soldaţii care merseseră alături de Clearh şi de Cyrus“. Cert este că nu se poate vorbi de un număr exact de zece mii de mercenari. O explicaţie pentru acest al doilea titlu credem că o putem găsi în faptul că perşii îşi evaluau efectivele pe unităţi de câte zece mii, după cum ne spune Herodot în cartea a şaptea, şaizeci. Xenofon, ţinând seama de acest obicei, procedează la fel. Astfel se spune în cartea I, cu prilejul numărării trupelor lui Cyrus, că barbarii aceştia erau o sută de mii, iar grecii mercenari zece mii patru sute, exprimând această unitate de zece mii prin termenul μυριάς¹. Iată textul:

Ἐν τῇ ἐξοπλισίᾳ ἀριθμῶστέγενετο τῶν μὲν Ἑλλήνων ὀσπὶς μυρία καὶ τετρακοσά . . . τῶν δὲ μετὰ Κύρου βαρβάρων δέκα μυριάδες.

Cu timpul, sensul cuvintelor μύριοι și μυριάς (zece mii, o miriadă) a fost influențat de acela al cuvîntului μυρῖοι care înseamnă „nesfîrșiți“. Mercenarii greci, datorită faptelor lor de arme, nu mai sînt pur și simplu „cei zece mii“, ci „miile nesfîrșite de viteji“.

EROII DIN ANABASIS

Dintre mercenarii greci participanți la expediție o mențiune specială se cuvine lui Clearh, care devine sfetnicul devotat al lui Cyrus, bucurîndu-se de un deosebit prestigiu, atît în fața acestuia, cît și a mercenarilor. Clearh se face cunoscut încă din timpul războiului peloponesiac, cu prilejul ocupării Deceleei² de către regele Agis al Spartei. La încetarea ostilităților, Clearh primește din partea Spartei însărcinarea de a aduce sub ascultare pe tracii din regiunea Chersonesului și a Perintului. După un timp, el este rechemat de la Istmul de Corint, unde ajunsese cu trupele sale. Nesupunîndu-se ordinului primit din partea eforilor lacedemonieni, se exilează și, în situația aceasta, se apropie de Ci-

¹ μυρῖος-α-ου înseamnă numeros, care nu se poate număra. Așa se zice μυρῖος χρόνος „timp nesfîrșit“, μυρία πενία „sărăcie extremă“.

² Ocupînd Decelea din mijlocul Aticii, spartanii au întreprins dese incursiuni pe teritoriul Aticii, paralizînd orice activitate economică.

rus, care îi dă posibilitatea de a-și recruta o armată războindu-se astfel cu tracii¹.

Portretul pe care Xenofon i-l face lui Clearh ni-l arată ca un războinic cu deosebite însușiri de comandant care-l făceau ascultat și temut de soldați, dar care, în același timp, era capabil să le insuflă nădejdea în izbândă. „Întotdeauna aspru și crud, insufla soldaților același sentiment pe care-l au școlarii față de profesorii lor mai severi². La prestigiul lui contribuia deopotrivă experiența militară și vârsta la care ajunsese. Când muri, ucis mișelește din ordinul satrapului Tisaferne, avea aproape cincizeci de ani³. Un alt participant la expediție, și acesta tot cu rol de strateg (comandant), a fost Proxenos, apropiat prin „legături de prietenie și ospitalitate“ de Xenofon, pe care-l determină să participe la expediția proiectată de Cyrus. Proxenos era originar din Beotia, unde multă vreme dominase oligarhia cavalerilor bogați, care dăduse Spartei un ajutor efectiv în tot timpul războiului peloponesiac. El fusese elevul sofistului Gorgias din Leontinoi și încă din anii tinereții era stăpînit de gîndul de a săvîrși acte mărețe.

Proxenos cade alături de Clearh și ceilalți comandanți uciși mișelește de Tisaferne. Un alt portret schițat de Xenofon în cartea a doua a lucrării este al strategului Menon, prezentat ca un om șiret, crud și lacom, recurgînd la acțiuni joshnice ori de cîte ori era vorba de a-și atinge un scop. Acest portret al lui Menon, conturat de Xenofon, este cu totul opus aceluia înfățișat de Platon, unde Menon este arătat ca un iubitor al discuțiilor publice și al speculațiilor de geometrie și cu o situație materială prosperă⁴. Modul contradictoriu în care cei doi scriitori au conturat figura lui Menon se explică prin inamicia dintre Menon și Clearh, prietenul lui Xenofon, acesta din urmă bucurîndu-se de o înaltă prețuire din partea lui Cyrus⁵. După aceste trei prezentări, care au meritul de a fi primele portrete realiste din întreaga litera-

¹ Vezi *Anabasis*, I, 9.

² *Ibidem*, II, 6.

³ *Ibidem*.

⁴ Dialogul lui Platon *Menon* a fost scris în epoca de maturitate a filozofului. Cf. A. Frenkian, *op. cit.*, p. 281.

⁵ CTESIAE, fragm., Didot, 57 a.

tură universală, trebuie amintit portretul lui Cyrus, conturat de Xenofon cu totul diferit, figura principelui persan fiind mult idealizată și întrunind toate virtuțile cu care tradiția. făurită de scriitorii aflați în slujba clasei dominante, în mod constant îi împodobește pe monarhi. Nu găsim aci nici o trăsătură negativă, Xenofon caracterizându-și, dintru început, astfel eroul: „Astfel sfârși Cyrus, cel ce a avut cea mai regească ținută și a fost cel mai vrednic de domnie dintre toți persanii care au trăit după Cyrus cel Bătrîn, după mărturia tuturor aceluia care se socotesc printre cei ce l-au cunoscut pe Cyrus mai de aproape“. Și portretul continuă: „Acolo (la palat) Cyrus se arată în primul rând ca cel mai cuviincios dintre copiii de vîrsta lui, foarte ascultător atît față de cei bătrîni, și chiar față de cei inferiori lui. Mai tîrziu, se dovedește un mare iubitor de cai și cu îndemînare în a-i stăpîni. De asemenea, în exercițiile de război, în arta de a trage cu arcul, sau în aruncarea cu sulița, trecea ca cel mai dornic de a se exercita și a se instrui“¹.

Cyrus știa să comande și să se supună; era generos cu soldații, determinîndu-i prin ținuta sa la acte de un curaj deosebit. Cu răufăcătorii era aspru. „De multe ori — ne spune Xenofon — se puteau vedea, de-a lungul drumurilor umblate, oameni fără mîini și fără picioare, sau fără ochi. În felul acesta în timpul stăpînirii lui Cyrus, oricine, grec sau barbar, care nu era un răufăcător, putea să călătorească fără primejdie, oriunde voia, ducînd cu el ceea ce dorea“². „Cînd fu omorît, adaugă Xenofon, toți prietenii și apropiații lui căzură luptînd pentru el“.

Portretul acesta pare să fi fost inserat mai tîrziu, în *Anabasis*, într-un loc puțin potrivit, întrucît scindează descrierea bătăliei de la Cunaxa, anihilînd efectul ei.

Unii cercetători rămîn oarecum surprinși că, în afară de calitățile morale deosebite cu care Xenofon își împodobește eroul principal în această povestire, acesta nu găsește nimic de pomenit despre calitățile lui strategice. Trecerea sub tăcere a acestui capitol de către autor este însă de înțeles. Pînă la vîrsta de douăzeci și trei de ani, cînd pornește temerara

¹ *Anabasis*, I, 9, 13.

² *Ibidem*.

sa expediție, Cyrus nu participase la nici o acțiune militară de amploare, în care să se fi putut ilustra, așa că dacă sub aspectul însușirilor lui morale deosebite Xenofon a putut găsi îndeajuns de multe elemente, pentru a-l prezenta sub o formă elogioasă, din punctul de vedere al virtuților lui militare, găsește nimerit să nu facă nici o mențiune.

De altfel, după cât reiese din povestirea lui Xenofon, nici expediția pe care o întreprinde Cyrus nu-i dă prilejul de a se ilustra, deoarece la capătul unui marș, ce-i drept executat în condiții destul de anevoioase și dus pînă în inima imperiului persan (aproximativ două mii opt sute de kilometri), din primele momente cînd cele două armate vrăjmașe se ciocnesc, Cyrus cade, ucis.

Un portret, pe care îl simțim realmente lipsind din cuprinsul lucrării *Anabasis*, este acela al strategului lacedemonian Cheirisophos, numit comandant după uciderea lui Clearch și care conduce efectiv armata celor zece mii, de la Cunaxa pînă la sosirea mercenarilor la mare. De altfel, foarte rar în cursul acestei retrageri este menționată prezența lui Cheirisophos cînd este vorba de acțiuni importante de îndeplinit, ori de hotărîri decisive de luat. Caracterul și aportul lui nu sînt în nici o împrejurare scoase în evidență decît extrem de sumar, Xenofon mulțumindu-se să insiste numai asupra eșecurilor lui. Printre strategii care iau parte în calitate de comandanți la retragere alături de Xenofon, găsim pe Sophainetos, Sosis, Xanticles, Philesios, Timasion și Cleanor. Niciodată în decursul evenimentelor petrecute, pînă la trecerea armatei sub comanda lui Thibron la Pergam, nu-i vom întîlni decît acolo unde este vorba de o acțiune fără importanță sau cînd este vorba de o acțiune defavorabilă, ca în cazul lui Xanticles, Philesios și Sophainetos, cînd sînt de pildă judecați și pedepsiți de către soldați în adunare, pentru neglijență în ceea ce privește aprovizionarea armatei. Intenția lui Xenofon de a-i pune în umbră pe oamenii care au jucat un rol cel puțin tot atît de important ca al lui în această retragere este manifestă și nu poate fi explicată decît prin dorința de a face să iasă pe primul plan meritele lui personale. Este ușor de reținut faptul că ori de cîte ori este vorba de a ieși dintr-o situație dificilă, fie de a stabili vreo înțelegere, fie de a lua o hotărîre decisivă, intervenția lui Xenofon apare ca salutară.

Dacă urmărim cu atenție manifestările lui Xenofon pornind de la acceptarea invitației lui Proxenos de a participa alături de prințul persan Cyrus la expediția proiectată de acesta și pînă la înapoierea armatei și trecerea ei sub comanda lui Thibron la Pergam, putem ușor desprinde unele date privind intențiile lui în această expediție. Este drept că Xenofon mărturisește textual, despre prietenul său Proxenos, că avea dorința arzătoare de a dobîndi renume, influență și o mare avere¹ fără să ne destăinuie însă nimic despre planurile lui. Dar ce-l face oare pe Xenofon să dorească atît de mult să urmeze expediția, fără să fi avut, așa cum el ne arată, „nici un grad de strateg, nici de lohag și nici măcar de soldat“.

Gîndul de a parveni, deși stăruie în sufletul său, dacă nu-l trădează în prima parte a expediției, adică pe timpul marșului pînă la sosirea armatei pe cîmpul de bătălie, apare limpede în cea de-a doua parte. Grecii îi pierduseră pe toți comandanții lor (strategi) și pe lohagi și erau amenințați să piară în inima imperiului persan. De acum încolo, nici o acțiune demnă de relevat nu se rezolvă fără participarea lui Xenofon într-un fel oarecare, în calitate fie de îndrumător, fie direct de conducător. Xenofon face mai totdeauna abstracție de faptul că armata se găsea sub conducerea lui Cheirisophos, ajutat de ceilalți strategii, printre care cel mai tînăr era chiar el, Xenofon. Planul urmărit de Xenofon de a funda o colonie pe țărmurile Asiei Mici a eșuat. Prima dată, planul lui este zădărnicit de prezicătorul Silanos, care dorea cu orice preț să ajungă în Grecia pentru a-și pune banii în siguranță. Iată textul: „În acest timp Xenofon, privind mulțimea de hopliți, peltaști, arcași, prăștieri și călăreți, acum atît de tare căliți prin experiență, adunați pe țărmul Pontului, unde nu s-ar fi putut strînge forțe atît de numeroase decît cu mari cheltuieli, se gîndi că ar fi o glorie pentru el, dacă ar ridica aci un oraș, mărind astfel teritoriile și puterea Eladei. El își închipuia că acest oraș ar putea fi mare, avînd în vedere mulțimea oamenilor lui, cît și a celor din preajma Pontului. Gîndindu-se la toate acestea și înainte de a se fi destăinuit vreunui soldat, Xenofon aduse o jertfă, la care-l

¹ Πρῶξενος δὲ ὁ Βοιωτικός εὐθύς μετρίχιον ὄν ἐπεθύμει γενέσθαι ἀντὶ τὰ μεγάλα κράττειν ἱκανός. *Anabasis*, II, 6, 16.

chemă pe Silanos din Ambracia, vechiul prezicător al lui Cyrus. Silanos, temându-se că acest plan s-ar putea realiza și ca nu cumva armata să se stabilească aci, răspîndi zvonul printre soldați că Xenofon vrea să oprească armata aici și să ridice un oraș pentru a-și mări puterea și renumele. Silanos nu dorea decît să ajungă cît mai repede cu putință în Grecia. El păstrase neatinși cei trei mii de darici, pe care-i primise din partea lui Cyrus, atunci cînd, aducînd jertfe în numele lui, îi prezisese adevărat despre cele ce aveau să se întîmple în timp de zece zile¹. La Calpe dorința de a funda o colonie se trezește din nou puternică în sufletul lui Xenofon. În acest scop caută să-și atragă zeii de partea sa și cercetează regiunea și bogățiile acesteia². Dar din nou întîmpină dificultăți. Mercenarii greci, simțindu-se aproape de patria lor, nu vor să audă de un astfel de proiect. Obligat și de data aceasta să renunțe la planul lui, Xenofon pornește spre Tracia, unde Seuthes îi făgăduiește o cetate și castele cu faimă pe Propontida. O intervenție vicleană a lui Heracleides pe lîngă Seuthes îi spulberă nădejtile lui Xenofon.

VALOAREA DOCUMENTARĂ A LUCRĂRII ANABASIS

Povestirea interesantă și, în același timp, pasionantă a expediției militare întreprinse de Cyrus, la care participă și cei zece mii de mercenari greci, are, pe lîngă meritele literare ce vor fi arătate la locul cuvenit, și o incontestabilă valoare documentară, reflectînd diverse aspecte politice, sociale și economice. Din cuprinsul cărții reiese, în primul rînd, că marele imperiu persan era măcinat de luptele dintre satrapi care nu arareori nutreau veleități de a ajunge stăpîni supremi. Un text grăitor în această privință întîlnim în cartea a doua a lucrării: „numai regele — mărturisește satrapul Tisaferne lui Clearh — are dreptul de a purta tiară dreaptă; s-ar putea totuși ca și un altul, cu sprijinul vostru, să poată purta cu ușurință coroana la care ține atît de mult”³.

¹ *Anabasis*, V, 6.

² *Ibidem*, VI, 4.

³ *Ibidem*, II, 5.

Nemulțumirile popoarelor care intrau în componența imperiului persan și care adesea tulburau ordinea sînt, de asemenea, frecvent semnalate. Această situație pe care Clearch o cunoaște îl determină să-și ofere lui Tisaferne serviciile lui și ale mercenarilor săi pentru ca, împreună, să aducă sub ascultare populațiile rebele ale pisizilor și misienilor¹.

Lectura acestei opere prilejuiește, de asemenea, considerații nu fără importanță privind dezvoltarea cetăților pontice. Astfel, de pildă, refuzul locuitorilor din Sinope de a-i primi în cetate pe mercenarii greci are ca temei situația politico-economică privilegiată la care ajunsese această cetate și care îi dădea posibilitatea să respingă orice atac. Cetatea exporta cherestea pentru construcții navale, lemn, pește, untdelemn, aducînd în schimb vite și sclavi din Paflagonia. În preajma cetății se găseau zăcăminte de miniu care avea reputația de a fi cel mai bun de pe întreaga coastă estică a Mării Mediterane și se prelucrau minereuri de cupru și argint.

Comerțul de vin, care se făcea aici pe o scară mare și care necesita un număr considerabil de amfore pentru transportul lui, a avut ca urmare dezvoltarea ceramicii, constituind o sursă de bogăție. Prosperitatea economică a cetății Sinope a atras consolidarea sa politică, o bună parte din sudul Pontului ajungînd sub autoritatea sa. O altă cetate, Heracleea, ctitorie a megarienilor, își datora prosperitatea unui vast teritoriu locuit și lucrat de triburi traco-bitine reduse la situația de „hiloți“ ai heracleoților și obligate să le dea o parte din produsele solului pe care-l munceau.

În fața acestor cetăți, mercenarii greci se bucurau de o deosebită vază, datorită faptelor lor de arme. „Darurile — ne spune Xenofon — soseau din toate orașele grecești iar cei care navigau de-a lungul coastei se opreau bucuroși la Calpe, întrucît se zvonise că aici se va întemeia un oraș

---

¹ „Știm că misienii vă tulbură; pe aceștia socot că-i voi îngenunchea eu cu trupele pe care le am. Mai știu că pisizii fac la fel și am auzit că mai sînt și alte popoare ca acestea. Or, eu cred că pot pune capăt pentru totdeauna tulburărilor pe care ei le aduc fericirii voastre“. *Anabasis*, II, 5.

cu un port. Chiar dușmanii care locuiau prin împrejurimi trimiseră soli la Xenofon, auzind și ei că se va ridica un oraș, și-l întrebară ce ar trebui să facă pentru a-i deveni prieteni¹.

În cursul povestirii, Xenofon găsește nimerit să prezinte și date etnografice interesante și care respectă întru totul adevărul istoric. O prezentare exactă este cea cu privire la populația de halibi și tibareni, locuind în teritoriul cuprins între orașele Cerasunt și Kotyora și care, împreună, constituiau satrapia a XIX-a a statului persan. Locuitorii acestor orașe trăiau în turnuri înalte, construite din lemn, de unde ieșeau să prade. Regele lor era ales dintre ei și întreținut pe seama colectivității. Hrana acestor oameni consta din pâine făcută din castane fierte și carne de delfin. Halibii — după Xenofon — erau cei mai războinici oameni cu care se ciocniseră grecii. Ei purtau cnemide și coifuri, având la cingătoare un cuțit lung cât o sabie lacedemoniană, cu care străpungeau pe cei pe care îi biruiau pentru ca apoi, tăindu-le capetele, să le ducă în triumf, purtându-le înfipte în vârful sulitelor, cântînd și jucînd ori de câte ori puteau fi văzuți de dușmanii lor. O altă populație care trezește interesul lui Xenofon este aceea a mosinecilor, prezentată de autor în felul următor: „Toți (mosinecii — *n.t.*) aveau scuturi de salcie împletită, învelite în piele de bou alb, păroase, avînd forma unei frunze de iederă... ca îmbrăcăminte aveau un fel de tunici scurte, care le ajungeau pînă deasupra genunchilor, făcute dintr-o pînză deasă ca aceea de sac pentru așternuturi; pe cap purtau căști de piele ca cele paflagonice, cu un moț de lînă în creștet, asemănătoare cu tiarele; aveau de asemenea niște securi de fier². În locuințele lor, grecii găsiră rezerve de pâine, pe lîngă grîu cu spice. În vase de lut păstrau bucăți de pește sărat, iar în oale de pămînt grăsimi de delfin pe care o întrebuițau în loc de ulei de măsline. Deseori aveau ca hrană nuci netede turtite, fără nici o creștătură. După părerea autorului, erau oamenii cei mai primitivi dintre cei întîlniți în cursul expediției și cei mai străini de obiceiurile grecești.

¹ *Anabasis*, VI, 6.

² *Ibidem*, V, 4.

Pe lângă aceste date, *Anabasis* reţine atenţia cititorului şi prin prezentarea câtorva aspecte ale vieţii sociale din Grecia. Mercenarii greci din solda lui Cyrus sînt veniţi în Pelopones din Tesalia, din Beoţia, din Atica, din Creta, Rodos şi din alte părţi ale lumii greceşti, siliţi să-şi părăsească patria şi căminul în căutarea, chiar cu riscul vieţii, a unor surse de venituri care să le permită lor şi familiilor o ameliorare a traiului lor mizer. Pe de o parte lupta de clasă, iar pe de alta incapacitatea societăţii sclavagiste greceşti de a rezolva criza economică produsă de concentrarea averilor şi de continua creştere a sărăcimii nu puteau fi înţelese de Xenofon. El nu discută şi nu adînceşte problema, mulţumindu-se să dea sugestia că grecii nemulţumiţi în patria lor, fără posibilitate de trai, sînt siliţi să ia drumul Asiei. Cu un alt prilej, în lucrarea *Despre venituri* sugerase ideea ca cei bogaţi să dea din prisosul lor celor săraci.

Anabasis ne oferă de asemenea date importante cu privire la organizarea armatei celor „zece mii”. Recrutarea pare să fi decurs în condiţii bune, datorită dărnicii lui Cyrus, care, apropiindu-şi cîţiva şefi, le-a pus la dispoziţie sumele necesare. Dintre şefi menţionăm, în primul rînd, pe Clearch lacedemonianul şi pe Aristip tesalianul. Cei mai mulţi mercenari sînt originari din Pelopones, şi anume din Arcadia, Ahaia, Sparta, Argos. Participă, de asemenea, un număr de tesalieni şi traci, cretani, rodieni. Din Grecia centrală, Beoţia şi Atena se pare că n-au venit decît în număr mic.

Din relatarea faptelor se poate trage concluzia că, plecînd de la Cotyora, autorul nu şi-a mai ţinut jurnal de călătorie (căci trebuie să presupunem existenţa unui astfel de jurnal) pe baza căruia şi-a scris opera. De la această dată, Xenofon n-a mai notat cu aceeaşi rigurozitate faptele, distanţele, etapele, popasurile.

Această armată de mercenari este grupată în cîteva mari unităţi puse sub comanda şefilor care i-au recrutat şi i-au adus lui Cyrus. Efectivele sînt variabile, dar fiecare dintre aceste grupări este organizată la fel.

Astfel, unitatea cea mai mică care poate duce pe contul său lupta este lohosul (*lochos* „companie”).

Lohosul, cu un efectiv de o sută de oameni, este comandat de un lohag (*lochagos*).

Lohosul este împărțit în patru enomotii (plutoane) a douăzeci și patru de oameni și un comandant.

Enomotia (plutonul) este comandată de un enomotarh.

Două enomotii (plutoane) au cincizeci de oameni și sînt comandate de un penteontarh¹.

În unele împrejurări unitățile — hopliții sau peltaștii cum s-a întîmplat în bătălia de la Cunaxa — fac, fiecare, corp aparte fiind organizate în grupări mai mari sau mai mici. Cavaleria este organizată într-o singură unitate, călăreții fiind puțini la număr.

Această organizare este proprie armatei celor „zece mii“ de mercenari, organizarea armatei ateniene sau spartane este întrucîtva diferită. Astfel, de exemplu, la Sparta, *penteconter*-ul, analog penteontarhului, nu comanda numai două enomotii, ci patru.

Armata mercenară era retribuită lunar cu o soldă plătită de Cyrus. Fiecărui soldat i s-a promis la plecare un daric pe lună, lohagul primea dublu, iar strategul, de patru ori solda promisă soldatului. Mai tîrziu, în timpul marșului spre Babilon, Cyrus este nevoit să mărească solda la un daric și jumătate de fiecare soldat. Soldatul este obligat să se prezinte la înrolare cu tot echipamentul și armamentul necesar, iar din solda pe care o primește să se întrețină. Pe tot timpul cît dura expediția, Cyrus avea obligația să deschidă piețe trupelor, pentru ca astfel să dea posibilitatea soldaților să-și procure hrana. În acest scop, armata era urmată de o mulțime de negustori, care își duceau marfa pînă acolo unde se făcea popasul, urmînd ca pe parcurs să se aprovizioneze.

Expediția armatei lui Cyrus, pornită de la Sardes împotriva marelui rege, la care iau parte mercenarii greci alături de aproximativ o sută de mii de barbari, prezintă două faze. Prima fază constă în conducerea întregii armate sub comanda lui Cyrus spre cîmpul de bătăie în inima imperiului persan, pînă la locul bătăliei, localitatea Cunaxa în preajma Babilonului. Distanța de la Sardes la Cunaxa este de două mii opt sute de kilometri și a fost parcursă în o sută optzeci și

¹ Ne referim la modul de organizare a celor „zece mii“.

două de zile sau șase luni; dintre acestea optzeci și șase de zile au fost de marș, iar nouăzeci și șase de repaus. Marșul se desfășoară fără ca armata lui Cyrus să întâmpine vreo rezistență din partea vreunui vrăjmaș și nici vreo dificultate din punctul de vedere tehnic al executării marșului.

A doua fază este reîntoarcerea sau retragerea celor zece mii de mercenari greci după bătălia de la Cunaxa, printr-un ocol pe țărmurile Pontului Euxin și prin strâmtoni, pînă la Pergam.

În ceea ce privește bătălia de la Cunaxa dintre trupele lui Cyrus și acelea ale lui Artaxerxe, Xenofon ne prezintă unele date și considerații care ne dau o imagine destul de confuză asupra desfășurării acestei lupte care este mai degrabă o încăierare decît o bătălie propriu-zisă. Cyrus fusese oarecum surprins nepregătit de prezența marelui armat a regelui, care înainta spre el, la o distanță de cîțiva kilometri, în formație de luptă. Un călăreț, venind în goana calului, îl vestește pe Cyrus, care mergea în carul său de luptă, despre apropierea armatelor vrăjmașe. Surprins oarecum în dezordine cu parte din arme la căruțe și pe caii de povară, dă ordin comandanților să-și repună trupele în ordine și să se pregătească de atac. Armata marelui rege înainta în linie, pe un front larg ce depășea pe acela al trupelor lui Cyrus. Încăierarea se produce și, la primul șoc, trupele persane ale regelui — care se găseau desfășurate pentru luptă — în fața armatei grecești atacate de aceștia o iau la fugă, în care timp grecii pornesc în urmărirea lor. În acel moment însă marele rege, înconjurat de curteni și de garda sa, observînd că centrul armatei sale se găsește în afara aripilor stîngi a armatei lui Cyrus, ordonă o mișcare de întoarcere a aripilor stîngi pentru a-i cădea în spate. Cyrus se afla încă la centrul armatei sale urmărind mișcările regelui¹. Pentru a îndepărta pericolul de a fi învâluit, Cyrus îi aruncă pe cei șase sute de călăreți ai săi împotriva celor șase mii de călăreți ai regelui, care probabil pregăteau manevra de întoarcere a aripilor stîngi a armatei lui Cyrus, unde se găsea Ariaios cu trupele sale. Cavaleria regelui este pusă pe fugă de cei șase sute de călăreți ai lui Cyrus, care, pornind în urmărirea lor, se împrăștie. Cyrus însuși — se spune — omorî pe comandan-

¹ *Anabasis*, I, 8.

tul lor Artaxerxe¹, dar Cyrus nu se urnise de la locul lui — centrul armatei sale — decît după atacul celor șase sute de călăreți ai lui, cînd, zărindu-l pe rege la centru înconjurat de trupe și de suita sa, se năpustește asupra lui urmat de cîțiva „meseni“, oamenii lui de încredere, și-l lovește cu sulita rănindu-l². În învălmășeală, Cyrus este rănit la rîndu-i de o sulită sub ochi și cade, fiind în cele din urmă ucis în prezența regelui³.

Această descriere a luptei este — cum am spus — oarecum confuză.

VALOAREA LITERARĂ A LUCRĂRII ANABASIS

Anabasis este cea dintîi operă în literatura universală, în care un martor ocular descrie o expediție plină de peripecții, cu talent, cu simplitate, naturalețe, vioiciune și claritate, rar întîlnite. Cea mai mare parte a lucrării o formează elementul narativ, unanim recunoscut ca fiind excelent realizat. Menționăm în acest sens următoarele episoade: parada trupelor grecești (I, 2), nopțile petrecute în munții înzăpeziți (IV, 5), marșul prin trecători, executat sub ploaia de pietre aruncate de sus de tribul taochilor (IV, 7), cunoscuta scenă a bucuriei cînd grecii au văzut apărînd în fața lor marea (IV, 8), scenele petrecerii de la regele trac Seuthes (VII, 3) și atacul împotriva unui demnitar persan cu scopul de a-l prăda (VII, 8). Autorul a acordat însă un loc important și descrierilor de ținuturi, orașe, peisaje, obiceiuri și, ca un devotat discipol al sofistilor, și-a presărat povestirea cu numeroase discursuri și dialoguri, cu caracterizări de personaje și de situații. Aceste digresiuni menite să pună în lumină aspectele pozitive și negative ale situațiilor ivite, ca și obiceiul de a trage concluzii morale, constituie un procedeu deprins deopotrivă la școala sofistilor și la a lui Isocrate. Ca un exemplu, menționăm dialogul dintre Cyrus și Orontas, cu prilejul condamnării acestuia din urmă, care se făcuse vinovat de trădare față de Cyrus. În acest dialog cel care

¹ *Anabasis*, I, 8, 24.

² *Ibidem*, I, 8, 27.

³ *Ibidem*, I, 8, 27.

conduce discuția este Cyrus, care nu lasă interlocutorului decât posibilitatea de a răspunde prin „da” sau „nu”, ținându-l tot timpul încâtușat în lanțurile dialecticii¹. Influența exercitată de sofisti asupra lui Xenofon se observă și în utilizarea panegyricelor, cum sînt de pildă acela al lui Cyrus din cartea întâi (9) sau acela al strategului Clearh din cartea a doua (6). Aceeași influență se face simțită prin întrebuirea figurilor de stil, așa-numitele *Gorgieia schemata* datorită cărora fraza prezintă o desăvîrșită simetrie, divizîndu-se în unități egale, avînd cuvinte corespondente și frecvent aceleași consoane finale. Alternațiunea, efectul dobîndit prin întrebuirea aceluiași substantive dar la cazuri diferite, acumulările de conjuncții pentru marcarea opozițiilor, a antitezelor, ca și repetarea aceluiași cuvînt la început și la sfîrșit de frază, sînt și acestea figuri de stil iubite de sofisti și masiv folosite de Xenofon. O altă influență a sofistilor este frecventa întrebuire a maximelor, care însă nu contrastează cu restul povestirii, ele integrîndu-se armonios în cuprins. Cu toate aceste procedee ale sofistilor, calitatea de bază a povestirii lui Xenofon este *apheleia*, simplitatea mult lăudată încă din antichitate; ea apare peste tot, fie că scriitorul relatează acțiuni militare, fie că prezintă peisaje, descrie animale sau plante, obiceiuri și deprinderi care îi uimesc pe greci. Ca o exemplificare, cităm pasajul din cartea a patra în care autorul redă suferințele mercenarilor greci în Armenia². Aceeași notă de naturalitate o întîlnim în prezentarea luptelor, a incidentelor provocate de soldați, în prezentarea hărțuierilor pricinuite de populațiile băștinașe, a prădăciunilor și vicleniilor la care adesea recurg mercenarii. Povestirea faptelor se face în ordinea în care acestea s-au produs, fără ca scriitorul să trădeze vreun efort pentru facerea tranziției de la un fapt la altul, de la o întîmplare la alta. Tocmai această lipsă de preocupare de a stabili o legătură strînsă între fapte prin formule de tranziție dă varietate povestirii, contribuind ca lectura să devină plăcută. Xenofon nu a urmărit o narațiune istorică, în care să adîncească mobilele din imboldul cărora acționează personajele sau să expună cu competență militară planuri compli-

¹ *Anabasis*, I, 4.

² *Ibidem*, IV, 4—5.

cate de luptă, ci o narațiune literară, ceea ce a realizat. Maniera lui Xenofon de a scrie istorie poartă amprenta epocii și se caracterizează prin aceea că reprezintă impresiile unui martor și participant la evenimente care, prin însuși acest fapt, nu putea lăsa posterității o lucrare lipsită de notă personale, de un anumit grad de subiectivism. Pentru a ne forma o imagine completă asupra modului în care Xenofon concepe istoria, trebuie să nu scăpăm din vedere că anticii priveau istoria ca pe o varietate literară.

În trecut, ca și în vremurile mai noi, Xenofon s-a bucurat de o mare popularitate și de elogioase aprecieri, fiind considerat un model al prozei clasice. Adesea, lexicografii menționează că el deține pe merit titlul de „muză” și de „albină atică”. Retorul Demetrios din secolul I e.n. îl consideră ca pe un stilist de seamă alături de Homer, de Herodot și de Platon¹. Scoțându-i în evidență meritele literare, Cicero spune că stilul lui este mai dulce ca mierea și că muzele au glăsuț prin el. În termeni apropiați, Quintilian afirmă că persuasiunea sălășluia pe buzele lui Xenofon. Dacă toate aceste mărturii conțin o notă de exagerare, ele pledează cu tărie în favoarea faptului că limba lui Xenofon era considerată un model al prozei atice din perioada clasică. Arian, istoricul din secolul al II-lea e.n. care a scris despre faptele lui Alexandru cel Mare o carte numită tot *Anabasis*, s-a inspirat din Xenofon nu numai în ceea ce privește titlul și genul lucrării ori prezentarea personajelor și a situațiilor, dar și în privința limbii folosite².

Herodian, Hermogene, Diogene Laertiu vorbesc și ei în aceiași termeni despre limba folosită de Xenofon. Și astăzi opera acestuia, *Anabasis*, continuă să constituie o lectură utilă și în același timp plăcută, atât pentru cei ce deprind pentru prima oară limba greacă, cât și pentru cititorul pretențios. Stilul lui Xenofon nu ne înalță, nu ne entuziasmează, dar ne întreține viu interesul de la prima pînă la ultima pagină, păstrîndu-se în aceeași caldă tonalitate. Scriitorul

¹ Demetrios, *De elocutione*, 37.

² Εἰς Τραπεζοῦντα ἔρχομεν πόλιν ἑλληνίδα, ὡς λέγει Ξενοφῶν ἐκεῖνος, ἐπὶ θαλάττῃ, ὠκισμ. νην, Σινοπεῶν ἀποικον, καὶ τὴν θύλασσαν τῆν τοῦ Ευξεινοῦ ἄσμενοι κατεδομεν, ἰθὺενπερ καὶ Ξενοφῶν καὶ σὺ. (Arian, *Περὶ πλοῦς*, IV, 7, 24).

nu și-a cizelat opera în măsura în care au făcut-o alți scriitori și ea nu apare ca rodul unei îndelungate prelucrări a textului. Dacă ar fi făcut-o, opera lui ar fi prezentat fără îndoială o altă ținută. Descoperim totuși în cuprinsul ei indicii că scriitorul a fost preocupat de a da lucrării sale o anumită ținută literară, veghind continuu să-i păstreze caracterul de povestire a unui martor ocular, care a privit totul cu interes, care și-a întipărit în minte și în suflet evenimentele trăite zi de zi și pe care a vrut să le facă cunoscute și altora. Așa se explică frecvența cuvintelor poetice și bogatele reminiscențe homerice¹.

Este interesant de reținut că Xenofon a introdus în *Anabasis* și termeni neuzitați în dialectul atic dar care și făceau drum în limba vorbită atunci și pe care el nu i-a respins, nu i-a evitat, înțelegând evoluția firească a limbii, care în mod obligatoriu se îmbogățește sau sărăcește, în funcție de condițiile de viață ale poporului. În dezvoltarea prozei grecești, meritul lui Xenofon constă în evitarea exagerărilor stilistice și în posibilitatea de a trata cu eleganță orice problemă, fie chiar de filozofie. Acest fapt nu înseamnă însă

¹ *Anabasis*, II, 13: Ἀλλὰ φιλοσόφῳ μὲν ἔοικας, ὦ νεανίσκε καὶ λέγεις οὐκ ἀχάριστα.

Propoziția finală amintește vs. 236 din *Odiseea* VII, în care regele Alc' nou se adresează lui Uli: e cu cuvinte e: ξεῖν ἐπεὶ οὐκ ἀχάριστα μεθ' ὑμῶν ταῦτ' ἀγορεύεις. Alți termeni poetici sînt ἄντρον [C. I. cap. 2], desemnînd grota consacrată Nimfelor: καὶ τὸ δερμα κρεμάσαι ἐν τῷ ἄντρον ἔθεν αἰ: πηγαί. Expresia din C. V. cap. 2, 24: θεῶν τις αὐτοῖς μηχανὴν σωτηρίας δίδωσιν formînd un trimetru iambic este un împrumut din limba tragicilor, poate dintr-un poet necunoscut.

Cuv. δοῦπος întreb. în II, 2, 9, este de asemenea un termen poetic ca și verbul derivat, întrebuintat în C. I. i, 18: Λέγουσι δὲ τινες ὡς καὶ ταῖς ἀσπίσι πρὸς τὰ δεικνὰ ἐδοῦπθσαν. Termenul a fost împrumutat și de Arian în a sa *Anabasis*, C. IV, V, 18.

În cartea a treia, I, 24 întrebuintează termenul ἀξιοστράτηγος (vrednic de a conduce) în fraza: Φάνητε τῶν λοχαγῶν ἄριστοι καὶ τῶν στρατηγῶν εἰςιοστρατηγότεροι.

În II, 2, 17 Xenofon întrebuintează cuvîntul σκοταῖοι.

În C. I. 8, 18 verbul ἐκκυμαίνω nu aparține limbii clasice fiind menționat încă din antichitate ca un termen al limbii vorbite.

În C. II, cap. IV, 6 Xenofon întrebuintează verbul οἶδαμεν dovadă a tendinței de regularitate prezentată de verbele neologate: Τιν δ' οὖν Εὐφράτην οἶδαμεν ὅτι ἀδύνατον διαβῆναι κωλύοντων πολεμίων.

În C. II, IV, 11 întîlnim verbul ξυλλέσθαι care devine curent mult mai tîrziu, în secolul I.

victoria deplină a gustului pentru simplitate în proza greacă, căci pînă tîrziu, după începutul erei noastre, se vor da lupte între curențele așa-zise aticiste și asiatiche. Față de ideile sofisticii și retoricii precedente și contemporane, care tindeau spre artificializarea limbii, impunîndu-i scheme fixe, Xenofon păstrează în permanență o tonalitate caldă și familiară, scriind așa cum poate că și vorbea: fără nici un efort. Acesta este la Xenofon meritul de frunte care a asigurat operelor sale un loc privilegiat de-a lungul veacurilor.

Operele lui Xenofon, în frunte cu *Anabasis*, nu reprezintă numai o deosebită valoare documentară, ci ele sînt considerate, în același timp, ca un produs valoros al literaturii grecești. Așa se explică faptul că generații nenumărate de tineri au învățat limba greacă după scrierile acestui remarcabil prozator. Pe lîngă valoarea documentară și literară, amintim valoarea ei etică, desprinsă din pilde vii de răbdare, de perseverare, de curaj, în fața căroră nici după atîta trecere de timp nu putem rămîne insensibili.

TRADUCERI ROMÎNEȘTI DIN ANABASIS

O primă traducere a *Anabasei* lui Xenofon s-a făcut în anul 1862 de Gh. Alexandrescu. O a doua traducere a fost realizată de Leon Cerchez, în 1928, și a fost tipărită în „Tipografia Geniului” din București. Motivul principal care l-a determinat pe Leon Cerchez să întreprindă traducerea lucrării *Anabasis* este locul privilegiat ce-l deține această lucrare în rîndul operelor consacrate expedițiilor militare, necesitatea de a ilustra teoriile expuse într-o altă lucrare a sa *Marii căpitani*. La aceste motive adaugă dorința de a umple un gol existent în domeniul traducerilor. Leon Cerchez considera opera *Anabasis* chiar un manual de artă militară. Traducerea n-a fost făcută după original, ci după o veche traducere franceză a contelui de la Luzeme, intitulată *Retraite des Dix Mille* și tipărită în 1857 în „Bibliothèque historique et militaire” a lui Ch. Liskenne și Sauvan. Nefiind făcută după original, suferă în privința exactității.

O altă tălmăcire din *Anabasis* ne-a dat profesorul Ion Diaconescu. Traducerea este parțială așa cum reiese din titlul

ei „Traducerea integrală a cărţilor I, II, III, IV şi cu episoadele celebre recomandate de programa analitică pentru cl. VIII băieţi şi fete, din cărţile V, VI şi VII completate cu diverse observaţiuni şi lămuriri după originalul grec din ediţia Teubner, 1935“. Această tălmăcire făcută pentru uzul învăţământului mediu prezintă numeroase inexactităţi, asperităţi, denaturări, trădînd o regretabilă neglijenţă. Tot prof. I. Diaconescu ne-a dat şi o traducere a cărţii I, apărută la Piteşti, în anul 1935.

Referitor la locul deţinut de Xenofon în cultura românească, menţionăm că a fost un autor frecvent citit în şcolile domneşti de la Bucureşti şi Iaşi, lucru atestat de numeroasele traduceri, parafrazări şi comentarii mai ales din *Anabasis* aflate în manuscrisele greceşti păstrate în Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne.

Prezenta traducere a fost făcută după textul stabilit de Paul Masqueray în ediţia publicată la Paris în 1931 în „Collection des universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé“.

CARTEA ÎNTÎI

DE LA SARDES LA CUNAXA

martie — septembrie, 401 î.e.n.

REZUMATUL CĂRȚII ÎNTÂI

Anabasis, lucrarea lui Xenofon, povestește expediția întreprinsă de prințul persan Cyrus cel Tânăr împotriva fratelui său Artaxerxe, moartea lui Cyrus în bătălia de la Cunaxa și peripețiile mercenarilor greci din serviciul acestuia, pînă ce au ajuns pe țărmurile Pontului Euxin.

La începutul cărții întîi ni se arată că, după moartea lui Darius al II-lea venind la tron fiul său Artaxerxe, Cyrus, fiul mai mic al lui Darius, urzește planul de a-și înlătura fratele de la domnie și de a se înscăuna el rege. În această acțiune, Cyrus a avut un sprijin efectiv din partea mercenarilor greci, majoritatea peloponesieni, pe care și el, ca satrap al Lidiei, îi ajutase în timpul războiului peloponesiac. Sparta îi îngăduise chiar recrutarea de voluntari în întregul Pelopones și poruncise navarhului din Samos, comandantul flotei peloponesiene, să acopere mișcarea trupelor lui Cyrus împotriva unui eventual atac din partea lui Artaxerxe de-a lungul coastei Ciliciei.

Concentrarea tuturor trupelor s-a făcut la Sardes. Dar pregătirile asidue ale lui Cyrus atraseră atenția satrapului Tisaferne care îl avertiză pe rege. Cyrus pornește cu armata, luînd-o de-a lungul Frigiei, cu un efectiv de unsprezece mii de hopliți și aproape două mii de peltaști. Numărătoarea trupelor, ca și trecerea lor în revistă de către Cyrus au loc în parcul orașului Celaenae în timpul unui popas. După opriri făcute în mai toate orașele mari, armata ajunge în „Tîrgul Olarilor“, orașul cel mai îndepărtat spre granița Misiei, și apoi în „Cîmpia Caystrului“. Aci, soldații pretind lui Cyrus solda datorată pe mai bine de trei luni. Această dificultate o rezolvă cu ajutorul Epyaxei, soția lui Syennesis, regele Ciliciei.

Ultimul popas în ținutul Frigiei a fost la Iconion, după care Cyrus își croiește drum în ținutul vrăjmaș al Lycaoniei, jefuit fără cruțare de mercenari. Trecînd de Capadocia, Cyrus

ajunge la Tarsos, reședința regelui Syennesis al Ciliciei. Acesta, la îndemnul reginei Epyaxa, pune la dispoziția lui Cyrus o sumă importantă de bani. Tot aci soldații încep să bănuiască, în cele din urmă, adevăratul scop al expediției. O solie, avînd în frunte pe Clearh, se înfățișează lui Cyrus, care făgăduiește mărirea soldei la un daric și jumătate pe lună. Acest nou avantaj obținut de mercenari îi determină să continue drumul spre Issos. În timpul unui popas de cinci zile, făcut în orașul Thapsacos pe Eufrat, Cyrus găsește nimerit să dezvăluie strategilor greci scopul adevărat al expediției, pe care la rîndu-le urmau să-l aducă la cunoștința mercenarilor. Surprinși neplăcut, ei se opun continuării marșului, cerînd din nou mărirea soldei. Constrîns, Cyrus făgăduiește fiecărui soldat cinci mine de argint îndată ce vor sosi la Babilon și solda în întregime, înainte de a-i fi înapoiat pe greci în Ionia. Ajuns în Babilonia, Cyrus se pregătește de luptă, încredinșînd comanda celor două flancuri strategilor Clearh și Menon, el luînd poziție la centru.

După un discurs plin de optimism, Cyrus trece la numărarea trupelor, care erau evaluate la zece mii de oameni și douăzeci de care cu coase, în timp ce armata marelui rege număra un milion două sute de mii de oameni și două sute care cu coase.

Bătălia dată la Cunaxa, sat în preajma Babilonului, surprinse pe Cyrus cam nepregătit, intrucît, neîntîmpinînd nici o rezistență pînă aci din partea lui Artaxerxe, ajunsese la concluzia că acesta renunțase la gîndul de a mai lupta. Din pricina aceasta trupele mărșăluiau într-o oarecare dezordine, fără o formație pregătitoare de luptă. Mai mult, soldații puseră o bună parte din armele lor la căruțe sau pe animalele de povară, spre a se ușura, pe cînd Cyrus înainta în carul său de luptă apărut doar de cîtiva oameni.

La apariția trupelor vrăjmașe, Cyrus sări din carul său, îmbracă platoșa, încălecă pe cal și dădu poruncă ca fiecare om să-și ia armele și să se așeze la locul său. Clearh comanda aripa dreaptă, sprijinit pe Eufrat, avînd pe Proxenos alături de el; Menon se găsea la aripa stîngă, pe cînd Cyrus cu aproape șase sute de călăreți se așeză la centru. Lupta avu loc pe înserate.

Intonînd Enyalios-ul, cîntecul lor de război, grecii porniră în pas alergător, ciocnind lăncile de scuturi. Dușmanii

o luară la fugă, urmăriți de greci îndeaproape. Cyrus, temându-se ca regele să nu-i cadă în spate și să-i destrame astfel trupele grecești, se aruncă asupra lui cu cei șase sute de călăreți, împrăștiind pe cei ce acopereau pe rege și punând pe fugă cavaleria barbară. În acest timp, Cyrus, care rămăsese în preajma lui numai cu o mână de credincioși, așa-numiții „meseni” (homotrapezoi), zărește pe rege înconjurat de suita sa. „Îl văd” — strigă el și se năpustește asupra lui, călare, lovindu-l în piept și străpungându-i platoșa. Dar în această învâlmășeală, Cyrus fu lovit cu putere în dreptul ochiului. El își găsi moartea în această împrejurare împreună cu opt nobili din preajma sa.

Cele opt capitole ale cărții întâi cuprind marșul lui Cyrus de la litoral spre interiorul Asiei, îndreptățind titlul operei de Anabasis [urcare]. Celelalte cărți, cuprinzând retragerea mercenarilor greci, au făcut ca unii comentatori să le intituleze, neoficial, Katabasis [coborîre].

Cartea întâi sfârșește cu un portret al lui Cyrus, în care Xenofon, potrivit tradiției, îl prezintă ca întruchipînd toate virtuțile. După acest portret, Xenofon reia faptele, completîndu-le cu unele amănunte asupra sfîrșitului lui Cyrus. Marele rege, după uciderea fratelui său, pornește în urmărirea oștirii lui, care încă nu aflase adevărul despre soarta lui Cyrus.

CAPITOLUL I

Darius¹ și Parysatida² aveau doi fii: cel mare era Artaxerxe³, iar cel mic, Cyrus⁴. Fiindcă Darius căzuse bolnav și-și simțea sfârșitul aproape, voi ca amîndoi copiii să fie la căpătîiul lui.

Cel mare se găsea întîmplător de față; pe Cyrus însă îl chemă din ținutul în care-l numise satrap⁵, și în care îi dăduse și comanda tuturor oștilor care se adunau în cîmpia de la Castolos⁶. Cyrus porni⁷ în tovărășia lui Tisaferne⁸, pe care-l credea prieten, împreună cu trei sute de hopliți⁹ greci, comandați de Xenias¹⁰ din Parrhasia.

După moartea lui Darius¹¹, cînd fu înscăunat pe tron Artaxerxe, Tisaferne îl pîrî pe Cyrus fratelui său că ar unelti împotriva lui. Artaxerxe, dîndu-i crezare, puse mîna pe Cyrus cu gîndul de a-l omorî, dar în urma stăruințelor mamei¹² lor, Cyrus fu iertat și trimis înapoi la reședința sa. În urma primejdiei prin care trecuse și a afrontului suferit, cum plecă, Cyrus își puse în gînd să nu mai fie niciodată sub stăpînirea fratelui său, ba, dacă ar putea, să-i ia locul la domnie. Parysatida era de partea lui Cyrus căci ținea la el mai mult decît la Artaxerxe, măcar că acesta era rege.

Cînd se întîmpla cîteodată să sosească la Cyrus trimiși din partea regelui, el se purta astfel cu ei, încît aceștia rămîneau după plecare mai legați de el decît de rege. Pe lîngă aceasta, el punea toată grija ca barbarii din slujba lui să devină soldați viteji și credincioși în război. Cyrus adună trupele grecești în mare taină, pentru a-l surprinde pe rege cît mai nepregătît. El își alcătui armata astfel: mai întîi dădu poruncă comandanților garnizoanelor de la orașe să strîngă soldați peloponesieni¹³ din cei mai robuști, în număr cît mai mare, spunîndu-le că Tisaferne uneltește împotriva orașelor. Cetățile din Ionia¹⁴, de fapt, fuseseră pe vremuri în stăpînirea lui Tisaferne, date în seama lui de către rege. Acum însă toate, în afara Miletului¹⁵, trecuseră de partea

lui Cyrus. Tisaferne, dându-și seama că și la Milet se puneau la cale aceleași lucruri (de a trece de partea lui Cyrus), pe o parte din milesieni îi ucise, iar pe alții îi exilă. Pe de altă parte, Cyrus, care îi primise la el pe exilați, înjghebându-și cu ei o armată, asedie Miletul pe uscat și pe mare, încercând să-i ducă înapoi în patrie¹⁶. Pentru el, acesta era un alt prilej ca să-și mai adune o armată. În același timp, trimițând o solie la rege, ceru să-i dea lui aceste cetăți în calitate de frate, în loc să le stăpânească Tisaferne; mama sa Parysatida era alături de el în aceste planuri, așa că regele nu bănuia ce se uneltea împotriva lui. El credea că Cyrus făcea aceste cheltuieli pentru a porni împotriva lui Tisaferne și nu se tulbura din cauza neînțelegerii dintre ei. De altfel, Cyrus trimitea¹⁷ regelui dările strânse de la cetățile pe care le avusese Tisaferne și care acum trecuseră de partea lui. O altă armată se aduna pentru el în Chersonesul¹⁸ din fața Abydosului¹⁹ în împrejurările următoare: Clearh²⁰ lacedemonianul era un exilat; Cyrus, cunoscându-l, căpătă admirație pentru el și-i dădu zece mii de darici²¹. Acesta, luînd banii, își adună cu ei o armată; apoi, pornind din Chersones, începu războiul împotriva tracilor așezați dincolo de Helespont²², venind astfel în ajutorul grecilor. În felul acesta, cetățile helespontice contribuîră de bunăvoie cu bani la întreținerea soldaților, așa că și această armată era întreținută pentru Cyrus în taină. Aristip²³ din Tesalia era prietenul lui de ospetie; hărțuit în patrie de dușmanii săi politici, acesta venise la Cyrus, să-i ceară două mii de mercenari și plata pe trei luni, cu care să-și asigure izbînda asupra dușmanilor. Cyrus îi dădu aproape patru mii de soldați și plata pe șase luni, cerîndu-i să nu se împace cu adversarii săi înainte de a se fi sfătuit cu el, astfel că acesta precum și armata din Tesalia²⁴ erau pregătiți în ascuns pentru el. Oaspetelui său²⁵, Proxenos²⁶ din Beoția, îi dădu porunca să adune cît mai mulți oameni și să vină la el, declarîndu-i că voiește să pornească o expediție împotriva pisizilor²⁷, sub cuvînt că aceștia îi tulburau țara, iar lui Sophainetos²⁸ din Stimfal și lui Socrate²⁹ din Ahaia³⁰, de asemenea prieteni de ospetie, le ceru să vină cu oameni cît mai mulți, avînd de gînd să pornească cu război împotriva lui Tisaferne, cu sprijinul exilaților din Milet. Aceștia făcură întocmai.

CAPITOLUL II

Cînd socoti că sosise timpul de a porni în sus³¹, pretextă că voiește să alunge pe pisizi³² de pretutindenii din țară. Lă-sînd să se creadă că pornește împotriva acestora, își concentrează trupele barbare³³ și grecești. Dădu poruncă lui Clearh să vină cu toată armata pe care o avea; lui Aristip, să se împace cu adversarii politici din patrie și să-i trimită armata de care dispunea; lui Xenias din Arcadia, care avea comanda mercenarilor din orașe³⁴, îi dădu poruncă să vină cu toți oamenii, în afară de cei de care avea nevoie pentru paza acropolelor³⁵. Chemă, de asemenea, la el și trupele care asediau Miletul, cerînd exilaților să-l întovărășească în expediție, făgăduindu-le că — în caz de izbîndă — nu va avea liniște pînă ce nu-i va readuce la vetrele lor. Aceștia primiră cu bucurie porunca, pentru că aveau încredere în el și, luînd armele, se prezentară la Sardes. Xenias, strîngîndu-și oamenii din orașe, sosi la Sardes³⁶ cu patru mii de hopliți, în timp ce Proxenos adusesese cu el aproape o mie cinci sute de hopliți și cinci sute de gymneți. Sophainetos din Stimfal venise cu o mie de hopliți; Socrate din Ahaia cu aproape cinci sute de hopliți iar Pasion³⁷ din Megara în fruntea a trei sute de hopliți și trei sute de peltaști³⁸. Și acesta, ca și Socrate, era dintre cei care asediaseră Miletul. Ei se adunară la Sardes în sprijinul lui Cyrus.

Tisaferne, care observase acestea, dîndu-și seama că pregătirile erau prea mari pentru o expediție împotriva pisizilor, porni spre rege pe drumul cel mai scurt, cu vreo cinci sute de oameni călare.

Regele, înștiințat de Tisaferne că Cyrus pornește cu război împotriva lui, își luă și el măsuri. Cyrus porni din Sardes cu trupele despre care am pomenit. Străbătînd Lidia, făcu douăzeci și două de parasange³⁹ în trei etape, ajungînd la rîul Meandru⁴⁰, care avea o lărgime de două plethre⁴¹ și peste care era întins un pod, construit din șapte corăbii.

Cyrus îl trecu și făcu, străbătînd Frigia, o etapă de opt parasange, ajungînd la Colosai⁴², oraș mare cu mulți locuitori și bogat⁴³. Aici poposi șapte zile, în care timp sosi și Me-

non⁴⁴ din Tesalia, împreună cu o mie de hopliți și cinci sute de peltaști dolopieni⁴⁵, ainiani⁴⁶ și olintieni⁴⁷.

De aci înaintă în trei etape douăzeci de parasange, ajungând în Frigia la Celaenae⁴⁸, oraș mare și înfloritor.

Cirus avea aci un palat și un parc⁴⁹ mare plin de animale sălbatice pe care le vîna călare cînd voia să se antreneze el sau să-și antreneze caili. Prin mijlocul parcului trece râul Meandru, care își avea izvorul chiar în curtea castelului, curgînd apoi de-a lungul orașului Celaenae. Regele avea și el aci la Celaenae un palat întărit, la izvoarele râului Marsyas⁵⁰, sub cetate. Rîul Marsyas trecea de asemenea prin mijlocul orașului, vărsîndu-se în Meandru; lărgimea lui era de douăzeci și cinci de picioare. Se spune că aci Apollo⁵¹, biruind pe Marsyas, cu care se luase la întrecere în mîiestria cîntului, îl jupui și-i atîrnă pielea în peștera din care țîșneau izvoarele. Datorită acestui fapt râul poartă numele de Marsyas. Se zice că în acest loc, Xerxe⁵², întorcîndu-se din Grecia după înfrîngerea sa, clădi castelul o dată cu acropola⁵³ din Celaenae.

Cirus poposi aci treizeci de zile, în care timp sosi și Clearh, exilat din Sparta, cu o mie de hopliți, opt sute de peltaști traci și două sute de arcași cretani. O dată cu el ajunse și siracuzanul Sosis⁵⁴, cu trei sute de hopliți și arcadianul Agias⁵⁵ cu o mie. După ce se făcu numărătoarea trupelor în parc, Cyrus le trecu în revistă. Numărul total era de cincisprezece mii de hopliți și aproape două mii de peltaști.

De aci, după un marș de zece parasange făcut în două etape, ajunse la Peltai⁵⁶, oraș populat, unde stătu trei zile, în care timp arcadianul Xenias sărbători pe Zeus Lykaios⁵⁷, făcînd jertfe și organizînd jocuri; premiile constau din strigile⁵⁸ incrustate în aur. Cyrus asistă și el la spectacol. Înaintă apoi cale de douăsprezece parasange în două etape spre „Tîrgul Olarilor”⁵⁹, oraș populat și cel mai îndepărtat spre granița Misiei⁶⁰.

Străbătu după aceasta treizeci de parasange în trei etape pînă la „Cîmpia Caystrului”⁶¹, oraș cu o populație numeroasă, unde poposi cinci zile. Cyrus datoră soldaților solda pe mai bine de trei luni și adesea aceștia veneau la ușa lui ca să i-o ceară. El însă îi ținea mereu cu fîgăduieli. Oricine

însă își putea da seama că din această pricină Cyrus era neliniștit, deoarece nu obișnuia să nu-și achite datoriile când avea de unde.

Aci Epyaxa⁶², soția lui Syennesis⁶³, regele Ciliciei, veni să întâlnească pe Cyrus. Se zvonise că regina îi adusese o mare sumă de bani și, într-adevăr, Cyrus plăti atunci trupele sale solda pe patru luni. Regina Ciliciei era însoțită de o gardă de cilicieni și aspendieni⁶⁴. Se vorbea, de asemenea, că Cyrus legase prietenie strânsă cu ea.

După ce străbătu zece parasange în două etape, ajunse la Thymbrion⁶⁵, oraș întins. Acolo, la marginea unui drum, era un izvor numit „izvorul lui Midas⁶⁶, regele frigienilor“, izvor în preajma căruia se povestea că Midas prinsese un satir⁶⁷ amestecând vin în apele sale.

De aci înaintă douăsprezece parasange în două etape pînă la Tyriaion⁶⁸, oraș foarte populat, unde poposi trei zile. Se spune că regina Ciliciei⁶⁹ rugă pe Cyrus să-i arate și ei armata. Acesta se înduplecă și, pe o cîmpie, trecu în revistă trupele barbare și grecești. Cyrus porunci grecilor să se așeze în linie și să ia formația de luptă, după cum era obiceiul la ei, iar comandanților le dădu poruncă să-și pregătească fiecare trupele. Se așezară deci pe patru rînduri; Menon cu oamenii săi trecu la aripa dreaptă, Clearh cu ai lui la aripa stîngă, iar ceilalți comandanți la centru.

Cyrus trecu în revistă mai întîi trupele barbare, așezate pe unități de cavalerie și infanterie, apoi trupele grecești, trecînd prin fața lor, în carul său de război, iar regina Ciliciei într-o trăsură închisă. Toți grecii purtau coifuri de aramă, tunici de purpură⁷⁰, cnemide⁷¹ și scuturi învelite.

După ce trecu prin fața întregului front, Cyrus opri carul în fața falangei (trupele grecești) și, trimițînd pe Pigres, talmaciul său, la comandanții greci, porunci ca întreaga falangă să țină armele în față și să înainteze în formație de luptă; aceștia transmiseră ordinul soldaților, iar cînd răsună trompeta, porniră la atac cu armele întinse. Apoi, înaintînd în pas grăbit și scoțînd strigăte, o luară la fugă spre corturi fără vreun ordin. Barbarii se înspăimîntară, iar regina Ciliciei fugi cu trăsura sa. În același timp, negustorii, lăsîndu-și mărfurile pe loc, părăsiră piața, în timp ce soldații greci, în hohote de rîs, se îndreptară în liniște spre corturile lor. Regina Ciliciei fu cuprinsă de admirație văzînd strălucirea și

disciplina armatei, iar Cyrus rămase încântat, observând spaima pe care grecii o provocară barbarilor.

După aceea, Cyrus străbătu în trei etape douăzeci de parasange, ajungând la Iconion⁷², ultimul oraș de la hotarele Frigiei, unde poposi trei zile. Apoi, străbătând Lycaonia⁷³, înaintă treizeci de parasange în trei etape și, fiindcă se găseau în țară dușmană, le dădu voie soldaților să prade.

De aci trimise pe regina Ciliciei pe drumul cel mai scurt în Cilicia, cu o pază formată din oamenii lui Menon, puși chiar sub comanda lui. Cyrus cu armata străbătu Capadocia⁷⁴, făcând douăzeci și cinci de parasange în patru etape, ajungând la Dana⁷⁵, oraș mare și înfloritor. Stătu și aci trei zile, în care timp condamnă la moarte pe un persan anume Megaphernes, un curtean al regelui care avea dreptul să poarte tunică de purpură⁷⁶, precum și pe o altă căpetenie, și el hiparh⁷⁷ al regelui, amândoi învinuiți că unelteau împotriva sa.

De aci se hotărî să pătrundă în Cilicia pe un drum de care prăpăstios și de nestrăbătut pentru o armată căreia i s-ar fi împotrivit cineva. Se zvonise că Syennesis⁷⁸ ocupa înălțimile, păzind astfel trecătoarea⁷⁹. Se opriră deci o zi în câmp, dar a doua zi, un trimis aduse știrea că Syennesis părăsise înălțimile la vestea că armata lui Menon, trecând peste munți, se găsea în Cilicia, cât și pentru faptul că se vorbea că corăbiile de ale lacedemonienilor și chiar de ale lui Cyrus, sub comanda lui Tamos⁸⁰, porniseră din Ionia⁸¹ cu gândul de a înconjura coasta și de a se îndrepta spre Cilicia.

Cyrus urcă munții, fără să întâlnească vreo rezistență, de unde zări corturile unde străjuiau gărzile ciliciene. Apoi coborî într-o câmpie întinsă și frumoasă, bogată în izvoare, în arbori de tot felul și plantații de vii. Câmpia producea susan⁸², mei, grâu și orz din belșug, fiind înconjurată de munți înalți care formau un zid neîntrerupt de la o mare la alta⁸³. După trecerea munților, Cyrus înaintă prin această câmpie și, făcând douăzeci și cinci de parasange în patru etape, ajunse în Cilicia, la Tarsos⁸⁴, oraș mare și înfloritor, unde era palatul de reședință al lui Syennesis, regele Ciliciei.

Fluviul Kydnos⁸⁵, lat de două plethre, trece prin mijlocul orașului. Locuitorii părăsiseră acest oraș și se retrăseseră, împreună cu Syennesis, într-o poziție întărită în munți, ne-

rămînînd aci decît negustorii și cei care locuiau pe malurile fluviului, la Soloi și Issos.

Epyaxa, soția lui Syennesis, sosise la Tarsos cu cinci zile înaintea lui Cyrus. La trecerea peste munții care duceau în cîmpie, Menon pierdu două lohosuri⁸⁶ din armata sa. Unii povesteau că, apucîndu-se de jafuri, soldații au fost prinși și măcelăriți de cilicieni; alții că, rămînînd în urmă și nepuținînd găsi restul armatei, s-au rătăcit și astfel au pierit; numărul lor se ridica la o sută de hopliți.

Sosind la Tarsos, ceilalți soldați ai lui Menon, înfuriați de pierderea camarazilor lor, se puseră pe jaf, pustiind întreg orașul, chiar și palatul regelui. Cînd Cyrus intră în oraș trimise vorbă lui Syennesis să vină la el. Acesta însă îi răspunse că niciodată nu s-a supus vreunui, chiar mai tare ca el, și nu voi să vină înainte de a-l fi înduplecat soția lui și de a i se fi dat garanții. După această întîlnire, Syennesis îi dădu lui Cyrus o mare sumă de bani pentru armata sa, iar Cyrus îi oferii daruri care erau socotite la curte drept o mare cinste: un cal cu frîul de aur, un colier de aur⁸⁷, brățări⁸⁸ și un costum persan⁸⁹, făgăduindu-i, de asemenea, să nu-i prade țara și oriunde va găsi sclavi cilicieni răpiți. să-i înapoieze în patrie.

CAPITOLUL III

Cyrus zăbovi aci cu armata sa două zile, pentru că soldații, bănuind că erau duși împotriva regelui, nu mai voiau să meargă înainte, zicînd că nu intraseră în solda lui pentru acest scop. La început, Clearh încercă să-i silească pe soldați să meargă mai departe, dar cînd începură înaintarea, aceștia zvîrliră cu pietre în el și în animalele lui de povară.

În această împrejurare, Clearh abia scăpă să nu fie lapidat. După ce-și dădu seama că nu va putea să-i constrîngă, își adună soldații; la început plînse, rămînînd multă vreme nemișcat, soldații privindu-l nedumeriți și tăcuți. Apoi le vorbi astfel: „Soldați, să nu vă prindă mirarea că sînt atît

de mișcat de ceea ce se petrece. Cyrus, de fapt, a fost prietenul meu de ospetie. Fiind izgonit din patrie, am avut din partea lui multe dovezi de prietenie, dându-mi între altele zece mii de darici pe care, după ce i-am primit, nu i-am pus deoparte și nici nu i-am întrebuițat pentru plăcerile mele, ci i-am cheltuit pentru voi.

La început, m-am războit cu tracii și am pătimit alături de voi pentru Grecia, izgonindu-i din Chersones, deoarece voiau să smulgă grecilor pământul locuit de ei. După aceea, când m-a chemat Cyrus la el, v-am luat cu mine pentru a-i veni în ajutor, în caz de nevoie, spre a mă achita astfel de binefacerile lui.

Dar, fiindcă acum vă împotriviți să mergeți alături de mine, trebuie ori să vă trădez pe voi, păstrînd prietenia lui Cyrus, ori să fiu necinstit față de el și să rămîn alături de voi. Nu știu dacă voi face un lucru drept; eu însă sînt de partea voastră și, orice s-ar întîmpla, voi fi gata să mă supun. Și astfel nimeni nu va putea spune vreodată că, avînd comanda grecilor împotriva barbarilor, i-am trădat, punînd înaintea prietenia cu barbarii.

Deoarece acum nu mai vreți să-mi dați ascultare, am să vă urmez îndurînd orice s-ar întîmpla. Într-adevăr, eu văd în voi patria mea, prietenii și aliații mei; alături de voi îmi dau seama că sînt respectat oriunde m-aș afla. Despărțit de voi, cred că nu aș putea veni în ajutorul unui prieten și nici nu m-aș putea împotrivi unui dușman. Aveți deci credința că pe oriunde veți merge, voi fi alături de voi“.

Astfel vorbi Clearh. Atît soldații lui, cît și alții care-l auziseră vorbind îl lăudară fiindcă spusese că nu va merge împotriva regelui. După aceasta, mai mult de două mii de oameni din oastea lui Xenias și Pasion, cu arme și bagaje, își așezară tabăra lîngă Clearh.

Cyrus, uimit și mîhnit de aceste întîmplări, chemă pe Clearh; acesta nu voi să se ducă, însă fără știrea soldaților, trimise un om care să-i spună să aibă curaj, căci lucrurile se vor îndrepta. În același timp îl povățui să-l cheme din nou, încunoștințîndu-l însă că nu va veni.

După aceasta, adunînd pe soldații săi, pe cei care se alăturaseră lui, ca și pe toți aceia care voiau să-l asculte, le vorbi astfel: „Soldați, este limpede că Cyrus se află față de noi în situația în care ne găsim noi față de el; noi nu mai

sîntem soldații lui, deoarece nu-l mai urmărim și nici el nu ne mai plătește soldă.

Însă el, o știi, se socotește nedreptățit de noi. De aceea, ori de cîte ori mă va mai chema, nu mă voi duce. Mi-e rușine peste măsură, fiindcă știu că l-am mințit, iar pe de altă parte, mi-e teamă să nu mă prindă și să mă pedepsească pentru răul pe care i l-am pricinuit.

Cred că nu este momentul să ne amăgim și să fim nepăsători față de noi înșine, ci să hotărîm ce este de făcut în această împrejurare. Atîta timp cît vom rămîne aici, trebuie să luăm măsuri pentru a fi în cît mai mare siguranță, iar dacă ne vom hotărî să plecăm, trebuie să ne facem provizii și apoi să plecăm cît mai fericiți, fiindcă fără de provizii nici comandantul și nici soldatul nu sînt în stare de nimic.

Cît privește pe Cyrus, el este un prieten neprețuit pentru cel pe care îl iubește, însă în același timp este un dușman neîmpăcat pentru cel pe care-l dușmănește. Pe de altă parte, el are — pe lîngă trupe de pedestrași — și trupe călări precum și o flotă, pe care le vedem și le cunoaștem cu toții deopotrivă de bine, iar tabăra noastră, după cîte îmi dau seama, nu este departe de a lui. Acum ar fi timpul, dacă cineva are o părere mai bună, să și-o spună“. După ce vorbi astfel, tăcu.

Se ridicară unii de bunăvoie ca să spună ceea ce gîndeau, alții, puși la cale de Clearh, pentru a arăta greutatea pe care le-ar avea de întîmpinat, fie că ar rămîne, fie că ar pleca fără îngăduința lui Cyrus.

Unul dintre ei, care se arăta grăbit să se reîntoarcă în Grecia cît mai curînd, propuse ca, în cazul cînd Clearh n-ar voi să-i însoțească, să-și aleagă alți comandanți, iar proviziile să și le procure din piață (piața se afla în lagărul barbarilor), iar după aceea să se pregătească să meargă la Cyrus, spre a-i cere corăbii pentru a porni pe mare; dacă nu le va da, să-i ceară o călăuză pentru a-i conduce printr-o țară prietenă, iar dacă nu le va da nici călăuză, să se pregătească cît mai repede de luptă, trimițînd oameni care să pună mîna pe înălțimi înainte de a fi ocupate fie de Cyrus, fie de cilicieni, „cărora le-am luat mulți oameni și multe prăzi“. Cam astfel vorbi acest om.

După el, Clearh se mărgini să spună: „Nici unul dintre voi să nu ceară ca să mi se dea mie această comandă, întrucît

am în vedere multe motive care mă împiedică s-o primesc. Dar, oricare va fi acela pe care îl veți alege, eu îi voi da ascultare pe cât voi putea mai mult, spre a vă arăta că știu să mă supun mai bine ca oricare alt om“.

Se ridică apoi altul. Acesta arată naivitatea celui care fusese de părere să ceară lui Cirus corăbii, ca și cum Cirus s-ar întoarce din expediție; de asemenea, le arată că ar fi un lucru nesocotit să pretindă călăuză unui om a cărui acțiune o zădărniceau. „Dacă noi ne vom încrede în călăuză pe care Cirus ne-o va da, cine ne împiedică să-i cerem lui să ocupe și înălțimile pentru noi?

Eu, cel puțin, m-aș feri să mă îmbarc în corăbiile pe care ni le-ar oferi, de teamă să nu ne scufunde chiar cu corăbiile lui; mi-ar fi teamă, de asemenea, să urmez o călăuză pe care ne-ar da-o, de frică să nu ne rătăcească în vreun loc de unde să nu fie cu putință să mai ieșim. Însă aș voi ca, plecând fără îngăduința lui Cirus, să plec pe ascuns, ceea ce iarăși nu se poate.

Dar toate câte s-au spus aci nu sînt decît vorbe goale. După părerea mea, să mergă niște oameni pricepuți, împreună cu Clearh, la Cirus și să-l întrebe ce are de gînd să facă cu noi. Dacă expediția va fi asemănătoare aceleia dinainte, în care a mai întrebuițat mercenari, să-l urmărim și nu vom fi mai puțin viteji decît aceia care au pornit cu el mai înainte la război.

Dacă însă expediția va părea mai lungă, mai obositoare și mai primejdioasă ca cea dinainte, va trebui, fie să ne convingem să-l urmărim, fie să-l facem să ne lase să plecăm ca prieteni. Numai în felul acesta, urmîndu-l, îl vom însoți ca prieteni și aliați credincioși, iar dacă, dimpotrivă, ne-am retrage, am putea fi în siguranță. Răspunsul pe care-l va da cererilor noastre să fie adus aci și după ce-l vom auzi, vom hotărî.

Această propunere fiind socotită bună, se aleseră delegații care, împreună cu Clearh, să-i aducă la cunoștință lui Cirus hotărîrile luate de armată. Cirus le răspunse că a auzit că Abrocomas, dușmanul său, se află pe malurile Eufra- tului la o depărtare de douăsprezece zile de marș și că este hotărît să pornească împotriva lui; dacă va fi acolo, le spuse că are de gînd să-l atace; dacă însă va fugi, vom vedea atunci ce este de făcut.

După ce ascultară, trimișii aduseră acestea la cunoștința soldaților. Deși ei bănuiau că-i va duce împotriva regelui, se hotărîră totuși să-l urmeze, cerînd însă o sporire a soldei. Cyrus făgădui să le mărească la toți solda cu jumătate mai mult decît aveau înainte, dînd fiecărui soldat un daric și jumătate în loc de un daric pe lună. Că îi va duce împotriva regelui, n-a auzit încă nimeni vorbindu-se vreodată pe față pînă aci.

CAPITOLUL IV

De acolo, Cyrus străbătu zece parasange în două etape, ajungînd la râul Psaros⁹⁰, lat de trei plethre. După un marș de cinci parasange făcute într-o etapă, ajunse la fluviul Pîram⁹¹, a cărui lărgime era de un stadiu. De acolo, Cyrus făcu cincisprezece parasange în două etape pînă la Issos⁹², cel mai depărtat oraș al Ciliciei, așezat la mare, populat, întins și înfloritor, unde rămase trei zile.

Aci se aflau cele treizeci și cinci de corăbii venite din Pelopones cu navarhul Pitagora⁹³ lacedemonianul. Ele se aflau sub comanda egipteanului Tamos, care mai comanda încă douăzeci și cinci de corăbii ale lui Cyrus, cu care asediase Miletul, cînd acest oraș fusese de partea lui Tisaferne și cînd Tamos, în tovărășia lui Cyrus, luptase împotriva acestuia.

Pe aceste corăbii se afla și Cheirisophos lacedemonianul, chemat de Cyrus împreună cu șapte sute de hopliți, pe care-i pusese în slujba acestuia din urmă. Corăbiile ancorară în fața cortului lui Cyrus. Tot aci, patru sute de hopliți greci, care erau în slujba lui Abrocomas, trecură de partea lui Cyrus și porniră cu el împotriva regelui.

După un marș de cinci parasange făcute într-o etapă, ajunse la „Porțile Ciliciei și Siriei”⁹⁴. Acestea erau două ziduri, dintre care unul, cel dinăuntrul Ciliciei, era ocupat de Syennesis cu un corp de cilicieni, iar cel dinafară, dinspre Siria, era păzit — se spunea — de către garnizoana regelui Siriei. Prin mijlocul acestora curge râul numit Carsos, lat de

un plethru. Distanța dintre cele două ziduri era de trei stadii. Să străbați cu forța printre ele era cu neputință, deoarece trecerea era îngustă și zidurile coborau pînă la mare; deasupra lor se ridicau stînci inaccesibile și la ambele ziduri se construiseră porți.

Pentru a străpunge această trecere, Cyrus chemase corăbiile ca să debarce hopliții atît înăuntru, cît și în afara „porților“, apoi să pătrundă, atacîndu-l pe dușman, dacă acesta ar fi păzit porțile, lucru pe care Cyrus credea că-l va face Abrocomas, care avea o armată numeroasă. Dar Abrocomas nu făcu acest lucru, ci îndată ce află că Cyrus se afla în Cilicia, se retrase din Fenicia, îndreptîndu-se spre rege cu armata sa, care se zicea că era de treisprezece mii de oameni.

Cyrus, străbătînd Siria, după un marș de cinci parasange, ajunse la Myriandros⁹⁵, oraș la mare, locuit de fenicieni. Acesta era un port comercial unde ancorau multe corăbii.

Poposi aci șapte zile. Comandanții Xenias din Arcadia și Pasion din Megara, după ce încărcară ce avură mai de preț, se îmbarcară într-o corabie de comerț și porniră în larg. După părerea celor mai mulți, aceștia erau nemulțumiți pentru că Cyrus îi îngăduise lui Clearh să ia sub comandă pe soldații lor, care se uniseră cu el spre a fi conduși în Grecia, iar nu împotriva regelui. Cînd nu se mai zăriră, se răspîndi zvonul că Cyrus îi urmărește cu corăbiile. Parte din oameni doreau să fie prinși ca niște ticăloși; alții le plîngeau de milă la gîndul că puteau fi luați prizonieri.

Cyrus însă, adunînd pe comandanți, le spuse: „Xenias și Pasion ne-au părăsit. Totuși, să afle că nu au fugit fără ca eu să știu de ei; eu cunosc drumul pe care au apucat și nu mi-ar putea scăpa, deoarece eu am corăbii cu care îi pot ajunge. Dar jur pe zei că nu-i voi urmări și nimeni nu va putea spune că mă folosesc de un om numai cît timp este în slujba mea, iar, cînd nu mai vrea să stea, pun mîna pe el, îmi bat joc și îl despoi de avutul său. Ducă-se deci, eu rămîn cu credința că ei s-au purtat necinstit față de mine și nu eu față de ei. Nu este mai puțin adevărat că am în mîna pe copiii și femeile lor, care sînt sub pază la Tralles⁹⁶, dar nu-i voi lipsi de ei, ci îi vor primi ca recompensă pentru devotamentul cu care m-au servit înainte“. Astfel le vorbi Cyrus.

Parte dintre grecii care pînă aci porniseră mai puțin zeloși la război, văzînd acum mărinimia lui Cyrus, porniră cu mai multă tragere de inimă și voieșie. După aceasta, Cyrus, străbătînd în patru etape douăzeci de parasange, ajunse la rîul Chalos⁹⁷, lat de un plethru, plin de pești mari și blînzi pe care sirienii⁹⁸ îi priveau ca pe niște ființe divine, neîngăduind să li se facă vreun rău, ăa de altfel și porumbeilor. Satele unde cantonaseră aparțineau Parysatidei și-i fuseseră date în folosul ei personal⁹⁹. După ce înaintă treizeci de parasange în cinci etape, ajunse la izvoarele rîului Dardas, lat de un plethru. Aici se afla palatul lui Belesys¹⁰⁰, care stăpînise odinioară Siria, cu o grădină foarte mare și frumoasă, cu fructe de toate anotimpurile.

Cyrus distruse grădina și dădu foc palatului, apoi, după un drum de cincisprezece parasange făcute în trei etape, ajunse la fluviul Eufrat, lat de patru plethre, unde dădu peste un oraș mare și înfloritor numit Thapsacos, poposind aci cinci zile. Cyrus, adunîndu-i pe strategii greci la el, îi încunoștință că vor merge spre Babilon¹⁰¹ împotriva regelui, poruncindu-le să comunice aceasta soldaților și să-i convingă să-l urmeze.

Strategii, adunînd trupele, le aduseră la cunoștință acest lucru. La început, soldații se înfuriară împotriva comandanților care cunoșteau — credeau ei — de mult acest plan, dar îl ținuseră ascuns; de aceea declarară că nu vor merge mai departe dacă nu vor fi plătiți ca și cei ce întovărășiseră pe Cyrus mai înainte și care primiseră solda nu mergînd să lupte, ci numai însoțindu-l, cînd fusese chemat de tatăl său¹⁰².

Strategii raportară lui Cyrus. El făgădui să dea fiecărui soldat cinci mine¹⁰³ de argint îndată ce vor sosi la Babilon, plătindu-le solda întregă mai înainte de a-i fi readus pe greci în Ionia. Cea mai mare parte a armatei grecești fu astfel înduplecată.

Mai înainte de a se ști ce vor face ceilalți soldați, dacă vor urma sau nu pe Cyrus, Menon chemă deoparte pe ai săi și le vorbi astfel: „Soldați, dacă-mi veți da ascultare, fără primejdii și fără trudă veți fi răsplătiți de Cyrus mai mult decît ceilalți soldați. Ce vă sfătuiesc eu să faceți? Cyrus are nevoie de greci, care să-l urmeze împotriva regelui. Părerea mea este că va trebui să treceți Eufratul înainte de a se ști ce răspuns vor da lui Cyrus celelalte trupe grecești.

Dacă se vor învoi să-l urmeze, voi veți fi socotiți ca primii care ați luat hotărârea de a trece fluviul. Cyrus va fi recunoscător pentru zelul vostru nemărginit și vă va răsplăti, căci la acest lucru se pricepe mai bine ca oricare altul. Dacă ceilalți se vor împotrivi, ne vom întoarce cu toții înapoi. Cum voi veți fi primii care v-ați supus, Cyrus vă va întrebuinta ca pe cei mai credincioși soldați ai săi la comanda garnizoanelor și a lohosurilor, primind de la el tot ceea ce îi veți cere, iar în Cyrus veți avea un adevărat prieten“.

După ce-l ascultară, soldații se lăsară înduplecați și trecură fluviul mai înainte ca ceilalți să fi dat răspunsul. Când Cyrus află că trecuseră râul, se bucură și trimise pe Glus la ei pentru a le spune: „Din partea mea, voi meritați toate laudele. Voi avea grijă ca, la rîndul vostru, și voi să-mi puteți aduce mulțumiri, altfel nu mă voi mai numi Cyrus“.

Soldații, care-și pusese ră nădejdi în el, îi urară noroc. Se spune că lui Menon îi trimise chiar daruri prețioase. Între timp, Cyrus trecu fluviul urmat de toată armata. În timpul trecerii, apa nu ajunsese nimănui mai sus de piept.

Thapsacienii povesteau că fluviul nu fusese niciodată mai ușor de trecut ca de data aceasta și că, de altfel, în mod obișnuit, nu se putea trece cu piciorul, ci numai cu corăbii. Abrocomas¹⁰⁴ însă, luînd-o înainte, dăduse foc corăbiilor pentru ca Cyrus să nu mai poată trece. Aceasta păru un semn venit din cer, arătînd, fără îndoială, că apele se retrăseseră ca în fața unui viitor rege.

De aci, străbătînd Siria, parcurse cincisprezece parasange în două etape, ajungînd la râul Araxes¹⁰⁵, în preajma căruia erau o mulțime de sate, unde se găseau din belșug grîu și vin. Aci grecii poposiră trei zile, în care timp se aprovizionară.

CAPITOLUL V

Trecînd prin Arabia¹⁰⁶ și avînd Eufratul în dreapta, Cyrus făcu treizeci și cinci de parasange în cinci etape prin ținuturi pustii. În această regiune era o cîmpie întinsă ca

marea, acoperită cu pelin¹⁰⁷, precum și cu alte soiuri de plante cu un miros aromat. Nu se vedea pe nicăieri nici un copac; erau însă tot felul de animale sălbatice, numeroși măgari sălbatici¹⁰⁸, mulți struți mari; erau și multe dropii¹⁰⁹ și gazele¹¹⁰. Călăreții porneau uneori să vâneze aceste animale; măgarii, când erau urmăriți, o luau la goană și alergau pîmă ce se depărtau, apoi se opreau, deoarece ei alergau mai iute decît caii; cînd caii se apropiau, goana reîncepea, încît călăreții nu-i puteau prinde decît dacă se așezau din loc în loc, la o oarecare distanță unii de alții. Carnea de măgar semăna la gust cu cea de cerb, fiind chiar mai fragedă.

În ceea ce privește struții, nimeni nu prinsese vreunul. Cei care porneau în urmărirea lor renunțau repede, deoarece ei se depărtau ușor, alergînd cu picioarele și săltîndu-se în același timp pe aripi, de care se serveau ca de niște pînze. Cît despre dropii, ele sînt lesne de prins dacă cineva le face să zboare, deoarece au zborul scurt ca potîrnichile și obosesc ușor; carnea lor este foarte gustoasă.

Străbătînd acest ținut, grecii ajunseră în preajma râului Mascas¹¹¹, lat de un plethru, unde se afla un oraș, mase, părăsită, numit Corsote, pe care râul Mascas îl înconjura cu apele lui. Poposiră și aci trei zile și se aprovizionară.

De acolo Cyrus, înaintînd nouăzeci de parasange în treisprezece etape, pe un drum pustiu, avînd Eufratul în dreapta, ajunsese la Lylai¹¹². În timpul acestui marș, o mulțime de animale de povară pieriră de foame, deoarece nu se găseau nici pășuni și nici un fel de verdeață, toată regiunea fiind pustie. Locuitorii își cîștigau hrana scoțînd pietre din cariere, pe care le lucrau în formă de pietre de moară, apoi le duceau la Babilon, unde le vindeau, cumpărînd în schimb grîu.

Armata începu să ducă lipsă de grîu, pe care nu-l putea procura din altă parte de pe piața Lidiei¹¹³, din tabăra barbară a lui Cyrus, la prețul de patru sigle capitha¹¹⁴ de făină de grîu sau orz. Sigla¹¹⁵ valora în bani atici șapte oboli¹¹⁶ și jumătate, iar capitha, două choinice¹¹⁷ atice.

De aceea, soldații nu se hrăneau decît cu carne. Unele dintre aceste etape deveneau foarte lungi, atunci cînd Cyrus se grăbea să ajungă într-o regiune unde se găsea apă sau pășune. O dată se pomeni pe un drum strîmt și mocirlos, anevoie de trecut cu căruțele. Cyrus se opri aci cu nobilii și

oamenii de vază din suita sa, poruncind lui Pigres și lui Glus¹¹⁸ să ia o parte din soldații barbari și să despotmolească căruțele.

Părîndu-i-se că oamenii lucrează prea încet, se mînie și porunci nobililor persani să despotmolească mai repede căruțele. Acolo s-a putut vedea un exemplu de disciplină: fiecare, pe locul unde se afla, zvîrli de pe el mantia de purpură și toți se puseră pe fugă, scoborînd o coastă destul de repede, ca și cum ar fi fost vorba de o întrecere. Cu tunicile lor scumpe, cu pantalonii brodați, unii dintre ei chiar cu coliere la gît și cu brățări la mîini, se aruncară fără șovăială în noroi și despotmoliră căruțele mai repede decît s-ar fi crezut.

De fapt era știut că, pe timpul marșului, Cyrus se grăbea și nu zăbovea decît pentru a se aproviziona sau pentru un lucru trebuincios, socotind că, cu cît va ajunge mai repede, cu atît regele va lupta mai nepregătit și, dimpotrivă, cu cît va întîrzia mai mult, cu atît regele își va aduna o armată mai mare. Dacă te gîndeai bine, îți puteai da seama că imperiul regelui era într-adevăr puternic prin întinderea și numărul populației, dar, în același timp, era slab din cauza lungimii drumurilor și a împrăstierii forțelor sale, dacă cineva ar fi operat cu repeziciune.

Dincolo de fluviul Eufrat, prin acel pustiu se găsea un oraș înfloritor și mare numit Charmande¹¹⁹. Soldații cumpărau de aci de-ale mîncării, trecînd fluviul pe plute pe care le improvizau astfel: umpleau cu fîn pieile ce le serveau la corturi, le puneau una lîngă alta și apoi le coseau pentru ca apa să nu pătrundă la fîn. Cu aceste burdufuri treceau fluviul și luau provizii ca, bunăoară, vin din fructe de palmier și pîine de mei, care se găsea din belșug în acest tînut¹²⁰.

O dată se iscă aci o ceartă între un soldat al lui Menon și un altul al lui Clearh; acesta din urmă, socotind că soldatul lui Menon greșise, îl lovi. Soldatul, sosind în tabăra sa, povesti întîmplarea. Auzind cele petrecute, oamenii se înfuriară peste măsură împotriva lui Clearh.

În aceeași zi Clearh, care se dusesese la locul de trecere peste fluviu spre a cerceta tîrgul, se întorcea călare cu o mică escortă spre cortul său, trecînd prin tabăra lui Menon. Cyrus nu sosise, fiind încă pe drum. Un soldat de-al lui Menon care despica lemne, văzîndu-l pe Clearh trecînd, aruncă

cu securea după el, dar nu-l atinse, în timp ce alții zvîrliră cu pietre, care fură aruncate din toate părțile, producîndu-se o zarvă mare.

Clearh se îndreptă spre trupele sale și, după ce dădu alarma, porunci hopliților să fie gata cu scuturile proptite pe genunchi, în timp ce el, împreună cu tracii și cu cei peste patruzeci de călăreți pe care-i avea în tabăra sa — dintre care cei mai mulți erau tot tracii — se năpusti asupra soldaților lui Menon. Aceștia, împreună cu Menon, se speriară și se repeziră și ei la arme. O bună parte dintre ei rămaseră însă încremeniți în fața acestei dispute.

Proxenos, care întîmplător ajunsese ceva mai tîrziu, urmat de o unitate de hopliți, îi împinse pe aceștia între cele două tabere, oprindu-le pe loc, și-l rugă pe Clearh să renunțe la planul său. Clearh, care abia scăpase să nu fie omorît, se mînie că Proxenos vorbește fără să fie mișcat de ceea ce i se întîmplase, și-i dădu ordin să se depărteze.

În acest moment apăru Cyrus și întrebă ce se petrece. Imediat, punînd mîna pe suliță, se repezi călare între cele două tabere, urmat de credincioșii din suita sa care se aflau cu el, și le spuse: „Clearh, Proxenos și voi toți ceilalți greci care vă găsiți aci, nu vă dați seama ce faceți. Dacă vă bateți între voi, fiți siguri că astăzi chiar voi putea fi și eu tăiat în bucăți, iar voi înșivă veți pieri puțin timp după mine. Dacă lupta noastră se va desfășura fără să ieșim victorioși, toți acești barbari pe care îi vedeți ne vor deveni dușmani, mai înverșunați chiar decît soldații regelui“. După aceasta, Clearh se stăpîni iar cele două tabere încetară cearta și puseră armele la locurile lor.

CAPITOLUL VI

Pornind mai departe, observară urme de copite și bălegar de cai, socotind că erau urmele a aproape două mii de cai. În curînd ei constatară că aceste trupe care mergeau înaintea lor ardeau nutrețul și tot ce era de folos. Orontas¹²¹, un

persan, rudă cu regele și care trecea drept unul dintre cei mai războinici dintre ei, își puse în gând să trădeze pe Cyrus, împotriva căruia mai luptase înainte, dar cu care se împăcase acum.

El îi spuse lui Cyrus că, dacă-i va da o mie de călăreți, va întinde o cursă, spre a nimici cavaleria care pîrjolea totul înaintea lor și că va prinde de vii un mare număr dintre ei, împiedicîndu-i de a mai cutreiera țara și a-i da foc, făcînd totodată astfel ca niciodată să nu mai înștiințeze pe rege despre ceea ce au văzut în armata lui Cyrus. Acesta, ascultînd propunerea și găsiind-o folositoare, îi porunci să ia de la fiecare comandant cîte un număr de călăreți.

Cînd socoti că oamenii săi sînt gata, Orontas scrisese o scrisoare regelui, încunoștințîndu-l că va trece în tabăra lui cu cît mai mulți călăreți și-l ruga să dea poruncă călăreților săi să-l primească ca pe unul de-al lor. Pomenea, de asemenea, în scrisoare și despre vechea lor prietenie și credință. Scrisoarea o dădu unui om de încredere, după părerea lui. Acesta luă scrisoarea și-o înmîină lui Cyrus.

După ce o citi, Cyrus porunci ca Orontas să fie arestat și, chemînd în cortul său pe șapte¹²² dintre șefii cei mai însemnați din suita sa, dădu poruncă comandanților greci să-și aducă hopliții și să facă de pază în jurul cortului. Comandanții făcură întocmai, aducînd aproape trei mii de oameni.

Pe Clearh îl chemă înăuntru ca sfătuitoare pentru că — după părerea lui Cyrus și a celorlalți — acesta se bucura de cea mai mare prețuire printre greci. Cînd ieși din adunare, Clearh povesti prietenilor cum se desfășurase judecata lui Orontas, care de altfel nu era un lucru ascuns.

Cyrus, spuse el, a început judecata vorbind astfel: „v-am chemat aici, prietenii mei, pentru a mă sfătui cu voi și a judeca, după cum va fi mai drept în fața zeilor și a oamenilor, pe Orontas care este de față. Acest om mi-a fost mai întii încredințat mie de tatăl meu pentru a fi sub ordinele mele. După aceea, la porunca fratelui meu, după cum mărturisește chiar el, s-a ridicat împotriva mea pe cînd era stăpîn al acropolei din Sardes. Însă eu am făcut în așa fel încît și-a dat seama că este mai bine să pună capăt răzvrătirii împotriva-mi. El mi-a întins mîna și eu lui pe a mea. După aceea — adăugă el — spune, Orontas, te-am nedreptățit eu cu ceva?”

Acesta răspunse că nu. Cyrus întrebă din nou: „Dar mai târziu, fără să-ți fi făcut vreun rău — cum de altfel singur mărturisești — n-ai trecut de partea misiunilor, făcînd țării mele tot răul pe care-l puteai face?” „Este adevărat” — răspunse Orontas. „După aceasta — spuse Cyrus — recunoscînd o dată mai mult neputința ta, n-ai venit în fața altarului zeiței Artemis¹²³ arătîndu-ți căința? După ce m-ai înduplecat prin cuvintele tale, nu ne-am dat din nou asigurări de credință, tu mie și eu ție?”

Orontas nu tăgădui nimic. „Atunci ce jigniri — spuse Cyrus — ți-am adus eu ca să uneltești pentru a treia oară pe față împotriva mea?” „Nici o jignire” — răspunse Orontas. „Recunoști deci — întrebă Cyrus — că ești vinovat față de mine?” „Trebuie să recunosc” — răspunse Orontas. La aceasta Cyrus îi mai puse o întrebare: „Ei bine, ai putea tu să fii din nou dușmanul fratelui meu, iar față de mine cu credință și prietenie?” „Chiar dacă ți-aș putea fi — răspunse el — tu nu vei mai crede asta niciodată”.

După acest răspuns, Cyrus se adresă celor de față astfel: „Iată care sînt faptele lui și acestea sînt vorbele ce le-ați ascultat. Spune, Clearh, tu mai întîi, care este părerea ta?” Clearh răspunse: „Părerea mea este să ne scăpăm de acest om cît mai curînd cu putință pentru a nu mai fi nevoiți să ne ferim de el și astfel să avem liniște, pentru a veni în ajutorul aceluia care ne sînt cu adevărat prieteni”.

După cum povesti Clearh, ceilalți se alăturară părerii lui. După aceasta cei de față, împreună cu rudele lui, la porunca lui Cyrus, se ridicară în picioare, apucînd pe Orontas de centură și cerînd condamnarea lui la moarte; apoi fu dus de acolo de cei care primiseră poruncă. Văzînd toate acestea, oamenii care, și mai înainte, îngenuncheau în fața lui, căzură și acum în genunchi, deși știau că îl duceau la moarte.

Orontas fu condus în cortul lui Artapates, unul din sfetnicii cei mai credincioși ai lui Cyrus. De atunci, nimeni nu l-a mai văzut vreodată pe Orontas nici viu, nici mort și nimeni nu a putut spune în ce chip a murit. S-au făcut pe seama lui fel de fel de presupuneri, dar mormîntul lui n-a fost niciodată găsit.

CAPITOLUL VII

Cirus străbătu prin Babilonia douăsprezece parasange în trei etape. În cea de-a treia etapă, el trecu în revistă, la miezul nopții, trupele grecești și barbare pe o câmpie, crezând că în zorii zilei următoare regele va sosi cu armata ca să dea bătălia. Cyrus porunci lui Clearch să comande aripa dreaptă, iar lui Menon din Tesalia aripa stângă, în timp ce el personal își orîndui trupele în dispozitiv.

După trecerea în revistă, a doua zi, fugarii din tabăra regelui aduseră lui Cyrus știri despre armata acestuia. Cyrus chemă la el pe comandanții și lohagii grecilor, sfătuindu-se cum să desfășoare bătălia; apoi, încurajându-i, le vorbi astfel:

„Soldați greci, nu vă duc în luptă alături de mine din lipsă de trupe barbare, ci fiindcă vă socotesc mai bravi și mai pricepuți decât mulți dintre barbari; pentru aceasta v-am luat alături de mine. Căutați să vă arătați demni de libertatea de care vă bucurați și pentru care vă socot fericiți, și aflați că și eu prefer libertatea în schimbul tuturor bunurilor mele și ale altora și mai mari.

Pentru a vă da seama în ce fel de luptă intrați, vă voi spune eu care cunosc lucrurile. Armata regelui este numeroasă și înaintează cu strigăte puternice; dacă acestea nu vă vor înfricoșa, mă gândesc că-mi va fi rușine când vă veți da seama ce fel de oameni sînt în țara aceasta. Arătîndu-vă curajoși cu adevărat și dacă acțiunea pe care o întreprind se va sfîrși cu bine, voi face astfel ca aceia dintre voi care vor să se întoarcă în patrie să fie priviți cu admirație de cei de acasă. Am credința că totuși voi reuși ca mulți să aleagă soarta pe care le-o pregătesc eu, decât pe aceea din patria lor“.

La aceste cuvinte, unul dintre cei din față, Gaulites¹²⁴, exilat din Samos, om de încredere al lui Cyrus, strigă: „Spun unii, Cyrus, că tu făgăduiești multe în acest moment, datorită situației grele în care te afli în pragul primejdiei și că îndată ce lucrurile se vor sfîrși cu bine, nu-ți vei aminti de făgăduielile făcute; alții spun că, chiar dacă îți vei aduce aminte de făgăduieli și vei căuta să le îndeplinești, nu vei avea putința să te ții de vorbă“.

Auzind acestea, Cyrus răspunse: „Prietenii, imperiul tatălui meu se întinde spre miazăzi, pînă în ținuturile unde oamenii nu pot locui din pricina arșiței, iar spre miazănoapte pînă acolo unde nu pot locui din pricina frigului. Ținuturile dintre aceste două margini sînt guvernate de prietenii ai fratelui meu.

Dacă vom ieși învingători, va trebui să încredințăm guvernarea acestor ținuturi prietenilor noștri. De ceea ce mă tem este nu atît că nu voi avea ce da ca răsplată prietenilor mei, ci că nu vor fi destui dintre aceștia cărora să le pot da. Cît despre voi, grecii, voi mai dărui fiecăruia și cîte o coroană de aur“. Cei ce ascultară aceste cuvinte se simțiră înviorați și le comunicară și celorlalți.

Apoi comandanții, cu o parte dintre greci, se duseră la el, pentru a le spune și lor ce răsplată vor avea dacă vor ieși victorioși și nimeni nu plecă de la el fără să-i fie îndeplinită dorința.

Toți cei ce stătură de vorbă cu el îl îndemnară să nu ia parte la luptă, ci să se așeze înapoia lor. În acest moment Clearch întrebă pe Cyrus cam astfel: „Crezi tu oare, Cyrus, că fratele tău va lupta împotriva-ți?“ — „Da, pe Zeus!“ răspunse Cyrus. „Dacă el este cu adevărat fiul lui Darius și al Parysatidei și, prin urmare, fratele meu, atunci eu nu voi fi biruitor fără luptă“.

În timp ce soldații își luară armele, se făcu numărătoarea trupelor. Erau zece mii — patru sute de hopliți și două mii cinci sute de peltaști greci, iar barbarii lui Cyrus erau o sută de mii cu vreo douăzeci de care cu coase¹²⁵.

Cît privește pe dușmani, se spunea că erau în număr de un milion două sute de mii¹²⁶ de trupe pedestre, cu vreo două sute de care cu coase. Afară de aceste trupe, mai aveau vreo șase mii de călăreți, comandați de Artagerses, așezați în dispozitiv înaintea regelui.

Comandanții armatei regelui erau: Abrocomas, Tisaferne, Gobrias și Arbakes, fiecare în fruntea a trei sute de mii de oameni, din care însă în bătălie intrară numai nouă sute de mii, cu o sută cincizeci de care cu coase. Abrocomas, care venea din Fenicia, sosi în urmă cu cinci zile după bătălie.

Acestea sînt știrile aduse lui Cyrus de către fugarii din armata vrăjmașă înaintea bătăliei. Dușmanii căzuți prizonieri confirmară și ei știrile culese înaintea bătăliei.

De aci Cyrus făcu trei parasange într-o etapă, mergînd în formație de luptă cu toate trupele grecești și persane, deoarece se aștepta ca regele să pornească bătălia în acea zi. Pe la jumătatea drumului dădu peste un șanț săpat adînc, care avea o lărgime de treizeci de picioare și o adîncime de cincisprezece picioare.

Acest șanț se întindea prin mijlocul cîmpiei pe o lungime de douăsprezece parasange pînă la zidul Mediei¹²⁷. Acolo se găseau patru canale abătute din Tigru; erau largi de un plethru și foarte adînci și pe ele pluteau corăbii încărcate cu grâu. Canalele se vărsau în Eufrat și se găseau unele de altele la o depărtare de cîte o parasangă. Trecerea peste canale se făcea pe poduri. Aproape de Eufrat, între fluviu și șanț, era o trecere îngustă cu lărgimea de vreo douăzeci de picioare.

Șanțurile fuseseră săpate pentru a ține loc de întărituri, la porunca regelui, cînd află că Cyrus pornise împotriva lui. Cyrus trecu armata peste șanț și ajunse pe partea cealaltă.

Regele nu dădu bătălia în acea zi, ci bătu în retragere, după cum arăta mulțimea urmelor de cai și oameni.

Cyrus chemă pe prezicătorul Silanos¹²⁸ din Ambracia¹²⁹ și-i dădu trei mii de darici, pentru că — în urmă cu cincisprezece zile — aducînd jertfe, îi prezisese că regele nu va intra în luptă timp de zece zile. Cyrus spusese atunci: „Dacă în aceste zile nu va fi nici o luptă, atunci nu va mai lupta și dacă prezicerea se va dovedi adevărată, îți făgăduiesc zece talanți“. După ce se scurseră cele zece zile, Cyrus îi dădu banii.

Deoarece regele nu opuse nici o rezistență la trecerea șanțului, Cyrus și ceilalți își închipuiră că acesta și-a părăsit gîndul de luptă, așa că a doua zi merse fără nici o teamă.

A treia zi, Cyrus înainta mergînd în carul său, avînd în față o linie formată din cîțiva oameni. Grosul armatei mergea de-a valma, iar soldații puseseră o bună parte din armele lor pe căruțe sau pe animalele de povară.

CAPITOLUL VIII

Era în timpul cînd tîrgul este în toi, iar locul unde trebuia să se facă popasul era aproape. Deodată apăru, alergînd cu toată iuțeala pe un cal plin de spumă, persanul Pategyas, unul dintre credincioșii lui Cyrus, strigînd în gura mare, atît în grecește cît și în limba barbară, tuturor pe care-i întîlnea în cale, că regele înaintează cu o armată numeroasă gata de luptă.

Se produse atunci o mare învălmășeală, grecii crezînd că regele va cădea peste ei imediat, înainte ca trupele să-și poată lua formația de luptă.

Cyrus sări din carul său, îmbracă platoșa¹³⁰, încălecă pe cal, își luă sulitele, dînd poruncă trupelor să-și ia armele și fiecare să se așeze la locul său.

Trupele își luară repede formația de luptă; Clearh la aripa dreaptă sprijinit pe Euftrat, Proxenos alături de el, apoi celelalte trupe grecești, iar Menon se așeză la aripa stîngă a armatei grecești.

Călăreții paflagoni din armata barbară, în număr de aproape o mie, se așezară la dreapta lui Clearh, la un loc cu peltaștii greci, în timp ce la flancul stîng al frontului se găsea Ariaaios¹³¹, hiparhul lui Cyrus, cu armata de sub comanda sa.

Cyrus, cu cei aproape șase sute de călăreți ai săi, se așeză în centrul liniei. Călăreții erau echipați cu platoșe și pulpare, purtînd pe cap coifuri de metal, în afară de Cyrus¹³². Acesta porni la luptă cu capul descoperit; se spune că este un obicei al perșilor de a înfrunta pericolul cu capul descoperit.

Toți caii lui Cyrus aveau capul și pieptul acoperite cu platoșe, iar călăreții purtau săbii grecești.

Era trecut de amiază și dușmanul nu se arătase încă. Ceva mai tîrziu însă se observă o pulbere ce se ridică, asemenea unui nor alb, iar după un timp se văzu un nor negru ce se întindea deasupra întregii cîmpii. Pe măsură ce dușmanul se apropia, se zăriră sclipiri de arme, apoi se deosebiră lăncile și rîndurile.

La flancul stîng al dușmanului se aflau călăreți cu platoșe albe, comandați, după cum se spunea, de Tisaferne. Veneau apoi soldați cu scuturi de oțel, iar după ei hopliții cu scuturi de lemn, care le ajungeau pînă la picioare; se vorbea că aceștia erau egipteni. Urmau după aceea alți călăreți, apoi arcași, toți rînduiți după seminții, fiecare dintre ele înaintînd într-un pătrat înșesat de oameni.

Înaintea lor, la intervale mari unele de altele, se găseau carele numite *drepanephora*, avînd coase culcate de o parte și de alta a osiei sub capra carului; mai erau unele coase cu vîrfurile înspre pămînt, pentru a distruge tot ce ar fi înțîlnit în cale. Intenția perșilor era de a le arunca împotriva coloanelor grecești pentru a le împrăștia.

Ceea ce le spusese Cyrus, cînd adunase pe greci spre a-i îndemna să înfrunte cu curaj strigătele perșilor, se dovedi că nu era așa, deoarece aceștia înaintau în ordine și fără grabă.

În acest moment, Cyrus, trecînd călare de-a lungul frontului, însoțit de Pigres, tălmaciul său, și de alți trei sau patru călăreți, îi strigă lui Clearh să atace cu trupele sale centrul dușmanului, fiindcă acolo se afla regele. „Dacă-l învingem în această parte a frontului — spuse el — totul va fi fost făcut pentru noi“.

Clearh cercetă cu privirea trupele vrăjmașe care se aflau la centru. Cînd află de la Cyrus că regele se găsea acolo, în afara aripilor stîngi a grecilor — deoarece oastea lui Artaxerxe era așa de numeroasă încît centrul ei depășea flancul stîng al armatei lui Cyrus —, Clearh nu voi să se depărteze cu aripa dreaptă de malul fluviului, temîndu-se să nu fie învîluit pe ambele flancuri și răspunse lui Cyrus că va avea grijă ca lucrurile să iasă bine.

Armata barbară înainta liniștit, în timp ce armata greacă sta încă pe loc, completîndu-și rîndurile cu soldații care veneau mereu. Cyrus, trecînd călare la o oarecare depărtare de front, cerceta cu privirea cînd spre dușman, cînd spre trupele sale.

Cînd Xenofon¹³³ din Atena îl zări înspre partea armatei grecești, alergă la el și-l întrebă dacă are vreun ordin de dat. Cyrus, oprind calul, îi porunci să-i anunțe pe toți că semnele arătate de sacrificii sînt favorabile.

În timp ce vorbea, auzi o hărmălaie venind dinspre rîndurile soldaților și-l întrebă ce înseamnă acest zgomot. Xenofon îi răspunse că parola¹³⁴ umbla pentru a doua oară. Cyrus, mirat, întrebă apoi care este parola. „Zeus salvator și victoria“, răspunse Xenofon. Auzind acestea, Cyrus adăugă: „Bine, primesc această parolă și așa să fie!“ Apoi se întoarse la locul său.

Cele două armate se găseau la o depărtare de trei sau patru stadii una de alta, cînd grecii începură să intoneze peanul¹³⁵, punîndu-se în mișcare pentru a se arunca asupra dușmanului.

În timp ce înaintau, o parte a trupelor depăși linia frontului, astfel că cei rămași în urmă începură să o ia la goană după ei, apoi întreaga armată scoase strigătul „eleleu“¹³⁶, cum avea obiceiul să facă atunci cînd cînta în cinstea zeului Enyalios¹³⁷, după care porniră în pas grăbit. Se zice că soldații ciocneau lăncile de scuturi pentru a speria caii vrăjmașilor.

Înainte de a ajunge ca la o aruncătură de suliță, dușmanii întoarseră spatele și o luară la fugă. Atunci grecii porniră în urmărirea lor cu întreg frontul, strigînd unii la alții să nu mai alerge, ci să-i urmărească în ordine.

Carele fură aruncate fără conducători, unele de-a dreptul peste trupele dușmane, iar altele printre cele grecești. Îndată ce le văzură venind, grecii își desfăcură rîndurile. În acest timp fu atins un soldat luat pe neașteptate; cum se întîmplă și pe hipodrom, spaima îl împietrise pe loc. Totuși, se spune, că nici acest om nu a avut nimic de suferit. De altfel, nici unul dintre greci nu păți nimic în această luptă, afară de unul de la aripa stîngă, care fu atins de o săgeată.

Cyrus, văzînd că grecii sînt victorioși în fața dușmanului și că pornesc în urmărire, era încîntat, iar cei ce-l însoțeau îi cădeau în genunchi. Totuși, nu se lăsă amăgit spre a-i urmări și, ținînd în mînă pe cei șase sute de călăreți, supraveghea mișcările regelui, deoarece știa că acesta se găsea la centrul armatei persane. De fapt, toți șefii barbari, cînd comandau, se așezau la centrul trupelor, socotind că astfel sînt într-o mai mare siguranță, dacă trupele lor se găsesc

pe ambele flancuri. De asemenea, dacă doreau să trimită un ordin, nu le trebuia decât jumătate de timp pentru ca trupele să-l primească.

Regele, aflându-se la centrul trupelor sale, se găsea în afara aripii stîngi a lui Cyrus și, deoarece nu se vedea nici un dușman în fața trupelor așezate înaintea lui, începu o mișcare de întoarcere, ca la învăliure.

Cyrus, temîndu-se să nu-i cadă în spate și să-i destrame astfel trupele grecești, se aruncă asupra lui cu cei șase sute de călăreți, împrăștiind trupele care acopereau pe rege și punînd pe fugă pe cei șase mii de călăreți barbari. Se spune că Cyrus omorî cu mîna sa pe Artagerses, comandantul acestora.

În urma acestei retrageri, cei șase sute de călăreți porniră în urmărirea fugarilor împrăștiindu-se, în afară de cîtiva care rămăseseră în preajma lui Cyrus, așa-numiții „meseni“.

Stînd împreună cu ei, Cyrus zări pe rege înconjurat de oamenii din suita sa și, deodată, fără să se poată stăvîni, strigă: „îl văd“ și, aruncîndu-se asupra lui, îl lovi în piept și-i străpunse platoșa (cum spune doctorul Ctesias¹³⁸, care ne asigură că el însuși i-ar fi tămăduit rana). Dar, în timp ce Cyrus îl lovi, cineva îl izbi tare cu sulita, mai jos de ochi, pe Cyrus.

Se produse o încăierare între rege, Cyrus și suitele lor¹³⁹, fiecare apărînd pe unul sau pe altul. Ctesias menționează pe toți cei din preajma regelui, care își aflară moartea, el fiind în apropiere. Cyrus își găsi aci sfîrșitul împreună cu opt dintre nobilii din preajma sa, care zăceau deasupra cadavrului său.

Se spune că Artapates, cel mai credincios dintre sfetnicii lui, văzîndu-l pe Cyrus la pămînt, sări de pe cal și se aruncă peste corpul său. Unii pretind că regele dădu poruncă cuiva, să-l omoare pe Artapates deasupra lui Cyrus, iar alții că Artapates se omorî singur scoțînd paloșul; el purta un paloș de aur, colier, brățări și alte podoabe, ca persanii nobili, căci se bucura de mare cinste în fața lui Cyrus pentru credința lui.

CAPITOLUL IX

Astfel sfârși Cyrus, cel ce a avut cea mai regească ținută și a fost cel mai vrednic de domnie dintre toți persanii care au trăit după Cyrus cel Bătrîn, după mărturia tuturor acelorora ce se socotesc printre cei ce l-au cunoscut pe Cyrus mai de aproape.

De la început, încă din copilărie, când învăța carte împreună cu fratele său și cu alți copii, se deosebea de toți în toate privințele.

Toți copiii nobililor persani erau de fapt crescuți la curtea regelui, unde primeau îndrumări înțelepte și unde nu era cu putință să audă sau să vadă vreo faptă necinstită.

Copiii vedeau și auzeau cum regele pe unii îi cinstea, iar pe alții îi nesocotea; așadar, chiar din copilărie ei învățau să comande și să se supună.

Acolo Cyrus se arătă, în primul rând, ca cel mai cuviincios dintre copiii de vârsta lui, foarte ascultător atît față de cei bătrîni, cît și chiar făța de cei inferiori lui. Mai tîrziu, se dovedi un mare iubitor de cai și cu îndemînare în a-i stăpîni. De asemenea, în exercițiile de război, în arta de a trage cu arcul sau în aruncarea cu sulița, trecea ca cel mai dornic de a se instrui și de a se exercita.

Ajungînd mai în vîrstă, deveni cel mai îndemînatic și îndrăzneț vîntor de animale sălbatice. Astfel, o dată, el nu se însăimîntă de un urs ce se repezise asupra-i și se luă la luptă cu el. Ursul îl trase jos de pe cal, făcîndu-i cîteva răni, ale căror urme i-au rămas, dar în cele din urmă Cyrus îl omorî. El răsplăti cu daruri, ce trezeau invidia multora, pe primul care-i dăduse ajutor.

Cînd fu trimis de tatăl său ca satrap al Lidiei, al Frigiei Mari și al Capadociei, fiind numit și comandant al tuturor armatelor care aveau obligația să se adune în cîmpia de la Castolos¹⁴⁰, arătă că nimic nu avea mai mare preț pentru el decît de a nu-și călca cuvîntul fie cînd cădea cu cineva la o înțelegere, fie că încheia vreun tratat, fie că făgăduia cuiva ceva.

Atît conducătorii cît și fiecare cetățean în parte aveau încredere în el, punîndu-se sub ocrotirea lui. Dacă cineva

fi fusese cîndva dușman și acum se împăcase cu el, acesta era sigur că nu putea avea nici o neplăcere potrivnică înțelegerii dintre ei.

De aceea, cînd Cyrus porni cu război împotriva lui Tisaferne, toate cetățile trecură de partea lui, în afară de milesieni¹⁴¹ care se temeau să nu-i lase fără sprijin.

Dar și acestora le dovedii prin vorbe și prin fapte că nu i-ar putea părăsi vreodată, de vreme ce devenise prietenul lor, chiar dacă puterea lor ar fi slăbit, sau dacă situația lor s-ar fi înrăutățit.

Se vedea că el se străduia să întreacă atît pe aceia care îi făcuseră un bine, cît și pe cei care îi făcuseră vreun rău. Se spunea despre el că avea dorința de a trăi atîta încît să poată răsplăti pe binefăcători și să plătească celor ce-i făcuseră un rău.

Iată de ce, în vremea noastră, a fost singurul om căruia foarte mulți bărbați i-au încredințat bunurile lor, țările și chiar viața lor.

De asemenea, nu se poate spune despre el că vreodată se lăsa batjocorit de oameni răi și perfizi; pe aceștia îi pedepsea mai aspru ca pe oricare alții. De multe ori se puteau vedea de-a lungul drumurilor umblate oameni fără mâini, fără picioare sau fără ochi¹⁴². În felul acesta, în timpul stăpînirii lui Cyrus, oricine, grec sau barbar, care nu era un răufăcător, putea să călătorească fără primejdie oriunde voia, ducînd cu el ceea ce dorea.

Pe cei ce se dovedeau viteji în război, era știut că-i cinstea în chip deosebit. La început, el avu un război cu pisizii¹⁴³ și misienii¹⁴⁴. Pornind în expediție el însuși în aceste țări, cînd observa pe unii care voiau să-și pună viața în primejdie, îi numea guvernatori ai provinciilor cucerite, cinstindu-i și cu alte daruri.

Se vede de aci că socotea de cuviință ca cei viteji să fie fericiți, iar cei lași să fie robii lor. Datorită acestui fapt, în preajma lui Cyrus se găseau o mulțime de oameni gata să înfrunte orice primejdie, la gîndul că Cyrus va observa acest lucru.

Ori de cîte ori vreunul se arăta dornic de a se deosebi de ceilalți, în ceea ce privește spiritul de dreptate, atunci

Cirus se străduia să-i făurească acestuia o viață mai îmbelșugată decît a aceloră ce umblau după cîștiguri necurate.

Într-adevăr, printre alte multe treburi ale statului administrate de el cu demnitate, avea și o armată vrednică de acest nume. Comandanții și lohagii ce trecuseră peste mări în vederea unui profit, înțeleseseră că a servi sub Cyrus prețuia mai mult decît un cîștig lunar.

Cînd cineva executa cu grijă ordinele primite, nu-l lăsa niciodată nerăsplătit pentru sîrguința sa. Se spune, de asemenea, că Cyrus a avut, în toate acțiunile lui, slujitorii cei mai de ispravă.

Dacă vedea un om gospodărindu-și cu îndemînare și cîinste pămîntul pe care-l stăpînea, sporindu-și veniturile, nu numai că nu-i lua niciodată nimic, ci totdeauna îi dădea el pe deasupra cîte ceva, astfel că oamenii lucrau cu tragere de inimă, adunau fără teamă și nu ascundeau de loc de Cyrus ceea ce cîștigau. Era lucru clar că el nu ura pe cei ce strîngeau bogății pe față, dar căuta să se folosească de bogățiile celor ce le ascundeau.

Este fapt recunoscut de toți că nimeni ca el nu căuta să-și cultive prietenii pe care și-i făcea, după ce se convingea de devotamentul lor și-i socotea colaboratori vrednici, în ceea ce întîmplător voia să întreprindă.

Pentru același motiv pentru care socotea că are nevoie de prieteni care să-l ajute, la rîndul lui încerca să se arate foarte folositor prietenilor săi îndată ce vedea că au vreo dorință.

Cred că este singurul bărbat care a primit nenumărate daruri pentru diferite cauze¹⁴⁵ și nimeni nu le împărțea cu atîta dărnicie prietenilor săi, ținînd seama de gusturile și trebuințele fiecăruia.

Dacă i se oferea un dar spre a-l întrebuița la război sau pentru a se împodobi el însuși, se povestește că spunea că el nu-și putea împodobi trupul cu toate aceste daruri și că, pentru un bărbat, cel mai frumos dar era să aibă prieteni frumoși împodobiți.

Că el întrecea cu mult pe prietenii lui în binefaceri, acest lucru nu este de mirare, deoarece era cel mai puternic; dar ceea ce găsesc de admirat este că el i-a întrecut în grija pe care o puneă în a le face plăcere.

Trimiterea adesea prietenilor oale cu vin, golite pe jumătate, când primea un vin deosebit de plăcut, spunându-le că de multă vreme nu a găsit un vin mai bun. „Ți-l trimite Cyrus — spunea el — și te roagă să-l bei astăzi cu aceia la care ții mai mult“.

De multe ori le trimitea jumătăți de găscă, sau de pâine, sau altele de acestea, însărcinând pe cel care le ducea să spună astfel: „Cyrus a fost încântat de aceste bunătăți și dorește să gusti și tu din ele“.

Când era lipsă de nutreț și când el putea să și-l procure, datorită numărului mare de slujitori și stăruințelor lui, împărțea din el și prietenilor, spunându-le să le dea cailor să mănânce, deoarece nu voiește ca prietenii lui să fie purtați pe cai sleiți de foame.

Când pleca uneori la plimbare și urma să fie văzut de mulțime, chema lângă el pe prieteni, discutând lucruri importante cu ei, ca să arate că-i prețuia. Așadar, după câte am auzit, cred că nimeni altul nu a fost mai iubit, atît de greci cît și de barbari.

Iată o probă dintre atîtea altele: deși Cyrus era un supus al regelui¹⁴⁶, nimeni nu l-a părăsit pe el pentru rege, afară de Orontas¹⁴⁷, care încercă să-l trădeze, dar și acesta recunoscuse îndată că cel¹⁴⁸ în care-și pusese atîta încredere fusese mai devotat lui Cyrus decît față de el. Dimpotrivă, mulți trecură din tabăra regelui la Cyrus când aceștia deveniră vrăjmași. Printre ei erau curteni dintre cei mai prețuiți de rege, dar care socoteau că valoarea lor va fi răsplătită mai demn în preajma lui Cyrus decît alături de Artaxerxe.

Ceea ce s-a petrecut la moartea lui este o puternică dovadă că Cyrus era bun și că el știuse să-și aleagă fără greș oameni devotați, binevoitori și de caracter.

Când fu omorât, toți prietenii și apropiații lui căzură luptînd pentru el, în afară de Ariaioș; acesta se găsea la comanda aripii stîngi în fruntea cavaleriei și când află că Cyrus a căzut, o luă la fugă cu toată armata pe care o comanda.

CAPITOLUL X

Lui Cyrus i se tăie capul și mâna dreaptă. Regele, împreună cu trupele care se găseau în preajma sa, pornind în urmărire, se năpusti asupra taberei lui Cyrus. Oamenii lui Ariaios nu se mai împotriviră și o luară la fugă prin tabăra lor, pînă la locul de unde începuseră pregătirile în vederea bătăliei și care — se spune — se afla la o depărtare de patru parasange.

Regele, urmat de oamenii lui, luară o pradă bogată, punînd mâna și pe prietena lui Cyrus, „fociana¹⁴⁹ cea înțeleaptă și frumoasă”. Milesiana¹⁵⁰, prinsă de oamenii regelui, scăpă cu fuga în cămașă, la grecii care — întîmplător — se găseau la bagaje și care erau înarmați. Aceștia, împotrivindu-se, omorîră un mare număr dintre cei care prădau, avînd și dintre ai lor cîțiva morți. Totuși nu fugiră, ci o salvară pe milesiană, precum și pe toți oamenii și alte lucruri care se aflau în tabără.

Atît regele cît și trupele grecești se găseau acum unii față de alții la o depărtare de aproape treizeci de stadii. Grecii urmăreau pe inamicii din fața lor ca și cînd ar fi fost învingători, în timp ce — pe de altă parte — trupele regelui prădau tabăra grecilor, ca și cînd ei ar fi și obținut o victorie deplină.

Grecii aflară că regele, împreună cu armata sa, se găsește în mijlocul bagajelor lor. Regele, la rîndul lui, aflînd de la Tisaferne că grecii biruiseră pe cei care le stăteau în cale și că porniseră în urmărire lor, își adună trupele, reorganizîndu-le. Clearh îl chemă pe Proxenos, care se afla aproape de el, sfătuindu-se dacă să trimită numai o parte din trupe pentru apărarea taberei, sau să pornească cu toții.

În acest timp, era limpede că regele căuta din nou să-i atace din spate, așa că grecii, întorcîndu-se, se pregătiră să-i facă față, dacă ar fi înaintat din această parte¹⁵¹. Regele însă nu veni pe aci, ci tot pe acolo pe unde se îndreptase la începutul bătăliei, pentru a depăși aripa stîngă a grecilor¹⁵², ducînd cu el și pe toți dezertorii care trecuseră în timpul luptei la greci, cît și pe Tisaferne cu trupele sale.

Tisaferne de fapt nu fugise la prima ciocnire, ci înaintase de-a lungul fluviului către peltaștii greci. În drumul

său nu omorî pe nimeni, în timp ce grecii, desfășurîndu-și rîndurile, loveau în oamenii săi, aruncînd cu săgeți. Episthenes din Amphipolis¹⁵³ comanda peltaștii și se spunea despre el că era un om foarte chibzuit.

Tisaferne, pentru că se găsea în inferioritate, se depărtă și ajunsese în tabăra grecilor, unde se întîlni cu regele și, după ce-și organizară trupele împreună, porniră în marș.

Cînd ajunseră în dreptul aripii stîngi a grecilor, aceștia, de teamă să nu fie luați din flanc, învăluți din ambele părți și dezorganizați, găsiră cu cale să-și desfășoare aripa, sprijinind-o pe fluviu.

În timp ce se sfătuiău, regele, schimbînd direcția, își desfășură coloana în linie în fața lor, în aceeași formație cu care venise la prima ciocnire. Îndată ce grecii îi văzură aproape, gata pentru atac, intonară din nou peanul și se năpustiră cu o furie și mai mare ca înainte.

Și de data aceasta, barbarii nu primiră lupta, luînd-o la fugă mai devreme decît prima dată, în timp ce grecii îi urmăriră pînă la un sat, unde se opriră.

Apoi regele cu ai săi se duseră pe o colină ce se afla mai sus de sat. Pedestrașii nu se mai vedeau, însă colina era împînzită de călăreți, astfel că nu se putea ști ce se petrecea acolo. Unii spuneau că zăresc stindardul regal, cu un vultur de aur cu aripile desfăcute, fixat pe o sulită.

Grecii porniră și, cînd se apropiară de colină, călăreții dușmani o părăsiră, luînd-o unii într-o parte și alții într-alta, retrăgîndu-se.

Clearh nu urcă cu trupele pe colină ci, oprindu-le la poalele ei, trimise pe Lykios din Siracuză, împreună cu un altul, pe colină, poruncindu-le să observe ce se petrece dincolo de ea și să-l anunțe.

Lykios înaintă, privi și anunță că dușmanii fug cu toată iuțeala. În timp ce se petreceau toate acestea, soarele era aproape de asfințit.

Grecii se opriră și, lăsînd armele, se odihniră; ei se mirară că Cyrus nu apare pe nicăieri și nimeni nu vine din partea lui. Nu știau că murise, ci bănuiau sau că pornise în urmărirea inamicului, sau că înaintase pentru a ocupa o poziție.

Se sfătuiră dacă să-și aducă bagajele și să rămână aci, sau să se îndrepte spre tabără; în cele din urmă se hotărîră să plece și spre seară ajunseră la corturi.

Aci grecii găsiră cea mai mare parte a lucrurilor jefuite, ca și tot ce era de mîncare și de băutură în carele încărcate cu făină și vin, pe care Cirus le pregătise să le împartă oamenilor în caz de mare nevoie; se zicea că aceste care erau în număr de patru sute¹⁵⁴ și fuseseră prădate de trupele regelui.

Cea mai mare parte dintre greci nu mîncară și nici de dimineață nu luaseră nimic, deoarece, înainte ca armata să poposească pentru masă¹⁵⁵, apăruse regele cu armata.

Și astfel se scurse noaptea aceasta.

CARTEA A DOUA

DE LA CUNAXA LA RÎUL ZAPATAS

septembrie — octombrie, 401 î.e.n.

REZUMATUL CĂRȚII A DOUA

Cartea a doua continuă narațiunea desfășurării evenimentelor, arătându-ne consternarea produsă de moartea lui Cyrus, atît asupra comandanților cît și asupra întregii oștiri. Departe de a se dezorganiza, deși descurajarea era mare, comandanții și soldații își strîng rîndurile, îndreptîndu-și privirile asupra strategului Clearh, un om dotat cu mari calități, căruia Cyrus îi acordase multă încredere și prețuire. Un singur gînd stăpînește acum mințile acestor oameni și anume: să nu cadă în mîinile lui Artaxerxe, încrezîndu-se în promisiunile și vicleșugurile lui. Acesta urmărea în fond distrugerea acestei armate destul de importante de mercenari greci, neputînd-o considera decît ca un pericol în inima imperiului persan.

Clearh este ales comandant suprem în locul lui Cyrus. Deși în ziua următoare uciderii lui Cyrus se produsese o oarecare nedumerire și șovăire în rîndurile comandanților și soldaților, încrederea în forța și hotărîrea lor de a se salva, înfruntînd orice pericole și jertfe, pune din nou stăpînire pe inimile tuturor.

În timp ce-și pregăteau hrana stînd în tabără, nu departe de locul unde se dăduse bătălia, sosește o solie din partea regelui care, socotindu-se după cîte se pare învingător, cere căpeteniilor să predea armele și să se prezinte la cortul lui pentru a putea astfel obține un tratament mai omenos. Grecii, prin răspunsuri memorabile, resping propunerile „marelui rege”. Din acel moment, Clearh, luînd comanda trupelor, porni la drum, ajungînd cam pe la miezul nopții în preajma lui Ariaios, fostul aghiotant al lui Cyrus, căruia grecii îi propuseseră să-l înscăuneze rege, dar care refuzase, promițîndu-le însă să-i ajute spre a se înapoia în patrie. Porniră de aci, făcîndu-și socoteala să ajungă către apusul soarelui în satele din preajma Babilonului. Tot prin aceste locuri can-

tonaseră și trupele „marelui rege“, provocând mari distrugerii, smulgînd pînă și lemnăria caselor.

Ingrijorat de atitudinea dîrză a armatei grecești, regele trimite din nou o solie în vederea încheierii unui armistițiu. După ce-o ascultă, Clearh comunică solilor regelui intenția lui de a lupta, deoarece grecii, fiind lipsiți de provizii, sînt nevoiți să și le procure prin orice mijloace, chiar și luptînd. Solii, plecînd cu acest răspuns, se reîntoarseră după puțin timp. Aceasta era un indiciu că regele se găsea cu armata lui prin apropiere. Ei comunicară lui Clearh că, după încheierea armistițiului, vor veni cu călăuze pentru a-i îndrepta spre locurile unde era posibilă aprovizionarea armatei grecești. După un timp, întovărășiți de oamenii regelui, dar tot în formație de luptă, trecînd peste șanțuri și canale pline cu apă, ajunseră în satele de unde puteau să-și procure provizii. În întîmpinarea lor ieși Tisaferne, care le făgădui că va obține din partea regelui favoarea de a-i conduce la căminurile lor din Grecia, ca unul care adusese servicii regelui, fiind în același timp singurul dintre satrapi care-i rămăsese credincios.

Grecii se hotărăsc să trimită la rege o solie alcătuită din strategii: Proxenos beoțianul, Menon tesalianul, Agias arcadianul, Clearh lacedemonianul, Socrate aheianul și un număr de lohagi, solie care, căzînd într-o cursă perfidă, este măcelărită.

CAPITOLUL I

Cum și-a adunat Cyrus oștile sale grecești, cînd a pornit expediția împotriva fratelui său Artaxerxe, cîte s-au petrecut în cursul expediției, cum s-a desfășurat lupta¹, cum a murit Cyrus și cum grecii, reîntorși în tabără, au adormit, încredințați că au cîștigat o izbîndă desăvîrșită și că Cyrus trăiește, acestea sînt faptele povestite în cartea dinainte².

Cînd se luminează de ziuă, comandanții greci se adunară; mirați că Cyrus nu le trimite pe nimeni să-i anunțe ceea ce aveau de făcut și că nu se arată chiar el, se hotărîră să pregătească bagajele pe care le aveau, să-și ia armele și să pornească înainte pînă ce-l vor întîlni.

La răsăritul soarelui, grecii erau în plină pregătire, cînd iată că sosi Procles, guvernatorul Teuthraniei³, coborîtor din lacedemonianul Demaratos⁴, împreună cu Glus⁵, fiul lui Tamos⁶. Ei dădură de veste că Cyrus murise și că Ariaios⁷, după fuga lui, se găsea acum cu ceilalți barbari la locul de popas, de unde porniseră în ajun, spunîndu-le că îi va aștepta și pe ei în cursul zilei, dacă aveau de gînd să meargă, iar a doua zi să pornească spre Ionia⁸, de unde veniseră.

Comandanții, împreună cu ceilalți greci, auzind acestea, fură copleșiți de întristare. Clearh le vorbi astfel: „Ce bine ar fi fost dacă Cyrus ar fi trăit! Dar acum cînd nu mai este, duceți-i lui Ariaios vestea că noi l-am biruit pe rege. Așa cum vedeți, nu ne mai stă nimeni în cale și dacă voi nu ați fi venit acum, eram gata să pornim împotriva regelui. Noi făgăduim lui Ariaios că dacă va veni aci, îl vom înscăuna rege, deoarece învingătorilor li se cuvine să dispună și de putere“. Spunînd acestea, trimise înapoi pe soli și, împreună cu ei pe laconianul Cheirisophos⁹ și pe tesalianul Menon¹⁰, care ceruse acest lucru întrucît era prietenul și oaspetele lui Ariaios.

Ei plecară, iar Clearh rămase să-i aștepte. Armata își pregăti hrana, tăind boi și măgari dintre animalele de povară. Își procurară și lemne, înaintînd pe o distanță oarecare în afara taberei, pînă la locul unde se dăduse bătălia și unde se găseau grămezi de sulite de lemn, pe care fugarii din armata regelui le aruncaseră la porunca grecilor, scuturi de nuiele, scuturi ușoare și căruțe goale. Ei se folosiră de toate acestea pentru a-și frige carnea¹¹ și astfel avură de mîncare în această zi.

Era vremea cînd tîrgul este în toi¹², și iată că sosesc din partea regelui și a lui Tisaferne soli¹³, cei mai mulți barbări. Printre ei era și Phalinos¹⁴, un grec din suita lui Tisaferne, aflat în mare cinste, care trecea drept un bun cunoscător în meșteșugul războiului și în mînuirea armelor. Cînd se apropiară, îi chemară la ei pe comandanții greci și le transmiseră că regele, în calitate de învingător și pentru că omorîse pe Cyrus, le cere să predea armele și să se prezinte la cortul lui, pentru a căpăta un tratament mai omenos, de va fi cu putință.

Așa grăiră trimișii regelui, iar grecii îi ascultară plini de mînie. Clearh spuse doar atîta, că nu învingătorii sînt acei care trebuie să depună armele. „Răspundeți de altfel voi, strategii — spuse el — cum veți crede mai bine și mai demn; voi veni și eu îndată“. Într-adevăr, unul dintre slujitorii săi îl chemase să cerceteze măruntaiele animalelor jertfite¹⁵, întrucît tocmai se îndeletnicea cu jertfele sacre.

Atunci arcadianul Cleanor¹⁶, ca cel mai în vîrstă dintre strategii, răspunse că mai degrabă vor muri decît să predea armele, după care luă cuvîntul Proxenos¹⁷ tebanul. „Întrucît mă privește, Phalinos, — spuse el — sînt uimit. Regele ține să-i dăm armele noastre în calitate de învingător, sau poate din prietenie, sau poate chiar ca un dar. Dacă face aceasta ca învingător, pentru ce trebuie să ni le ceară și nu vine el însuși să le ia? Dacă dimpotrivă dorește să le primească după ce va fi convins pe soldați, să spună care va fi răsplata lor, dacă aceștia i le vor oferi ca dar“.

La aceasta, Phalinos¹⁸ răspunse: „Regele se socotește învingător fiindcă l-a ucis pe Cyrus. Cine ar putea deci să-i dispute tronul? El crede că voi sînteți în mîna lui, deoarece vă găsiți în mijlocul imperiului său, între fluvii de nestră-

bătut și că el se poate năpusti asupra voastră cu o așa de mare mulțime de oameni, încît chiar dacă v-ar lăsa, n-ați fi în stare să-i omoriți“.

După el luă cuvîntul Teopomp atenianul¹⁹. „Deocamdată, Phalinos²⁰, după cum vezi, noi nu avem altceva decît armele și curajul nostru. Păstrîndu-ne armele, vom putea da dovezi de vitejia noastră, în timp ce, predîndu-le, ne-am pierde și viața. Să nu-ți închipui deci că o să vă predăm singurele bunuri ce ne-au mai rămas. Dimpotrivă, cu aceste arme vom lupta pentru apărarea bunurilor noastre“.

Auzind aceste cuvinte, Phalinos spuse zîmbind: „Hei, tinere, pari un filozof și spui chiar lucruri plăcute. Să știi însă că ești un naiv dacă socoți că vitejia voastră ar putea întrece puterea regelui“.

Se spune că unii care începuseră să se mai liniștească lăsară să se înțeleagă că ei fuseseră credincioși lui Cirus, dar că ar putea fi de folos și regelui, dacă el ar deveni prietenul lor și că l-ar urma în orice expediție ar întreprinde. L-ar ajuta să supună chiar și Egiptul.

În acest moment se întoarse Clearh și întrebă dacă au dat răspunsul. „Unii au o părere, Clearh — adăugă Phalinos — iar alții alta. Să auzim acum și părerea ta!“

„Phalinos — răspunse Clearh — mă bucur că te văd pentru că ești grec ca și mine și ca toți aceștia pe care-i vezi aci de față. Pentru aceasta, în situația în care ne găsim, îți cerem părerea ta asupra celor ce crezi că ar trebui să facem față de propunerile tale.“

În numele zeilor, sfătuiște-ne deci ce crezi că ar fi mai bine și mai onorabil de făcut, așa încît să te simți onorat mai apoi, cînd vei auzi mereu povestindu-se că Phalinos, trimis din partea regelui pentru a cere grecilor să depună armele, după ce a stat cu ei de vorbă, le-a dat următorul sfat... Tu înțelegi bine că orice sfat l-ai da tu, se va pomeni fără îndoială de el în Grecia“.

Clearh spuse acestea, dorind ca însuși trimisul regelui să-i îndemne să nu depună armele, pentru ca grecii să aibă cît mai multă încredere în ei înșiși.

Dar Phalinos ocoli întrebarea și răspunse împotriva așteptării sale. „Eu — spuse Phalinos — dacă aș ști că, luptînd împotriva regelui, ar exista măcar o singură speranță la zece

mii²¹ de a vă salva, v-aș îndemna să nu predați armele. Dacă însă voi nu mai aveți nici o nădejde de a scăpa fără ajutorul lui, vă sfătuiesc să vă căutați salvarea prin orice mijloace va fi cu putință“.

La aceste cuvinte, Clearh răspunse: „Iată în sfârșit părerea ta! Din partea noastră spune regelui că noi credem că — dacă va trebui să devenim prietenii lui — îi vom fi prieteni mai prețioși păstrându-ne armele decât predându-le altcuiva, iar dacă vom fi nevoiți să luptăm, ne vom lupta mai bine păstrându-ne armele decât predându-le“.

„Noi vom transmite regelui acest răspuns — zise Phalinos — dar mai este un lucru pe care regele ne-a poruncit să vi-l comunicăm, și anume că, dacă rămâneți pe locurile pe care vă găsiți, va fi liniște; dacă însă veți înainta sau vă veți retrage, aceasta va însemna război. Deci, să-mi răspundeți și la această propunere: rămâneți pe loc pentru a fi liniște sau îl voi înștiința că voiți război?“ „Raportează — spuse Clearh — și asupra acestei întrebări, că sîntem de părerea regelui“. „Care este această părere?“ întrebă Phalinos.

Clearh răspunse: „Va fi liniște dacă vom rămîne unde ne găsim și va fi război dacă ne retragem sau vom înainta“.

Acesta întrebă din nou: „Atunci să-i anunț armistițiul sau război?“ Clearh repetă răspunsul de mai înainte: „Armistițiul dacă rămînem, război dacă ne retragem sau înaintăm“. Nu lăsă însă să se întrevadă nimic din ceea ce avea de gînd să facă.

CAPITOLUL II

Phalinos plecă împreună cu cei ce-l întovărășeau. În acest timp se întoarseră de la Ariaios Procles din Teuthrania și Cheirisophos, iar Menon rămase acolo. Aceștia povestiră că Ariaios le-a răspuns că sînt mulți persani cu rang mai mare decât a lui care n-ar îngădui ca el să fie rege. „Însă

dacă doriți să vă retrageți o dată cu el, vă sfătuiește să-l ajungeți din urmă în noaptea aceasta“. Altfel, a spus că va pleca a doua zi de dimineață.

Clearh răspunse: „O să faceți cum spuneți dacă vă vom ajunge; dacă nu, faceți ceea ce credeți că servește mai mult interesele voastre“. Așa că nici acestora nu le dezvălui planurile sale.

La apusul soarelui, adună pe strategii și pe lohagi, cărora le vorbi astfel: „În urma sacrificiilor pe care le-am adus, semnele nu s-au arătat favorabile unui marș împotriva regelui. Acest lucru era și firesc pentru că, după câte aflu, între noi și rege se află Tigru, fluviu navigabil, pe care noi nu l-am putea trece decât pe corăbii și de acestea nu avem. Ca să rămânem aici nu este cu putință, pentru că nu se găsesc provizii. Dar jertfele s-au arătat foarte favorabile pentru a merge în întâmpinarea prietenilor lui Cyrus. Iată deci ce trebuie să facem.

Duceți-vă și mâncați fiecare ce aveți. Când goarna va da semnalul pentru popas, strângeți lucrurile, iar când va suna pentru a doua oară, încărcăți bagajele pe animalele de povară; la al treilea semnal, urmați-l pe comandant, cu animalele de povară de partea fluviului, iar cu oamenii înarmați pe margine“.

După ce auziră porunca, strategii și lohagii plecară și făcură întocmai. Din acest moment Clearh luă comanda și toți i se supuseră, nu ca și cum l-ar fi ales, dar pentru că el era singurul care gândea ca un conducător și fiindcă ceilalți erau lipsiți de experiență.

Lungimea drumului pe care-l străbătuseră din Efesus Ioniei pînă la locul bătăliei (Cunaxa) era de cinci sute treizeci și cinci de parasange, adică de șaisprezece mii cincizeci de stadii, făcute în nouăzeci și trei de etape, iar de la locul bătăliei pînă la Babilon, se spunea că mai erau trei sute și șazeci de stadii²².

Aci, când se întunecă, tracul Miltokythes²³, împreună cu aproape patruzeci de călăreți și trei sute de pedestrași traci, trecu de partea regelui.

Clearh trecu în fruntea armatei ce-i mai rămăsese, potrivit hotărîrilor luate, iar ceilalți îl urmau. Cam pe la miezul

noptii, după prima etapă, ajunseră în preajma lui Ariaios și a armatei sale, unde poposiră în formație de luptă, iar strategii și lohagii se duseră cu toții la Ariaios. Atît grecii cît și Ariaios, prin cei mai de seamă comandanți ai armatelor, făcură legămînt că nu se vor trăda unii pe alții și că vor fi aliați. Barbarii mai jurară că-i vor conduce pe greci fără vicleşug.

Jurămîntul îl făcură după ce jertfiră un taur, un lup, un mistreț și un berbec²⁴ pe un scut, unde grecii muiară în sînge spada, iar barbarii — lancea.

După ce încheiară acest legămînt, Clearh vorbi astfel: „Hai, Ariaios, pentru că avem de făcut aceeași cale, spune-mi care este părerea ta asupra drumului de urmat?”

Acesta răspunse: „Ne întoarcem pe unde am venit, sau cunoști tu un alt drum mai bun?” Clearh spuse: „Dacă por-nim pe drumul pe care am venit, fără îndoială vom muri de foame, pentru că nu găsim nimic de-ale mîncării. Chiar în timpul ultimelor șaptesprezece etape pe care le-am făcut ca să ajungem aci, n-am găsit nimic de luat din împrejurimi. Și acolo unde se mai găsea ceva de mîncare, am consumat-o în timpul trecerii. Ne gîndim acum să luăm o cale mai lungă, în care însă să nu ducem lipsă de provizii.

Va trebui ca primele etape să le facem cît vom putea mai lungi, pentru a ne îndepărta cît mai mult de armata regelui. O dată ce ne vom găsi la o distanță de două-trei zile de marș departe de el, nu va mai fi cu putință ca regele să ne ajungă, întrucît cu o armată mică nu va cuteza să ne urmărească, iar cu o armată prea mare, nu va putea merge repede, deoarece s-ar putea să-i lipsească proviziile. Aceasta este părerea mea”.

Planul acesta nu urmărea, de altfel, decît de a se depărta de rege, dar norocul îndrumă mai bine armata. Cum se luminează de ziuă, se puseră în marș, avînd soarele în dreapta, făcîndu-și socoteala că, la apusul soarelui, ar putea ajunge în vreun sat din ținutul Babilonului și nu se înșelara. Era pe înserate, cînd li se păru că zăresc călăreți dușmani. O parte din grecii, care părăsiseră locurile în front, se repeziră să și le reia. Ariaios, care călătorea într-o căruță, fiind

rănit, se dădu jos și își îmbrăcă platoșa, iar cei care erau în jurul lui făcură la fel.

În timp ce se pregăteau, cercetașii, care fuseseră trimiși înainte, aduseră știrea că ceea ce se vedea nu erau călăreți, ci animale de povară care pășteau. Atunci înțeleseră cu toții că regele așezase tabăra pe undeva prin apropiere. De altfel, se putea observa, nu departe, fumul în sate.

Clearh totuși nu porni împotriva dușmanilor, întrucât vedea că soldații lui sînt sleiți de oboseală și nemîncați, iar în afară de aceasta era și prea tîrziu. Dar nici nu se întoarse din drum, pentru a nu lăsa să se creadă că fuge, ci, mergînd drept înainte, la apusul soarelui, împreună cu cei ce erau în fruntea coloanelor, cantonară în satele cele mai apropiate, din care armata regelui smulsese pînă și lemnăria caselor.

Oamenii care sosiră la început se instalară destul de bine, însă cei din urmă, ajungînd pe întuneric, cantonară fiecare unde apucă. Între timp, soldații, strigîndu-se unii pe alții, provocară o zarvă așa de mare încît dușmanul îi putea auzi. O parte dintre ei, care erau așezați în imediata apropiere a grecilor, fugiră chiar din corturi.

A doua zi însă lucrurile se liniștiră, deoarece pe nicăieri în împrejurimi nu se mai zări nici urmă de animal de povară, nici tabără, nici fum. Părea că regele însuși fusese cuprins de spaimă la sosirea armatei grecești. Și aceasta se văzu din măsurile pe care le luă a doua zi.

Dar în timpul nopții și grecii fuseseră cuprinși de teamă, provocînd învălmășeală și zgomot, așa cum se întîmplă în chip firesc cînd se produce panică.

Clearh, din întîmplare, avea lîngă el pe Tolmides²⁵ din Elida, cel mai bun crainic din timpul său, căruia îi porunci să comunice să se facă liniște și să anunțe, din partea comandanților, o recompensă de un talant de argint pentru cel ce va da pe față numele soldatului care fugărise un măgar prin tabără²⁶.

În urma acestei comunicări, soldații își dădură seama că se înfricoșaseră fără motiv și că șefii lor erau teferi. Cînd se lumină de ziuă, Clearh dădu poruncă grecilor să ia dispozițivul pe care-l avuseseră în timpul bătăliei.

CAPITOLUL III

Ceea ce am scris, și anume, că regele fusese cuprins de frică la sosirea trupelor grecești, se adeveri. După ce — cu o zi înainte — ceruse grecilor să depună armele, la răsăritul soarelui trimise la ei soli, în vederea unui armistițiu.

Trimișii, ajungînd în fața posturilor, căutară pe comandanți. Oamenii din post raportară acest lucru lui Clearh, care tocmai inspecta trupele; acesta le dădu poruncă să spună trimișilor să aștepte pînă ce va termina. După ce-și orîndui trupele, astfel încît coloana, din orice parte ar fi fost privită, să aibă o înfățișare cît mai plăcută și să pară cît mai deasă și nici un hoplit să nu fie ieșit din rînd, se duse în întîmpinarea lor, însoțit de oamenii cei mai bine înarmați și mai chipeși, spunînd și celorlalți comandanți să facă același lucru. Cînd ajunse în preajma solilor, îi întrebă ce doresc. Aceștia spuseră că au venit cu o propunere de armistițiu, din partea regelui, și în același timp să ducă regelui răspunsul grecilor. Clearh le răspunse: „Comunicați că deocamdată va trebui să începem lupta, deoarece noi nu avem ce să mîncăm și nimeni n-ar putea să pomenească grecilor de armistițiu înainte de a se îngriji de hrana lor“.

După aceasta, trimișii plecară, însă peste puțin timp se reîntoarseră. Aceasta însemna sau că regele se găsea prin apropiere sau un altul, în locul lui, era însărcinat cu această înțelegere: „Regelui, spuseră ei, i se par drepte pretențiile voastre și în cazul cînd armistițiul se încheie, vom veni cu călăuze care vă vor duce spre locul de unde să vă aprovizionăm“.

Clearh întrebă dacă înțelegerea de armistițiu va exista numai pentru delegați, sau va cuprinde și pe ceilalți. „Și pe ceilalți, spuseră ei, pînă cînd propunerile voastre vor fi arătate regelui“.

După acest răspuns, Clearh îi lăsă să plece și ținu o consfătuire. Toți fură de părere să încheie înțelegerea de îndată și să pornească acolo unde se găseau alimente, pentru a și le procura.

„Și eu cred la fel ca voi — zise Clearh — însă nu mă voi grăbi să le-o spun, ci-i voi amîna pînă ce trimișii se vor

teme că ne vom putea răzgîndi. Totuși, îmi dau seama — adăugă el — că și soldații noștri sînt cuprinși de această teamă“. Cînd socoti momentul prielnic, el comunică trimișilor că încheie armistițiul și ceru să fie condus imediat la locul de aprovizionare.

Delegații porniră înainte, în timp ce Clearh, deși încheiasse înțelegerea, merse cu trupele în formație de luptă, iar el rămase la ariergardă. În drum, dădură de șanțuri pline cu apă, peste care nu se putea trece decît pe poduri, așa că grecii se apucară să construiască punți din palmierii pe care-i găsiră doborîți sau pe care îi tăiară ei.

Acı se putu vedea ce fel de șef era Clearh. El ținea în mîna stîngă lancia, iar în cea dreaptă o nuia. Dacă i se părea că unul dintre oamenii însărcinați cu o treabă huzurea, îl scotea din rînd și-l lovea așa cum merita. El însuși, intrînd în noroi, se apucă de lucru, astfel că fiecare se rușina să nu-și dea osteneala alături de el.

Pentru această treabă erau aleși oameni sub treizeci de ani. Văzîndu-l însă pe Clearh muncind, și soldații care erau mai în vîrstă decît el se puseră pe lucru. Clearh se zorea cu atît mai mult cu cît își dădea seama că aceste șanțuri nu erau totdeauna pline cu apă, întrucît nu era anotimpul cînd se făcea irigarea ogoarelor. Bănuia însă că regele dăduse drumul la apă peste cîmp pentru a le arăta dinainte grecilor cîte greutateți aveau să întîlnească în timpul retragerii lor.

Mergînd astfel, ajunseră în sate unde călăuzele le arătară proviziile pe care aveau să le ia. Se găseau acolo din belșug grîu, vin de palmier²⁷ și un fel de băutură acrișoară scoasă tot din palmier²⁸. Curmalele, asemănătoare cu cele ce se pot vedea în Grecia, erau lăsate deoparte pentru servitori; cele rezervate stăpînilor erau de o mărime și de o frumusețe neobișnuită, iar culoarea lor nu se deosebea cu nimic de cea a chihlimbarului; pe unele le uscau și le păstrau ca dulciuri. Băutura scoasă din ele era bună, însă producea dureri de cap. Acolo mîncară soldații pentru prima oară inimă de palmier și mulți se minunară de aspectul și de gustul ei plăcut, dar și aceasta producea mari dureri de cap. Palmierul, o dată ce i se scotea inima, se usca în întregime.

Poposiră aci trei zile. Din partea regelui sosi Tisaferne cu fratele reginei și cu alți trei persani, urmați de numeroși

slujitori. Comandanții greci ieșiră în întâmpinarea lor și Tisaferne luă primul cuvîntul prin tălmaciul său.

„Soldați greci — spuse el — eu locuiesc într-o țară din vecinătatea Greciei²⁹. Văzînd încurcăturile, pe cît de multe pe atît de greu de trecut, pe care le întâmpinați, am socotit că este pentru mine un prilej de a căuta să obțin, din partea regelui, încuviințarea ca eu să vă conduc teferi în Grecia. Cred că nu-mi veți fi nerecunoscători nici voi și nici întreaga Grece.

Dîndu-mi seama de aceasta, am spus regelui că este drept să-mi facă mie această cinste, întrucît eu am fost cel dintîi care i-am adus vestea despre expediția pusă la cale de Cyrus împotriva sa și, pentru că o dată cu această știre, i-am adus și un ajutor; de asemenea și pentru faptul că, dintre comandanții ce fuseseră rînduiți să lupte împotriva grecilor, am fost singurul care n-am fugit³⁰. Dimpotrivă, am înaintat și m-am întîlnit cu regele în lagărul vostru, unde venise el însuși, după ce-l omorîse pe Cyrus și îi urmărise pe barbarii acestuia, împreună cu nobilii care sînt de față acum cu mine, și care sînt cei mai credincioși oameni ai săi.

El mi-a făgăduit că se va mai gîndi la acestea, poruncindu-mi însă să vin spre a vă întreba pentru ce v-ați ridicat cu armele împotriva lui. Vă sfătuiesc să răspundeți cu cumpătate, pentru ca să-mi fie mie mai ușor să obțin din partea lui, dacă va fi cu putință, unele foloase pentru voi“.

După aceasta, grecii se depărtară pentru a se sfătui; apoi, prin intermediul lui Clearh³¹, îi dădură acest răspuns: „Noi nu ne-am adunat ca să pornim război împotriva regelui și nu împotriva lui porniserăm. Dar Cyrus a născocit multe pretexte, după cum știi și tu prea bine, pentru ca să vă surprindă nepregătiți, iar pe noi să ne aducă aici³².

Totuși, cînd l-am văzut în primejdie, ne-a fost rușine de zei și de oameni să-l părăsim, după ce fuseserăm mai înainte părtași la binefacerile lui.

Acum cînd Cyrus este mort, noi nu-i vom pretinde regelui tronul și nici nu avem vreun motiv să-i pustiim țara, nici să căutăm să-l ucidem, ci ne-am reîntoarce în patrie, dacă nu ni s-ar face vreun neajuns; dar dacă ni se va pricinui vreun rău, vom încerca, cu sprijinul zeilor, să ne apărăm.

Dacă, dimpotrivă, ni se va arăta bunăvoință, și noi vom face totul pentru a nu ne lăsa mai prejos decât el“.

Astfel vorbi Clearh, iar Tisaferne, după ce-l ascultă, răspunse: „Voi aduce acestea la cunoștința regelui, iar vouă răspunsul său; armistițiul să rămână încheiat pînă la reîntoarcerea mea, în care timp noi vă vom pune la dispoziție o piață pentru aprovizionare“.

A doua zi, Tisaferne nu veni, ceea ce neliniști pe greci. Veni însă a treia zi, aducînd vestea că el obținuse din partea regelui făgăduiala de a salva pe greci, cu toate că foarte mulți persani se împotriviră, spunînd că n-ar fi demn din partea regelui să-i lase să plece pe cei ce se ridicaseră cu armele împotriva lui.

Spre a termina, el spuse: „Puteți primi acum din parte-ne garanția sigură că țara noastră vă va arăta prietenie și că vă va conduce fără viclenie în Grecia, punîndu-vă la dispoziție piețe pentru aprovizionare. Acolo unde nu veți găsi de cumpărat, vă vom îngădui să luați provizii de pe cîmp. Voi, la rîndul vostru, va trebui să ne jurați că veți trece prin țara noastră ca printr-o țară prietenă, fără a pricinui vreo pagubă, luîndu-vă singuri de-ale mîncării și băutură numai atunci cînd nu vă vom pune la dispoziție piețe; însă ori de cîte ori vă vom deschide o piață, să plătiți proviziile pe care le veți primi“.

Aceste condiții fiind stabilite, Tisaferne cu fratele reginei jurară și întinseră mîna dreaptă comandanților și lohagilor greci care făcură la fel.

La urmă, Tisaferne adăugă: „Acum plec spre rege. După ce-mi voi termina treburile, voi veni pregătit pentru a vă conduce pe voi în Grecia, iar eu pentru a mă întoarce în satrapia mea“.

CAPITOLUL IV

Grecii și Ariaios, așezîndu-și tabăra unii în apropierea celorlalți, așteptară pe Tisaferne mai mult de douăzeci de zile. În acest timp, sosiră la Ariaios frații lui, împreună cu

alte rude ale sale și cu alții veniți la cei din preajma sa. Aceștia îl încurajară, aducînd unora dintre ei promisiunea regelui că nu le va purta ură pentru că porniseră împotriva lui cu război sub comanda lui Cyrus și nici pentru vreuna dintre faptele săvîrșite.

Între timp, se vedea limpede că atît Ariaios cît și cei din jurul lui aveau din ce în ce mai puțină grijă de greci, ceea ce nu era pe placul celor mai mulți dintre ei. Din această pricină, ei se duseră la Clearh și la ceilalți comandanți ai lor și le spuseră: „Ce mai așteptăm aici? Nu ne dăm seama oare că regele ține cu orice preț să ne piardă pentru a speria și pe ceilalți greci ca să nu mai pornească împotriva lui? Acum ne îndeamnă să așteptăm aici, pentru că el are trupele împrăștiate, însă cînd va avea din nou armata adunată este cu neputință să nu ne atace.

Poate că sapă chiar pe undeva canaluri sau înalță ziduri pentru a ne închide drumul. Nu va îngădui niciodată de bunăvoie ca noi să ne ducem în Grecia și să vestim că o mîină de oameni au învins pe rege la el acasă și că ne-am retras bătîndu-ne joc de el“.

Clearh răspunse celor ce i se adresaseră, astfel: „Și eu mă gîndesc la toate acestea, dar îmi dau seama că, dacă am pleca acum, am face să se creadă că am pornit lupta și că deci am călcat armistițiul; în felul acesta nimeni nu ne va deschide o piață și nici nu ne va spune de unde ne-am putea procura provizii, iar, în afară de acest fapt, nu are cine să ne arate drumul. De altfel, dacă am proceda astfel, Ariaios ne-ar părăsi îndată și, nu numai că nu ne-ar mai rămîne nici un prieten, dar și cei care pînă acum ne-au fost binevoitori ar deveni dușmanii noștri.

Dacă vom mai avea sau nu vreun fluviu de trecut, asta nu o știu; dar ceea ce știu este că Eufratul este de netrecut dacă dușmanii ne împiedică. Dacă va trebui să luptăm, nu avem cavalerie care să ne sprijine, în timp ce dușmanii dispun de o cavalerie numeroasă și destoinică, așa că — chiar dacă am fi învingători — pe cine am putea ucide? Iar dacă am fi învinși, ar mai fi cu putință ca vreunul dintre noi să scape cu viață?

Cînd mă gîndesc că regele are atît de multe mijloace dacă ar dori să ne distrugă, nu înțeleg ce l-a făcut să jure

și să ne întindă mâna, ca apoi să-și calce jurămintele făcute în fața zeilor, ca și făgăduiala dată grecilor și perșilor“. Clearh mai spuse și alte lucruri asemănătoare acestora.

Între timp sosi Tisaferne cu trupele lui, ca și cum era pregătit să se reîntorcă acasă; o dată cu el veni și Orontas³³ cu trupele sale, ducînd cu el și pe fiica regelui ca soție³⁴.

Din acest moment porniră sub comanda lui Tisaferne, care le procură hrană. Ariaios, cu trupele persane ale lui Cirus, mergea împreună cu Tisaferne și Orontas, așezîndu-și tabăra unii în preajma altora, în timp ce grecii, care-i suspectau, mergeau aparte sub comanda șefilor lor.

Grecii și perșii își așezau taberele totdeauna la o depărtare de o parasangă sau chiar mai mult unii de alții, supraveghindu-se cu dușmănie, astfel că, de la început, se trezi neîncrederea între ei.

Uneori, aprovizionîndu-se în același loc cu lemne, nutreț sau altele de acest fel, se produceau încăierări. Și acest fapt era o pricină de dușmănie între ei.

După trei zile de marș, ajunseră la zidul așa-numit al Mediei³⁵, luîndu-o de-a lungul lui spre interior. Zidul era construit din cărămizi arse, legate între ele cu un fel de lut³⁶; avea o lățime de douăzeci de picioare, iar înălțimea de o sută și se spunea că lungimea lui avea douăzeci de parasange și că nu era prea departe de Babilon.

De acolo străbătură opt parasange în două etape, trecînd peste două canale: unul pe un pod fix, iar celălalt pe un pod făcut din șapte corăbii. Aceste canale erau abătute din Tigru și de la ele porneau toate șanțurile, ce erau împrăștiate peste tot în această regiune. Primele șanțuri erau mari, apoi veneau altele mai mici și, după aceea, șanțulețe și mai mici, asemănătoare celor făcute pe ogoarele de mei din Grecia. Mergînd așa, ajunseră la râul Tigru, în apropierea căruia se afla un oraș mare, foarte populat, numit Sittake³⁷, cam la cincisprezece stadii de malurile fluviului.

Grecii își așezară tabăra de-a lungul acestui oraș, în preajma unui parc mare și frumos, plin de arbori de tot felul. Între timp, barbarii trecuseră Tigrul, astfel că nu puteau fi zăriți.

După cină, Proxenos și Xenofon³⁸ se plimbau prin fața taberei, cînd un om, apropiîndu-se de posturi, întrebă unde

ar putea să vadă pe Proxenos sau pe Clearh. El nu întrebă însă și de Menon, deși venea din partea lui Ariaaios, prietenul de ospetie al lui Menon.

„Chiar eu sînt acela pe care îl cauți“, răspunse Proxenos. Atunci trimisul îi spuse: „Viu din partea lui Ariaaios și a lui Artaozos³⁹, care au fost prieteni credincioși ai lui Cyrus și care vă vor binele. Ei vă sfătuiesc să vă păziți ca nu cumva barbarii să vă atace chiar în timpul nopții, deoarece în parcul de alături se află o armată numeroasă; vă mai sfătuiesc să trimiteți o pază la podul de peste Tigru, pentru că Tisafarne are de gînd să-l distrugă în noaptea aceasta dacă va putea, ca să nu treceți dincolo, rămînînd astfel închiși între fluviu și canal“.

La aceste vorbe, Proxenos și Xenofon îl duseră pe trimis la Clearh, aducîndu-i acestuia la cunoștință ce le spusese lor. Ascultîndu-i, Clearh se tulbură și fu cuprins de teamă.

Însă un tinerel⁴⁰ ce se afla de față, după ce se gîndi, spuse că a dezlănțui un atac și în același timp a distruge și podul erau două lucruri care nu se puteau îndeplini. „Este limpede — zise el — că dacă barbarii ne-ar ataca, ar fi sau învingători sau învinși. Ieșind biruitori, ce nevoie ar avea să distrugă podul? Căci chiar dacă ar fi mai multe poduri, noi tot n-am mai avea putința să fugim spre a ne salva.“

Dacă, dimpotrivă, noi am fi învingători iar podul distrus, barbarii n-ar mai avea pe unde să se retragă și în cazul acesta, deși au trupe destul de numeroase pe celălalt țărm, nimeni nu le-ar putea veni în ajutor, podul fiind distrus“.

După ce ascultă, Clearh întrebă pe trimis ce întindere avea ținutul aflat între Tigru și canal. Acesta răspunse că era foarte întins și că se găseau pe el o mulțime de sate și orașe mari.

Atunci înțeleseră că barbarii trimiseseră într-adins pe acest om, pentru că le era teamă ca grecii care trecuseră peste canal să nu se stabilească prin împrejurimi, unde ar fi avut ca sprijin Tigru, pe de o parte, și canalul, pe de alta; de asemenea, se temeau ca nu cumva ei să adune alimente din această regiune întinsă, bogată și populată cu cultivatori, devenind apoi un loc de refugiu pentru oricine ar fi voit să facă vreun rău regelui.

După aceea se duseră cu toții să se odihnească; instalară totuși o pază la pod, dar nimeni nu atacă în nici o parte și, după cum raportară oamenii din posturi, nici un vrăjmaș nu se apropiase de pod.

Cînd se iviră zorile, grecii trecură Tigrul pe un pod construit din treizeci și șapte de corăbii, luînd toate măsurile de pază, deoarece cîțiva greci, care fuseseră în preajma lui Tisaferne, îi anunțaseră că vor fi atacați la trecerea podului. Acestea fură însă minciuni. Totuși, tocmai cînd treceau peste pod, își făcu apariția Glus⁴¹, însoțit de cîțiva oameni, pentru a vedea dacă grecii trec podul și, îndată ce-i văzură trecînd, o luară înapoi în goană.

De la malurile Tigrului făcură douăzeci de parasange în patru etape, ajungînd la rîul Physcos⁴², lat de un plethru, peste care era un pod. Aci se afla un oraș mare numit Opis⁴³, în apropierea căruia grecii întîlniră pe fratele vitreg al lui Cyrus și al lui Artaxerxe, însoțit de o armată numeroasă, pe care o aducea din Susa⁴⁴ și din Ecbatana⁴⁵ în ajutorul regelui. Oprindu-și armata pe loc, privi la trecerea grecilor.

Clearh se afla în frunte, iar ceilalți mergeau în coloană cîte doi, oprindu-se din cînd în cînd. Cînd cei din cap se opreau, poposea și restul armatei, lăsînd în felul acesta să le pară că este o armată numeroasă, chiar și grecilor. Persanul văzînd-o, fu uimit.

De acolo, străbătînd pustiul Mediei⁴⁶, înaintară aproape treizeci de parasange în șase etape, ajungînd pînă la satele de pe domeniile Parysatidei⁴⁷, mama lui Cyrus și a lui Artaxerxe. Ca o jignire față de Cyrus, Tisaferne dădu voie grecilor să le prade, dar să nu ia sclavi. Acolo se găsiră mari cantități de grîu, animale și alte lucruri.

De aci, mergînd prin pustiu, avînd Tigrul în stînga lor, parcurseră douăzeci de parasange în patru etape. De-a lungul primei etape, zăriră pe malul celălalt al fluviului un oraș mare și înfloritor numit Kainai⁴⁸, de unde barbarii, trecînd fluviul pe plute făcute din piei de animale⁴⁹, aduseră pîine, brînză și vin.

CAPITOLUL V

După aceasta, grecii ajunseră la fluviul Zapatas⁵⁰, lat de patru plethre, în preajma căruia poposiră trei zile; în acest timp, grecii și perșii se suspectau unii pe alții, fără însă să se vadă vreo uneltire pe față. Clearh se hotărî să stea de vorbă cu Tisaferne, pentru a pune capăt, în măsura în care va fi posibil, acestor bănuieli, înainte ca din ele să izbucnească vreun conflict. Așa că trimise pe cineva să spună satrapului că ar dori să aibă o întrevedere cu el.

Tisaferne îi comunică să vină îndată și când se întâlnește, Clearh îi spuse următoarele: „Tisaferne, după câte știu, noi am jurat dându-ne mâna dreaptă, să nu ne facem nici un rău unii altora, totuși văd că tu te ferești de noi.

Observînd acest lucru, ne păzim și noi, dar, cu toate că am căutat, nu am putut vedea totuși că ai încercat să ne faci vreun neajuns; și, în ce mă privește, știu sigur că noi nu ne gîndim în nici un fel la un astfel de lucru. De aceea, am găsit cu cale să vorbesc cu tine pentru a risipi, dacă se va putea, neîncrederea dintre noi.

Cunosc oameni care, în urma unor bîrfeli sau bănuieli, au prins teamă unii de alții și care, nevoind să preîntîmpine răul, au pricinuit mari neajunsuri unor ființe care nu urmăreau și nici nu se gîndeau să le facă vreun rău.

Și întrucît eu socotesc că asemenea nemulțumiri ar putea avea un sfîrșit, mai ales prin întrevederi, am venit la tine, dorind să-ți arăt că greșești neavînd încredere în noi.

Primul fapt și cel mai de seamă este că jurămintele în numele zeilor ne împiedică să fim dușmani unul altuia. Oricine este conștient că — dacă ar călca aceste jurăminte — n-ar putea fi fericit niciodată. Nu văd o fugă așa de mare prin care să scăpăm de lupta cu zeii; nu știu în ce adăpost ne-am putea găsi refugiu; nu văd în ce loc întunecos ar putea să se ascundă cineva și în ce fortăreață s-ar putea retrage. Totul, pretutindeni, se află sub puterea zeilor, iar ei sînt deopotrivă stăpîniîi tuturor în orice loc⁵¹.

Iată ce știu eu despre zei și despre jurăminte, în numele cărora am încheiat prietenia dintre noi. Trecînd la legăturile dintre oameni, în momentul de față eu văd în tine un mare binefăcător.

De fapt, cu tine orice drum este ușor, toate rîurile pot fi trecute și nu vom duce lipsă de-ale mîncării. Fără tine am merge orbește, deoarece nu cunoaștem drumurile, iar fluviile sînt greu de trecut; orice mulțime de oameni ne înspăimîntă, dar mai înfricoșătoare decît orice este singurătatea, deoarece îți provoacă și mai mari greutăți.

Dacă, lipsiți de judecată, te-am ucide, ce altceva am face decît să ucidem pe binefăcătorul nostru, ridicînd împotriva-ne pe rege, cel mai de temut ca adversar. Vreau să-ți arăt cîte nădejdi mari s-ar zădărnici dacă aș încerca să-ți fac vreun rău.

Am căutat prietenia lui Cyrus pentru că, pe acea vreme, îl priveam ca pe singurul om în stare să facă un bine cui ar fi vrut. Acum văd că tu ești acela care ai în mîna puterea lui Cyrus, stăpînești teritoriile lui, păstrîndu-le în același timp și pe ale tale, iar pe deasupra ai și sprijinul regelui, pe care Cyrus și-l făcuse dușman.

Dacă așa stau lucrurile, cine ar putea fi atît de nesocotit încît să nu voiască să-ți fie prieten? Îți voi spune și ceea ce mă face să nădăjduiesc că și tu vei voi să fii prietenul nostru.

Știu că misienii⁵² vă tulbură; pe aceștia socot că-i voi în-genunchea eu cu trupele pe care le am.

Mai știi că pisizii fac la fel și am auzit că mai sînt și alte multe popoare ca acestea. Or, eu cred că pot pune capăt pentru totdeauna tulburărilor pe care ei le aduc fericirii voastre. Iar în ceea ce-i privește pe egipteni, împotriva cărora sînteți astăzi înverșunați, nu știu de care altă armată decît de a mea v-ați putea servi pentru a-i pedepsi.

Dacă, printre popoarele care te înconjură, mai sînt și altele cărora dorești să le devii prieten, tu vei apărea în ochii lor prietenul cel mai puternic care poate să existe; iar dacă ți-ar aduce vreo neplăcere, te vei putea purta față de ei ca un adevărat stăpîn avîndu-ne pe noi în slujba ta, întrucît noi nu te vom sprijini numai pentru soldă, ci și dintr-un sentiment de recunoștință, pe care noi, cei salvați de tine, ți-am datora-o pe drept.

Cînd mă gîndesc la toate acestea, îmi pare foarte ciudat că tu nu ai încredere în noi și aș avea cea mai mare plăcere să aflu cine este omul acela atît de dibaci la vorbă care să te fi convins că uneltime împotriva ta⁵³. Clearh spuse numai atît, iar Tisaferne răspuase la rîndul lui astfel:

„Într-adevăr, Clearh, mă bucur ascultându-ți cuvintele tale înțelepte. Cu astfel de sentimente, dacă ai încerca vreo uneltire împotriva mea, mi s-ar părea că tu ai fi răuvoitor nu numai față de mine, dar și față de tine. Dar pentru a înțelege că nici voi la rîndul vostru nu aveți de ce să fiți neîncrezători, nici față de rege, nici față de mine, ascultă-mă.

Dacă într-adevăr noi am voi să vă pierdem, tu crezi că n-am avea atîta cavalerie, pedestrime și arme îndeajuns de multe ca să vă dăm pieirii, fără ca în schimb să existe pentru noi primejdia de a suferi la rîndu-ne?

Tu crezi că nu avem locuri potrivite ca să vă atacăm? Nu străbateți cu destule greutate atîtea cîmpii locuite de prietenii noștri? Nu vedeți că trebuie să treceți atîtea șiruri de munți, pe care i-am putea ocupa înaintea voastră pentru ca voi să nu-i mai puteți trece? Și cîte fluvii, deasupra cărora am putea micșora numărul acelorora cu care am voi să luptăm! Dar mai sînt și alte rîuri pe care nu le-ați putea trece dacă nu v-am ajuta chiar noi.

Iar dacă sforțările noastre ar da greș peste tot, pîrjolul este mai puternic chiar decît roadele pămîntului. Nu am avea decît să le dăm foc pentru a vă înfometa, așa că oricît ați fi de viteji, nu v-ați putea împotrivi.

Oare cînd dispunem de atîtea mijloace pentru a ne lupta cu voi, cînd nici unul dintre acestea nu ne-ar expune primejdiei, am putea noi alege tocmai pe acela care să însemne impietate față de voi și o dezonoare în fața oamenilor?

Numai cei ce sînt lipsiți cu totul de mijloace, fără putință de a acționa, împinși de nevoi și pe deasupra nenorociți ar căuta s-o scoată la capăt printr-un sperjur față de zei și printr-o rea-credință față de oameni. Nu, Clearh, nu sîntem nesocotiți și nici proști!

Dar dacă putem să vă distrugem, de ce n-am făcut-o? Află că dragostea mea față de voi este aceea care mă îndeamnă să cîștig încrederea grecilor. Cu acești mercenari cu care Cyrus a pornit în război, încrezîndu-se în ei pentru că îi plătea, eu vreau să mă întorc, asigurîndu-mă de sprijinul lor prin binefacerile mele. Cît despre serviciile pe care voi mi le-ați putea aduce, tu însuși le-ai arătat aci, însă cel mai important este acela că, deși numai regele are dreptul de a purta tiara dreaptă⁵⁴, s-ar putea totuși ca și un altul, cu

sprijinul vostru, să poată purta cu ușurință coroana la care ține atât de mult“.

Aceste cuvinte îi păzură sincere lui Clearh, care-i răspunse: „Cei care se străduiesc prin uneltiri să ne facă dușmani, când avem toate motivele să fim prieteni, ar merita să fie supuși la cele mai grele suferințe“.

„Dinspre partea mea — spuse Tisaferne — să vină la mine strategii și lohagii, dacă doriți, și vă voi da pe față numele acelor care mi-au mărturisit că tu uneltești împotriva mea și a armatei mele“.

„Îi voi aduce aici pe toți — spuse Clearh — și la rîndul meu voi da în vileag de la cine am auzit aceleași lucruri despre tine“.

În urma acestei întrevederi, Tisaferne, arătîndu-se foarte prietenos, îl invită pe Clearh să mai rămînă și luare masa împreună. A doua zi, la întoarcerea în tabără, se vedea limpede că Clearh socotea că Tisaferne are sentimente prietenești față de el, povestind unora dintre ai săi ce vorbise cu satrapul. El porunci ca toți cei invitați să meargă la Tisaferne și că vor fi pedepsiți ca trădători și dușmani ai grecilor toți acei care s-ar apuca de intrigi.

Clearh bănuia că cel ce bîrfea era Menon, deoarece știa că, în afară de faptul că, în tovărășia lui Ariaaios, avusese o întvedere cu Tisaferne, Menon vorbea pe socoteala lui, uneltind împotriva-i ca să atragă de partea sa întreaga armată greacă și prin aceasta să lege prietenie cu Tisaferne. Pe de altă parte, și Clearh voia să-și cîștige de partea sa întreaga armată, înlăturîndu-i pe toți cei ce-l stînjeneau. Totuși, cîțiva soldați fură de părere să nu plece toți lohagii și comandanții la Tisaferne și să nu se încreadă în el. Clearh stăruia cu toată tăria, pînă cînd reuși ca cinci comandanți și douăzeci de lohagi să meargă la satrap. Ei fură întovărășiți de aproape două sute de soldați, ca și cum s-ar fi dus la tîrg. Cînd ajunseră la cortul lui Tisaferne, fură chemați înăuntru strategii Proxenos beoțianul, Menon tesalianul, Agias arcadianul, Clearh lacedemonianul și Socrate aheianul, lohagii rămînînd la intrare. Nu mult după aceea, la un semnal⁵⁵, toți cei care intraseră fură prinși, iar cei de afară măcelăriți. Apoi călăreții barbari o luară la goană peste cîmp, omorînd pe toți grecii pe care-i întîlniră în cale, fie sclavi, fie liberi.

Grecii care priveau din tabără la această goană călare rămaseră înmărmuriți și se întrebau între ei ce se petrecea acolo cu acești oameni, pînă ce veni Nicarchos⁵⁶ arcadianul, care scăpase cu fuga, rănit la abdomen și ținîndu-și intestinalele cu mîna.

El le povesti tot ce se întîmplase. Grecii, înspăimîntați, alergară îndată cu toții la arme, așteptîndu-se dintr-un moment într-altul să fie atacați în tabără.

Dar nu veniră decît Ariaios cu Artazos⁵⁷ și cu Mitridate⁵⁸, care fuseseră cei mai credincioși prieteni ai lui Cyrus. Tălmăciul grecilor le spuse că-l vede cu ei și pe fratele lui Tisaferne și că l-a recunoscut. Ei erau întovărășiți de aproape trei sute de perși, îmbrăcați cu platoșe. Cînd se apropiară, întrebă dacă este vreun strateg sau lohag grec căruia să-i aducă la cunoștință poruncile regelui.

Atunci ieșiră cu multă grijă comandanții grecilor, Cleanor din Orchomenos și Sophainetos din Stimfal, împreună cu Xenofon⁵⁹ atenianul, ca să întrebe de soarta lui Proxenos; Cheirisophos tocmai plecase împreună cu alții într-un sat, pentru a căuta de-ale mîncării.

După ce se opriră la o distanță de unde se puteau auzi unii pe alții, Ariaios⁶⁰ declară următoarele: „Soldați greci, Clearh a fost pedepsit și a murit pentru că s-a arătat sperjur și pentru că a nesocotit înțelegerea dintre noi. Proxenos⁶¹ și Menon⁶², care au dat la iveală uneltirile lui, sînt în mare cinste. Vouă, regele vă cere să-i predați armele, căci el socotește că sînt proprietatea lui, întrucît au aparținut lui Cyrus, supusul său“.

La aceste cuvinte, grecii răspunseră, prin mijlocirea lui Cleanor din Orchomenos,⁶³ astfel: „Ariaios, tu cel mai ticălos dintre oameni și voi ceilalți, care ați fost prietenii lui Cyrus, nu vă rușinați nici de zei, nici de oameni; voi care, după ce ați jurat că veți avea aceiași prieteni și aceiași dușmani ca și noi, împreună cu Tisaferne cel nelegiuit și păgîn, i-ați omorît pe oamenii căroră le-ați jurat credință, trădîndu-ne și pe noi ceilalți, pornind acum împotriva-ne în tovărășia dușmanului nostru“.

Ariaios răspunse: „Clearh fusese dovedit că întindea curse lui Tisaferne, lui Orontas și nouă tuturor care sîntem alături de ei“. La acestea, Xenofon⁶⁴ spuse:

„Dacă strategul Clearh a călcat jurămintele și a nesocotit armistițiul, și-a primit pedeapsa, deoarece este drept ca sperjorii să moară, însă trimiteți-ne aici pe Proxenos și pe Menon, deoarece sînt binefăcătorii voștri și comandanții noștri. De altfel, este limpede că — în calitate de prieteni și cu unii și cu alții, ei se vor sili să ne dea cele mai bune sfaturi, atît vouă cît și nouă“.

În fața acestei propuneri, barbarii vorbiră între ei mult timp și apoi se depărtară fără să dea vreun răspuns.

CAPITOLUL VI

Comandanții, o dată arestați în felul acesta, fură duși înaintea regelui și-și găsiră moartea prin decapitare.

Clearh, după mărturiile tuturor celor care au fost mai aproape de el, trecea ca un om capabil în război și care avea în cel mai înalt grad pasiunea luptelor.

Atîta timp cît dăinui războiul spartanilor cu atenienii⁶⁵, rămase în slujba patriei sale. După încheierea păcii⁶⁶, convins de concetățenii săi că tracii îi persecutau pe greci, după ce obținuu, prin toate stăruințele, învoirea eforilor⁶⁷, porni pe mare să se războiască cu tracii, stabiliți la nord de Chersones⁶⁸ și de Perinthos⁶⁹.

După ce porni la drum, eforii, schimbîndu-și părerea, căutară să-l întoarcă înapoi cînd ajunsese la Istmul de Corint⁷⁰; el însă nu se supuse și navigă mai departe spre Helespont.

În urma acestui fapt a fost condamnat de magistrați la moarte, pentru nesupunere și astfel, ca exilat, ajunse la Cyrus. Despre felul în care l-a impresionat pe Cyrus, am povestit în altă parte. Cyrus îi dădu zece mii de darici.

Clearh, primind banii, nu se apucă de desfătări, ci cu ei înjghebă o armată cu care luptă împotriva tracilor. După ce-i învinse într-o bătălie și le pustii țara, continuă să lupte pînă ce Cyrus avu nevoie de armata sa. Atunci plecă să i se alătore lui.

Acestea par a fi faptele unui om pasionat pentru război. Cu toate că putea să trăiască liniștit, fără să se rușineze de nimic și fără să piardă ceva, dorea războiul. Deși putea să ducă o viață ușoară, voia totuși să îndure orice greutate, numai să lupte și, în loc să se bucure fără nici o primejdie de averea lui, prefera să se războiască, nedînd bogăției nici o importanță. Cheltuia banii pentru război, așa cum altul ar fi cheltuit pentru dragoste sau pentru vreo altă plăcere, atît era de dornic de a se lupta. El trecea ca un războinic deosebit prin faptul că era și iubitor de primejdii; ataca pe dușmani atît ziua cît și noaptea, dar în situațiile critice era prudent, după cum mărturiseau cei care l-au văzut peste tot la lucru.

Această însușire de comandant, pe care o avea în mare măsură, se spune că o datora firii sale⁷¹. El se pricepea ca nimeni altul să găsească mijloacele prin care să le asigure trupelor și să le pregătească tot ce le era necesar. Știa, de asemenea, să insufle celor ce-l înconjurau sentimentul că trebuie să i se supună, realizînd aceasta prin severitatea sa. Avea un aer posomorît, o voce aspră și totdeauna dădea pedepse grele, cîteodată chiar cu mînie, însă de cele mai multe ori îi părea rău.

Dar el pedepsea cu un scop, dîndu-și seama că nu poți întreprinde nimic cu folos cu o armată nedisciplinată. Se spune că era chiar de părere ca soldatul să se teamă mai mult de comandantul său decît de dușman, fie că trebuia să stea de strajă, fie că i se cerea să renunțe la prieteni sau să pornească cu hotărîre asupra vrăjmașului.

În timp de primejdie, soldații i se supuneau de bunăvoie, mai mult decît oricărui alt șef. Ei spuneau că atunci figura lui posomorîtă părea că strălucește printre figurile celorlalți, în timp ce asprimea lui era o încurajare împotriva dușmanului, părăind un salvator.

Cînd însă erau în afară de orice primejdie și cînd puteau să intre sub comanda altui șef, mulți îl părăseau, deoarece nu avea nimic atrăgător. Întotdeauna aspru și crud, insufle soldaților același sentiment pe care-l au școlarii față de profesorii lor mai severi.

Iată pentru ce el nu a avut niciodată oameni care să-l urmeze din prietenie sau din dragoste. În preajma lui erau numai aceia pe care cetatea îi punea sub ordinele lui sau aceia care erau împinși de vreo nevoie și pe care-i ținea sub o disciplină severă. Când începură să învingă pe dușmani sub comanda lui, aceasta a fost un motiv binevenit spre a-i face să devină soldați destoinici și cutezători în fața vrăjmașilor, disciplinați și cu teamă de pedeapsa lui. Astfel de comandant era Clearh.

De asemenea, se spune că, atunci când era vorba să se supună altora, nu o făcea cu plăcere. Când a murit era în vîrstă de aproape cincizeci de ani.

Proxenos beoțianul năzuia încă din adolescență să ajungă un bărbat capabil să săvîrșească lucruri însemnate. În vederea împlinirii acestei dorințe, el plăti bani lui Gorgias⁷² din Leontini spre a-i urma învățătura.

După ce se instrui, socotindu-se destul de pregătit pentru a conduce pe alții, se împrietenii cu oamenii cei mai de frunte, căutînd să le răsplătească favoarea prin servicii. Mai tîrziu, Proxenos luă parte la expedițiile lui Cyrus, sperînd ca în felul acesta să-și cîștige faimă, putere și bogăție mare.

Dar oricît de puternică era voința lui de a se ridica, niciodată nu căuta să și-o satisfacă pe căi nepermise, ci prin mijloace drepte și cinstitute. El era în stare să conducă oameni buni și cinștiți, însă nu era capabil să inspire soldaților lui nici respect, nici teamă. Și era limpede că mai curînd veghea ca soldații să nu-l urască decît ca aceștia să fie neascultători față de el. De asemenea, Proxenos socotea că, pentru a apărea ca un adevărat șef, era de ajuns să cinstească pe cei bravi; nu făcea acest lucru față de cei ce nu meritau.

Datorită acestui fapt, oamenii buni și cinștiți care-l urmau îi erau binevoitori, pe cînd cei necinștiți, neținînd seama de buna lui credință, unelteau împotriva-i. Când a murit era în vîrstă de aproape treizeci de ani.

Menon din Tesalia căuta cu orice preț să se îmbogățească, avînd în același timp și o mare dorință de a comanda, pentru a fi astfel în fruntea altora. El pretindea onoruri pentru a-și mări prestigiul, împrietenindu-se întotdeauna cu cei mai puternici spre a scăpa de pedeapsă pentru nelegiuirile sale. Pentru a-și ajunge scopul, drumul cel mai drept, după el, era

sperjurul, minciuna și înșelăciunea, socotind adevărul și sinceritatea ca o prostie.

Deseori dovedise că el nu prețuia pe nimeni, iar când mărturisea că este prieten cu cineva, era sigur că-i întindea o cursă. Niciodată nu-și bătea joc de un vrăjmaș pe față, dar pe toți cei care aveau de-a face cu el îi trata batjocoritor.

De bunurile dușmanilor lui nu se atingea, deoarece socotea că este greu să pui mîna pe avutul celor ce și-l păzesc, însă credea că numai el știa că este foarte ușor să răpești un bun nepăzit al unui prieten.

De toți aceia pe care îi cunoștea că sînt sperjuri și necinstiți se temea ca de niște oameni înarmați, în timp ce pe cei cinstiți și iubitori de adevăr încerca să-i trateze ca pe niște oameni slabi.

După cum unii oameni își găsesc o bucurie din a trăi în pietate, adevăr și dreptate, Menon simțea o desfătare atunci cînd putea să înșele, să născocească minciuni și să ia în derîdere pe prieteni. Pe cel ce nu era viclean, îl socotea ca pe un om nepregătit și dacă, datorită vreunei legături de prietenie, ajungea să se bucure de o stimă deosebită, socotea că trebuie să bîrfească pe aceia care se bucuraseră înaintea lui de această favoare.

Pentru a-și asigura supunerea soldaților nu se sfia să ia parte la acțiunile lor necinstite; îi plăcea să fie onorat sau măgulit, lăsînd să se înțeleagă că el ar fi cel mai puternic, putînd oricînd să le pricinuiască cel mai mare rău. Dacă cineva îl părăsea, el socotea ca o binefacere faptul că nu-l nimicise pe acela de care se servise.

S-ar putea spune lucruri multe pe seama sa, mai ales în ceea ce privește faptele necunoscute. Este știut de toți că, fiind încă în floarea tinereții, a primit de la Aristip comanda unei armate de trupe străine. Apoi a devenit prietenul intim al barbarului Ariaios, căruia îi plăceau tinerii frumoși și cînd încă nu-i dăduse barba, era îndrăgostit de Tharypas, om vîrstnic.

După ce comandanții greci, camarazi de-ai lui la comandă, au fost uciși pentru că au pornit împreună cu Cyrus împotriva regelui, Menon, cu toate că și el avea aceeași vină, nu fu ucis. După sfîrșitul acestor comandanți, el a murit

pedepsit, nu ca Clearh și ceilalți prin decapitare, care pare să fie cea mai fulgerătoare moarte, dar se zice că a pierit după ce a suferit un an chinurile la care erau supuși criminalii.

Agias arcadianul și Socrate aheianul au fost și ei uciși, dar pe ei nu i-a batjocorit nimeni pentru vina de a fi fost lași în război și nici nu au fost cu nimic învinuiți de prietenii lor. Amândoi erau în vîrstă de aproape treizeci de ani.

CARTEA A TREIA

DE LA ZAPATAS PÎNĂ ÎN ȚARA CARDUCILOR

octombrie — noiembrie, 401 î.e.n.

REZUMATUL CĂRȚII A TREIA

Cartea a treia începe cu un tablou dramatic, în care ni se înfățișează deznădejdea care-i cuprinsese pe cei zece mii de mercenari greci după uciderea mișlească a generalilor lor de către satrapul Tisaferne. În mijlocul unor ținuturi vrăjmașe, flămânzi și lipsiți de călăuze, îi chinuie dorul de patrie, de părinți, de soții și copii, pe care nu mai nădăjduiesc să-i revadă.

În această împrejurare critică, intervine Xenofon, autorul povestirii, care concepe planul îndrăzneț de a salva această armată de mercenari greci, plecați din patrie pentru a găsi un trai mai fericit. Prieten cu beoțianul Proxenos, fără să dețină vreun rol în armată, plecase de acasă pentru că socotise că prietenia lui cu Cyrus avea să-i aducă mai multe foloase decît ar fi avut rămînînd în patria lui, unde lupta dintre bogați și săraci, dintre aristocrați și democrați restrîngea din ce în ce mai mult posibilitățile de activitate ale aristocratului Xenofon.

În urma unui vis, Xenofon intervine în situația grecilor, punîndu-le în față, pe de o parte, starea lor desperată, iar pe de alta, bogăția și posibilitățile nelimitate din țara regelui. Xenofon caută să-i convingă pe greci că toate bunurile aflate în țara regelui vor cădea în mîinile lor, fiindcă zeii le vor veni lor în ajutor și nu regelui care pîngărise jurămintele. La îndemnul lui Xenofon de a lupta cu curaj, călăuziți la nevoie de el, este întrerupt de beoțianul Apollonides care susținea că salvarea nu putea fi înfăptuită decît înduplecîndu-l pe rege. Xenofon îl apostrofează pe Apollonides, spunîndu-i că a uitat viclenia regelui și propune completarea locurilor vacante de strategi și lohagi. Entuziasmat de adeziunea lacedemonianului Cheirisophos, al cărui prestigiu crescuse în ochii grecilor, în urma situației preponderente la care ajunsese Sparta după războiul peloponesiac, Xenofon îi îndeamnă pe greci la acte de vitejie, evocîndu-le luptele de la:

Maraton și Salamina, Plateea și Mycale. Continuându-și discursul, încearcă să-i convingă că fuga lui Ariaios nu trebuie să-i descurajeze și nici lipsa cavaleriei. Gîndul lor călăuzitor să le fie întoarcerea în Grecia, unde este de datoria lor să-și lămurească rudele și pe concetățenii lor aflați în lipsuri, că situația grea în care se află se datorește nepăsării lor și să-și îndrepte spre orașele asiatice.

Pentru ușurarea marșului, le sugerează ideea de a distruge vehiculele și bagajele de prisos și de a păstra doar armele și unele unelte absolut necesare. Recomandînd careul ca cel mai potrivit dispozitiv de luptă, el îl pune în fruntea armatei pe Cheirisophos, acordîndu-i o atenție deosebită ca fiind lacedemonian.

Xenofon sfîrșește discursul său entuziasmîndu-i pe soldați și anunțîndu-le că învingătorul are posibilitatea de a-și apăra bunurile lui și de a-și însuși și bunurile celor învinși.

După ce grecii dădură foc carelor și lucrurilor de prisos, suferiră două atacuri din partea lui Mitridate, fostul aghiotant al lui Cyrus, trecut în tabăra vrăjmașă. Dușmanii aruncau săgețile și pietrele lor la o distanță atît de mare încît nici cretanii nu puteau să riposteze. Pentru a face față situației, Xenofon propune constituirea unui corp de prăștiași, pus sub comanda atenianului Lykios, fiul lui Polystratos. - La trecerea unui rîu, Mitridate îi atacă din nou cu o mie de călăreți și patru mii de arcași, dar fu respins. Barbarii avură pierderi și lăsară optsprezece prizonieri; cadavrele barbarilor morți fură mutilate de către greci.

Ajungînd în preajma rîului Tigru, în dreptul orașelor Larissa și Mespila sînt atacați de oștile lui Tisaferne, cărora li se opun vitejii rodieni.

CAPITOLUL I

Ceea ce au săvârșit grecii în expediția lui Cyrus, pînă la bătălie, ca și ceea ce s-a petrecut după moartea lui, cînd grecii se retrăgeau împreună cu Tisaferne în timpul armistițiului, s-a arătat în cartea dinainte¹. După ce strategii fură prinși² și omorîți împreună cu lohagii și soldații ce-i însoțiseră, grecii se găsiră în mare încurcătură la gîndul că se aflau în preajma regelui³, înconjurați din toate părțile de sumedenie de populații vrăjmașe și nefiind nimeni care să le pună la îndemîină provizii. Depărtarea de Grecia nu era mai mică de zece mii de stadii. Fără nici o călăuză la drum, împiedicați în mersul lor spre patrie de fluvii greu de trecut, trădați chiar și de barbarii care porniseră împreună cu Cyrus spre Asia superioară, grecii erau acum singuri, neavînd nici un aliat care să dispună de cavalerie și era limpede că, învingînd, n-ar fi putut omorî pe nimeni, iar înfrînți nici unul dintre ei n-ar fi scăpat. Cum se gîndeau abătuți la aceste lucruri, puțini dintre ei mîncară ceva seara și numai cîțiva aprinseră focuri. De asemenea, prea puțini veniră la arme⁴ în noaptea aceasta, fiecare odihnindu-se pe unde se găsea, fără însă să poată ațipi, din pricina tristeții și a dorului de patrie, de părinți, de soții și de copiii pe care socoteau că nu-i vor mai revedea. În această stare sufletească se odihneau cu toții.

Se afla în armată un oarecare Xenofon, de fel din Atena⁵, care îi însoțise pe mercenari fără să fi fost nici comandant, nici lohag și nici măcar soldat. Proxenos⁶, un vechi prieten, îl chemase la el, făgăduindu-i că, dacă va veni, îl va împrieteni cu Cyrus, de la care nădăjduia să aibă mai mare cînstă decît chiar de la patria lui. Într-adevăr, Xenofon, după ce citi scrisoarea lui Proxenos⁷, îl înștiință pe Socrate atenianul⁸ despre călătoria lui. Socrate însă, temîndu-se ca Xenofon să nu apară vinovat în fața cetății, prin faptul că devenea prieten cu Cyrus, care părea că luptase cu tot zelul și pe

față alături de lacedemonieni împotriva Atenei⁹, îl povățui pe Xenofon să meargă la Delfi¹⁰, pentru a cerceta oracolul asupra călătoriei. Ajungând acolo, Xenofon întrebă pe zeul Apolo¹¹, căruia dintre zei să-i aducă sacrificii și să se roage pentru a face în cât mai bune condiții și cât mai onorabil drumul la care se gădea și pentru a se reîntoarce sănătos, ducând totul la bun sfârșit. Apolo îi indică pe zeii cărora trebuia să le aducă sacrificii. La întoarcere, îi spuse lui Socrate cele prezise. Acesta, după ce-l ascultă, îl dojeni pentru că nu a întrebat mai întâi ce ar fi fost mai bine: să plece sau să rămână și pentru că, avînd de gînd să plece, a întrebat numai cum ar putea face pentru a duce la bun sfârșit ceea ce vroia să întreprindă. „Dar fiindcă tu ai întrebat astfel, trebuie — zise el — să îndeplinești tot ceea ce ți-a poruncit zeul“. Așadar, după ce Xenofon aduse sacrificii zeilor arătați de Apolo, plecă pe mare găsindu-i la Sardes¹² pe Proxenos și pe Cyrus, care erau pe punctul de a porni spre Asia superioară, și îi fu prezentat lui Cyrus¹³. Cînd Proxenos stăruia pe lîngă el să rămînă, Cyrus stăruia și el, spunîndu-i că, îndată ce războiul va lua sfârșit, îi va trimite înapoi. Se vorbea la început că războiul era îndreptat împotriva pizizilor¹⁴. Astfel, Xenofon porni în expediție păcălit, dar nu de Proxenos, căci nici el și nici vreun altul dintre greci, în afară de Clearh, nu știa că expediția era pornită împotriva regelui. Totuși, cînd ajunseră în Cilicia¹⁵, era limpede pentru toți că războiul era îndreptat împotriva lui Artaxerxe. Deși se temeau de drum și deși erau duși împotriva voinței lor, totuși cei mai mulți, de rușine unii față de alții și față de Cyrus, îl urmară; unul dintre aceștia era și Xenofon.

Acum, pentru că se găseau în încurcătură, era și el amărît la fel ca și ceilalți și nu putea să doarmă. Ațipind puțin, avu un vis. Se făcea că se aude un tunet și că trăsnetul¹⁶ căzuse pe casa părintească, care fu cuprinsă în întregime de flăcări. Speriat peste măsură, se trezi îndată. Visul i se păru, pe de o parte, de bun augur, socotind că în mijlocul suferințelor și primejdiilor vede o scăpare din partea lui Zeus, dar, pe de altă parte, se și înfricoșă, deoarece se părea că visul, deși venea din partea lui Zeus¹⁷, mai-marele zeilor, îi arăta că focul care lumina de jur împrejur însemna că nu putea să iasă din țara regelui, fiind împiedicat pretutindeni de greutate. Cum putea fi tălmăcit acest vis ne vom da seama

după întîmplările care au urmat. Într-adevăr, iată ce se petrecu: îndată ce se deșteptă, lui Xenofon îi veni în mînte gîndul că nu trebuie să mai piardă nici o clipă, căci noaptea înaintează și, o dată cu ivirea zorilor, este firesc ca dușmanii să sosească. „Dacă vom cădea în stăpînirea regelui, ce piedică va mai fi ca să îndurăm cele mai crunte suferințe și, după ce vom fi pătimit cele mai mari grozăvii, să murim de o moarte nedemnă? Nimeni nu se pregătește și nu se îngrijește ca să ne apărăm, ci lenevim ca și cînd ne-ar fi îngăduit să stăm liniștiți. Pe comandantul cărei cetăți îl aștept ca să săvîrșească acestea? La ce vîrstă doresc să ajung? Doar nu voi fi mai bătrîn dacă astăzi mă voi preda dușmanilor“. După aceasta se sculă și îi chemă mai întîi pe lohagii lui Proxenos. După ce se adunară, le spuse: „Lohagi, nu pot să dorm și bănuiesc că nici voi; dar nici nu pot sta mai departe liniștit, văzînd în ce situație ne aflăm; este limpede că dușmanii nu ne-ar fi declarat război dacă n-ar fi socotit că sînt bine pregătiți, în timp ce la noi nimeni nu se îngrijește cum să facem ca să luptăm cît mai bine. Dacă vom fi lăsători și vom cădea în mîna regelui, cîte nu vom pătimi, oare, de la un om care nu și-a cruțat cîtuși de puțin nici fratele, născut din aceeași mamă și din același tată ca el, de la acela care, după moarte, i-a tăiat capul și mîna dreaptă, expunîndu-le¹⁸. Dar noi, care nu avem nici un protector și care am pornit împotriva lui ca să-l facem sclav din rege și să-l omorîm dacă ar fi fost cu puțință, ce soartă socotim că vom avea? Oare nu va încerca el totul ca, supunîndu-ne la cele mai grozave chinuri, să înspăimînte toată lumea, pentru ca nicicînd să nu se mai ridice cineva cu război împotriva-i? Ca să nu cădem în stăpînirea lui, trebuie să facem orice. De cînd durează armistițiul nu a existat o clipă în care să nu-i deplîng pe greci și să nu-l fericesc pe rege și pe cei din jurul său, văzînd cît este de mare și de bogată țara lui, belșugul de provizii, de vite, aurul și îmbrăcămintea lui. Ori de cîte ori mă gîndeam în schimb la soldații noștri, îmi dădeam seama că noi nu am avea parte de nici unul dintre aceste bunuri decît dacă le-am cumpăra. Dar știu că puțini dintre ai noștri ar avea cu ce să le plătească, fiind în același timp oprîți, prin jurămintele făcute, să ne procurăm provizii altfel decît cumpărîndu-le. Cînd mă gîndeam la toate

acestea, uneori mă temeam mai mult de armistițiu decît as-tăzi de război.

Deoarece însă acești oameni au călcat înțelegerea, cred că s-a terminat și cu îndrăzneala lor și cu îndoielile noastre. Aceste bunuri stau la mijloc ca premii, pentru aceia care se vor arăta mai curajoși. Judecători vor fi zeii, care vor sta, cum este și firesc, de partea noastră. Acești oameni sînt sper-juri, în timp ce noi, care vedem atîtea bunuri, ne abținem cu strășnicie, legați de jurămintele față de zei. Cred că vom porni la luptă cu un curaj mai mare decît al lor, deoarece trupurile noastre sînt mai călite decît ale lor pentru a îndura frigul, arșița și oboselile, iar datorită zeilor și încrederea noastră este mai mare. Dușmanii vor fi mai ușor de rănit și omorîți¹⁹ dacă zeii ne vor dărui nouă biruința, ca mai înainte. Dar poate că și ceilalți gîndesc la fel. În numele zeilor, să nu așteptăm să vină la noi alții care să ne îndemne la faptele cele mai îndrăznețe ci să începem noi să îndemnăm pe alții spre fapte de vitejie. Arătați-vă deci ca cei mai bravi lohagi și mai demni de a comanda decît chiar strategii. Iar eu, dacă doriți să urmați calea pe care v-o arăt, sînt gata să vă însoțesc și dacă voi mă alegeți conducător²⁰, tineretea mea nu mă va împiedica de la aceasta, socotind că voi avea destulă înțelepciune pentru a îndepărta singur primejdiiile“. Astfel le vorbi el. După ce-l ascultară, toți comandanții îi cerură să ia el conducerea, în afară de un oarecare Apollonides²¹, care avea un grai beoțian²². Acesta arată că ar însemna să vorbească fleacuri acela care ar spune că s-ar putea salva prin alte căi decît acelea de a îndupleca pe rege, dacă s-ar putea, începînd apoi să înșire toate greu-tățile.

Între timp, Xenofon îl întrerupse și-i spuse următoarele: „Tu, cel mai ciudat dintre oameni, tu vezi și nu-ți dai seama, tu auzi și nu-ți mai amintești nimic²³. Și, cu toate acestea, ai fost și tu cu noi cînd regele, după moartea lui Cyrus, îmbătat de succes, trimise la noi ca să-i predăm armele, dar noi nu le-am predat ci, luîndu-le în mîini, ne-am dus să poposim în apropierea lui; ce-a făcut el atunci? Mai întii ne-a trimis soli, propunîndu-ne o înțelegere; apoi ne-a procurat provizii pînă ce a obținut armistițiu. După aceasta, strategii și lohagii, așa cum ne sfătuiesti și tu acum, s-au dus fără arme să stea de vorbă cu ei, încrezîndu-se în armistițiu.

Loviți, schingiuiți și batjocoriți, nenorociții nu au avut parte nici măcar de o moarte așa cum sînt convinși că ar fi dorit-o. Deși tu știi toate acestea, socotești că spun palavre cei care propun să ne împotrivism și ne îndemni să mergem spre a cere îndurare. Eu sînt de părere să nu mai îngăduim pe acest om în mijlocul nostru, să-i luăm gradul de lohag și să-i punem bagajele în spinare, servindu-ne de el așa cum merită. El este grec; purtîndu-se însă astfel, face de rîs patria sa și întreaga Grecie“. În acel moment luă cuvîntul Agasias din Stimfal, care spuse: „Dar acest om nu are nimic comun nici cu Beoția²⁴ și în general nici cu Grecia, fiindcă am văzut că are amîndouă urechile găurite ca un lidian²⁵. Și, într-adevăr, așa era.

Astfel că-l alungară. După aceea se întoarseră la unități, chemîndu-l la ei pe strateg — acolo unde acesta mai era în viață — iar dacă el lipsea, pe locțiitorul lui și la fel pe lohag, dacă era teafăr. Cînd se adunară cu toții, se așezară în fața locului unde se țin armele; strategii și lohagii să tot fi fost o sută la număr. În timp ce se petreceau aceste lucruri, era aproape de miezul nopții. Atunci Hieronim din Elida²⁶, cel mai în vîrstă dintre lohagii lui Proxenos, începu să vorbească astfel: „Strategi și lohagi, noi, care vedem situația de față, am socotit nimerit să ne adunăm pentru a vă ruga să luăm o hotărîre, pe cît se va putea mai bună. Spune tu, Xenofon, și aici ceea ce ne-ai spus și nouă“. Atunci Xenofon vorbi astfel: „Știm cu toții că regele și Tisaferne au prins dintre ai noștri pe aceia pe care au putut pune mîna și este limpede că-i pîndesc și pe ceilalți, ca să-i dea pieirii, dacă le va sta în putință. Socot că trebuie să facem orice pentru a nu cădea nicicînd în mîinile barbarilor, ci mai curînd ei în mîinile noastre. Să vă dați bine seama că voi cei care sînteți aici, aveți în față un moment hotărîtor. Într-adevăr, toți soldații își ațintesc privirile asupra voastră și dacă vă vor vedea descurajați, vor fi și ei niște fricoși. Dacă însă voi vă veți arăta gata de a porni împotriva dușmanului, încurajîndu-i și pe ceilalți, fiți siguri că vă vor urma, cău-tînd să ia pildă de la voi. Poate că se și cuvine ca să vă dăosebiți întrucîtva de ei, deoarece sînteți strategii, taxiarhi²⁷ și lohagi și, în timp de pace, voi aveți întîietatea în ceea ce privește solda și onorurile. Acum, așadar, fiind în război,

va trebui ca voi să vă arătați mai presus decît soldații, să fiți cu grijă față de ei și să vă străduiți pentru ei, oricînd va fi nevoie.

Și acum, mai mult ca oricînd, cred că veți aduce un mare folos armatei dacă vă veți îngriji să alegeți cît mai curînd strategii și lohagi în locul celor ce au pierit și, ca să vorbesc pe scurt, vă spun că, fără comandanți, nu ne putem aștepta la nimic bun sau folositor, mai ales în război, unde se știe că disciplina este salvarea armatei și că nesupunerea i-a pierdut pînă acum pe mulți.

După ce veți alege pe comandanții de care avem nevoie, cred că va fi foarte nimerit să-i adunați și pe ceilalți soldați și să-i încurajați. Poate că ați observat cît de dezamăgiți s-au dus la arme și cît de abătuți s-au dus la posturi. Așa că, atîta timp cît vor fi în această stare sufletească, nu știu cum s-ar putea cineva folosi de ei, dacă va fi nevoie, fie ziua, fie noaptea. Dacă însă li se vor abate gîndurile în altă parte, ca să nu cugete numai la greutățile pe care le vor avea de îndurat, ci și la acelea pe care le pot produce altora, vor fi mult mai bine dispuși. Știți, fără îndoială, și voi că nu mulțimea oamenilor și nici forța sînt acelea care aduc victoriile în războaie. Ele se datoresc acelor ostași care, sprijiniți de zei, pornesc cu sufletele îmbărbătate împotriva dușmanilor și cărora vrăjmașii, de cele mai multe ori, nu le rezistă.

Am credința, soldați, că cei care caută prin toate mijloacele să-și cruțe viața în război, de cele mai multe ori, mor în mod rușinos și nedemn; dimpotrivă, cei care sînt încredințați că moartea este o lege comună tuturor și de neînlăturat, luptă pentru un sfîrșit glorios; pe aceștia îi văd mai degrabă ajungînd într-un fel oarecare la adînci bătrînețe și, cît timp trăiesc, sînt mai fericiți. Convinși de acest lucru și aflîndu-ne într-o astfel de împrejurare, trebuie ca, în primul rînd, noi să fim curajoși, îndemnîndu-i și pe ceilalți²⁸.

După ce spuse acestea, tăcu. Vorbi apoi Cheirisophos. „Xenofon, știam despre tine doar că ești atenian; acum însă te felicit pentru cuvintele și pentru faptele tale și aș dori să am cît mai mulți oameni ca tine, căci într-adevăr pentru toți ar fi o binefacere. Acum, soldați, să nu mai pierdem o clipă; retrageți-vă și alegeți-vă șefii care vă lipsesc, după.

care veniți în mijlocul taberei, aducându-i pe cei aleși; apoi vom aduna acolo și pe ceilalți soldați. Să fie de față și crainicul Tolmides²⁹. După ce vorbi, se ridică pentru a nu mai pierde vremea și spre a se putea ocupa de cele trebuincioase. Între timp se aleseră strategii: în locul lui Clearh — Timasion din Dardania³⁰; în locul lui Socrate — Xanticles din Ahaia³¹; în locul lui Agias³² — Cleanor din Arcadia³³; în locul lui Menon³⁴ — Philesios din Ahaia³⁵, iar atenianul Xenofon — în locul lui Proxenos.

CAPITOLUL II

Cînd se terminase alegerea, se lumina de ziuă. Comandanții, sosind în mijlocul taberei, socotiră că e bine să instaleze posturi de pază și să adune armata. Cînd fură gata, Oheirisophos din Lacedemonia se ridică cel dintîi și le vorbi astfel: „Soldați, împrejurările de față sînt grele, deoarece am pierdut pe strategii, pe lohagii și pe soldații pe care îi cunoașteți; pe lîngă aceasta, Ariaios³⁶ și oamenii lui, care fuseseră mai înainte aliații noștri, ne-au trădat. În această situație, trebuie să ne arătăm bravi și să nu ne descurajăm ci, dimpotrivă, să încercăm să ne salvăm, pe cît ne va fi cu putință, printr-o izbîndă strălucită. Dacă nu, cel puțin să murim cu glorie și niciodată să nu cădem vii în mîinile dușmanilor. Fără îndoială, îmi dau seama că vom avea de suferit greutăți, dar facă zeii ca ele să cadă pe capul dușmanilor“.

După el se ridică Cleanor din Orchomenos³⁷, care spuse: „Soldați, ați văzut nesocotirea jurămîntului și impietatea din partea regelui; ați văzut și viclenia lui Tisaferne, care spusese că el era vecinul Greciei și că se străduia să ne salveze. Pentru aceasta ne făcuse jurămînt dar, după ce ne-a întins mîna dreaptă, ne-a trădat, punînd mîna pe comandanți. Nu l-a respectat nici pe Zeus³⁸, protectorul ospitalității, căci stînd la masă împreună cu Clearh, l-a înșelat, dînd pieirii pe oamenii noștri. Ariaios, pe care noi am vrut să-l înscăunăm rege și căruia îi dădusem mărturii de credință, primind

și din partea lui la fel, pentru a nu ne trăda unii pe alții, el, pe care Cyrus, cît timp a fost în viață, îl prețuise în cel mai înalt grad, acum, fără nici o teamă și fără să respecte memoria lui Cyrus, a trecut de partea celor mai înverșunați dușmani ai lui, căutînd să ne facă rău nouă, prietenii lui Cyrus. Dar zeii să le plătească! Nouă, care am văzut această purtare, ne revine datoria de a nu ne mai lăsa înșelați de ei, ci de a lupta cu un curaj și mai mare, îndurînd tot ceea ce vor socoti zeii“.

După acesta se ridică Xenofon, echipat ca de război în ținuta cea mai frumoasă, socotind că dacă zeii îi vor aduce izbînda, învingătorului i se cuvenea cel mai frumos echipament, iar dacă trebuia să moară, să sfîrșească la fel, în ținuta cea mai aleasă pe care se credea demn de a o purta. El începu astfel cuvîntarea: „Cleanor a vorbit despre sperjurul și necredința barbarilor, pe care gîndesc că le cunoașteți și voi. Dacă noi voim să trăim din nou în liniște, trebuie să nu avem încredere în ei, știind ce au suferit comandanții noștri care, încrezători, au căzut în mîinile lor. Dacă, însă, ne hotărîm să-i pedepsim cu armele pentru răul pe care ni l-au pricinuit, luptînd împotriva lor prin orice mijloace, sprijinindu-ne și pe ajutorul zeilor, avem multe nădejdi că ne vom salva“³⁹. În timp ce Xenofon vorbea astfel, cineva strănută³⁹. Auzind aceasta, soldații, într-un elan general, îl slăviră pe zeu, iar Xenofon adăugă: „Soldați, deoarece tocmai în clipa cînd vorbeam despre salvarea noastră s-a arătat un semn de la Zeus Salvatorul, mi se pare nimerit să-i făgăduim acestui zeu sacrificii pentru scăparea noastră îndată ce vom ajunge într-o țară prietenă, și în același timp să promitem că vom aduce și celorlalți zei sacrificii, după puterea noastră⁴⁰. Cei ce sînt de această părere, adăugă el, să ridice mîna“. Ridicară cu toții mîinile; apoi făcură făgăduiala și cîntară peanul⁴¹. După ce aduseră sacrificii, Xenofon continuă astfel: „Spuneam tocmai că avem nădejdi multe și temeinice de a ne salva. Mai întîi, noi rămînem credincioși jurămintelor față de zei, pe cînd dușmanii s-au arătat sperjuri, nesocotind armistițiul, în ciuda jurămintului. Astfel stînd lucrurile, este firesc ca zeii să fie potrivnici dușmanilor și binevoitori cu noi; ei au putința, dacă vor, să-i doboare pe cei puternici și să-i salveze cu ușurință pe cei slabi din cele mai mari

primejdii. Am să vă reamintesc de pățaniile strămoșilor noștri, spre a vă convinge cât trebuie să fiți de tari, căci, cu ajutorul zeilor, cei curajoși scapă din primejdiile cele mai grozave. Într-adevăr, când perșii, împreună cu aliații lor, veniră cu armată numeroasă să distrugă Atena, atenienii, cutezând să le țină piept, îi învinseseră. Ei făgăduiră zeiței Artemis⁴² să-i sacrifice atâtea capre câți dușmani vor ucide, dar neavînd atît de multe, găsiră cu cale să-i sacrifice cîte cinci sute în fiecare an și acest sacrificiu îl aduc pînă în ziua de azi. Cînd, după aceea, Xerxe⁴³ își adună armata lui nesfîrșită, pornind împotriva Greciei, și de data aceasta strămoșii noștri îi învinseseră, atît pe mare cît și pe uscat, pe străbunii dușmanilor de astăzi. Se pot vedea și acum trofee⁴⁴ care stau mărturie a acestor izbînzi. Dar cea mai puternică mărturie este libertatea cetăților în care v-ați născut și ați crescut. Voi nu vă închinați nici unui stăpîn dintre oameni, ci zeilor; voi sînteți urmașii unor astfel de strămoși. Eu nu spun că i-ați făcut de rușine; sînt abia cîteva zile de cînd, împotrindu-vă urmașilor acelora, mult superiori ca număr, i-ați învins cu ajutorul zeilor⁴⁵. Și a mai fost o dată, atunci cînd a fost vorba să se dea tronul lui Cyrus, cînd v-ați arătat curajoși. Astăzi, cînd lupta se dă pentru salvarea voastră, se cuvine cu atît mai mult să fiți mai bravi, mai zeloși și mai hotărîți în fața vrăjmașilor. În împrejurările acelea încă nu-i cunoșteati; și, deși vedeți mulțimea lor nesfîrșită, ați avut tăria de a porni împotriva-le, cu curajul strămoșesc. Acum însă, cînd știți din experiență că ei nu vor să dea față cu voi, deși sînt mult mai numeroși, de ce trebuie să vă mai fie frică de ei? Să nu socotiți că acum sînteți mai prejos, pentru că oamenii lui Ariaios, care fuseseră alături de noi, ne-au trădat. Acești oameni sînt și mai lași decît aceia pe care i-am învins, deoarece, după ce ne-am despărțit, au trecut de partea lor. De aceea, pe cei care vor să fie primii la fugă, este mai bine să-i vedeți în rîndurile inamicului decît în rîndurile voastre. Dacă printre voi se află vreunul care este descurajat pentru că nu avem cavalerie, în timp ce dușmanii au o cavalerie numeroasă, gîndiți-vă că zece mii de călăreți nu sînt decît zece mii de oameni. Nici-odată nimeni n-a pierit în vreo bătălie mușcat de cal sau lovit de copită. Numai oamenii hotărăsc soarta bătăliilor.

Și în afară de aceasta, noi pășim mai sigur decît călăreții. Ei depind de cai și au teamă nu numai de noi dar și de a nu cădea; noi, dimpotrivă, pășind pe pămînt, îi vom izbi cu mai multă putere dacă se apropie și-i vom putea nimeri cu mai multă siguranță unde dorim. Dintr-un singur punct de vedere călăreții ne sînt superiori: fuga e mai sigură la ei ca la noi. Dar dacă, trebuind să luptăm, vă întristați numai pentru că Tisaferne nu ne va mai fi călăuză și că regele nu ne va mai oferi provizii, gîndiți-vă ce este mai bine: să aveți călăuză pe Tisaferne, care uneltește fără îndoială împotriva noastră, sau să ne folosim de oamenii pe care îi vom lua noi și care știu că răspund cu capul de greșelile pe care le-ar comite față de noi?

În ceea ce privește hrana, cum este mai bine? Să o cumpărăm de pe piață, unde ne-o dau în cantități mici și pe bani mulți — pe care acum nici nu-i mai avem — sau să ne-o luăm singuri, dacă vom fi biruitori, avînd drept măsură dorința fiecăruia dintre noi?

Dacă socotiți că această hotărîre din urmă este mai bună, iar pe de altă parte poate vă mai gîndiți că și fluviile pot fi o piedică de netrecut, sau poate credeți că ați făcut o mare greșeală trecînd peste ele, gîndiți-vă dacă barbarii n-au săvîrșit și ei aceeași nebunie⁴⁶. Fluviile pot fi într-adevăr de netrecut cînd sînt departe de izvoarele lor, însă pe măsură ce te apropii de izvoare, ele pot fi trecute fără a-ți uda nici măcar genunchii. Dar chiar dacă ne-am închipui că nu le vom putea trece și că nu vom găsi nici o călăuză, nici chiar atunci nu va trebui să ne pierdem nădejdea. De fapt, știm că misienii⁴⁷, pe care nu i-am putea socoti mai viteji ca noi, locuiesc în multe orașe ale regelui, înfloritoare și mari; știm același lucru despre pisizi⁴⁸ și i-am mai văzut cu ochii noștri pe lycaoni⁴⁹ care, o dată stăpîni pe locurile întărite din cîmpie, trag foloase de pe pămîntul perșilor. Aș fi de părere ca să nu mai arătăm față de dorim să ne reîntoarcem în patrie, ci, dimpotrivă, să ne arătăm ca și cum am avea de gînd să ne statornicim pe aceste meleaguri. Cred că regele le-ar da misienilor călăuze multe și chiar ostateci pentru a se reîntoarce în patrie în siguranță; ba le-ar construi poate și un drum, dacă ar voi să plece, fie chiar și cu căruțe trase de patru cai. Ar face și pentru noi aceasta, cu o plăcere de

trei ori mai mare, dacă ar vedea că ne-am pregăti să rămî-nem aici. Mi-e teamă însă că, o dată ce ne-am deprinde să ducem un trai în lenevie și în belșug, și să mai avem și legături cu femeile și fetele mezilor și perșilor, care sînt voi-nice și frumoase⁵⁰, să nu uităm, ca lotofagii⁵¹, drumul ce duce spre patrie. De aceea mi se pare lucru firesc și drept să încercăm mai întîi să ajungem în Grecia la rude și să le arătăm grecilor că dacă ei sînt săraci, sînt săraci cu voia lor, deoarece ar putea să-i îndrepte aici pe aceia dintre conce-tătenii lor care acum o duc greu acasă, dîndu-le posibilita-tea să devină avuți⁵². Căci este adevărat, soldați, că toate aceste bunuri sînt ale învingătorilor! Acum trebuie să vă spun cum cred eu că vom putea merge în mai mare siguranță și cum — dacă va trebui să luptăm — să facem aceasta în cît mai bune condiții. Mai întîi — continuă el — sînt de părere să dăm foc căruțelor pe care le avem, pentru ca să nu fim stînjiți în mișcările noastre din pricina bagajelor și să ne putem îndrepta acolo unde o cer interesele armatei. De asemenea, să dăm foc și corturilor, pentru că acestea sînt greu de transportat și nu aduc nici un folos, nici în luptă și nici pentru aprovizionări. Dintre celelalte bagaje, să scăpăm de cele de prisos și să nu păstrăm decît pe acelea de care avem nevoie în vederea războiului, pentru hrană și băutură, spre a avea în front un număr cît mai mare de oameni și cît mai puțini la bagaje. Cînd ești învins, știți bine, că toate aparțin altora. Dacă însă noi sîntem învingă-tori, trebuie să-i socotim pe dușmani ca purtători ai бага-jelor noastre. Îmi mai rămîne ceva de adăugat și pe care-l socot cel mai important. Voi ați văzut că dușmanii nu au îndrăznit să înceapă războiul cu noi înainte de a fi pus mîna pe comandanții noștri, dîndu-și seama că — atîta timp cît avem comandanți cărora le dăm ascultare — am putea fi destul de tari pentru a avea superioritate în război. Pu-nînd mîna pe conducătorii noștri, ei socoteau că ne vor putea pierde prin anarhie și lipsă de disciplină. Deci, trebuie ca și comandanții noștri să fie cu mai multă băgare de seamă, ca cei pe care i-am avut, iar cei comandați să fie acum și mai ascultători, și mai supuși șefilor lor decît înainte. Dacă vreunul nu se supune, să hotărîm ca, oricine va fi de față împreună cu comandantul, să-l pedepsească. Astfel vrăj-

mașii vor fi foarte descurajați, căci în această zi, în locul unui singur Clearh, ei vor vedea zece mii de Clearhi, care nu vor îngădui nici unui grec să fie laș. Dar este timpul să sfârșesc, întrucît ar fi cu puțință ca dușmanii să și apară. Cei care sînt de aceeași părere cu cele ce am spus să declare cît mai repede, pentru ca ceea ce vom hotărî să se și aducă la îndeplinire. Dacă cineva are o propunere mai bună de făcut, chiar dacă e un simplu soldat, să îndrăznească să ne-o arate; sîntem cu toții interesați de salvarea tuturor“.

După aceasta vorbi Cheirisophos. „Dacă mai este nevoie de a adăuga ceva la cele spuse de Xenofon, ne stă în puțință s-o facem imediat. Eu cred însă că cel mai bun lucru este să votăm cît mai repede asupra celor propuse de el. Cei care sînt de această părere să ridice mîna“. Toți se declarară de acord. Xenofon adăugă:

„Soldați, ascultați ceea ce mai am de spus. Este limpede că va trebui să pornim, la început, acolo unde vom găsi provizii și pentru aceasta am auzit că la o distanță de douăzeci de stadii de aici ar fi niște sate frumoase. Dar nu m-ar mira dacă vrăjmașii ne-ar urmări în retragerea noastră, asemenea unor cîini fricoși, care se țin după trecători și-i mușcă dacă pot, fugind apoi dinaintea celor care-i gonesc. De aceea, cred că este mai sigur pentru noi să formăm cu hopliții un careu, pentru ca bagajele și grosul armatei să fie în mai mare siguranță. De asemenea, dacă vom stabili de pe acum cine trebuie să fie în capul coloanei ca să formeze avangarda, ca și pe cei care vor acoperi cele două flancuri, cît și pe aceia care să formeze ariergarda, nu va mai fi nevoie să ne sfătuim ori de cîte ori vor apărea dușmanii, ci ne vom folosi îndată de acest dispozitiv. Dacă însă socotiți că vreo altă formație ar fi mai bună, facem așa; dacă nu, Cheirisophos să treacă în cap, mai ales că este și lacedemonian, iar doi dintre comandanții mai în vîrstă să aibă în grijă cele două flancuri. La ariergardă să rămînem deocamdată eu cu Timasion, fiind cei mai tineri. Iar mai tîrziu, după ce vom încerca acest dispozitiv, vom vedea cum va fi mai bine de făcut. Dacă cineva are altă părere, s-o spună“. Deoarece nimeni nu se împotrivi, Xenofon adăugă: „Toți cei ce sînt de acord cu aceste propuneri să ridice mîna“. Propunerile lui fură primite. „Acum — zise el — să plecăm și să exe-

cutăm ceea ce am hotărît, iar acela dintre voi care dorește să-i revadă pe ai lui, să aibă mereu în minte că trebuie să fie un bărbat curajos, deoarece nu există un alt mijloc pentru a atinge acest țel. Cel care vrea să trăiască, să încerce să biruie, deoarece învingătorilor li se cuvine onoare, în timp ce pe cei învinși îi pîndește moartea. De asemenea, cel ce dorește bogății să-și dea silința să învingă, deoarece, cîștigînd victoria, ocrotește bunurile învingătorilor, luîndu-le și pe acelea ale învinșilor“.

CAPITOLUL III

După ce [Xenofon] termină tot ce avu de spus, grecii se ridicară și plecară să dea foc căruțelor și corturilor. O parte dintre lucrurile de prisos le împărțiră între ei, iar restul fu aruncat în foc, apoi se așezară la masă. Pe cînd mîncau, apare Mitridate⁵³ cu vreo treizeci de călăreți. El ceru comandanților să se apropie la distanța la care se puteau auzi și le spuse: „Soldați greci, eu am fost, după cum știți, cu credință față de Cyrus și acum sînt cu bunăvoință față de voi. Trăiesc aci cu multă teamă zi de zi. Dacă v-aș vedea că luați o hotărîre salvatoare, aș veni la voi cu toți slujitorii mei. Spuneți-mi deci ce aveți de gînd; vorbiți-mi ca unui prieten care vă este credincios și care vrea să facă drumul cu voi“. După ce se sfătuiră, comandanții hotărîră să-i dea următorul răspuns, pe care i-l comunică Cheirisophos: „Am hotărît ca, dacă vom fi lăsați în pace, să ne reîntoarcem acasă, să străbatem țara cu cît mai puține stricăciuni; dacă însă ni se va împotrivi cineva la trecerea noastră, ne vom bate cu el cît vom putea mai vitejește“. La aceasta, Mitridate încercă să arate că le va fi peste putință să se salveze împotriva voinței regelui. Atunci se văzu că el fusese trimis ca iscoadă și, într-adevăr, era însoțit de unul dintre oamenii de încredere ai lui Tisaferne, pentru siguranță. Din acest moment, comandanții pricepură că cel mai bun lucru era de a hotărî ca — atîta timp cît vor fi pe pămînt străin — să

ducă lupta fără încercări de tratative cu solii dușmani. Într-adevăr, aceștia se dădeau pe lângă soldați, căutând să-i atragă de partea lor, reușind de altfel să și convingă pe lo-hagul Nikarchos din Arcadia, care fugi în timpul nopții la ei cu douăzeci de soldați.

După aceea, grecii luară masa și apoi trecură peste râul Zapatas⁵⁴, mergînd în dispozitiv de siguranță, cu animalele de povară și cu oamenii neînarmați în mijlocul careului. Dar nu înaintară mult cînd apăru din nou Mitridate cu aproape două sute de călăreți și două sute de arcași prăștieri, iuți și îndemînatici. El se apropie de greci ca și cum le-ar fi fost prieten, însă, cînd ajunse în preajma lor, deodată călăreții și pedestrașii lui aruncară cu săgeți, iar prăștierii cu pietre, rănindu-i. Ariergarda grecilor avu mult de suferit, dar nu ripostă, deoarece cretanii⁵⁵ aruncau săgețile mai aproape decît barbarii, iar pe deasupra deoarece ei erau fără armură. se țineau strînși lângă hopliți; de altfel, nici acontiștii⁵⁶ nu aruncau sulitele destul de departe pentru ca să poată atinge pe cei care zvîrleau cu praștia. Din această cauză Xenofon socoti că trebuie să pornească în urmărirea lor, cu hopliții și peltaștii care erau întîmplător cu el la ariergardă. În urmărire, ei nu luară nici un prizonier, căci grecii nu aveau cavalerie, iar pedestrașii lor nu puteau, pe un spațiu întins, să ajungă pedestrima dușmană, care se mișca foarte repede, deoarece se temeau să se depărteze prea mult de grosul armatei lor⁵⁷. Dimpotrivă, călăreții dușmani puteau răni pe adversarii lor din fugă, pentru că ei loveau de pe cai în orice direcție. În afară de aceasta, toată distanța pe care grecii o străbăteau acum urmărindu-l pe inamic pe jos, trebuiau s-o facă la înapoiere luptînd.

Astfel, în tot cursul acestei zile nu străbătură mai mult de douăzeci și cinci de stadii, ajungînd spre seară în sate, cuprinși din nou de descurajare. Cheirisophos, ca și cei mai vîrstnici dintre strategi îl învinuie pe Xenofon că se depărtase de falangă, expunîndu-se chiar el, fără să fi putut pricinui vreun rău vrăjmașilor. După ce-i ascultă, Xenofon spuse că-l învinuiau pe drept și că înseși faptele dovedeau acest lucru. „Totuși am fost silit să atac, deoarece vedeam

că voi suferiți, pe de o parte, stînd pe loc, iar pe de alta, pentru că nu puteați să ripostați. După ce i-am urmărit, s-a adevărit ceea ce spuneți voi, întrucît nu numai că nu am putut face dușmanilor nici un rău, dar ne-am retras cu multă greutate. Trebuie să mulțumim zeilor că nu au venit cu forțe numeroase, ci cu oameni puțini, așa că nu ne-au vătămat prea mult, dar ne-au arătat în schimb lipsurile.

Într-adevăr, dușmanii aruncă săgețile și pietrele cu prăștii la o depărtare așa de mare, încît nici cretanii nu pot să riposteze cu săgețile și nici cei care aruncă cu mîna nu-i pot atinge. Pe de altă parte, cînd îi fugărim, nici nu ne putem depărta prea mult de grosul trupelor; iar pe un spațiu mic, un pedestraș n-ar putea, oricît ar fi de iute, să prindă pe un alt pedestraș vrăjmaș, chiar dacă ar fi la o aruncătură de o săgeată. Deci, dacă noi vrem să-i împiedicăm de a ne mai vătămă în timpul marșului, avem nevoie numai decît de prăștieri și de călăreți. Am auzit că sînt în armata noastră rodieni⁵⁸, din care mulți, se zice, că știu să arunce cu praștia și că proiectilul lor este azvîrlit la o distanță de două ori mai mare decît cea a prăștierilor persani; de fapt, aruncînd cu prăștiile pietre mari cît pumnul, ele bat aproape, dar rodienii știu să folosească și bucăți de plumb. Dacă vom afla pe cei care au prăștii și le vom da bani, plătind și aceluia care ar voi să mai facă altele noi, oferind pe deasupra și o recompensă oarecare pentru voluntarii care luptă în front, poate că se vor ivi destui care să ne fie de folos. Sînt și cai în armată; cîtiva am și eu, alții sînt rămași din caii lui Clearh și o mulțime de alți cai capturați, care duc bagajele. Dacă scoatem toți caii, dînd în schimb alte animale de povară, și-i vom echipa pentru călăreți, poate că acești oameni călări vor provoca o oarecare neliniște dușmanilor în retragere“. Și aceste lucruri fură găsite bune. În noaptea aceea se strînseră aproape două sute de prăștieri, iar a doua zi, în urma unei alegeri, fură gata cincizeci de cai și de călăreți. Se procurară apoi pentru ei platoșe de piele și platoșe de metal, iar comandant al lor fu numit atenianul Lykios, fiul lui Polystratos.

CAPITOLUL IV

Grecii rămăseră aici toată ziua, iar a doua zi se sculară și se puseră în marș mai de dimineață, căci aveau de străbătut o vale, unde se temeau să nu fie atacați de dușmani în timpul cît o vor străbate. Într-adevăr, abia trecuseră, cînd apărură Mitridate cu o mie de călăreți și patru mii de arcași și praștieri. El ceruse și obținuse această trupă numeroasă de la Tisaferne, promițîndu-i că — dacă i-o va da, i-i va preda pe greci, socotindu-i de neluat în seamă, deoarece, la primul atac, cu toate că avusese soldați puțini, el nu suferise nici o pierdere, fiind încredințat, în același timp că el produsese mari pagube grecilor. După ce grecii trecură, găsindu-se la o depărtare de vreo opt stadii dincolo de vale, Mitridate trecu și el valea cu trupele sale. Atunci se dădu poruncă peltaștilor și hopliților să fie gata să-l atace, iar călăreților să-l urmărească cu tot curajul spunîndu-li-se că vor fi susținuți din urmă cu forțe puternice. Cînd Mitridate îi ajunse din urmă, aflîndu-se la o aruncătură de praștie și de săgeată, trompetul dădu semnalul grecilor și, deodată, cei ce primiseră ordin porniră la atac în fugă, punîndu-se în mișcare în același timp și călăreții. Barbarii nu-i așteptară și o luară la goană înapoi spre vale. În cursul acestei urmăriri, mulți pedestrași barbari muriră, iar dintre călăreți fură prinși, în vale, vreo optsprezece teferi. Grecii, fără să fi primit vreun ordin, mutilară cadavrele, pentru ca priveliștea lor să fie cît mai înfricoșătoare pentru vrăjmaș.

În urma acestei înfrîngerii, dușmanii se îndepărtară, în timp ce grecii, mergînd în restul zilei în liniște, ajunseră la fluviul Tigru. Aici se afla un oraș mare pustiu, cu numele de Larissa⁵⁹, locuit în vechime de mezi⁶⁰. Lărgimea zidurilor orașului era de douăzeci și cinci de picioare, înălțimea de o sută, iar perimetrul era de două parasange. El era zidit din cărămidă de lut, avînd temelia de piatră pînă la o înălțime de douăzeci de picioare. Regele perșilor, cînd a luat puterea de la mezi, asediindu-l, nu l-a putut cuceri în nici un fel; dar un nor, acoperind soarele, îl făcu să dispară în întuneric, în care timp pe locuitori îi părăsi curajul și astfel fu cucerit. În apropierea acestui oraș se află o piramidă de piatră, largă

de un plethru și înaltă de doi⁶¹. Aici își găsiră scăparea o mulțime de barbari din satele vecine.

De acolo, grecii făcură șase parasange într-o etapă, ajungând la un alt zid foarte mare, aflat în apropierea unui oraș numit Mespila⁶². Odinioară, orașul fusese locuit tot de către mezi⁶³. Temelia zidului era făcută din piatră tăiată, incrustată cu scoici⁶⁴. Lățimea era de cincizeci de picioare, iar înălțimea tot cam pe atît. Pe această fundație se ridică un zid de cărămidă, a cărui lățime era de cincizeci de picioare, înălțimea de o sută, iar perimetrul zidului era lung de șase parasange. Aci se spune că se refugiase Medeea, soția regelui, cînd mezii pierdură puterea din cauza perșilor⁶⁵. Regele perșilor nu putu să cucerească orașul, nici prin foamete, nici prin forță; Zeus însă, dezlănțuindu-și trăsnetele lui, îi înspăimîntă pe locuitori și astfel orașul fu cucerit⁶⁶.

De acolo, grecii făcură într-o etapă patru parasange. Între timp apăru Tisaferne, urmat de călăreții pe care îi adusese el, de trupele lui Orontas — care avea de soție pe fiica regelui — și de barbarii care porniseră cu Cyrus, împreună cu armata pe care fratele regelui⁶⁷ o adusese în ajutorul său. Pe lîngă aceștia, mai avea și trupele pe care i le dăduse regele, astfel că părea o armată foarte numeroasă. Cînd ajunse în apropierea grecilor, îndreptă o parte din unități în spatele lor, lăsînd pe celelalte de-a lungul flancurilor trupelor grecești. Totuși, nu cuteză să atace, nevoind probabil să se expună unui insucces, dar dădu ordin să tragă cu prăștiile și cu arcul. Aliniați, rodienii aruncară cu prăștiile, în timp ce arcașii sciți⁶⁸ trăgeau cu săgețile în așa fel încît nici unul nu-și greșea ținta, deși acest lucru nu este chiar așa de ușor, oricît ar fi cineva de zelos.

Atunci Tisaferne, cu celelalte trupe, se depărtă în grabă, în afara bătăii proiectilelor. În restul zilei, în timp ce o parte din greci înaintau, ceilalți îi apărau, barbarii nemaiputînd să le provoace pierderi cu proiectilele pe care le azvîrleau, căci rodienii aruncau mai departe decît perșii și decît arcașii lor. Arcurile perșilor erau așa de mari, încît toate săgețile pe care le adunară fură întrebuintate de cretani. Grecii se folosiră tot timpul de săgețile vrăjmașilor, exersîndu-se să le arunce cît mai sus și mai departe. Prin sate ei găsiră o mulțime de coarde și plumb, pe care le folosiră la prăștiile lor.

În cursul acestei zile, grecii își așezară tabăra în satele pe care le întâlneau, în timp ce barbarii, care erau inferiori în luptele de hărțuială, se îndepărtară. A doua zi, grecii se aprovizionară cu grâu din belșug.

În ziua următoare, străbătură o câmpie, urmăriți și hărțuiți de Tisaferne. Acolo grecii își dădură seama că, atunci când ai inamicul în coastă, formația în careu este nepotrivită pentru marș.

Într-adevăr, atunci când flancurile sînt obligate să se apropie unul de altul, datorită drumului îngust, sau când coloana este nevoită să treacă prin munți sau pe un pod, hopliții înaintează cu greu, când înghesuți, când în dezordine, astfel încît în această învălmășeală, este greu să te folosești de ei. Iar când flancurile se desfășoară în mod normal, oamenii care pînă aci se striveau între ei, se depărtează unii de alții, producîndu-se un gol între cele două aripi, obosindu-i pe cei care întîmpină aceste greutăți, mai ales când dușmanii sînt pe urmele lor. De fiecare dată cînd trebuia să se treacă peste un pod sau printr-un defileu, fiecare se grăbea să treacă mai întîi și atunci barbarilor li se ivea o foarte bună ocazie de a ataca. Cînd comandanții își dădură seama de acest lucru, formară șase lohosuri de cîte o sută de oameni fiecare, punînd în fruntea lor lohagi, penteconteri⁶⁹ și enomotarhi. În timpul marșului, cînd aripile se apropiau, lohagii rămîneau în urmă pentru a nu le stînjiți; apoi, îndată ce erau degajate aripile, lohagii își reluau locul. Cînd, dimpotrivă, flancurile pătratu-lui se depărtau unele de altele, ei umpleau golul de la mijloc, mergînd fie pe lohosuri, dacă intervalul era mai strîmt, fie pe unități de pentecostii, dacă intervalul era mai larg, sau pe front de enomotii, dacă intervalul era foarte mare, în așa fel încît centrul să fie totdeauna compact. Dacă erau obligați să treacă printr-un defileu sau peste un pod, nu mai era învălmășeală, fiecare lohag trecînd atunci cînd îi venea rîndul, iar dacă trebuia să se ia dispozitivul în coloană, ei își reluau locurile. Străbătură în felul acesta patru etape și, în timp ce înaintau, în ziua a cincea, zăriră un palat înconjurat de mai multe sate. Drumul care ducea acolo trecea peste niște coline înalte, care se lăsau dinspre un munte, la poalele căruia se afla un sat. Grecii priviră dealurile cu bucurie, cum era și firesc, deoarece erau urmăriți de cavalerie. Dar după ce ieșiră

din șes și urcară pe prima colină și când coborîră spre a urca pe a doua, apărură barbarii care, sub lovituri de bici, aruncau de pe vârful colinelor spre pantă cu pietre și săgeți. Ei răniră astfel o mulțime de greci și, bătîndu-i pe gymneți, îi înghesuiră în mijlocul hopliților. Astfel, în cursul acestei zile, prăstierii și arcașii, amestecați cu oamenii neluptători, nu fură de loc întrebuințați. Când grecii, stînjiți de echipamentul lor greu, încercară să atace, ajunseră anevoie în vârful colinelor, în timp ce dușmanii coborîră cu repeziciune. De cîte ori se luară după grosul armatei, pățiră același lucru. Această situație se repetă și la a doua colină, dar la a treia, ei se hotărîră să nu-i mai pornească pe hopliți înainte, ci să trimită pe peltaștii de pe flancul drept al dispozitivului, spre a sui pe munte. Când aceștia ajunseră mai sus decît dușmanii care-i urmăreau, barbarii nu-i mai atacară pe cei ce coborau de pe colină, de teamă să nu fie tăiați de restul armatei din amîndouă părțile. Și astfel grecii, mergînd în restul zilei cu o parte pe drumul colinelor, iar cu altă parte paralel cu drumul care mergea peste coline, ajunseră la sate, unde numiră opt medici, pentru că numărul răniților era mare. Aci poposiră trei zile, pe de o parte, din cauza răniților, iar pe de alta, pentru că găsiră o mulțime de provizii în cantități mari, ca: făină de grâu, vin și orz pentru cai, ce fuseseră strînse de satrapul provinciei.

A patra zi, grecii coborîră în cîmpie⁷⁰. Când fură ajunși din urmă de către Tisaferne cu armata lui, nevoia îi învăță să se oprească acolo unde văzură primul sat și să nu mai lupte mergînd, deoarece avură mulți oameni scoși din luptă; în primul rînd răniții, apoi cei care îi transportau și la urmă cei care duceau armele celor ce le purtaseră. Când grecii se instalară aici și când barbarii, ajungînd în apropierea satului încercară să arunce cu săgeți de la distanță, grecii se găsiră într-o situație mai favorabilă, deoarece este o mare deosebire între a respinge un inamic aflîndu-te într-o poziție întărită și a te lupta cu dușmanii care te atacă în timp ce te afli în marș.

Se făcuse seara și era timpul ca inamicul să se îndepărteze, deoarece barbarii niciodată nu-și instalau tabăra la o distanță mai mică de șaizeci de stadii, de teama de a nu fi atacați de către greci în timpul nopții. Într-adevăr, armata

persană este o armată slabă pe timp de noapte. Călăreții își legau de cele mai multe ori caii și-i împiedicau, de teamă să nu fugă, dacă s-ar fi dezlegat. Dacă se producea vreo alarmă, călărețul persan trebuia mai întâi să pună șaua pe cal, apoi frîul și după ce-și îmbrăca platoșa, trebuia să încalece. Toate acestea sînt greu de făcut pe timpul nopții, mai ales într-un moment de învălmășeală și din această cauză ei își instalau tabăra departe de greci. Îndată ce grecii băgară de seamă că barbarii se pregătesc să plece, heraldul îi anunță să strîngă bagajele, comunicîndu-se aceasta din om în om. Barbarii auziră și ei, așa că un timp întîrziară, socotind că nu este bine să pornească la drum, astfel încît să ajungă în cantonament pe întuneric. Cînd grecii se asigurară că barbarii plecaseră, părăsind și ei cantonamentul și pornind în marș, înaintară cam șazeci de stadii. Cele două armate se găseau acum la o depărtare atît de mare una de alta, încît dușmanul nu se arătă nici a doua zi și nici a treia. Însă a patra zi, barbarii, mergînd pe timpul nopții, ocupară înaintea grecilor o poziție favorabilă pe unde aceștia trebuiau să treacă, adică piscul unui munte sub care se făcea coborîrea în cîmpie. Cheirisophos, văzînd piscul ocupat de inamic, îl chemă pe Xenofon de la coada coloanei, poruncindu-i ca, împreună cu peltaștii, să vină la avangardă. Xenofon însă nu-i aduse, deoarece îl văzuse pe Tisaferne apărînd cu toată armata sa; dar, ducîndu-se numai el în galop, întrebă: „De ce mă chemi?” Acesta spuse: „Iată de ce: inamicul a ocupat înaintea noastră înălțimea care domină panta și nu vom putea trece decît dacă îl tăiem; dar de ce n-ai adus pe peltaști?” Xenofon răspunse că n-a găsit potrivit să lase ariergarda fără nici un sprijin, deoarece inamicul apăruse. „Și totuși trebuie — răspunse Cheirisophos — să ne gîndim cum am putea scoate pe dușman de pe colină”. Atunci Xenofon, observînd că vîrfurile muntelui era tocmai deasupra armatei lor și că de la acest vîrf pornea un drum care ducea spre înălțimea unde erau dușmanii, spuse: „Cheirisophos, cel mai bun lucru de făcut pentru noi este să ne urcăm cît mai repede cu putință spre vîrf. Dacă îl vom cuceri, oamenii care se află deasupra drumului nu vor mai putea rezista. Stai tu dacă vrei în fruntea armatei, însă eu vreau să plec, sau dacă dorești, urcă-te tu pe munte și voi rămîne eu aici”. „Îți las să

alegi tu“ — spuse Cheirisophos. Xenofon răspunse că, întrucît este cel mai tînăr, preferă să plece el, însă că îl roagă să-i dea oameni din capul coloanei, deoarece ar face un drum prea lung dacă i-ar lua pe cei de la ariergardă. Cheirisophos îi dădu peltaști din capul coloanei, înlocuindu-i cu alții de la centru, poruncind să-i urmeze și cei trei sute de soldați de elită pe care îi avea cu el în fruntea careului; și astfel porniră în cea mai mare grabă. Cînd dușmanii de pe colină își dădură seama că grecii se îndreaptă spre creastă, se repeziră și ei pentru a le-o lua înainte. Între timp se produse o hărmălaie atît dinspre armata greacă cît și dinspre armata lui Tisaferne, unii și alții încurajîndu-și soldații. Pe de altă parte, Xenofon, alergînd călare de-a lungul frontului, își îmbărbăta astfel oamenii: „Soldați, aveți în minte că în acest moment luptați pentru întoarcerea voastră în Grecia, pentru copii și soții și dacă acum vă veți strădui puțin, vom face restul călătoriei fără a mai lupta.“ Dar Soteridas din Sicyon⁷¹ îi strigă: „Nu sîntem în aceeași situație, Xenofon, deoarece tu mergi călare, pe cînd eu mă chinuiesc grozav ducîndu-mi scutul“. Auzind acestea, Xenofon sări de pe cal, îl împinse afară din front, îi smulse scutul și porni cu arma cît putu mai repede; din întîmplare, Xenofon avea cu el și platoșa de călăreț, fiind astfel destul de împovărat. În acest timp îi îndemna pe cei care erau înainte să-și iuțească pasul, iar pe cei care erau înapoia lui să-l întreacă. Ceilalți soldați îl loviră pe Soteridas, aruncară în el cu pietre și-l batjocoriră, astfel încît îl obligară să-și reia scutul și să înainteze cu ei. Xenofon încălecă din nou, mergînd călare atîta timp cît drumul fu bun. Cînd drumul deveni anevoios, lăsă calul și merse pe jos, ajungînd astfel pe culme împreună cu ceilalți, înaintea inamicului.

CAPITOLUL V

În acest timp barbarii, întorcîndu-se, o luară la fugă care pe unde putură, și astfel grecii puseră stăpînire pe creastă. Trupele lui Tisaferne și ale lui Ariaios plecaseră pe un

alt drum, în timp ce soldații lui Cheirisophos, coborînd de pe înălțimi, cantonară într-un sat plin cu provizii. De altfel, în această câmpie, de-a lungul Tigrului, se aflau o mulțime de sate cu provizii din belșug. Când se înseră, dușmanii apărură pe neașteptate, omorînd pe cîțiva dintre grecii care se împrăștiaseră ca să prade. Într-adevăr, aceștia găsiseră acolo o mulțime de cirezi, pe care le luaseră trecînd pe malul celălalt al fluviului. Atunci Tisaferne cu oamenii săi se apucară să dea foc satelor. Parte din greci se descurajară, gîndindu-se că dacă dau foc, nu vor mai avea de unde să ia provizii. Între timp, soldații lui Cheirisophos, după ce dădură sprijin camarazilor lor, se întoarseră, la locurile lor. Xenofon, coborînd de pe munte, în timp ce trecea călare de-a lungul frontului, fiind întîmpinat de către cei ce veniseră în ajutor, le spuse: „Greci, vedeți că și dușmanul ne lasă această țară în grija noastră? Când au încheiat armistițiul, au pus condiția ca noi să nu pîrjolim pămîntul regelui; acum însă ei îi dau foc, ca și cum ar fi o țară străină. Dacă vor lăsa pe undeva provizii pentru ei, ne vor vedea și pe noi îndreptîndu-ne acolo; dar, Cheirisophos — adăugă el — mie mi se pare nimerit să venim în ajutorul acestei țări, ca și cum ar fi a noastră, împotriva celor ce o pîrjolesc“. Cheirisophos răspunse: „Eu nu sînt de aceeași părere; ci chiar și noi să dăm foc pentru că astfel se va sfîrși mai repede.“ După ce se întoarseră, soldații se îngrijiră de provizii, iar comandanții și lohagii se adunară.

Situația era foarte încurcată, căci, pe o parte, erau munți foarte înalți, iar pe cealaltă parte, se afla fluviul, care era atît de adînc, încît nici sulițele soldaților ce-i cercetau adîncimea nu-i dădeau de fund.

Stăteau la îndoială, cînd se înfățișă un rodian și spuse: „eu vă voi trece dincolo, cîte patru mii de hopliți dintr-o dată, dacă-mi veți pune la îndemînă tot ce-mi trebuie și dacă îmi veți da ca plată un talant“. Întrebat de ce are nevoie, răspunse: „îmi vor trebui două mii de burdufuri; văd o mulțime de oi, capre, boi și măgari. Dacă le jupuim și le umflăm, vom putea trece cu ușurință; mai am, de asemenea, nevoie de curelele de care vă serviți la atelaje. Cu ele pot prinde burdufurile unul de altul, fixîndu-le pe fiecare; le-

gîndu-le apoi de bolovani, le voi da drumul în apă ca la niște ancore. După aceea, întindem șirul de burdufuri de la un mal la altul, punînd pe deasupra fascine, peste care vom arunca pămînt. Că nu vă puteți scufunda vă veți da seama imediat. Fiecare burduf poate ține doi oameni fără să se scufunde, iar nuielele și pămîntul vor face ca să nu alunece". Comandanții, după ce ascultară această invenție, care li se păru practică, dar irealizabilă, deoarece pe malul celălalt se găseau un mare număr de călăreți, care aveau de gînd să-i împiedice și care n-ar fi îngăduit să se facă nimic din toate acestea, chiar de la început. De aceea, a doua zi, armata se îndreptă în direcția opusă Babilonului, adică spre nord-vest, în susul Tigrului, spre satele cărora nu le dăduseră foc, arzînd pe acelea din care plecau. Dușmanii nu se apropiară și priveau ca niște oameni care se întrebau în ce direcție se vor îndrepta grecii și ce urmăresc să facă. Grosul armatei plecă după provizii; comandanții se adunară din nou și, strîngîndu-i la un loc pe prizonieri, îi întrebă cum era fiecare din ținuturile învecinate. Prizonierii spuseră că ținuturile situate la miazăzi se aflau pe drumul ce duce spre Babilon⁷² și spre Media⁷³, pe unde veniseră și ei; drumul spre răsărit ducea spre Susa⁷⁴ și spre Ecbatana⁷⁵, unde se zicea că regele își petrece vara; că, trecînd fluviul și luînd-o spre apus, drumul ducea spre Lidia⁷⁶ și Ionia⁷⁷, iar spre miazănoapte, trecînd peste munți, drumul ducea la carduci. Aceștia, spuneau ei, locuiesc în munți, sînt războinici și nu ascultă de rege. Mai adăugară că la ei năvălise cîndva o armată a regelui de o sută douăzeci de mii de oameni și că dintre aceștia nici unul nu s-a întors, atît era de greu de pătruns acolo. Dar, după ce se înțeleseră cu satrapul care străjuia în cîmpie, se stabiliră legături între unii și alții. Auzind acestea, comandanții așezară de o parte pe prizonierii care susținuseră că cunosc unul sau celălalt dintre drumuri, fără să dea pe față încotro aveau de gînd să meargă. Ei fură de părere să intre prin munți la carduci, urmînd ca, după trecerea munților, așa cum spuseră prizonierii, să ajungă în Armenia, ținut întins și fertil, asupra căruia stăpînea Orontas. „De aci va fi ușor să ne îndreptăm încotro vom dori.“ Cu

acest prilej aduseră sacrificii, urmînd să se pună în marș la ora pe care o vor socoti mai potrivită.

Comandanții, temîndu-se ca nu cumva trecătoarea peste munți să fie ocupată mai dinainte de inamic, porunciră soldaților ca — după ce vor lua masa de seară și se vor odihni — să fie pregătiți ca să pornească atunci cînd se va da semnalul.

CARTEA A PATRA

Din noiembrie 401 pînă în februarie 400 î.e.n.

REZUMATUL CĂRȚII A PATRA

Trecînd peste un lanț de coline, mercenarii greci poposesc în sate îmbelșugate și apoi își croiesc drum spre țara stîncoasă a carducilor războinici, unde în zadar o armată de două sute de mii de oameni ai regelui încercase să pătrundă pentru a-i aduce la ascultare. Acești munteni războinici, obișnuiți să-și ducă traiul în libertate, văd în greci nu atît pe dușmanii lui Artaxerxe, cît pe jefuitorii pămîntului lor strămoșesc.

Acționînd prin surprindere, grecii trecură creasta muntelui, fără ca vreun dușman să prindă de veste și coborîră în satele înșirate de-a lungul văilor și văgăunilor munților. Carducii părăsiră casele și se retraseră în munți împreună cu soțiile și copiii lor. Deși grecii nu le prădară casele și deși le arătară oarecare semne de prietenie, cînd ultima coloană a grecilor cobora spre vale, carducii se năpustiră asupra lor, omorînd și rănind cîtiva greci.

Supravegheați de aproape de carduci și amenințați continuu, grecii se hotărîră să-i libereze pe prizonierii luați de curînd, părăsind și o parte din bagaje, pentru a se ușura și a-și îndrepta astfel tot efortul spre a pune stăpînire pe singura trecătoare existentă. În fine, după șapte zile de lupte și peripeții, grecii ajung în cîmpia rîului Kentrites, de unde urmau să treacă în Armenia. Aci însă sînt întîmpinați de trupele de cavalerie și infanterie ale satrapului Tiribazos, un favorit al regelui, pe care grecii le puseră pe fugă, trecînd astfel în Armenia. Satrapul căută să cadă la o înțelegere cu grecii, cu condiția ca grecii să nu dea foc satelor. Urmăriți de Tiribazos, grecii ajunseră la o reședință regală, inconjurată de sate pline de provizii unde, în timpul nopții, căzu o zăpadă mare. Nemaifiinînd seamă de înțelegerea cu Tiribazos, grecii atacară tabăra acestuia, capturînd un număr de cai, precum și cortul în care se adăpostea el. De teama de a nu fi atacați la rîndul lor de trupele lui Tiribazos, grecii

porniră prin zăpadă spre izvoarele Eufratului, pe care îl trecură, intrînd într-o cîmpie. Stratul de zăpadă ajunsese de șase picioare. Între timp, o mulțime de soldați pieriră din cauza vîntului și gerului.

Xenofon descrie acest episod în fraze simple, dar care scot în evidență suferințele și greutățile acestor oameni care totuși nu se lasă înfrînți, ci, dimpotrivă, devin și mai dîrji în hotărîrea lor de a învinge totul pînă la capăt. Cu acest prilej, Xenofon face o descriere a satelor din Armenia, a oamenilor, a gospodăriilor lor, precum și a felului lor de viață, dînd la lumină lucruri foarte interesante. Cantonați în sate, grecii petrecură cîteva zile aici, avînd de toate din belșug și fiind oarecum bine primiți.

Conduși de călăuze luate din satele unde poposiseră, grecii își reluară marșul, pătrunzînd în ținutul halibilor, unde zadarnic ei căutară să se aprovizioneze cu de-ale mîncării, fiind împiedicați de către aceștia prin lupte îndîrjite.

Pornind mai departe, ajunseră în orașul Gymnias, unde guvernatorul ținutului le puse la dispoziție o călăuză care le făgădui ca în cinci zile să-i ducă la mare. Și, într-adevăr, în ziua a cincea, ajunseră pe Muntele Theches, de unde soldații zăriră marea, strigînd plini de bucurie „thalassa, thalassa“ (marea! marea!).

Pe vîrful muntelui, grecii aduseră ofrande zeilor, piei de bou neargășite, bastoane și scuturi. Conduși mai departe de călăuză, ei trecură prin ținutul macronilor și al colhilor. La Trapezunt, făcură un popas de aproape treizeci de zile, în care timp prădară ținutul Colhidei.

CAPITOLUL I

Cîte fapte s-au săvîrșit în timpul expediției spre nord¹. pînă la bătălie², cîte s-au întîmplat după bătălie, în timpul armistițiului încheiat între rege și grecii³ care porniseră cu Cirus în război și apoi cum regele și Tisaferne călcară tratatul, cît și despre atacurile îndreptate împotriva grecilor de către armata barbară care-i urmărea, s-a arătat în povestirea dinainte⁴.

Cînd grecii ajunseră acolo unde fluviul Tigru nu poate fi în nici un chip trecut din cauza adîncimii și lățimii lui și unde nu există nici o trecere, iar Munții Carduci⁵ se înalță prăpăstioși chiar deasupra fluviului, comandantii fură de părere că totuși trebuie să-și croiască drum peste munți. De fapt, ei aflaseră de la prizonieri că, dacă vor trece Munții Carduci, vor ajunge în Armenia la izvoarele Tigrului dacă vor voi, iar dacă nu, le vor ocoli. Se spunea de asemenea că izvoarele Eufratului nu erau departe de ale Tigrului și acest lucru era adevărat. Iată cum intrară grecii în țara carducilor⁶. Mai întîi se străduiră să pătrundă pe neașteptate, luînd-o înainte și nedînd răgaz dușmanilor să pună mîna pe înălțimi. Era aproape vremea ultimului schimb⁷, nemaifiind pînă la ziuă decît timpul trebuincios ca să poată străbate cîmpia pe întuneric, cînd, la ordinul care li se dădu⁸, grecii se sculară, porniră în marș și la ziuă ajunseră pe munte.

Cheirisophos mergea în fruntea armatei cu oamenii lui și cu toți gymneții⁹, iar Xenofon urma cu hopliții de la ariergardă, fără nici un gymnet. După cît se părea, nu era nici o primejdie ca, în timpul cît ei vor urca spre creastă, să fie luați din spate de cineva.

Cheirisophos ajunse pe creastă înainte ca vreun dușman¹⁰ să fi prins de veste, apoi înaintă încet. Pe măsură ce trecea creasta, armata cobora îndreptîndu-se spre satele aflate pe văi și în văgăunile munților. Carducii, părăsindu-și locuințele, se retraseră în munți împreună cu femeile și copiii. Gre-

cii își putură lua de aci de-ale mîncării din belșug. Locuințele carducilor erau înzestrate cu foarte multe unelte de aramă, din care grecii nu luară nimic și nici nu-i urmăriră pe locuitori, crușîndu-i oarecum, pentru a vedea dacă carducii nu le vor îngădui să treacă pe la ei ca printr-o țară prietenă, fiind și ei dușmani ai regelui. Soldații greci luară proviziile pe care le găsiră, căci îi silea nevoia. Carducii, cu toate încercările grecilor, nu-i luară în seamă și nu arătară nici un semn de prietenie¹¹. În momentul cînd cei din urmă greci coborau spre sate și cînd aproape se întunecase, căci drumul fiind îngust urcușul și coborișul se făcuseră toată ziua, o ceată de carduci se aruncară asupra ultimilor soldați; pe unii îi omorîră, iar pe alții îi răniră cu pietre și săgeți, deși ei erau puțini la număr. Aceasta pentru că armata grecească intrase la ei pe neașteptate. Dacă s-ar fi adunat în număr mai mare, o bună parte a armatei grecești ar fi fost în primejdie să fie nimicită. Astfel, în timpul acestei nopți, grecii cantonară în sate, iar carducii aprinseră focuri de jur împrejur pe munte, supraveghindu-se unii pe alții. La ziuă, comandantii și lohagii, întrunindu-se, hotărîră să continue marșul numai cu animalele de povară cele mai rezistente, părăsindu-le pe celelalte, liberînd și pe toți prizonierii luați de curînd, întrebuițați ca sclavi în armată. Atît animalele cît și prizonierii, fiind în număr prea mare, îngreuiău drumul, după cum și soldații neluptători puși pentru paza lor erau numeroși. Din cauza mulțimii oamenilor, trebuia să se asigure și să se transporte o cantitate îndoită de hrană. Aceste propuneri fiind găsite bune, se dădu ordin să se procedeze ca atare și, după ce mîncară, se puseră în marș. Comandantii opriră armata în defileu și acolo unde găsiră că unele lucruri nu fuseseră părăsite așa cum porunciseră, le aruncară ei. Soldații dădeau ascultare, afară numai dacă furaseră vreun băiat sau vreo femeie frumoasă de care se îndrăgostiseră. În tot cursul acestei zile, grecii merseră, cînd luptînd, cînd liniștiți.

A doua zi, deși se abătu o furtună puternică, trebuiră să înainteze, deoarece nu aveau hrană de ajuns; Cheirisophos mergea în frunte, iar Xenofon la ariergardă. Dușmanii îi atacară cu înverșunare și, cum drumul era îngust, se apropiară trăgînd cu arcurile și cu prăștiile. Grecii erau siliți cînd să se întoarcă asupra lor, cînd să se retragă, înaintînd cîte

puțin. Adeseori, Xenofon trimitea vorbă să se oprească, atunci când dușmanii atacau mai cu înverșunare. Cheirisophos, care de obicei dădea ascultare cererilor ce i se transmiteau din urmă, acum nu se mai opri, ci, dimpotrivă, grăbi mersul, dând ordin să fie urmat. Era sigur că se petrecea ceva înainte, însă nu aveau răgaz să se ducă spre a vedea care era pricina acestei grabe. Astfel marșul luă înfățișarea unei goane pentru cei de la ariergardă. Aci fu omorât un soldat viteaz, Cleonymos din Laconia¹², fiind atins în coastă de o săgeată ce-i străpunsese scutul și platoșa, precum și Basias din Arcadia¹³, care fusese lovit în cap. Când ajunseră pe locul de oprire, Xenofon se duse în grabă la Cheirisophos și-i reproșă că nu l-a așteptat, silindu-l astfel să lupte alergând. „Și iată că au murit doi oameni voinici și de ispravă, pe care nici nu i-am putut ridica și nici îngropa“. „Privește spre munți, răspunse Cheirisophos, și vezi că sînt peste tot de netrecut. Există un singur drum rîpos, pe care îl vezi și pe care poți să observi o mare mulțime de oameni care-l ocupă și apără trecătoarea. Din această pricină m-am grăbit și nu te-am așteptat, deoarece am vrut să încerc să ajung pe înălțime înainte de a fi ocupată. Călăuzele pe care le avem spun că nu este alt drum“. Xenofon răspunse: „Și eu am doi prizonieri; deoarece dușmanii ne hărțuiau, le-am întins o cursă, lucru care ne-a îngăduit să răsufălăm; pe o parte dintre ei i-am omorât, căutînd totuși să luăm și cîtiva în viață, pentru a avea la îndemîină călăuze care să cunoască ținutul“.

Aducînd oamenii, îi întrebă pe fiecare dacă cunosc și alt drum în afară de cel care se vedea. Unul dintre ei, cu toate amenințările, răspunse că nu mai știe altul. Deoarece nu spuse nimic de folos, fu omorât chiar în fața celui alt. Al doilea mărturisi că celălalt spusese că nu cunoaște alt drum pentru că avea o fată măritată cu un om de acolo, însă el îi asigură că le va conduce armata pe un drum, care este bun și pentru animalele de povară. Întrebat dacă este vreo parte mai greu de străbătut, răspunse că într-adevăr este o înălțime pe care — dacă nu vor pune mîna înaintea dușmanului — va fi cu neputință de trecut. După aceasta se hotărîră să adune pe lohagii peltaștilor și hopliților, pentru a le arăta situația și a-i întreba dacă este printre ei vreunul care ar voi să dea dovadă de bravură, oferindu-se să meargă

de bunăvoie. Dintre hopliți ieșiră arcadienii Ariston din Methydrion¹⁴ și Agasias din Stimfal. Luându-se la întrecere cu ei, Calimah din Parrhasia, și el arcadian, spuse că el este gata să pornească în fruntea voluntarilor din toată armata. „Sînt încredințat — declară el — că, dacă îi comand eu, mă vor urma mulți dintre tineri“.

Întrebînd apoi dacă vreunul din taxiarhii gymneților ar voi să meargă împreună cu ei, se oferî Aristeu din Chios, care adeseori, în astfel de ocazii, se arătase un om de mare folos pentru armată.

CAPITOLUL II

Se înserase. Strategii dădură ordin voluntarilor să ia masa și să pornească. Legară călăuza și, după ce o luară în primire, se înțeleseră ca, dacă vor ocupa înălțimea pe timpul nopții, să păstreze poziția, iar la ziuă să dea de veste cu trompeta. Apoi cei de pe înălțimi să se năpustească asupra dușmanilor care stăpîneau creasta din fața lor, în timp ce ei, urcînd, le vor veni în ajutor cît mai repede. Înțelegîndu-se și în această privință, porniră aproape două mii (de voluntari), cu toată ploaia care se abătuse. Pe de altă parte, Xenofon se îndreptă cu ariergarda spre trecătoarea care se vedea, ca să atragă atenția dușmanilor spre acest drum și pentru ca cei ce făceau ocolul să treacă neobservați. Cînd soldații de la ariergardă ajunseră în fața unei rîpe, pe care trebuiau s-o treacă pentru a urca pe pantă, deodată barbarii rostogoliră pietre cît roata unei căruțe, unele mai mari, altele mai mici, care, ciocnindu-se de stînci, se sfărîmau în bucățele, ca și cum ar fi fost aruncate cu praștia, așa că nu era cu putință să te apropii de drum. Deoarece pe aici nu se putea face nimic, cîtiva lohagi încercară să treacă pe altă parte, continuînd eforturile lor pînă se lăsă întunericul. Cînd își dădură seama că se puteau retrage neobservați, plecară pentru a lua masa de seară. O parte dintre ei, care fuseseră la ariergardă, nu mîncaseră nici la prînz. Dușmanii nu în-

ceară toată noaptea să rostogolească pietre și puteai să-ți dai seama de aceasta după zgomot.

Cei care aveau călăuza cu ei, făcînd un ocol, căzură asupra gărzilor dușmane care ședeau în jurul focurilor, omorînd o parte dintre ei, în timp ce pe ceilalți îi fugăriră ocupînd poziția, socotindu-se astfel stăpîni pe creastă. Însă de fapt ei nu stăpîneau creasta, deoarece deasupra lor era încă o înălțime, de-a lungul căreia se afla o potecă pe care erau așezate străji. De altfel, mai exista un drum care ducea spre dușmanii ce stăteau pe înălțimile din față. Grecii petrecură noaptea aci, iar cînd se luminează de ziuă, în liniște și ordine, porniră împotriva dușmanilor și, cum se lăsase ceață, se apropiară neobservați. Cînd se văzură unii în fața altora, trompeta sună și grecii se năpustiră asupra dușmanilor, scoțînd strigăte de război. Dușmanii nu rezistară și, părăsind drumul, o luară la fugă; ei avură puțini morți deoarece erau foarte sprinteni. Soldații lui Cheirisophos, auzind semnalul, porniră îndată în sus pe drumul din fața lor, în timp ce unii dintre comandanți înaintară pe locuri neumblate, după cum se afla fiecare, urcîndu-se cum puteau și sprijinindu-se unii pe alții cu ajutorul sulitelor. Aceștia fură primii care ajunseră la cei ce ocupaseră mai dinainte poziția.

Xenofon, cu jumătate din ariergardă, înainta pe drumul urmat de cei care aveau călăuza, deoarece acesta era cel mai bun pentru animalele de povară; cealaltă jumătate o așeză înapoia animalelor. Înaintînd astfel, dădură peste o creastă situată deasupra drumului ocupat de inamici, pe care ori trebuia să-i măcelărească, ori ei să se lase ruși de restul armatei grecești. Ar fi putut să urmeze același drum ca și grosul trupelor, dar animalele de povară nu puteau merge pe altă parte decît pe acolo. Atunci, încurajîndu-se unii pe alții, atacă creasta cu lohosurile unul lîngă altul, fără însă a o învâli complet, lăsînd dușmanilor o scăpare, dacă ar fi voit să fugă. În timp ce urcau fiecare cum putea, barbarii aruncară cu săgeți și cu pietre, dar nu se apropiară, ci părăsiră poziția fugînd. După ce trecură însă de acest obstacol, grecii observară în fața lor o altă creastă ocupată, asupra căreia socotiră că vor trebui să înainteze de îndată. Xenofon dîndu-și seama că, dacă vor lăsa neocupată creasta pe care o cuceriseră, dușmanii ar putea s-o ocupe din nou, căzînd

astfel asupra animalelor de povară la trecerea lor, deoarece coloana acestora se lungise din cauza drumului îngust, lăsa pe creastă pe lohagii Kephisodoros atenianul, fiul lui Kephisophon, pe Amficrate atenianul, fiul lui Amphidemos, și pe Archagoras, un exilat din Argos¹⁵, iar el, împreună cu o parte din soldați, se îndreptă spre cea de-a doua creastă și o cuceri în același fel. Mai rămânea însă o a treia înălțime cu mult mai rîpoasă, care se afla deasupra postului surprins în jurul focului noaptea, de către voluntari. Îndată ce grecii se apropiară, barbarii părăsiră înălțimea fără luptă, spre mirarea tuturor. Grecii își dădură însă seama că aceștia fugiseră de teama de a nu fi înconjurați și prinși. Observînd de pe înălțime cele ce se petreceau în spate, toți dușmanii se întoarseră asupra ariergardei.

Xenofon cu soldații cei mai tineri urcă pe creastă, dînd ordin trupelor sale să meargă încet pentru ca să poată fi ajuns de ultimele lohosuri, spunîndu-le să se oprească îndată ce vor ajunge la drum, pe platou.

În acest moment sosi Archagoras din Argos, care scăpase de la inamic și care povesti că fuseseră scoși de pe creastă și că Kephisodoros și Amficrate muriseră, o dată cu toți cei care nu coborîseră de pe înălțimi pentru a ajunge la ariergardă. După aceea, barbarii se întoarseră spre o creastă așezată în fața colinei.

Xenofon căută să ajungă la o înțelegere cu ei, în vederea unui armistițiu, printr-un tălmăci, cerînd predarea morților. Ei spuseră că-i vor înapoia cu condiția să nu li se dea foc caselor. Xenofon se învoi dar, în timp ce restul armatei înainta și ei stăteau încă de vorbă, dușmanii care se găseau primprejur se adunară din nou și, cînd Xenofon cu oamenii săi începură să coboare spre grosul armatei care se oprise, se năpustiră în număr mare asupra lor. Ajungînd în vîrfurile colinei de pe care cobora Xenofon, ei începură să rostogolească pietre, rupînd piciorul unuia dintre greci. În acest timp, omul care purta scutul lui Xenofon îl părăsi, dar hoplitul Euriloh, arcadian din Lusi¹⁶, alergă în ajutorul său și, punînd scutul în fața amîndurora, se retraseră¹⁷, în care timp ceilalți ajunseră la coloană.

Armata greacă, fiind adunată la un loc, cantonă într-o sumedenie de case frumoase, unde se aflau provizii din bel-

șug. Într-adevăr, era aci vin atît de mult încît era păstrat în gropi¹⁸ căptușite cu lut. Între timp, Xenofon și Cheirisophos obținuseră să primească morții de la carduci, în schimbul călăuzei. Ei aduseră celor morți toate onorurile care se cuvin soldaților viteji¹⁹.

A doua zi porniră fără călăuză. Dușmanii îi hărțuiau mereu și, oriunde drumul se îngusta, îl ocupau înaintea lor, pentru a le închide trecerile. Ori de cîte ori avangarda era oprită, Xenofon, ieșind din coada coloanei, ocupa înălțimile și, înlăturînd obstacolul, deschidea calea avangărzii, căutînd să se găsească totdeauna mai sus decît cei care-i împiedicau trecerea. Dacă, dimpotrivă, dușmanii atacau ariergarda, Cheirisophos, ieșind de la locul lui, căuta să ocupe o poziție mai ridicată decît dușmanii care-i stînjeneau, înlăturînd astfel pericolul și deschizînd calea ariergărzii. Astfel se ajutau reciproc, avînd grijă foarte mare tot timpul unii de alții.

Cîteodată, se întîmpla ca barbarii să le provoace multe neplăceri cînd coborau, deoarece carducii erau așa de sprinteni, încît scăpau chiar cînd erau aproape. De altfel, ei nu erau înarmați decît cu arcuri și prăștii, dovedindu-se arcași destoinici, arcurile lor avînd aproape trei coți, iar săgețile peste doi. Ori de cîte ori trăgeau cu arcul, întindeau de coardă spre ei, apăsînd cu piciorul stîng pe partea de jos a arcului. Săgețile lor puteau străbate prin scuturi și platoșe. Grecii, după ce adunau săgețile, se serveau de ele ca de sulițe, legîndu-le o curelușă. În aceste împrejurări, cretanii²⁰ se arătară a fi cei mai de ispravă. Comandantul lor era Stratocles din Creta.

CAPITOLUL III

În cursul acestei zile, grecii cantonară în satele care se găseau deasupra cîmpiei, de-a lungul fluviului Centrites²¹, lat de aproape două plethre, care desparte Armenia de țara carducilor. Cînd grecii văzură cîmpia, respirară bucuroși. Fluviul se găsea la o depărtare de cinci sau șase stadii de

Munții Carduci. Ei cantonară cu mare plăcere aci, deoarece aveau de-ale mîncării, amintindu-și de grelele suferințe prin care trecuseră. În timpul celor șapte zile în care străbătuseră țara carducilor luptînd fără răgaz, grecii îndurară greutatea care întreceau pe cele pricinuite de rege și de Tisaferne. Acum însă, după ce scăpaseră de ele, se odihneau mulțumiți.

La ziuă, observară undeva, pe malul celălalt al fluviului, călăreți înarmați din cap pînă în picioare, iar pe înălțimi în poziții, oameni care se părea că voiau să le împiedice trecerea în Armenia. Aceștia erau mercenarii lui Orontas și Artuchas²², armeni, marzi²³ și chaldei²⁴. Despre chaldei se spunea că erau liberi și viteji, avînd drept arme scuturi mari de răchită și sulițe. Înălțimile pe care barbarii erau instalați se găseau la o depărtare de trei sau patru plethre de fluviu. Un singur drum se zărea ce ducea în sus și părea că fusese construit de mîna oamenilor. Grecii căutară să treacă pe acolo dar, cînd încercară, constatară că apa le ajunge pînă mai sus de piept; că albia era colțuroasă și din pricina pietrelor mari și lunecoase nu era cu putință să țină scuturile în mîini fără să le ia apa; punîndu-le pe cap, ar fi rămas fără apărare împotriva săgeților și a altor proiectile. Atunci se întoarseră și-și așezară tabăra pe malul rîului. De aci, pe înălțimile unde petrecuseră noaptea trecută, observară o mare mulțime de carduci înarmați.

În această situație, o adîncă descurajare îi cuprinsese pe toți grecii, deoarece își dădeau seama că trecerea peste fluviu era anevoioasă, fiind de așteptat ca cei de pe malul celălalt să-i împiedice dacă ar încerca să treacă, găsindu-se în pericol, în același timp, de a fi atacați din spate de carduci.

Astfel, în ziua aceea ca și în timpul nopții, grecii se găsiră într-o mare încurcătură. Xenofon avu însă un vis. Se făcea că fusese pus în lanțuri, dar că lanțurile căzură de la sine, astfel că fu liber și putu să meargă în voie. În zorii zilei se duse la Cheirisophos și îi spuse că are nădejde că lucrurile vor ieși cu bine, și-i povesti visul.

Acesta se bucură și, îndată ce se iviră zorile, toți comandanții ce erau de față aduseră jertfe; de la început, semnele fură favorabile. După ce plecară de la locul sacrificiului, comandanții și lohagii porunciră soldaților să mănînce. În timp

ce Xenofon lua masa, veniră la el alergînd doi tineri, fiind ştiut de către toţi că le era îngăduit să-l caute chiar cînd îşi lua masa, ba chiar să-l deştepte din somn, pentru a vorbi cu el, cînd vreunul avea ceva de spus în legătură cu războiul. Aceştia povestiră că adunau lemne uscate pentru foc, cînd observară pe celălalt mal, printre stîncile ce coborau pînă la malul apei, un moşneag, o femeie şi cîteva fete care puneau într-o ascunzătoare, în stîncă, un fel de saci cu îmbrăcăminte. Văzînd acest lucru, se gîndiră că vor putea trece dincolo în siguranţă, mai ales că terenul din faţă nu era prielnic caveriei inamice. Tinerii se dezbrăcară şi, cu cîte un pumnal în mînă, goi, intrară în apă, pregătiţi pentru înot. Înaintînd, ei trecură fluviul, fără să se ude nici măcar pînă la brîu. Ajunşi pe malul celălalt, luară sacii cu haine şi se întoarseră. Îndată Xenofon făcu el însuşi libaţiuni, poruncind să li se toarne vin tinerilor şi să aducă mulţumiri zeilor, care-i trimiseseră acel vis şi care le arătase vadul, precum şi celelalte lucruri care trebuiau duse la bun sfîrşit.

După ce sfîrşiră libaţiunile, îi conduseră îndată pe tineri la Cheirisophos, căruia îi povestiră acelaşi lucru. După ce-i ascultă, Cheirisophos făcu şi el libaţiuni, dînd ordin soldaţilor să se pregătească, în care timp, adunîndu-i pe comandanţi, se sfătuiră cu toţii cum să facă spre a trece fluviul cît mai fericiţi şi să-i înfrîngă pe duşmanii care se găseau în faţa lor, împiedicîndu-i în acelaşi timp pe cei pe care-i aveau în spate să le provoace vreun rău. Pînă la urmă hotărîră ca Cheirisophos să meargă înainte şi să treacă fluviul cu jumătate din armată, în timp ce cealaltă parte, de sub comanda lui Xenofon, să rămînă la urmă, iar animalele de povară şi oamenii neînarmaţi să treacă între cele două coloane. După ce fură rînduite bine aceste lucruri, porniră; în fruntea lor mergeau cei doi tineri, avînd rîul pe stînga. Drumul pînă la vad era de aproape patru stadii. În timp ce grecii înaintau, pe malul celălalt al fluviului înaintau şi unităţile caveriei inamice. Ajunşi la mal, în dreptul vadului, grecii se opriră.

Cheirisophos cel dintîi, punîndu-şi o coroană pe cap²⁵, îşi scoase hainele şi-şi luă armele, dînd ordin soldaţilor să facă la fel; apoi porunci lohagilor să desfăşoare armata pe coloane de lohosuri, aşezîndu-i pe unii în stînga, iar pe ceilalţi în dreapta lui. Prezicătorii aduseră jertfe, în așa fel

Încît sîngele victimelor să se scurgă în rîu, în timp ce dușmanii trăgeau cu arcurile și ou prăștiile, fără să nimerească pe cineva. Sacrificiile fiind favorabile, soldații cîntară cu toții peanul, scoțînd strigăte de război; împreună cu ei strigau și toate femeile, căci erau într-adevăr numeroase curtezane în armată. Cheirisophos și cei din jurul lui intrară în apă, în timp ce Xenofon, însoțit de oamenii cei mai destoinici de la ariergardă, se întoarse în fuga mare înapoi la trecerea din fața drumului ce ducea spre Munții Armeniei, așezîndu-se ca și cum ar fi voit să treacă fluviul pe acolo și să învăluie cavaleria inamică înșirată de-a lungul rîului.

Dușmanii, văzînd că oamenii lui Cheirisophos treceau vadul cu ușurință și că soldații lui Xenofon alergau înapoi, temîndu-se să nu fie înconjurați, o luară la goană cu toată iuțeala pe drumul ce ducea spre înălțimile care dominau în susul rîului. Cînd ajunseră la drum, se îndreptară spre munți. Atunci Lykios, care comanda unitatea de călăreți, și Eschine, comandantul unității peltaștilor din coloana lui Cheirisophos, văzîndu-i pe călăreții dușmani fugind cu atîta grabă, porniră în urmărirea lor, în timp ce soldații strigau la ei să nu se depărteze, ci să meargă împreună cu ceilalți spre munte. Cheirisophos, după ce trecu, nu urmări cavaleria, ci se îndreptă îndată asupra dușmanilor aflați pe înălțimi, luînd-o spre colinele ce coborau pînă la rîu. Cei de pe creste, văzîndu-i pe călăreți fugind și pe hopliți avîntîndu-se spre ei, părăsiră înălțimile ce străjuiau fluviul.

Xenofon, dîndu-și seama că pe malul celălalt lucrurile merg bine, se întoarse în cea mai mare grabă spre trupele sale care treceau, deoarece, după toate semnele, carducii care coborau spre cîmpie aveau de gînd să se năpustească asupra soldaților rămași la urmă. Cheirisophos stăpînea acum înălțimile, în timp ce Lykios, care încercase să urmărească cavaleria dușmană cu cîțiva oameni, puse mîna pe bagajele ce rămăseseră în urmă, pe hainele de preț și vasele de băut.

Cînd caii de povară și oamenii neînarmați se pregăteau să treacă, Xenofon se întoarse și așeză trupa cu fața spre carduci, poruncind lohagilor să împartă fiecare lohos în enomotii, orînduindu-le de la stînga spre dreapta; lohagii și comandanții de enomotii să se așeze spre partea de unde veneau carducii, iar soldații din coadă cu fața spre rîu.

Cînd carducii observară că ariergarda este despărțită de neluptători și se părea că au rămas acum o mîină de oameni, iuțiră mersul, intonînd un fel de ode²⁶. În acest timp, Cheirisophos, fiindcă cei din preajma lui erau acum în siguranță, trimise lui Xenofon peltaști, prăștieri și arcași, cu ordinul de a face tot ce li se va porunci.

Xenofon, văzîndu-i că trec rîul înapoi, le trimise un om cu ordinul să rămîină pe mal și să nu treacă fluviul; cînd însă soldații lui Xenofon vor începe trecerea, să se îndrepte spre cele două flancuri ale lor, ca și cum ar voi să treacă rîul; aconțiștii să țină mîina pe cureaua sulitei ca pentru aruncare, iar arcașii să fie cu săgețile pe corzi, fără însă să înainteze prea mult în apă.

Mai porunci oamenilor care erau în preajma lui ca atunci cînd vor crede că îi pot ajunge cu prăștiile și cînd scuturile vor zăngăni, să intoneze peanul, aruncîndu-se asupra inamicului. De asemenea, cînd dușmanul va întoarce spatele și cînd, de pe malul apei, trompetul va da semnalul, oamenii din coadă să facă jumătate ocolire la dreapta, să alerge cu toții și să treacă fluviul cu toată iuțeala, fiecare păstrîndu-și locul în rînd, pentru a nu se împiedica unul pe altul. Acela care va ajunge primul pe malul celălalt va fi cel mai curajos.

Cînd carducii văzură că rămăsese doar o mîină de oameni, deoarece o mare parte dintre cei care primiseră porunca să rămîină o luaseră înainte pentru a supraveghea unii animalele de povară, alții bagajele, iar alții femeile, porniră la atac aruncînd cu pietre și săgeți. Grecii, cîntînd peanul, se avîntară asupra lor în fuga mare, dar carducii nu stătură să dea piept cu ei. Ei erau înarmați destul de bine ca să atace în munți²⁷ și apoi să se retragă, dar pentru o luptă corp la corp nu erau în stare. În acest moment sună trompetul; dușmanul fugi și mai tare, în timp ce grecii, luînd-o înapoi, scăpară, trecînd fluviul în mare grabă. O parte dintre vrăjmași, dîndu-și seama de aceasta, se întoarseră înapoi alergînd spre rîu și, aruncînd cu săgeți, răniră cîțiva oameni. Între timp, cea mai mare parte a barbarilor căutau să scape fugind, cu toate că grecii trecuseră pe malul celălalt. Cîțiva greci, care veniseră în întîmpinarea barbarilor și care, încurajați, înain-

taseră mai mult decît li se poruncise, trecură din nou fluviul în urma trupelor lui Xenofon, unii dintre ei fiind chiar răniți.

CAPITOLUL IV

După ce trecură râul, grecii, în formație de luptă, se puseră în marș și către amiază intrară în Armenia, într-o regiune de șes cu mici coline, făcînd aproape cinci parasange. Căci din pricina certurilor cu carducii, nu existau sate în apropierea râului. Primul sat în care ajunseră era însă mare, aflîndu-se aci și palatul satrapului. Cea mai mare parte a locuințelor aveau cîte un turn și provizii se găseau din belșug. Parcurseră de aci zece parasange în două etape, pînă ce trecură de izvoarele râului Tigru²⁸, după care, în trei etape, făcînd cincisprezece parasange, ajunseră la malurile râului Teleboas²⁹, un râu liniștit, care nu era mare. În jurul lui se aflau o mulțime de sate. Această țară se numea Armenia apuseană, iar guvernatorul ei era Tiribazos³⁰, care ajunsese prietenul lui Artaxerxe atît de apropiat încît, ori de cîte ori se găsea împreună cu el, era singurul care îl ajuta pe rege să încalceze. Tiribazos, însoțit de călăreți, se apropie și, după ce trimise înaintea un tălmăci, spuse că dorește să vorbească cu comandanții. Aceștia se hotărîră să-l asculte și, cînd ajunse la o depărtare de unde se putea auzi, îl întrebă ce dorește. El răspunse că voia să ajungă la o înțelegere cu grecii, cărora nu le va face nici un neajuns, cu condiția ca nici grecii să nu dea foc la case și să nu ia provizii mai mult decît au nevoie. Comandanții primiră propunerea și înțelegerea fu încheiată.

Înaintară apoi prin cîmpie cincisprezece parasange în trei etape; Tiribazos între timp îi urmărea cu trupele sale la o distanță de aproape zece stadii. Astfel ajunseră la o reședință regală, înconjurată de numeroase sate, pline cu tot felul de provizii.

În timp ce erau acolo în tabără, în cursul nopții căzu o zăpadă mare³¹, din pricina căreia dimineața luară hotărîrea

ca strategii să cantoneze împrăștiati în sate pe unități, căci nu se vedea nici un dușman și, mai ales, socotind că — datorită zăpezii mari — păreau să fie în siguranță. Aci găsiră toate bunătățile: animale, grâu, vinuri vechi aromate, stafide și tot felul de legume. Între timp, câțiva soldați, care ieșiseră din tabără, spuseră că observaseră în timpul nopții, luminând, o mulțime de focuri.

Comandanții socotiră că nu ar mai fi în siguranță cantonând împrăștiati pe unități și că ar trebui ca armata să fie strânsă din nou la un loc, așa că se adunară. Părea că vremea se îndreaptă, dar, în timp ce-și petreceau noaptea acolo, căzu o zăpadă așa de mare încât acoperi și armele și oamenii, care erau culcați afară, iar animalele de povară erau amorțite. Soldații se sculau cu anevoie, deoarece, cum erau lungiți, stratul de zăpadă ce-i acoperea le ținea cald atîta vreme cît nu se topea.

În acest timp, Xenofon, voină să dea exemplu, se ridică și, sumar îmbrăcat³², se apucă să spargă lemne. Văzîndu-l, un soldat se sculă și, luîndu-i securea din mîină, începu să spargă în locul lui. Între timp se mai ridicară și alții și, aprinzînd focuri, se unseră pe corp³³, deoarece aveau unsoare în cantități mari, fiind întrebuințată în locul untdelemnului: mai găsiră, de asemenea, grăsimi de porc, ulei de susan, de migdale amare și de terebint³⁴, precum și un fel de esență parfumată, extrasă tot din aceste produse. În cele din urmă comandanții hotărîră să se împrăstie iarăși prin sate³⁵, pentru a se adăposti. Atunci, soldații, cu strigăte puternice de bucurie, alergară spre case și provizii.

Parte dintre soldați care, la prima cantonare, la plecare, dăduseră foc caselor din nesocotință, erau pedepsiți acum avînd un adăpost prost. De aci, comandanții îl trimiseră în timpul nopții pe Democrates din Temnos³⁶, cu o unitate, spre munți, unde unul dintre ostașii care ajunsese pînă acolo declarase că văzuse focurile. Acest om într-adevăr dăduse dovadă că, în toate împrejurările, adusesese informații exacte, ce se adevăraiseră. După ce se întoarse de acolo, Democrates raportă că nu mai văzuse focurile, aducînd un prizonier, care avea la el un arc persan, o tolbă cu săgeți și o secure³⁷ asemănătoare cu cele purtate de amazoane³⁸. Întrebat din ce țară este, răspunse că este persan și că plecase din tabăra

lui Tiribazos pentru a lua de-ale mîncării. Comandanții îl mai întrebă cît de numeroasă era armata lui Tiribazos și pentru ce fusese adunată. Acesta răspunse că, în afară de armata lui, mai avea și mercenari halibi³⁹ și taohi⁴⁰ și că, în- dată ce grecii vor trece munții prin singura trecătoare care era, Tiribazos se va năpusti asupra lor.

Strategii, auzind acestea, fură de părere să adune din nou trupele la un loc și, după ce lăsară în cantonament o pază sub comanda lui Sophainetos din Stimfal, plecară numaidecît. avînd de călăuză pe omul luat prizonier. În timp ce treceau munții, peltaștii o luară înainte și, îndată ce zăriră tabăra lui Tiribazos, nu-i așteptară pe hopliți, ci năvăliră cu strigăte spre tabără.

Barbarii, auzind gălăgia, nu mai stătură și o luară la fugă. Totuși, cîțiva dintre ei fură omorîți, luîndu-li-se ca pradă vreo douăzeci de cai, precum și cortul lui Tiribazos, unde găsiră paturi cu picioare de argint, vase de băut și cîțiva oameni care se dădeau drept brutari și paharnici.

După ce se lămuriră lucrurile, comandanții hopliților se hotărîră să se reîntoarcă în cantonament pe drumul cel mai scurt, temîndu-se să nu se producă vreun atac împotriva celor lăsați acolo, așa că — îndată ce trompeta sună retrage- rea — plecară spre cantonament, unde ajunseră în aceeași zi.

CAPITOLUL V

În dimineața următoare, grecii se hotărîră să pornească pe unde vor putea merge mai repede, înainte ca trupele duș- mane să se fi adunat din nou și ca Tiribazos să ocupe tre- cătoarea. Pregătindu-și în grabă bagajele, porniră la drum printr-un strat gros de zăpadă, avînd cu ei numeroase călău- ze, și în aceeași zi trecură peste înălțimea de pe care Tiri- bazos avea de gînd să-i atace, după care își așezară tabăra.

De acolo merseră cincisprezece parasange în trei etape, printr-un ținut pustiu, spre rîul Eufrat, pe care-l trecură

apa ajungându-le pînă la brîu. Se spunea că nici izvoarele lui nu erau departe de acolo.

Apoi străbătură o cîmpie acoperită de zăpadă și făcură cinci parasange în trei etape. Etapa a treia fu cea mai anevoioasă, deoarece le sufla în față un vînt năprasnic dinspre miazănoapte⁴¹, cu desăvîrșire geros, care îi făcea și pe oameni să înghețe. Atunci unul dintre prezicători îi sfătui pe comandanți să aducă jertfe vîntului⁴².

După ce jertfiră, își dădură seama cu toții că furia vîntului se domolise. Stratul de zăpadă însă ajunsese de șase picioare, astfel încît pieriră o mulțime de animale de povară, de sclavi și vreo treizeci de soldați. Noaptea o petrecură în cîmp, la focuri, găsind lemne pe locul de popas, totuși cei care ajunseră mai tîrziu nu mai avură lemne. Cei care sosi-seră mai înainte și aprinseseră focuri nu-i lăsau pe cei veniți în urma lor să se încălzească decît dacă le dădeau grîu sau altceva de mîncare, dar pînă la urmă împărțiră între ei tot ce avea fiecare. Pe locurile unde ardea focul și se topea zăpada, se făceau găuri pînă dădeau de pămînt, astfel că puteau să măsoare grosimea stratului de zăpadă.

De aci meraseră tot timpul zilei următoare prin zăpadă și o mulțime de soldați căzură leșinați de foame⁴³. Xenofon, care mergea la ariergardă, întîlnind pe acești oameni căzuți în drum, nu-și dădea seama ce boală aveau. Cînd unul dintre soldații care suferiseră același lucru îi spuse că, fără nici o îndoială, oamenii erau leșinați de foame și că — dacă ar mîncea ceva — s-ar înviora, Xenofon se duse la caii de povară, și unde găsi ceva de mîncare o împărți chiar el, poruncind să fie dată celor flămînzi de către cei care mai aveau putere să alerge de-a lungul coloanei la cei leșinați. Îndată ce îmbucară cîte ceva, oamenii se sculară și porniră la drum. Mergînd așa, Cheirisophos ajunse pe înserate într-un sat unde, în fața întăriturilor, împrejurul fîntîinii, erau o mulțime de femei și fete din sat care cărau apă, și-i întrebă cine sînt. Tălmaciul le spuse că veneau din partea regelui la satrap, dar femeile răspunseră că acesta nu era acolo, ci la aproape o parasangă depărtare. Deoarece se întunecase, intrară în întărituri și se duseră la comarh⁴⁴, împreună cu femeile care fuseseră la apă. Cheirisophos cantonă împreună cu toți oamenii care mai avuseseră putere să înainteze pînă

aci. Ceilalți, care nu putură să facă drumul, petrecură noaptea nemîncați și fără foc, din care cauză pieriră cîtiva soldați.

Între timp, cîteva cete de dușmani, care urmăreau de aproape armata, puseră mîna pe animalele de povară, care nu mai puteau să meargă, bătîndu-se apoi între ei pentru pradă. O parte din soldați, care orbiseră din cauza zăpezii, precum și aceia cărora le degeraseră degetele de la picioare fură lăsați în voia sortii. Pentru a-și ocroti ochii împotriva zăpezii, își dădură seama că e bine să poarte la ochi ceva negru, iar picioarele să le miște într-una, nestînd pe loc și scoțînd încălțăminte pe timpul nopții, deoarece, culcîndu-se încălțați, le pătrundeau curelele în carne și încălțăminte îngheța. Cum încălțăminte veche se stricase, oamenii purtau acum sandale din piele de vită neargăsită.

Din cauza atîtor suferințe, cîtiva soldați rămaseră în urmă. Observînd o pată neagră într-un loc, își închipuiră că acolo zăpada se topise și într-adevăr așa era, deoarece ieșeau aburi, datorită unui izvor de apă caldă ce se găsea într-o vîlcea din apropiere. Ei se duseră acolo și, așezîndu-se jos, spuseră că nu merg mai departe.

Xenofon cu ariergarda, văzînd acest lucru, îi rugă în toate felurile să nu rămînă aci, arătîndu-le o ceată numeroasă de dușmani care veneau pe urmele lor. În cele din urmă Xenofon se mînie cînd oamenii îi spuseră că mai bine să fie omorîți căci nu mai puteau merge. Totuși, el se gîndi că cel mai bun lucru de făcut era să încerce să bage spaima în cetele ce-i urmăreau, pentru a le împiedica să cadă asupra soldaților sfîrșiți de oboseală. Se întunecase și dușmanii înaintau mereu cu mare zarvă, certîndu-se între ei pentru prada luată. În acest moment cei de la ariergardă, care erau sănătoși, se ridicară și se repeziră asupra cetelor dușmane, în timp ce bolnavii strigau cît îi ținea gura lovind cu sulitele în scuturi. Cuprinși de teamă, dușmanii se aruncară prin zăpadă în văgăună și nu se mai auzi nici o vorbă.

Atît Xenofon cît și soldații lui promiseră bolnavilor că a doua zi vor trimite cîtiva oameni la ei. Nu înaintară decît patru stadii, cînd iată că întîlniră soldați întinși în drum, pe zăpadă, înveliți și fără nici o pază. Voind să-i scoale, aceștia

spuseră că nici cei din față nu mai mergeau. Xenofon o luă înainte și, trimițînd peltaști dintre cei mai voinici, le porunci să se ducă să vadă ce piedică era. Înapoindu-se, ei raportară că întreaga armată se odihnea așa.

În această situație, Xenofon cu ariergarda, după ce-și așezară străji așa cum putură, rămaseră acolo sub cerul liber, fără foc și fără să fi mîncat. Spre ziuă, Xenofon trimise la bolnavi pe cei mai tineri dintre soldați, cu ordinul de a-i sili să se scoale și să pornească la drum.

În acest timp sosiră oameni din sat, trimiși de Cheirisophos, pentru a vedea ce se întîmplase cu cei din urmă. Aceștia fură întîmpinați cu bucurie, încredințîndu-li-se bolnavii spre a-i duce în tabără. Ariergarda își continuă drumul și, înainte de a fi parcurs douăzeci de stadii, ajunse aproape de satul unde cantonase sub cerul liber Cheirisophos.

Cînd fură cu toții la un loc, socotiră că era bine să se împrăștie pe unități în sate. Cheirisophos rămase acolo, iar ceilalți comandanți, împreună cu oamenii lor, după ce traseră la sorți, porniră spre satele care se vedeau prin apropiere.

Între timp, lohagul Policrate din Atena rugă să i se îngăduie să pornească înainte și, luîndu-i cu el pe soldații cei mai sprinteni, alergă spre satul ce-i căzuse la sorți lui Xenofon, găsind aci pe toți locuitorii în frunte cu comarhul, precum și șaptesprezece mînji crescuți ca tribut pentru rege; dădură și de fiica comarhului, măritată doar de opt zile, însă soțul ei care plecase să vîneze nu se mai întorsese în sat.

Locuințele erau săpate în pămînt, avînd o intrare care semăna cu gura unui puț, însă partea de jos era destul de încăpătoare. Vitele erau ținute în adăposturi în care oamenii coborau pe scară; în ele găsiră capre, oi, păsări și puii acestor animale. Toate vitele erau hrănite cu fîn acolo în adăposturi.

Se mai găseau grîu, orz, legume și vin de orz⁴⁵, pus într-un fel de vase mari și largi, pe marginea cărora pluteau grăunțe și paie, unele mai lungi, altele mai scurte. De cîte ori cineva voia să bea, trebuia să ia un pai în gură și să sugă. Această băutură era prea tare dacă nu o îndoiai cu apă, dar cînd te obișnuiai cu ea, era foarte plăcută. Xenofon în-

vită la masă căpetenia satului (comarh), îndemnându-l să nu-i fie teamă și asigurându-l că nu-l va lipsi de nici unul dintre copiii lui, iar atunci când vor pleca, îi va umple casa cu provizii, dacă se va arăta că a fost o călăuză bună pentru armată, pînă ce vor ajunge la un alt popor.

Omul le făgădui și, ca să dea dovadă de bunăvoința lui, le arătă locul unde era îngropat vinul. Astfel, în această noapte, soldații se odihniră în cantonament, avînd de toate din belșug, ținînd pe comarh sub pază și fiind cu ochii pe copiii lui.

A doua zi, Xenofon îl luă cu el pe comarh și porniră la Cheirisophos. Cînd treceau prin apropierea unui sat, ei se abăteau pe la case, găsind pe cei cantonați peste tot în petrecere și veselie și de nicăieri nu fură lăsați să plece fără să nu li se întindă masa. În nici un loc nu se întîmplă ca la masă să nu li se servească carne de miel, de capră, de porc, de vacă sau de pasăre, precum și pîine de grîu sau de orz, din belșug. De fiecare dată cînd unul voia să bea în sănătatea cuiva, spre a-i arăta bunăvoința sa, era dus la crater. Acolo, cu capul aplecat, trebuia să bea cu înghițituri ca și o vită. Grecii îl îndemnară pe comarh să-și ia tot ce dorește, dar acesta nu voi să ia nimic, însă unde vedea o rudă de-a lui, nu se lăsa pînă nu o lua cu el.

Cînd ajunseră la Cheirisophos, găsiră pe greci cantonați acolo cu cununi de iarbă uscată pe cap. La masă ei erau serviți de tineri armeni, îmbrăcați în costume barbare, înțelegîndu-se cu ei prin semne, asemenea unor surdomuți.

După ce Xenofon și Cheirisophos își arătară prietenie unul față de altul, îl întrebă pe comarh, prin mijlocirea tălmăciului, care vorbea persana, în ce țară se aflau și acesta răspunse că în Armenia. Mai întrebă pentru cine creșteau caii. Comarhul le spuse că era un tribut datorat regelui și mai adăugă că țara vecină era aceea a halibilor, arătîndu-le în același timp pe unde trecea drumul care-i ducea acolo.

După aceasta, Xenofon plecă, ducîndu-l pe comarh cu el. El îi dădu în dar un cal bătrîn, pe care-l luase ca să-l îngrijească și să-l jertfească, deoarece auzise că animalul fusese destinat zeului soarelui și se temeă să nu moară, întrucît ajunsese într-o stare rea din cauza drumului. Își luă apoi pentru el un mînz, oferind și celorlalți strategii și lohagi cîte unul.

Caii din această regiune erau mai mici decît cei ai perşilor, însă mult mai vioi. În această împrejurare, comarhul îi învătă să înfăşoare picioarele cailor şi ale animalelor de povară cu săculeţe mici, ori de cîte ori îi vor mîna prin zăpadă, deoarece fără săculeţe se înfundau pînă la burtă.

CAPITOLUL VI

În a opta zi, Xenofon dădu călăuza lui Cheirisophos, lăsîndu-i familia acasă, în afară de fiul lui, care abia ajunsese la vîrsta pubertăţii. Pe acesta îl dădu în paza lui Episthenes⁴⁶ din Amphipolis, pentru ca tatăl său, dacă va îndruma bine armata, să-l ia înapoi cînd se va reîntoarce acasă. După ce strînseră în casa comarhului tot ce era mai de preţ, înhămară şi porniră la drum. În fruntea lor mergea prin zăpadă comarhul, nelegat. În timpul etapei a treia, Cheirisophos se mînie pe el, deoarece nu-i conducea prin sate, deşi comarhul îi spusese că nu erau sate prin aceste regiuni. Cheirisophos îl lovi, însă nu-l legă, din care cauză, în timpul nopţii, călăuza fugi⁴⁷, părăsindu-şi fiul. Singura neînţelegere dintre Cheirisophos şi Xenofon, în timpul acestui drum, a fost din pricina purtării neomenoase şi a nepăsării celui dintîi faţă de această călăuză. Episthenes îndrăgi băiatul şi ducîndu-l la el acasă, acesta îi deveni foarte devotat.

După aceasta, grecii făcură în şapte etape cîte cinci parasange pe zi, de-a lungul rîului Phasis⁴⁸, lat de un plethru. După ce mai merseră zece parasange în două etape, cînd să treacă peste o înălţime pentru a ajunge în cîmpie, le ieşiră înaintea halibi⁴⁹, taohi⁵⁰ şi fasieni⁵¹. Cheirisophos, zăbind pe duşmani pe înălţimi, opri înaintarea la o depărtare de aproape treizeci de stadii, fiindu-i teamă să se apropie de ei în coloană, comunicînd şi celorlalţi comandanţi să desfăşoare lohosurile, pentru ca armata să intre în linie. Cînd ajunse şi ariergarda, îi chemă la el pe comandanţi şi pe lohagi şi le vorbi astfel: „După cum vedeţi, duşmanul ocupă înălţimile muntelui; este timpul să ne hotărîm cum va trebui să atacăm pentru a izbuti. Eu sînt de părere să dăm deocam-

dată poruncă soldaților să mănânce, în timp ce noi ne vom gândi dacă trebuie să trecem muntele astăzi sau mâine“.

„Eu — zise Cleanor — sînt de părere că îndată ce vom mînca să ne luăm armele și să pornim cît mai repede împotriva dușmanilor. Dacă vom pierde ziua de azi, dușmanii care ne văd vor prinde mai mult curaj și este fără îndoială că și alți barbari li se vor alătura lor“.

După el vorbi Xenofon: „Părerea mea este că, dacă va fi nevoie să luptăm, trebuie să ne pregătim astfel încît să putem lupta în condițiuni cît mai bune și dacă vrem să trecem muntele cît mai repede, trebuie să ne gîndim cum să facem spre a scăpa cu cît mai puține pierderi.

Muntele ce se vede se întinde pe mai mult de șaizeci de stadii și nu se zăresc pe nicăieri dușmani străjuind, decît de-a lungul acestui drum. Așa că ar fi mult mai bine să încercăm să punem mîna, fără ca dușmanul să prindă de veste, pe o porțiune din muntele neocupat de inamic, căutînd să-l cucerim prin surprindere dacă am putea decît de a-l ataca ca pe o poziție întărită împotriva unor oameni pregătiți de luptă. Și este mult mai ușor să te cațări cînd nu lupti decît să înaintezi pe un teren șes, unde dușmanii apar din toate părțile. Cînd nu lupti în timpul nopții, îți dai mai ușor seama de piedicile din fața ta decît atunci cînd lupti în timpul zilei, iar terenul nebătătorit este mai ușor de străbătut fără luptă decît drumul neved cînd ți se aruncă pietre în cap.

Și nu-mi pare de loc cu neputință de a fura poziția prin surprindere, dacă vom putea merge pe timpul nopții, în așa fel încît să nu fim observați de dușman, depărtîndu-ne îndeajuns de el pentru a nu-i atrage atenția. Cred că prefăcîndu-ne că vom ataca în această parte, vom găsi acolo muntele mai slab apărat, dușmanii îngrămădindu-se aici. Dar ce vorbesc eu despre furt? Cheirisophos, am auzit că voi, lacedemonienii, care aparțineți clasei nobililor⁵², încă din copilărie vă deprindeți să furați și că nu este un lucru de rușine, ci o virtute să furi ceea ce legea nu oprește. Pentru a vă deprinde să furați cu îndemînare, și pentru a căuta să nu fiți descoperiți, este stabilit prin lege la voi ca, dacă sînteți prinși furînd, să fiți bătuți cu biciul. Iată într-adevăr pentru tine un prilej nimerit de a arăta roadele educației tale, păzindu-ne să nu fim prinși dacă furăm o parte de munte și să nu fim bătuți“.

„Și eu am auzit — răspunse Cheirisophos — că voi, atenienii, sînteți îndemînatici în a fura avutul public și cu toate că pericolul pentru hoț este mare, la voi, nobilii sînt cei mai dibaci; cu toate acestea, ei sînt socotiți acolo ca cei mai în drept să conducă. Așadar, este și pentru tine timpul să arăți ce știi⁵³.”

„Eu — spuse Xenofon — sînt gata ca, împreună cu ariergarda, după ce vom mînca, să merg să ocup muntele. Am și călăuze, căci gymneții, întinzînd o cursă, au pus mîna pe cîțiva răufăcători care ne urmăreau; de la aceștia am aflat că muntele nu este de netrecut și că pe el pasc capre și boi. Așa că, îndată ce vom ocupa o parte din el, vom putea trece pe acolo și animalele de povară. Eu nădăjduiesc că dușmanii nu vor mai rezista cînd ne vor vedea pe înălțimi alături de ei, căci nu îndrăznesc nici acum să coboare la înălțimea noastră.”

Cheirisophos răspunse: „Și de ce trebuie ca tu să pleci și să-ți lași ariergarda? Trimite pe alții în locul tău, dacă nu se oferă cineva de bunăvoie”. Atunci ieșiră în față Aristonymos din Methydrion împreună cu hopliții lui, apoi Aristeas din Chios⁵⁴ și Nicomah din Oita⁵⁵ cu gymneții, care hotărîră ca, atunci cînd vor pune stăpînire pe înălțimi, să aprindă focuri multe. După ce se înțeleseră, mîncară și, după masă⁵⁶, Cheirisophos împinse întreaga armată cam cu vreo zece stadii înainte spre dușman, pentru a-l face să creadă că va ataca pe aici.

Cînd începu să se lase întunericul, cei ce primiseră ordin plecară și, în timp ce restul armatei se odihnea, ei ocupară crestele. Deși dușmanii își dădură seama că muntele fusese luat, rămaseră totuși de veghe pe timpul nopții, aprinzînd o mulțime de focuri. La ziuă, Cheirisophos, după ce aduse jertfe, împinse armata înainte pe drum, în timp ce soldații care ocupaseră muntele înaintau pe creste.

Cum grosul trupelor dușmane rămăsese pe vîrfurile muntelui, o parte dintre ei ieșiră în întîmpinarea grecilor care mergeau pe creste și, înainte ca grosurile celor două armate să se fi ciocnit, cei de pe creastă se încăierară; grecii ieșiră învingători și porniră în urmărirea lor.

În acest moment, peltaștii greci din cîmpie porniră în fugă împotriva dușmanilor din fața lor, în timp ce Cheirisophos îi urmărea cu hopliții, în pas vioi. Dușmanii care

apărau drumul, văzînd că cei de pe înălțimi sînt bătuiți, o luară la fugă. Ei avură puțini oameni omorîți, însă grecii luară foarte multe scuturi, pe care le tăiară cu cuțitele făcîndu-le de neîntrebuințat.

După ce se urcară cu toții pe înălțimi și după ce aduseră jertfe, ridicară un trofeu⁵⁷, coborînd după aceea în cîmpie, unde intrară în satele pline de tot felul de bunătăți.

CAPITOLUL VII

După această porniră înspre taohi, făcînd treizeci de parasange în cinci etape. Pe aci proviziile lipseau, căci taohii locuiau în niște locuri întărite, unde își duseseră toate proviziile.

Cînd grecii ajunseră în fața unei astfel de întărituri, unde nu se vedeau case, însă unde se găseau adunați o mulțime de bărbați și femei cu turme numeroase, Cheirisophos, îndată ce sosi, porni la atac. Cînd prima unitate obosea, înainta o alta și apoi alta, căci nu era cu puțință ca acest fort să fie atacat deodată cu o unitate mai mare, deoarece de jur împrejur terenul era rîpos.

Îndată ce Xenofon sosi cu ariergarda, cu peltaștii și hopliții, Cheirisophos spuse: „Ați venit la timp; trebuie să cucerim acest fort, deoarece armata rămîne fără hrană dacă nu-l luăm“. Sfătuindu-se amîndoi, Xenofon întrebă ce-l împiedică să pătrundă înăuntru. „După cum vezi, nu este decît o intrare — răspunse Cheirisophos — pe unde, dacă cineva încearcă să intre, rostogolesc pietre de pe înălțimea acestei stînci, iar cel ce este atins se prezintă astfel“. Și spunînd aceasta, îi arătă pe cîțiva oameni cu picioarele și coastele zdrobite. „După ce-și vor termina pietrele — întrebă Xenofon — mai există altceva ce ne-ar împiedica să pătrundem? Căci în fața noastră nu se văd decît puțini oameni, dintre care numai doi sau trei sînt înarmați“.

„După cum vezi și tu, locul pe unde trebuie să trecem sub amenințările pietrelor are aproape trei jumătăți de plethru și, din această parte, un plethru aproape este aco-

perit cu brazi înalți împrăștiați la distanțe mari, la adăpostul cărora, dacă s-ar așeza oamenii, nu ar mai suferi nimic din cauza pietrelor aruncate sau rostogolite.

Ceea ce mai rămîne este cam o jumătate de plethru, ce trebuie străbătut în fugă după ce vor înceta pietrele. Dar — adăugă Cheirisophos — cum vom încerca să ne îndreptăm spre locul acoperit, se va abate asupra noastră o grindină de pietre“.

„Este ceea ce ne trebuie nouă — spuse Xenofon — deoarece barbarii vor termina pietrele mai repede. Să ne ducem acolo de unde ne va fi cu putință să străbătem în fugă, dacă vom putea, această distanță scurtă și de unde vom putea să ne retragem cu ușurință, dacă vom voi“. După ce se hotărîră, Cheirisophos și Xenofon, împreună cu lohagul Calimah din Parrhasia, porniră, deoarece era rîndul lui Calimah să-i comande pe lohagii de la ariergardă în acea zi, în timp ce ceilalți lohagi rămaseră la adăpost. După ei se strecurară pe sub copaci vreo șaptezeci de oameni, însă nu toți deodată, ci unul cîte unul, ferindu-se fiecare cît putea. Agasias din Stimfal și Aristonymos din Methydrion⁵⁸, care de asemenea erau lohagi la ariergardă, împreună cu o parte din oameni, rămaseră în afara copacilor, deoarece nu ar fi fost în siguranță dacă s-ar fi adunat sub copaci mai mult de un lohos. Atunci Calimah avu o idee: sări doi-trei pași înainte, de sub pomul sub care se afla, apoi, cînd vedea că bolovanii se rostogoleau, se dădea repede înapoi, astfel că la fiecare săritură, dușmanii întrebuițau mai mult de zece căruțe de pietre.

Cînd Agasias văzu ce făcea Calimah și că toată trupa era cu ochii ațintiți asupra lui, temîndu-se ca nu cumva ei să pătrundă cei dintîi în fort, fără să anunțe pe Aristonymos, care era lîngă el, nici pe Euriloh din Lusi, amîndoi prieteni ai lui, și nici pe alcineva, plecă și o luă înaintea tuturor. Calimah, văzîndu-l că trece, îl apucă de marginea scutului, însă în această clipă alergă după ei Aristonymos din Methydrion împreună cu Euriloh din Lusi. Toți aceștia se întreceau în bravură, căutînd ca unul să fie mai viteaz ca celălalt.

Datorită acestei întreceri, puseră mîna pe întăritură și, îndată ce pătrunseră înăuntru, nici o piatră nu mai fu aruncată.

Între timp, se desfășură o priveriște înfiorătoare. Femeile, după ce își azvîrliră copiii din vârful stîncilor, se aruncară și ele împreună cu bărbații lor. Aci lohagul Aineias din Stimfal, văzînd un om frumos îmbrăcat, care alerga spre a se arunca de pe stîncă, îl prinse pentru a-l împiedica. Celălalt îl tîrî însă cu el și amîndoi se prăbușiră de pe stîncă și muriră. Grecii capturară puțini oameni, însă puseră mîna pe o mulțime de boi, măgari și oi. De acolo străbătură, prin ținutul halibilor, cincizeci de parasange în șapte etape.

Dintre toate popoarele peste care trecură grecii și cu care se ciocniră, aceștia au fost cei mai războinici. Ei purtau platoșe de in, care le veneau mai jos de mijloc, cnemide și coifuri, iar la cingătoare aveau un cuțit lung cît o sabie lacedemoniană. Pe acesta îl foloseau pentru a-i străpunge pe cei pe care-i puteau birui, tăindu-le apoi capetele pe care le duceau cu ei, cîntînd și dansînd ori de cîte ori puteau fi văzuți de dușmanii lor. Mai aveau de asemenea o lance lungă cam de cincisprezece coți⁵⁹, cu un singur vîrf. Acești barbari stăteau închiși în tîrgurile lor și, îndată ce grecii treceau, îi urmăreau, atacînd mereu. Deoarece trăiau în locuri întărite, unde își puseseră la adăpost proviziile, grecii nu putură să ia nimic de la ei, hrănindu-se numai cu animalele luate ca pradă de la taohi.

Trecînd mai departe, grecii ajunseră în preajma rîului Harpasos⁶⁰, lat de patru plethre; apoi, mergînd printr-o cîmpie, străbătură ținutul scythenilor⁶¹, făcînd douăzeci de parasange în patru etape, după care ajunseră în sate, unde se odihniră trei zile și unde se aprovizionară.

De acolo făcură douăzeci de parasange în patru etape, ajungînd la un oraș mare⁶² și frumos, ce se numea Gymnias⁶³. Din acest oraș, guvernatorul ținutului trimise grecilor o călăuză care să-i conducă prin teritoriul dușmanilor lui.

Sosind la ei, călăuza le promise că în cinci zile îi va conduce într-un loc de unde vor vedea marea; dacă nu, el cerea să fie omorît. Cînd în fruntea lor pătrunse pe teritoriul dușmanilor lui, călăuza îi îndemnă pe greci să dea foc și să prade țara, ceea ce făcu să se vadă că venise cu acest scop și nu din prietenie pentru greci.

A cincea zi, ajungînd la muntele numit Theches⁶⁴, după ce primii greci se urcară pe munte, se auziră niște strigăte puternice. Xenofon, împreună cu cei de la ariergardă, auzind

gălăgia, crezură că atacă dușmanii din față, deoarece din spate îi urmăreau încă locuitorii de prin părțile în care dăduseră foc. Pe unii îi prinse avangarda într-o cursă și-i omorî; pe alții îi făcură prizonieri, luîndu-le ca pradă vreo douăzeci de scuturi, îmbrăcate în piele de bou, neargăsită și păroasă.

Fiindcă zgomotul creștea din ce în ce, cu cît soldații se apropiau mai mult, și cum oamenii ce înaintau dădeau năvală spre cei care strigau tot timpul, iar larma devenea și mai puternică pe măsură ce se îngrămădeau acolo, Xenofon se gîndi că se petrece ceva important. Încălecă pe cal și, luîndu-l cu el pe Lykios cu călăreții lui, porni în ajutorul lor. Dar deodată îi auziră pe soldați strigînd: Marea, Marea!⁶⁵ Aceste cuvinte trecură din gură în gură, încît toți cei de la ariergardă, cu caii de povară și carele, alergară acolo. Cînd ajunseră în vîrf, se îmbrățișară unii cu alții cu lacrimi în ochi de bucurie, și comandantii și lohagii. Apoi deodată, ca la un ordin, adunară pietre cu care ridicară o movilă înaltă, aducînd — în semn de ofrandă — o mulțime de piei de bou neargăsite, bastoane și scuturi luate de la inamic. Călăuza rupse și el aceste scuturi în bucăți, îndemnîndu-i și pe ceilalți să facă la fel. La urmă dădură drumul călăuzei, după ce îi oferiră ca dar, în numele tuturor, un cal, un vas de argint⁶⁶, un costum persan⁶⁷ și zece darici. El ceru mai ales inele⁶⁸ și primi de la soldați o mulțime. După ce le arătă un sat în care să cantoneze, precum și drumul care-i ducea la macroni, după ce se înseră, plecă în grabă prin întuneric.

CAPITOLUL VIII

De aci, grecii străbătură, prin ținutul macronilor⁶⁹, zece parasange în trei etape, ajungînd în prima zi la rîul⁷⁰ care făcea hotar între țara macronilor și aceea a scythenilor. Spre dreapta era o regiune foarte anevoioasă, iar către stînga o apă în care se vărsa rîul ce despărțea cele două țări și pe care ei trebuiau să-l treacă. Malul apei era acoperit de copaci nu prea groși, însă deși. Cînd ajunseră aci, grecii îi tăiară, grăbindu-se să iasă din acest loc cît mai repede.

Macronii, înarmați cu scuturi, cu sulite și îmbrăcați în haine din piele de capră, erau înșirați pe malul celălalt, pe unde grecii trebuiau să treacă și, încurajându-se unii pe alții, aruncară cu pietre în apă fără să atingă pe cineva și nici să facă vreun rău cuiva.

Atunci veni la Xenofon unul dintre peltaști, care susținea că fusese sclav⁷¹ la Atena și care-i spuse că ar cunoaște limba acestor oameni. „Mi se pare — spuse el — că acest ținut este patria mea și dacă nimic nu mă împiedică, vreau să vorbesc cu ei“. „Nu e nici o piedică — spuse Xenofon. Vorbește și află mai întâi cine sînt“. Întrebați, ei răspunseră că sînt macroni. „Acum întreabă-i de ce s-au ridicat împotriva noastră și de ce doresc să fie dușmanii noștri“. Aceștia răspunseră: „fiindcă și voi ați năvălit la noi“. Comandanții îi porunciră să le spună că nu le vor pricinui nici un rău. „Noi, după ce am purtat război împotriva regelui, ne întoarcem în Grecia și vrem să ajungem la mare“. Macronii întrebară dacă li se dă vreo garanție, la care grecii răspunseră că doresc și să dea, însă și să primească garanții. Atunci macronii oferiră grecilor o sulită barbară, iar grecii o sulită grecească, adăugînd că, pentru ei, aceasta era un legămînt și-i luară ca martori pe zei.

După această înțelegere, macronii le ajutară grecilor să taie copacii, deschizînd un drum pe unde să poată trece o dată cu ei. Apoi, după ce le procurară provizii cum putură, îi conduseră — timp de trei zile — pînă ce grecii ajunseră la hotarele colhilor⁷², unde îi găsiră pe niște înalțimi pe colhi, desfășurați pentru luptă.

La început, grecii puseră trupele în coloană pentru a înainta spre munte în această formație. Dar după aceea, comandanții socotiră că este bine să se adune mai întâi, pentru a hotărî cum să ducă lupta în cît mai bune condiții.

Xenofon arată că este de părere să rupă falanga, desfășurînd o linie de lohosuri cu lohosurile în coloană⁷³. „Falanga va fi desfășurată chiar de pe acum, deoarece în înaintare vom găsi pe munte unele locuri mai ușor de trecut, iar altele mai greu. Acest lucru îi va descuraja pe soldați, cînd — desfășurați în linie — o vor vedea ruptă. Dacă, dimpotrivă, vom ataca pe un front în adîncime, dușmanii nu ne vor mai întoarce aripile și, astfel, fiind mai strînși, vom putea acționa cum vom crede de cuviință. Atacînd cu un

număr mai mic de oameni, nu va fi de mirare dacă falanga va fi ruptă de dușmani și copleșită de proiectilele căzute asupra noastră. Dacă acest lucru se va întâmpla în vreo parte, atunci va fi o nenorocire pentru întreaga falangă. Eu sînt de părere să înaintăm în linie de lohosuri cu lohosurile în coloană, păstrînd distanță între ele și ocupînd un front atît de întins încît unitățile de la flancuri să depășească aripile inamicului. Astfel, linia noastră se va întinde cu lohosurile de la aripi dincolo de flancurile frontului inamic. Avînd lohosurile în coloană, cei mai curajoși dintre soldați vor înainta în fruntea lohosului și pe unde se va găsi loc mai ușor de trecut, pe acolo își va duce fiecare lohag unitatea sa.

În intervalele dintre lohosuri va fi greu pentru inamic să pătrundă, pentru că vor fi soldați în toate părțile și nu va fi ușor să rupă în două un lohos care înaintează în coloană. Dacă totuși unul dintre lohosuri va fi dat peste cap, atunci cel de alături îi va veni în ajutor. Și dacă numai un lohos va izbuti să ajungă pe creastă, nici unul dintre dușmani nu va mai rămîne acolo“.

Aceste propuneri fiind găsite bune, luară formația cu falanga în linie de lohosuri, cu lohosurile în coloană. Xenofon, trecînd de la aripa dreaptă la aripa stîngă, le spuse soldaților:

„Oamenii aceia pe care-i vedeți sînt singurii care ne mai împiedică de a nu fi acolo, unde de mult ne grăbim să ajungem și pentru acest lucru, dacă vom putea, trebuie să-i mîncăm de vii“⁷⁴.

După ce fiecare lohag ajunsese la locul său și după ce așezară lohosurile în coloană, se formară aproape optzeci de lohosuri de hopliți, fiecare a cîte o sută de oameni. Îi împărțiră apoi pe peltaști și pe arcași în trei grupări, cîte una la fiecare flanc, iar a treia la centru, fiecare grupă avînd aproape șase sute de oameni.

După aceasta, comandantii dădură poruncă oamenilor să se roage zeilor și, după ce se rugară și cîntară peanul, porniră. Cheirisophos și Xenofon înaintară, trecînd cu peltaștii peste linia dușmanilor, care, zărindu-i, le ieșiră în întîmpinare alergînd unii spre dreapta, iar ceilalți spre stînga, făcîndu-se un mare gol în centrul liniilor lor. Peltaștii care se găseau pe aceeași linie cu trupele arcadiene, comandate de Eschine din Arcadia, crezînd că colhii fugiseră, se năpustiră

asupra lor cu strigăte, fiind cei dintâi care urcară muntele, urmați de aproape de hopliții arcadieni, comandați de Cleanor din Orchomenos. Văzându-i pe greci alergând, dușmanii nu mai stătură, ci părăsiră poziția, căutând să scape fiecare pe unde putea. După ce ajunseră în vîrf, grecii intrară în cantonament în mai multe sate, unde găsiră provizii din belșug, printre care și o mulțime de stupi de albine. Toți soldații care mîncară miere din faguri își pierdură cunoștința, avură vărsături și dureri de stomac, nemaiputîndu-se ține pe picioare⁷⁵. Cei care mîncaseră mai puțină păreau că sînt beți, în timp ce acei care mîncaseră mai multă semănau cu niște oameni ieșiți din minți, iar alții ca unii care trăgeau să moară.

O bună parte dintre ei stăteau astfel întinși pe pămînt, ca și cînd ar fi fost după o fugă, iar descurajarea le era mare. Totuși, pînă a doua zi nu muri nici unul și aproape cam la aceeași vreme (la care îi apucaseră durerile în ajun) își reveniră. A treia și a patra zi se puseră pe picioare, ca după o otrăvire.

Pornind mai departe, după ce parcurseră șapte parasange în două etape, ajunseră la marginea mării, la Trapezunt⁷⁶, oraș grecesc cu multă populație, situat la Pontul Euxin, colonie a sinopenilor⁷⁷, în ținutul colhilor. Acolo stătură prin satele colhilor aproape treizeci de zile, în care timp ieșeau și prădau ținutul. Trapezuntinii le deschiseră o piață în cantonament, făcîndu-le o primire frumoasă, oferindu-le ca daruri de ospitalitate făină de orz și vin. Ei interveniră pe lîngă greci în favoarea colhidenilor, vecini cu ei, dintre care cei mai mulți locuiau în cîmp și din partea cărora primiră, ca daruri de ospitalitate, boi. După aceasta, grecii se pregătiră să aducă jertfe, deoarece aveau acum destui boi pentru sacrificiile promise lui Zeus Salvatorul⁷⁸, lui Hercule Călăuzitorul, ca și celorlalți zei.

Pe muntele pe care își aveau tabăra, grecii organizară întreceri de gimnastică⁷⁹. Dracontios din Sparta, care fugise de mic de acasă, pentru că omorîse fără voia lui pe un copil cu un pumnal, fu ales pentru a pregăti întrecerea și a prezida jocurile.

După ce jertfa fu adusă, grecii îi dădură lui Dracontios pieile victimelor și-l îndemnară să-i conducă spre locul unde pregătise pista. Dracontios, arătînd locul pe care stăteau, spuse: „Această colină este foarte potrivită pentru a alerga

în orice parte ar voi cineva“. Dar i se răspunse: „Cum vor putea avea loc întrecerile pe un teren așa de tare și așa de mărăcinos?“ Dracontios adăugă: „Cu atît mai mult va suferi cel ce va cădea“. Cei mai mulți dintre copiii prizonierilor⁸⁰ concurară în cursa stadionului și peste șaiszeci de cretani la aceea a dolihului⁸¹, iar alții la trîntă, la pugilat și la pancration⁸², oferind o priveliște plăcută. O parte dintre privitori coborîră⁸³ în arenă și, fiindcă privirile prietenilor erau ațintite asupra lor, se stîrni o mare emulație.

Fură de asemenea și alergări de cai. Călăreții trebuiau să împingă caii pe pantă pînă în mare și de acolo să-i întoarcă înapoi la altar⁸⁴. La coborîre, cea mai mare parte a cailor se rostogoleau și, pentru că panta era foarte greu de urcat, caii mergeau anevoie. Peste tot izbucniră strigăte de încurajare, rîsete și îndemnuri.

REZUMATUL CĂRȚII A CINCEA

La Trapezunt grecii deliberară îndelung asupra drumului ce le mai rămînea de făcut pînă în Grecia, cît și asupra mijloacelor pe care le aveau sau le puteau fi puse la îndemînă între timp. Leon din Thurii, unul dintre participanții la expediție, exponent al nemulțumirii ce începuse să stăruie printre oameni, în urma suferințelor îndurate, își arată revolta pe față, mărturisind că este dornic să se întoarcă acasă, nu luptînd, ci odihnindu-se lungit într-o corabie, asemenea legendarului Odiseu. Cheirisophos, în calitatea lui de comandant suprem, le arată oamenilor într-o adunare că intenționează să intervină pe lîngă navarhul Anaxibios, pentru a-i pune la dispoziție un număr de corăbii cu care să ajungă cu toții în Grecia. După aceasta, călăuziți de trapezuntini, o parte dintre oameni porniră pentru a se aproviziona — sub comanda lui Xenofon — în ținutul locuit de drili, în timp ce cealaltă parte rămase în tabără spre a o păzi.

La apariția grecilor, drilii se închiseră într-o fortăreață înconjurată de șanțuri, capitala lor. Ei erau înarmați cu scuturi, lănci, cnemide și căști paflagoniene și opuseră grecilor o dîrză rezistență, punîndu-i chiar în încurcătură; și numai în urma incendiului tîrgului, care arse în întregime cu fort cu tot, grecii izbutiră să se retragă fără pierderi prea mari.

Cum Cheirisophos, care pornise prin împrejurimi de-a lungul coastei ca să le procure corăbii, întîrzia, grecii se hotărîră ca în corăbiile pe care le aveau deja strînse să îmbarce femeile, pe invalizi, pe copii și pe oamenii trecuți de patruzeci de ani. Pregătirile se făcură sub supravegherea comandanților Philesios și Sophainetos, în timp ce restul armatei porni în marș, ajungînd în orașul maritim grecesc Cerasunt, colonie a sinopenilor. Aici, mercenarii făcură un popas de zece zile, în care timp oastea fu trecută în revistă. Din cei treisprezece mii de oameni plecați din Sardes, rămă-

seseră numai opt mii șase sute, ceilalți pieriseră fie în urma ciocnirii cu armata regelui, când Cyrus fu ucis, fie în timpul marșului, la înapoiere, datorită greutateților întâmpinate.

Tot aici la Cerasunt, Xenofon aduse în numele lui și al lui Proxenos, oaspetele lui, o ofrandă zeului Apolo de la Delfi, iar partea hărăzită zeiței Artemis din Efes o încredință lui Megabyzos, păzitorul templului. Aici Xenofon, părăsind expunerea faptelor, face o digresiune, descriind domeniul său, pe care l-a primit ulterior din partea lacedemonienilor la Scillus, în Elida, pe drumul spre Olimpia, la douăzeci de stadii depărtare de templul lui Zeus din Olimpia. Acolo, Xenofon și-a petrecut o bună parte din viață, ocupându-se cu îngrijirea domeniului și redactarea operei.

Reluând șirul povestirii, Xenofon ne arată cum oastea pornită pe jos ajunge la hotarele mosinecilor și cum este nevoită, din cauza greutateților de aprovizionare, să se alieze cu aceștia spre a le ajuta să cucerească partea de nord a ținutului, aflată în stăpânirea mosinecilor de la nord și cu care cei de la sud erau învrăjbiți. Într-adevăr, operația fiind încununată de succes, grecii se aprovizionară cu de toate: pâine, grâu, pește conservat, grăsime de delfin, nuci și vin, care se găseau aci din belșug.

Trecînd apoi în țara halibilor, ajunseră în ținutul tibarilor, care îi primiră cu bunăvoință. Apoi poposiră la Cotyora, colonie a Sinopei, unde rămaseră timp de patruzeci și cinci de zile. Aici organizară serbări religioase, precum și întreceri gimnastice. Hecatonymos, un fruntaș al cotyoriților, de teamă ca prezența acestor trupe să nu se prelungească prea mult, îngreunînd astfel traiul populației le arată că și marșul pe jos ar întâmpina o mulțime de greutateți și, ca atare, ei îi vor ajuta pe greci să-și procure corăbii, pentru a traversa marea.

Între timp, în mintea lui Xenofon încolți gîndul că această mulțime de mercenari greci s-ar putea statornici aici pe țărmurile Pontului. Fapta aceasta — socotea el — ar putea aduce o nouă glorie Eladei mărindu-i teritoriul și prestigiul prin întemeierea unui nou oraș. Gîndul acesta însă, împărtășit prezicătorului Silanos, ajunse la urechile întregii armate. Soldații și comandanții îl învinuieră pe Xenofon că vrea să părăsească planul de a-i conduce în patrie, stabilindu-i pe aceste meleaguri străine și făcînd din acest fapt o

glorie pentru el. Într-o cuvîntare ținută în fața armatei, Xenofon dezminți aceste zvonuri puse pe seama lui de răuvoitori, declarînd că și el este însuflețit, ca și întreaga armată, de dorința fierbinte de a ajunge în patrie.

Cu această ocazie grecii hotărîră prin vot să constituie un for de judecători aleși dintre lohagi, care să judece toate actele de violență ce se vor mai produce față de locuitorii acestui ținut, cît și toate abaterile săvîrșite de la moartea lui Cyrus, pe parcursul întregului drum al întoarcerii, fie de către soldați, fie de către comandanți.

În urma acestui fapt, Philesios și Xanticles fură învinuiți pentru lipsa de vigilență manifestată pe timpul transporturilor de provizii și amendați cu douăzeci de mine; Sophainetos la o amendă de zece mine pentru aceeași neglijență, iar Xenofon fu învinuit public de atitudine violentă față de soldați.

Cu aceasta sfîrșește cartea a cincea a Anabasei.

CAPITOLUL I

Ceea ce făcură grecii în timpul expediției alături de Cyrus, cât și în drumul lor la înapoiere pînă la Pontul Euxin¹, cum au sosit la orașul grecesc Trapezunt, cum au adus sacrificiile pe care le făgăduiseră zeilor pentru salvarea lor de îndată ce vor ajunge într-o țară prietenă, s-a arătat în povestirea dinainte².

Grecii se adunară spre a lua o hotărîre asupra drumului ce le mai rămăsese de făcut. Cel dintîi se ridică Leon din Thirii³ și spuse următoarele: „Eu m-am săturat, soldați, să tot împachetez bagajele, să pornesc la drum, să alerg, să duc armele, să merg în front, să fac de strajă și să lupt. Doresc ca de aici înainte să scap de aceste cazne și, pentru că ne aflăm la mare, să fac restul drumului pe corabie, întins pe spate ca Ulise⁴ și să ajung în Grecia“. Cînd auziră acestea, soldații strigară zgomotos că are dreptate. Un altul și, după el, mulți alții, dintre cei de față, vorbiră în același fel.

Se ridică apoi Cheirisophos, care spuse: „Soldați, eu am un prieten, Anaxibios⁵, care tocmai acum este navarh⁶. Dacă mă delegați pe mine, am credința că m-aș putea întoarce cu trirame și corăbii care să ne transporte în patrie. Voi, dacă vreți să vă imbarcați, rămîneți aici pînă la înapoierea mea, căci mă voi întoarce repede. Soldații se bucurară de această propunere și hotărîră ca el să plece cît mai curînd.

După el se ridică Xenofon, care spuse următoarele: „Cheirisophos a fost trimis să ne caute vase, în timp ce noi îl vom aștepta aici. Vreau să vă arăt acum, ce socot eu că ar fi bine să facem pe timpul cît vom aștepta: trebuie mai întîi să ne procurăm hrană, dintr-o țară vrăjmașă, deoarece piața noastră nu este îndestulătoare și, de altfel, în afară de cîtiva, nu avem nici bani ca să cumpărăm ceva, iar ținutul ne este vrăjmaș; dacă vom merge după provizii la întîmplare, fără să ne luăm măsuri de siguranță, vom fi în pericol de a pierde o mulțime de oameni. Sînt de părere, pentru a nu avea pier-

deri, să formăm echipe de oameni, care să se ocupe cu proviziile, pentru a nu colinda peste câmp la întâmplare, și de acest lucru trebuie să ne ocupăm noi". Propunerea fu aprobată.

„Mai ascultați încă ceva: se vor găsi unii dintre voi care vor porni singuri după prăzi. În acest caz socotesc că ar fi bine ca cei ce voiesc să plece să ne înștiințeze încotro se duc, ca să cunoaștem atît numărul celor plecați cît și al celor rămași, spre a ne lua măsuri de siguranță, iar dacă va fi nevoie să le dăm ajutor, să știm unde să mergem. În sfîrșit, dacă cineva fără pricepere și-ar pune în gînd să atace undeva, să-i dăm îndrumări, căutînd să aflăm forța aceloră împotriva cărora ar porni". Încuviințară și această măsură.

„Să vă mai gîndiți și la următorul lucru — continuă el. Dușmanii pot să jefuiască în voie, aruncînd asupra noastră vina de a le fi prădat bunurile, dar ei sînt așezați mai sus ca noi. Sînt iarăși de părere că este necesar să instalăm posturi de pază împrejurul taberei, deoarece, dacă vom veghea, dușmanii ne-ar putea surprinde mai greu. De altfel, dacă am fi siguri că Cheirisophos se va întoarce cu corăbii suficiente, tot ce vă voi spune va fi de prisos, dar cum încă nu știm nimic, cred că ar fi bine să căutăm să ni le procurăm și de pe aici. Cu triremele⁷ pe care le-ar aduce el și cu cele pe care noi le-am strînge, am putea călători cu un număr destul de mare de corăbii; iar dacă el nu ne va aduce, ne vom folosi de cele strînse de noi, căci eu văd deseori vase⁸ mergînd de-a lungul coastei. După ce vom cere trapezuntinilor corăbii lungi⁹, le vom aduce în port și le vom scoate cîrmele de conducere, ținîndu-le astfel pînă ce vom avea destul de multe pentru a ne transporta. În felul acesta, nu vom duce lipsa mijloacelor de transport de care avem nevoie". Și această propunere fu găsită bună.

„Gîndiți-vă, continuă el, dacă n-ar fi bine ca oamenii pe care-i vom debarca, să mănînce împreună cu noi pe tot timpul cît vor sta aici, înțelegîndu-ne cu ei și asupra prețului pe care l-ar cere pentru traversare, astfel ca și unii și alții să fim mulțumiți". Aprobără și aceasta.

„Mă mai gîndesc, adăugă el, că dacă, din nenorocire, nu vom putea face rost de atîtea corăbii de cîte avem nevoie, să dăm ordin orașelor așezate de-a lungul țărmlui să repare drumurile, despre care am auzit că ar fi stricate. De teamă,

sau din dorința de a se vedea scăpate de noi, orașele le vor repara“. Atunci soldații strigară în gura mare, că nu trebuie să facă drumul pe jos. Dându-și seama de nebunia lor, Xenofon nu mai aduse vorba de aceasta, însă convinse orașele să repare de bunăvoie drumurile, adăugînd că, dacă drumurile vor fi în bună stare, vor scăpa de ei.

Grecii primiră din partea trapezuntinilor o penteconteră¹⁰, pe care o puseră sub comanda periecului¹¹ Dexip din Lacedemonia. Acesta, în loc să se îngrijească de a strînge și alte corăbii, fugi cu pentecontera dincolo de Pontul Euxin. Mai tîrziu însă își primi pedeapsa meritată, pentru că în timp ce vîra intrigi pe lîngă Seuthes¹² fu omorît de lacedemonianul Nicandru.

Între timp, grecii mai primiră o triaconteră¹³ pe care o puseră sub comanda lui Policrate¹⁴ atenianul. El aducea la țarm orice vas pe care-l captura și, dacă vasul avea vreo încărcătură, o debarcau, punînd-o sub pază, pentru a nu se atinge nimeni de ea, folosindu-se însă de corăbii pentru a supraveghea coasta.

Între timp grecii continuară să plece din tabără după jafuri; unii puneau mîna pe prăzi, însă alții nu luau nimic. Cleinetos, care atacă un post greu de cucerit cu lohosul său, împreună cu al unui alt lohaș, fu omorît laolaltă cu mai mulți soldați care-l însoțeau.

CAPITOLUL II

Deoarece nu era cu putință să se strîngă provizii, în așa fel ca în aceeași zi să se întoarcă în tabără, Xenofon, luînd cu el călăuze dintre trapezuntini, porni cu jumătate din armată împotriva drililor¹⁵, lăsînd cealaltă jumătate în tabără pentru pază, deoarece colhii¹⁶, goniți din locuințele lor, se adunaseră în număr mare și ocupaseră înălțimile din apropiere. Trapezuntinii însă nu-i duseră pe greci acolo unde era ușor să se aprovizioneze, deoarece locuitorii le erau prieteni, dar îi duseră cu plăcere la drili, care-i făcură să pătimizească, în ținuturi muntoase și greu de străbătut, fiind socotiți ca

cei mai războinici oameni din Pont¹⁷. Când grecii ajunseră în partea de nord a ținutului, drilii dădură foc tuturor întăriturilor, care, după părerea lor, erau ușor de cucerit, și se retraseră, așa că grecii nu luară nimic în afară de porci, de câțiva boi, capre și alte animale care scăpaseră de foc. Drilii se îngrămădiră într-o singură fortăreață, care era capitala lor¹⁸. Această fortăreață era înconjurată de o râpă foarte adâncă și greu de trecut, la care nu se putea ajunge decât pe poteci anevoioase.

Peltaștii, mergînd mai repede, o luară înaintea hopliților cu cinci-șase stadii¹⁹, trecură șanțul și, văzînd o mulțime de animale și alte lucruri de folos, atacară fortăreața, fiind urmați de o sumă de oameni cu lănci de lemn. Acești oameni erau plecați dinainte din tabără după provizii, așa că se strînseseră peste o mie de oameni care trecură șanțul.

Deoarece grecii nu reușiră să cucerească întăritura prin luptă, căci într-adevăr în jurul ei se afla un șanț lung cu malurile întărite și cu turnuri dese alături, încercară să se retragă, însă drilii se năpustiră asupra lor. Neputîndu-se salva cu fuga, întrucît coborîrea dinspre fortăreață nu se putea face decât mergînd cîte unul, trimiseră un om la Xenofon, care înainta în fruntea hopliților. Îndată ce omul ajunse la el, îi spuse: „Aici se află o fortăreață, plină cu tot felul de lucruri folositoare; noi n-am putut-o cuceri deoarece este prea puternică și nici să ne retragem nu este ușor. Dușmanii au făcut o ieșire și ne atacă, astfel că retragerea este grea“.

La această veste, Xenofon împinse pe hopliți pînă la râpă, dîndu-le ordin să pună armele jos, apoi, trecînd șanțul cu lohagii, căută să vadă cum ar fi mai bine: să-i retragă pe toți care erau dincolo sau, dimpotrivă, să-i treacă și pe hopliți, dacă fortul ar putea fi cucerit. Era clar că retragerea nu se putea face fără pierderi mari, dar lohagii fură de părere că fortul putea fi cucerit. Xenofon se alătură părerii lor, avînd încredere în semnele arătate de sacrificii, căci într-adevăr prezicătorul prorocise că vor da o luptă și că, pînă la urmă, victoria va fi a lor.

Xenofon trimise pe lohagi ca să-i treacă pe hopliți, iar el, rămînînd pe loc, adună la o parte pe toți peltaștii, fără să le mai dea voie să se hărțuiască cu inamicul. După ce sosiră hopliții, dădu ordin fiecărui lohag să ia formația pe care fiecare o socotea mai bună, pentru a lupta în cît mai

bune condiții. Lohagii, care întotdeauna se întreceau în acte de eroism, se găseau acum unii lângă alții.

În timp ce aceștia executau ordinul, Xenofon porunci tuturor peltaștilor să înainteze ou mâna pe cureaua sulitei, astfel ca, la primul semnal, să o poată arunca; arcașilor să țină săgețile pe coardă, pentru a trage îndată ce vor primi ordin, iar prăștierii lor să aibă sacii plini cu pietre. După aceasta trimise oameni de-ai lui, ca să supravegheze executarea ordinului.

Cînd totul fu gata și cînd lohagii și ipolohagii, precum și toți acei care nu voiau să se lase mai jos decît ei se aliniară, fiind cu ochii unii pe alții, deoarece, datorită terenului, linia lor avea forma unui semicerc, intonară peanul și cînd trompeta dădu semnalul, hopliții scoaseră un strigăt în cinstea zeului Ares Enyalios și, în aceeași clipă, trecură la atac. Sulite, săgeți, lovituri de prăștii și nenumărate pietre mari, aruncate cu mâna, căzură ca o grindină asupra dușmanului, unii dintre ei aruncînd chiar cu torțe. Sub această ploaie de lovituri, vrăjmașii părăsiră întăriturile și turnurile. Agasias din Stimfal²⁰ și Philoxenos din Pellene²¹, lăsînd armele jos, se repeziră înăuntru și, în timp ce se îndemnau unii pe alții, un soldat se și urcase în vîrf, făcînd astfel să se creadă că au pus mâna pe întăritură.

Peltaștii și gymneții porniră după pradă, în timp ce Xenofon, în picioare în fața porților, îi împiedica pe hopliți să intre, ținîndu-i în afară, deoarece apăruseră alți dușmani pe niște înălțimi întărite. Între timp se produse o mare zarvă înăuntru, deoarece parte dintre soldații care fugeau cu prăzile luate, fiind răniți, provocară o învălmășeală de nedescris la ieșire. Întrebîndu-i pe cei care năvăleau spre ieșire ce se petrece, aceștia răspunseră că în interiorul fortăreței era o rețută și că dușmanii în număr mare, croindu-și o ieșire, se aruncaseră asupra grecilor dinăuntru.

Atunci Xenofon dădu ordin heraldului Tolmides să vestească în gura mare că toți care voiau să ia cîte ceva, să intre înăuntru. Deodată, o mulțime de oameni dădu năvală, închizîndu-i din nou pe dușmani în fortăreață. Tot ce se găsi în afara întăriturii fu luat ca pradă de greci, în timp ce hopliții păzeau, unii în jurul întăriturilor, iar alții de-a lungul drumului ce ducea spre fort. Între timp, Xenofon și lohagii căutau să vadă dacă nu era mai bine să încerce să

cucerească fortul, căci numai astfel salvarea ar fi fost asigurată, pe cînd altfel retragerea părea foarte anevoioasă. Dar, judecînd situația, toți fură de părere că fortăreața era de necucerit, așa că se pregătiră să se retragă.

Fiecare soldat scotea stîlpii care se aflau în fața lui, în timp ce lohagii trimiteau afară mai întîi pe răniți, apoi pe cei încărcăți cu prăzi și la urmă pe hopliți, nelăsînd în spate decît pe cei în care aveau încredere mai mare. Cînd începură retragerea, dușmanii, înarmați cu scuturi împletite, cu lănci, purtînd cnemide și pe cap căști paflagoniene²², se năpustiră dinăuntru în număr mare asupra lor; unii dintre ei se urcară pe case, de o parte și de alta a drumului care ducea spre fortăreață.

În felul acesta grecii se aflară în primejdie, fiind împinși înspre porțile de la intrare, în timp ce dușmanii aruncau în ei cu bucăți mari de lemn de pe acoperișul caselor. De altfel, primejdia era tot așa de mare, fie că se retrăgeau, fie că rămîneau înăuntru, iar pe deasupra mai era și întunericul care se apropia și îi înspăimînta și mai mult.

În timp ce se luptau, în condiții așa de grele, zeii le veniră în ajutor. Deodată, una dintre casele de pe partea dreaptă fu cuprinsă de flăcări; cineva, fără să se știe cine anume, dăduse foc. Cînd acoperișul se prăbuși, dușmanii care se găseau în casele aflate în preajma ei o luară la fugă. Xenofon, dîndu-și seama că acesta era un mijloc de a se salva, pe care numai întîmplarea îl scosese la iveală, porunci să se dea foc la toate casele de pe partea stîngă și, cum erau făcute din lemn, ele începură să ardă îndată. Dușmanii fugiră din aceste locuințe.

Grecii nu mai erau acum stînjeniți decît de cei care se aflau în fața lor și era lucru sigur că, îndată ce se vor retrage și vor coborî, aceștia se vor arunca asupra lor. Atunci Xenofon dădu poruncă celor care se găseau în afara bătăii armelor, să care lemne și să le așeze între ei și inamic. După ce aduseră o cantitate destul de mare, dădură foc, atît lemnurilor cît și caselor care se găseau de-a lungul întăriturii, pentru a abate atenția dușmanilor.

Astfel, grecii reușiră să se retragă, datorită focului dintre ei și vrăjmași. Întregul sat, case, turnuri, întărituri, totul arse, în afară de fort. A doua zi, grecii se retraseră cu pră-

zile pe care le luaseră, dar, deoarece se temeau să coboare spre Trapezunt, drumul fiind îngust și rîpos, pregătire o cursă. Un misian, care se numea chiar Misos, luînd cu el zece cretani, se așeză într-un loc mărăcinos, făcînd să se creadă că voiau să se ascundă de dușmani însă, din timp în timp, lăsau să li se zărească scuturile, care erau făcute din aramă. Dușmanii, care observaseră toate acestea, se temură și astfel armata putu să coboare. Cînd socotiră că se îndepărtaseră îndeajuns, făcură semn lui Misos să se retragă cu toată iuțea. Cretanii părăsiră drumul fiindu-le teamă să nu fie ajunși din urmă de dușmani și, mergînd prin mărăciniș și pe văi împădurite, se salvară. Între timp însă misianul care fugea pe drum striga după ajutor; grecii alergară la el și-l ridicară găsindu-l rănit. Cei care se duseseră în ajutorul lui se retraseră sub loviturile inamicului, în timp ce o parte dintre cretani îi ajutau trăgînd cu arcurile. Astfel se întoarseră în tabără, fără nici o pierdere.

CAPITOLUL III

Deoarece Cheirisophos nu mai venea și pentru că nu aveau nici corăbii suficiente și nici provizii, grecii se hotărîră să plece. Îi îmbarcară în corăbii pe invalizi, pe oamenii trecuți de patruzeci de ani, pe copii, pe femei și bagajele de care nu mai aveau nevoie, trimiseră cu ei pe Phileios și pe Sophainetos, cei mai în vîrstă dintre comandanți, dîndu-le în grijă să supravegheze toate acestea. Restul armatei porni pe jos, întrucît între timp drumurile se reparaseră.

După un marș de trei zile, ajunseră la Cerasunt²³, oraș grecesc pe coasta mării, colonia sinopenilor²⁴ din ținutul Colhidei. Aici stătură zece zile, în care timp trupa sub arme fu trecută în revistă făcîndu-se și numărătoarea ei²⁵. Erau opt mii șase sute de oameni, aceștia fiind cei care scăpaseră; ceilalți pieriseră fie din cauza dușmanilor, fie a zăpezii, iar alții din cauza bolilor.

La Cerasunt, își împărțiră banii²⁶ luați din vînzarea prizonierilor. Din acești bani puseră deoparte dijma pentru

Apolo²⁷ și pentru Artemis²⁸, fiecare comandant primind spre păstrare câte o parte, pentru aceste divinități. Partea lui Cheirisophos fu încredințată lui Neon din Asine²⁹. Xenofon, cu banii primiți pentru Apolo, aduse zeului o ofrandă pe care o depuse în tezaurul atenienilor la Delfi³⁰, gravînd dedesubt numele lui și al lui Proxenos, care murise împreună cu Clearh. Xenofon fusese, de altfel, oaspetele lui. În ceea ce privește partea zeiței Artemis din Efes, în momentul cînd el părăsi Asia împreună cu Agesilau³¹, pentru a lua drumul Beotiei, o încredință lui Megabyzos, păzitorul templului zeiței³², deoarece Xenofon presimțea că se află în primejdie. El îl rugă să-i înapoieze acești bani, dacă se va întoarce sănătos, iar dacă i se va întîmpla ceva, să consacre această sumă zeiței Artemis, oferindu-i ceea ce va crede el că-i este pe plac.

Cînd Xenofon se afla în exil³³, locuind la Scillus³⁴ lîngă Olimpia³⁵, unde îi fusese stabilită reședința de către lacedemonieni, Megabyzos sosi aici pentru a asista la jocuri și-i înapoie banii încredințați. Cu această sumă Xenofon cumpără un domeniu pentru zeiță, pe locul pe care-l arătase Apolo. Acest domeniu era străbătut de râul Selinus³⁶; o apă cu același nume trece, de asemenea, și pe lîngă templul zeiței Artemis din Efes. În ambele râuri, se găseau pești și scoici, iar pe domeniul din Scillus se aflau terenuri de vînătoare unde se găsea tot felul de vînat.

Xenofon ridică, de asemenea, cu banii sacri, un altar și un templu, punînd deoparte întotdeauna dijma produselor de pe domeniul său, pentru a aduce jertfe zeiței. Toți locuitorii din Scillus și din împrejurimi, bărbați și femei, asistau la sărbătorire. Zeița procura celor care luau parte la masă făină de orz, pîine, vin, fructe uscate, cît și o parte din animalele pentru jertfe³⁷, îngrășate pe pășunile sacre, precum și vînat. Pentru această serbare copiii lui Xenofon, cît și ai celorlalți locuitori, făceau câte o vînătoare la care lua parte oricine dorea, chiar și oamenii mari. Pe terenurile sacre și pe domeniul din Pholoe³⁸ se puteau vîna porci mistreți, gazele și cerbi.

Acest loc, aflat pe drumul care ducea din Lacedemonia la Olimpia, se găsește la o depărtare de douăzeci de stadioi de templul lui Zeus din Olimpia³⁹. În incinta sacră se află

o cîmpie cu coline acoperite de arbori, potrivită pentru creșterea porcilor, a caprelor, a boilor, cît și a cailor; așa că atelajele acelor care veneau la serbare erau întotdeauna bine întreținute. În jurul templului se plantase o livadă cu pomi fructiferi, care dădeau fructe, după anotimp. Templul se asemena în parte cu acel din Efes, ca și statuia de lemn⁴⁰ care era la fel cu aceea din Efes, în măsura în care lemnul de chiparos are asemănare cu aurul. Lîngă templu, se ridică o lespede cu următoarea inscripție⁴¹: „Acest teren este consacrat zeiței Artemis; cel care îl stăpînește și care-l cultivă îi va oferi dijmă ca jertfe, în fiecare an, iar din prisos va întreține⁴² templul. Dacă nu-i va îndeplini dorința, zeița se va răzbuna pe el“.

CAPITOLUL IV

De la Cerasunt, cei îmbarcați plecară pe mare iar ceilalți merseră pe jos. Cînd ajunseră la hotarele mosinecilor⁴³, trimiseră la ei pe Timesitheos din Trapezunt, care era prieten de ospetie cu mosinecii⁴⁴, pentru a-i întreba dacă trecînd prin țara lor vor trece ca printr-o țară prietenă sau vrăjmașă.

Mosinecii, bazîndu-se pe întăriturile lor, răspunseră că nu-i vor lăsa să treacă. Atunci Timesitheos îi încunoștință pe greci că mosinecii de la nord sînt dușmanii celor din sud, așa că grecii hotărîră să-i invite pe cei din nord pentru a vedea dacă pot să încheie o alianță. Timesitheos, care fusese trimis la ei, se înapoie împreună cu cîțiva dintre fruntașii lor și, îndată ce sosiră, conducătorii mosinecilor stătură la sfat cu comandantii greci; Xenofon luă cuvîntul în timp ce Timesitheos făcea pe tălmaciul.

„Mosineci, deoarece nu avem corăbii, voim ca, mergînd pe jos, să ne reîntoarcem teferi în Grecia. Oamenii aceștia, care, după cîte mi se pare, sînt și dușmanii voștri, se împotrivesc la trecerea noastră. Dacă doriți, puteți să vă aliați cu noi, pentru a vă răzbuna de toate neajunsurile pe care vi le-au pricinuit, avîndu-i sub ascultare de aici înainte. Dacă vă veți împotrivi, gîndiți-vă de unde veți mai putea primi

în ajutor o armată atît de mare ca a noastră“. Căpetenia mosinecilor răspunse că ei sînt de acord cu această propunere și că primesc alianța. Xenofon adăugă: „Cum vom putea să vă fim de folos în calitate de aliați ai voștri și la rîndul vostru, cum ne-ați putea ajuta ca să trecem?“

„Noi — răspunseră trimișii — vom putea ataca de cealaltă parte a țării pe dușmanul nostru, trimitîndu-vă aici corăbii și oameni care să lupte împreună cu voi, folosindu-i după aceea drept călăuze“. Și unii și alții își dădură și primiră garanții, apoi plecară. A doua zi sosiră cu trei sute de pirogi construite din trunchiuri de copaci⁴⁵, fiecare purtînd cîte trei oameni. Din fiecare barcă debarcară doi și, după ce se așezară în front, puseră armele jos în timp ce al treilea rămase în barcă. Luînd bărcile, plecară în larg. Cei rămași formară rînduri de cîte o sută, așezîndu-se unii în fața altora, întocmai ca dansatorii. Toți aveau scuturi de salcie împletită, învelite în piele de bou alb, păroase, avînd forma unei frunze de iederă. În mîna dreaptă țineau o sulită lungă de aproape șase coți prevăzută la unul din capete cu un fier de lance, iar la celălalt cu o măciucă. Ca îmbrăcăminte, aveau un fel de tunici scurte, făcute dintr-o pînză deasă ca cea de sac pentru așternuturi, care le ajungeau pînă deasupra genunchilor; pe cap purtau căști de piele ca cele paflagonice, cu un moț de lînă în creștet, asemănătoare cu tiarele; mai aveau, de asemenea, niște securi de fier. După ce unul dintre ei dădu tonul, începură să cînte pornind în cadență și, după ce trecură printre rîndurile și armele grecilor, se îndreptară spre dușmanii aflați într-un fort mic, care părea ușor de cucerit.

Această întăritură se găsea în fața unui oraș căruia îi spuneau „Metropola“, așezat pe locul cel mai ridicat al ținutului mosinecilor. Războiul se ducea din cauza acestui fort, deoarece cei ce-l stăpîneau de fiecare dată socoteau că sînt stăpîni asupra tuturor mosinecilor, spunînd că vrăjmașii lor ocupaseră pe nedrept un bun comun.

Cîtiva greci porniră împreună cu ei, fără să fi fost învoși de comandanți, cu gîndul ca să prade. Cîta vreme grecii înaintară, mosinecii păstrară liniște. Îndată ce se apropiară de fort, mosinecii dinainte se năpustiră asupra lor, punîndu-i pe fugă, omorînd o mare parte dintre ei, precum și pe cîtiva dintre grecii care plecaseră cu ei, urmărindu-i

pînă ce observară armata grecească, care le venea în ajutor. După ce tăiară capetele celor omorîți, arătîndu-le dușmanilor lor, greci și mosineci, o luară înapoi, cîntînd și dansînd un cîntec de-al lor.

Grecii fură foarte abătuți de înfrîngerea mosinecilor lor, fapt care făcu ca dușmanii să devină mai îndrăzneți; de asemenea ei mai erau dezamăgiți și de faptul că grecii care plecaseră din tabără o dată cu mosinecii o luaseră la fugă împreună cu ei, cu tot numărul lor mare. O astfel de faptă nu mai săvîrșiseră grecii în tot cursul expediției.

Xenofon, după ce-i adună pe greci, le spuse: „Soldați, nu trebuie să vă descurajați de cele întîmplate, ci să știți că orice rău este spre binele nostru. Mai întîi, sînteți siguri că oamenii aceștia, ce ne vor fi călăuze, sînt dușmanii aceluia pe care și noi trebuie să-i socotim la fel. În afară de asta, cei cîțiva greci care n-au vrut să rămîna cu noi, crezînd că vor putea face împreună cu barbarii ceea ce ar fi putut face cu noi, și-au primit pedeapsa. Va trebui deci să vă pregătiți și să arătați acestor barbari care vă socotesc prieteni, că voi sînteți mai presus decît ei, iar pe dușmani să-i faceți să înțeleagă că soldații pe care îi vor înfrunta acum nu au nici o legătură cu acei oameni destrăbălați de adineauri“. Și astfel trecu ziua.

A doua zi, cînd semnele fură favorabile, după ce luară masa de dimineață, se așezară în coloană de lohosuri și, punînd pe barbari la stînga, porniră în această ordine. Arcașii se găseau în intervalele dintre lohosuri depășind puțin linia hopliților. Unii dintre dușmani, mai îndrăzneți, coborîră în fugă spre ei, aruncînd cu pietre, dar arcașii și peltaștii îi făcură să se retragă. Grosul trupelor înainta în acest timp încet spre fortul de unde în ajun barbarii împreună cu grecii care-i întovărășiseră fuseseră puși pe fugă. De altfel, acolo dușmanii se pregăteau pentru luptă.

Dușmanii, rezistînd loviturilor peltaștilor, căutară să se bată cu ei, dar, cînd hopliții se apropiară, o luară la fugă. În acest timp, peltaștii porniră în urmărirea lor, urcînd suișul spre „Metropolă“, în timp ce hopliții îi urmau în linie de bătaie. Cînd ajunseră sus, în apropierea caselor „Metropolei“, dușmanii, regrupîndu-se, începură lupta din nou, aruncînd cu sulițe. Ei mai aveau și niște lănci grele și lungi

pe care abia le putea duce un om și cu care încercau să se apere în lupta corp la corp. Deoarece grecii îi presau puternic, barbarii o luară la fugă părăsind din nou pozițiile. Regele lor, care locuia într-un turn de lemn construit pe locul cel mai ridicat — acolo îi duceau de mâncare prin contribuția tuturor și vegheau asupra lui — nu voi să iasă, tot așa cum făcuse și cel din fortul pe care-l cuceriseră înainte, și astfel arseră amândoi de vii, împreună cu turnurile de lemn.

Grecii începură să prade prin locuințe, unde găsiră rezerve de pâine, care, după spusele mosinecilor, era păstrată din celălalt an. Mai era în magazii grâu nou cu spice, socotit ca fiind grâul cel mai ales, iar în vase de lut găsiră pește sărat și grăsime de delfin, căreia mosinecii îi dădeau aceeași întrebuințare ca și cea pe care grecii o dădeau uleiului de măsline. Tot aici puseră mâna pe mari cantități de castane turtite și netede fără nici o creștătură⁴⁶, pe care le întrebuințau ca hrană, fierbându-le sau prăjindu-le ca pe pâine; găsiră și vin, care, datorită aspririi lui, părea acru, dar amestecându-l cu apă devenea plăcut, fiind aromat.

Grecii, după ce le dădură fortul în primire mosinecilor, cu care luptaseră împreună, mîncară și apoi porniră mai departe. O parte dintre forturile pe care le întâlniră în cale și care erau mai ușor de cucerit dușmanii le părăsiseră, iar pe celelalte grecii le supuseră prin luptă.

Cea mai mare parte a acestor forturi erau așezate unele de altele la o depărtare cam de optzeci de stadii, unele mai mult, altele mai puțin, în așa fel încît atunci cînd strigau unii la alții, se auzeau de la un târg la altul.

După ce grecii, înaintînd, ajunseră la aliații lor, aceștia le arătară copii de oameni avuți, hrăniți cu castane coapte. Ei erau durdulii, cu pielea foarte albă, aproape la fel de lați cît erau de înalți, avînd pe spate ca și pe piept flori crestate⁴⁷. Barbarii de aici căutau să se unească cu femeile pe care grecii le aduseseră cu ei, în fața tuturor, după cum era obiceiul pe acolo. Toți aveau pielea albă, și bărbații și femeile.

Grecii mărturisiră că, în toată expediția lor, acestea erau ființele cele mai barbare pe care le întîlniseră și cei mai străini de obiceiurile grecești. Ei făceau în fața tuturor ceea

ce alții făceau cînd erau singuri și singuri făceau ceea ce ar fi făcut dacă ar fi fost la un loc cu alții; își vorbeau singuri, rîdeau singuri, se opreau oriunde ca să danseze, ca și cum s-ar fi produs în public⁴⁸.

CAPITOLUL V.

Pentru a străbate ținutul mosinecilor aliați cu ei, cît și al vrăjmașilor lor, grecii făcură opt etape, ajungînd la halibi⁴⁹. Aceștia erau puțini la număr și supuși mosinecilor: cea mai mare parte dintre ei trăiau lucrînd fierul. De acolo, ajunseră la tibareni⁵⁰. Ținutul tibarenilor era șes⁵¹, avînd fortificații la mare, slab apărate. Comandanții voriră să atace aceste fortificații pentru ca armata să facă prăzi, așa că nu primiră darurile de ospitalitate pe care le trimiseră tibarenii, spunîndu-le să aștepte pînă ce se vor hotărî; între timp aduseră jertfe.

După ce jertfiră o mulțime de vite, la sfîrșit, prezicătorii spuseră că zeii nu îngăduie să pornească împotriva acestora cu război. Atunci primiră darurile și străbătură ținutul ca printr-o țară prietenă, ajungînd în două zile la orașul grecesc Cotyora⁵², colonie a sinopenilor în ținutul tibarenilor.

Pînă acum armata mersese numai pe jos. Lungimea drumului făcut de greci de la bătălia din apropierea Babilonului pînă la Cotyora a fost de o sută douăzeci și două de etape, șase sute două zeci de parasange, optsprezece mii de stadii. Marșul și popasurile au durat opt luni⁵³.

La Cotyora stătură patruzeci și cinci de zile⁵⁴, în care timp, după ce aduseră jertfe zeilor, grupîndu-se pe seminții, organizară serbări religioase și concursuri de gimnastică⁵⁵. Hrana o procurară, parte din Paflagonia, parte din satele cotyoriților, deoarece aceștia nu le puseseră piețe la îndemînă și nici nu voiau să primească pe bolnavi în casele lor.

Între timp sosiră delegați din Sinope. Ei erau îngrijorați de soarta orașului Cotyora, care era sub protecția lor și de unde primeau tribut. De altfel, ei se temeau pentru țara în-treagă, deoarece auziseră că fusese prădată; trimișii, ajunși

în tabără, stătură laolaltă de vorbă, în care timp Hecatonymos, care trecea drept un orator îndemânatic, luă cuvîntul în numele lor: „Soldați, pe noi ne-a trimis cetatea Sinope spre a vă aduce laudă vouă, grecilor, pentru că ați învins pe barbari, cît și pentru a ne bucura împreună, pentru că, după ce ați trecut prin mii de primejdii, după cum ni s-a povestit, ați ajuns sănătoși printre noi. Totuși, dorim ca, întrucît și noi sîntem greci ca și voi, să ne bucurăm de simțăminte binevoitoare din partea voastră fără să ne faceți vreun rău, mai ales că nici noi nu v-am pricinuit niciodată vreun neajuns. Acești cotyoriți sînt coloniști de-ai noștri și noi am fost cei care le-am dat această țară, după ce am luat-o din mîna barbarilor. Iată pentru ce ei ne aduc tributul pe care l-am hotărît, la fel ca și cei din Cerasunt și din Trapezunt. Deci, cetatea Sinope socotește că orice rău le-ați face lor, ea va fi aceea care va suferi. Am aflat acum că, pătrunzînd în Cotyora, unii dintre voi ați intrat cu forța în casele locuitorilor, și ați luat de pe proprietățile lor lucruri de care ați avut nevoie, fără ca aceștia să îngăduie. Nu sîntem de acord cu purtarea voastră și dacă veți continua, vom fi nevoiți să ne aliem cu Corylas⁵⁶ și cu paflagonienii și cu toți aceia pe care îi vom putea avea ca aliați“.

Xenofon, ridicîndu-se, vorbi în numele soldaților astfel: „Sinopeni, și noi sîntem fericiți că am ajuns aici și ne-am salvat împreună cu armele noastre, deoarece ne-ar fi fost cu neputință să facem în același timp și prăzi și să luptăm și împotriva dușmanilor. Acum cînd am ajuns în orașele grecești, mai întîi la Trapezunt unde ni s-a deschis o piață, ne procurăm provizii în schimbul banilor. Pentru onorurile pe care locuitorii ni le-au făcut, cît și pentru darurile de ospitalitate pe care ni le-au adus, la rîndul nostru i-am cinstit.

Și dacă am avut prieteni printre barbari, noi nu ne-am atins de ei, ci de dușmanii lor, împotriva cărora ne-au împins chiar ei, pricinuindu-le tot răul pe care l-am putut face. Întrebați-i peste ce fel de oameni au dat; sînt aici de față soli pe care cetatea i-a trimis din prietenie pentru a ne fi călăuze. Dar acolo unde nu avem piețe, fie că este țară barbară sau prietenă, vom lua toate lucrurile ce ne trebuie, nu pentru a ne bate joc de ei, ci de nevoie.

Pe carduci, taohi⁵⁷, halibi⁵⁸, măcar că nu se supun regelui și sînt de temut, ni i-am făcut dușmani, fiind nevoiți să ne luăm provizii de la ei cu forța, pentru că nu ne puneau la dispoziție piețe. Pe macroni⁵⁹, deși barbari, pentru faptul că ne-au deschis o piață așa cum au putut, i-am socotit prieteni și n-am luat cu forța nimic din al lor. În ceea ce privește pe cotyoriți, care, după cum spuneți, sînt de ai voștri, dacă le-am luat ceva, a fost din vina lor deoarece nu s-au arătat față de noi binevoitori, ci dimpotrivă ne-au închis porțile, nevoind să ne primească în orașele lor și nici să ne deschidă o piață, măcar în afara cetății și aruncînd vina pentru aceasta asupra harmostului⁶⁰ trimis de voi.

Ne mai învinuiți că am intrat cu forța în orașe și că ne-am așezat cantonamentele acolo. Noi le-am cerut să-i primească pe bolnavii noștri sub acoperămîntul lor, însă nevoind să ne deschidă porțile, am intrat acolo unde am putut; n-am întrebuițat forța în alte împrejurări. Bolnavii noștri locuiesc în casele lor pe cheltuiala noastră și, dacă am pus pază la poartă, am făcut-o pentru ca bolnavii să nu fie la discreția harmostului vostru, fiind liberi să-i luăm cînd vom voi.

Cît despre restul armatei, vedeți bine că stăm sub cerul liber, în dispozițiivul obișnuit, fiind gata să facem bine în schimbul binelui, sau dacă ni se va face vreun rău să ne apărăm. Iar în ceea ce privește amenințările tale, că veți cere sprijin împotriva noastră lui Corylas și paflagonienilor, dacă vom fi forțați ne vom lupta, fie împotriva unora, fie a celorlalți; am mai luptat și cu alții, mult mai numeroși ca voi. Și dacă vom găsi cu cale să-i cîștigăm pe paflagonieni de partea noastră, dacă ei rîvnesc la orașele și cetățile voastre maritime, ne vom strădui să-i ajutăm să-și împlinescă aceste dorințe și să ni-i facem prieteni“.

După aceasta, se văzu bine că ceilalți soli fură nemulțumiți de cuvîntarea lui Hecatonymos și unul dintre ei, luînd cuvîntul, spuse că nu au venit aici cu gîndul de a declara război, ci ca să dea dovadă de prietenie. „Dacă veți veni la Sinope — adăugă el — vă vom primi cu daruri de ospitalitate; deocamdată ne vom duce să dăm poruncă oamenilor de aici să vă pună la dispoziție tot ce le stă în putință. Noi ne dăm seama că tot ce spuneți este adevărat“. La urmă, cotyoriții trimiseră daruri de ospitalitate, iar comandanții greci făcură trimișilor sinopeni primirea care se face, de obi-

cei, oaspeților, discutînd apoi cu ei prietenește despre multe și, mai ales, asupra drumului pe care îl mai aveau de făcut, cît și asupra sprijinului pe care și-l puteau aduce unii altora.

CAPITOLUL VI

Și astfel trecu ziua. A doua zi comandantii îi adunară pe soldați, care găsiră cu cale să-i cheme și pe sinopeni, pentru a se sfătui cu ei asupra drumului pe care-l mai aveau de străbătut, gîndindu-se că, dacă vor trebui să facă drumul pe jos, aceștia le vor fi de folos, deoarece cunoșteau bine Paflagonia; iar dacă vor trebui să călătorească pe mare, și atunci vor avea nevoie de sprijinul lor, deoarece aceștia păreau să fie singurii care le puteau da corăbii suficiente pentru transportul armatei. Comandanții, chemîndu-i la ei pe delegați, stătură de vorbă, socotind că, întrucît și sinopenii erau greci, prima datorie pe care o aveau față de ei era de a-i primi bine, arătîndu-se binevoitori față de ei și gata să le dea cele mai bune sfaturi.

Se ridică întîi Hecatonymos, pentru a lămuri că el nu spusese că se vor alia cu paflagonienii, nici că vor declara război grecilor, ci dimpotrivă că, dacă ar fi fost vorba să caute să cîștige pe cineva de partea lor, ei i-ar alege pe greci. Fiind invitat să le dea un sfat, după ce se rugară zeilor, spuse: „Dacă vă voi da sfatul cel mai bun, să am parte de multă fericire și dacă nu, dimpotrivă; mi se pare că este vorba să vă dau sfatul căruia i se zice «sfînt». Dacă lucrurile vor arăta că eu v-am dat un îndemn bun astăzi, cei ce mă vor lăuda vor fi mulți; dar dacă sfatul va fi rău, veți fi destui cei ce mă veți bîrfi. Știu, într-adevăr, că noi sîntem aceia care vom avea multă bătaie de cap dacă vă veți reîntoarce pe mare, deoarece va trebui să vă procurăm corăbiile, în timp ce dacă veți merge pe jos, va trebui să vă luptați. Totuși, datoria mea este să vă spun ceea ce cred, deoarece eu cunosc bine și țara paflagonienilor și puterea lor. Țara are cîmpii frumoase și munți foarte înalți. De la început va trebui să

atacați de-a dreptul, în locul unde piscurile munților străjuiesc de o parte și de alta a drumului cu înălțimile lor. Aceia care vor pune mîna pe ele, fie chiar numai cu o mîna de oameni, vor stăpîni și trecătoarea și, o dată așezați, nici o armată din lume nu va mai putea trece pe acolo; eu vă pot conduce, dacă veți trimite pe cineva cu mine.

Știu de asemenea că veți ajunge apoi în cîmpie, unde se află cavaleria pe care înșiși barbarii o socotesc mai destoinică decît toată cavaleria regelui. Acești oameni nu i s-au supus regelui nici pînă astăzi, cel care-i conduce fiind prea mîndru pentru asta.

Dar chiar dacă ați putea pune mîna pe înălțimi prin surprindere, ocupîndu-le înaintea dușmanilor, biruind în cîmpie atît cavaleria cît și infanteria lor, de peste o sută douăzeci de mii de oameni, veți da mai întîi de fluviul Thermodont⁶¹, lat de trei plethre, care, după părerea mea, va fi greu de trecut, mai ales cînd veți avea în fața voastră un dușman atît de numeros și pe mulți alții care vă urmăresc din spate. După aceea vine rîul Iris⁶², lat de asemenea de trei plethre și apoi Halys⁶³, care nu are mai puțin de două stadii lățime, și pe care nu l-ați putea trece fără corăbii. Pe acestea cine vi le vor procura? De asemenea, n-ați putea trece peste Parthenios⁶⁴ la care veți ajunge după trecerea rîului Halys. Eu cred că trecerea peste acest rîu va fi nu grea, ci cu totul imposibilă.

Dacă însă vă îmbarcați de aici, veți putea naviga de-a lungul coastei pînă la Sinope, iar de acolo la Heracleea⁶⁵. De la Heracleea veți putea merge cu ușurință atît pe mare cît și pe uscat, deoarece în acel port se găsesc corăbii multe“.

După cele spuse, unii bănuiră că vorbise așa din prietenie pentru Corylas, al cărui proxenos era; alții — că spera să primească daruri pentru sfatul lui, iar alții își închipuiră că dăduse acest sfat pentru ca noi, mergînd cumva pe jos prin teritoriul sinopenilor, să nu le provocăm acestora pagube. În cele din urmă grecii hotărîră prin vot să călătorească pe mare.

Luă apoi cuvîntul Xenofon, care spuse: „Sinopeni, soldații noștri aleg drumul pe care voi înșivă i-ați sfătuit să-l urmeze și lucrurile stau astfel: dacă vor fi corăbiile în număr destul de mare pentru ca îmbarcîndu-ne nici un om să

nu rămîna pe jos, noi vom porni pe mare. Dacă va trebui ca unii să rămîna aici, în timp ce ceilalți vor călători pe mare, atunci nu ne vom îmbarca, deoarece știm că dacă vom fi puternici, vom scăpa teferi și vom avea provizii, iar dacă noi am fi cumva mai slabi decît dușmanii noștri, atunci este limpede că am ajunge în rîndul sclavilor“. După ce ascultară, sinopenii cerură să li se trimită delegați. Fură aleși Calimah⁶⁶ din Arcadia, Ariston din Atena și Samolas din Ahaia⁶⁷, care plecară.

În acest timp, Xenofon, privind mulțimea de hopliți, peltaști, arcași, prăștieri și călăreți, acum atît de tare căliți prin experiență, adunați pe țărmul Pontului, unde nu s-ar fi putut strînge forțe atît de numeroase decît cu mari cheltuieli, se gîndi⁶⁸ că ar fi o glorie pentru el, dacă ar ridica aici un oraș, mărink astfel teritoriile și puterea Eladei. El își închipuia că acest oraș ar putea fi mare, avînd în vedere mulțimea oamenilor lui, cît și mulțimea locuitorilor din preajma Pontului.

Gîndindu-se la toate astea și înainte de a se fi destăinuit vreunui soldat, Xenofon aduse o jertfă, la care chemă pe Silanos⁶⁹ din Ambracia, vechiul prezicător al lui Cyrus. Silanos, temîndu-se că acest plan s-ar putea realiza și ca nu cumva armata să se stabilească aici, răspîndi zvonul printre soldați că Xenofon vrea să oprească armata aici și să ridice un oraș pentru a-și mări puterea și renumele. Silanos nu dorea altceva decît să ajungă cît mai repede cu putință în Grecia. El păstrase neatinși cei trei mii de darici, pe care-i primise din partea lui Cyrus, atunci cînd, aducînd jertfe în numele lui, îi prezisese întocmai cele ce aveau să se întîmple în timp de zece zile⁷⁰.

Cînd soldații afluă acest lucru, cîtiva dintre ei fură de părere că ar fi bine să rămîna aici, pe cînd cea mai mare parte a armatei fu împotriva. Timasion din Dardanos⁷¹ și Thorax din Beoția⁷² le puseră în vedere negustorilor din Sinope și Heraclea că, dacă nu vor pune la îndemîna trupelor bani pentru a-și cumpăra provizii pe tot timpul cît vor străbate marea, vor vedea această forță numeroasă stabilindu-se aici în Pont. Xenofon într-adevăr — spuseră ei — se gîndește la acest lucru, îndemnîndu-ne și pe noi ca, atunci cînd vor sosi corăbiile, să spunem pe neașteptate soldaților: „Os-

tași, ne dăm seama de greutatea pe care le întâmpinați, ca să aveți provizii pe timpul cît vom străbate marea, cît și de dorința voastră de a duce la întoarcerea acasă cîte ceva celor din căminele voastre. Dacă însă voiți să alegeți, în împrejurimile locuite de pe țărmul Pontului Euxin, un loc unde v-ar plăcea să rămîneți, fiind liberi după aceea fie să vă întoarceți acasă dacă doriți, fie să locuiți aici, aveți corăbii la dispoziție astfel încît să puteți debarca oriunde veți voi“.

Negustorii aduseră la cunoștința locuitorilor cele auzite. Timasion din Dardanos îl luă cu el pe Eurimah, un compatriot al său, și pe Thorax din Beoția, pentru a întări și răspîndi cele spuse de negustori.

Aflînd acestea, sinopenii și heracleoții trimiseră delegați la Timasion și-l rugară să-i apere, punîndu-le la dispoziție bani, pentru ca armata să se poată îmbarca.

Timasion, mulțumit de această propunere, le spuse soldaților în adunare: „Nu trebuie să vă gîndiți să vă stabiliți aici și nici să preferați vreo altă țară Eladei. Aud că ar fi oameni care au adus chiar jertfe pentru aceasta, fără să vă spună. Eu vă făgăduiesc, dacă vă veți îmbarca, să vă dau o soldă începînd cu luna nouă: un cyzicen⁷³ de fiecare pe lună, și să vă conduc în Troada⁷⁴, de unde sînt eu exilat. Concetățenii mei de acolo vă vor ieși înainte, întrucît și eu voi fi primit cu bucurie. După aceea, chiar eu vă voi conduce în diferite țări, de unde veți aduna mulți bani; cunosc bine Eolida, Frigia, Troada, cît și întreaga satrapie a lui Pharnabazos⁷⁵; eu sînt din părțile acelea și am făcut războiul cu Clearh și cu Derkylidas⁷⁶“.

Se ridică apoi Thorax⁷⁷ beoțianul, care umbla să ia comanda lui Xenofon, spunînd că, îndată ce vor ieși din Pontul Euxin, vor ajunge la Chersones⁷⁸, un ținut frumos și bogat. „Cine va voi, va avea posibilitatea de a se stabili acolo, iar cine nu, se va reîntoarce acasă. Ar fi o batjocură să căutăm alte pămînturi printre barbari cînd în Elada se găsesc întinderi atît de mari și de bogate. Pînă ce veți ajunge acolo, și eu și Timasion vă făgăduim să vă dăm o soldă“. Toate acestea le spuse, cunoscînd promisiunile făcute de oamenii din Heraclea și Sinope, pentru ca armata să se îmbarce.

În acest timp, Xenofon tăcea. Se ridicară atunci aheienii Philesios⁷⁹ și Lycon⁸⁰, care spuseră că este foarte ciudat că

Xenofon, pe de o parte, stăruia în mod deosebit ca armata să rămână aici, aducînd jertfe în acest scop, iar, pe de altă parte, în adunare n-a pomenit nimic despre aceste lucruri.

Constrîns, Xenofon se ridică și spuse: „Da, soldați, am adus jertfe, după cum știți, ori de cîte ori am putut să fac acest lucru, atît în interesul vostru cît și al meu, pentru a obține izbîndă desăvîrșită în ceea ce vom întreprinde împreună. Într-adevăr am adus jertfe pentru a ști dacă ar fi mai bine să vorbesc despre aceste planuri, discutînd împreună cu voi, sau să nu vorbesc nimic despre ele. Silanos⁸¹, președintele, mi-a spus — și acesta este cel mai de preț lucru — că măruntaiele au fost favorabile. El știa de altfel bine că nu sînt un nepriceput, deoarece întotdeauna iau parte și eu la sacrificii, dar el a mai adăugat că în măruntaie s-au arătat semne de înșelăciune și de uneltiri împotriva mea, dîndu-și seama că el cel dintîi căutase să mă bîrfească în fața voastră. Silanos a răspîndit de fapt zvonul că aș avea de gînd să aduc la îndeplinire acest plan fără aprobarea voastră.

După mine, dacă v-aș fi văzut strîmtorați, m-aș fi gîndit cum să puneți mîna pe un oraș, de unde cei care ar fi voit ar fi putut să plece, după ce ar fi dobîndit o oarecare avere pentru a și-i ajuta pe ai săi. Însă, deoarece acum văd că heracleoții și sinopenii vă trimit corăbii pentru a vă îmbarca și că sînt unii care vă făgăduiesc să vă dea cîte o soldă începînd cu luna nouă, este după părerea mea foarte folositor ca, ajungînd în siguranță acolo unde voim să ajungem, să mai primim și o soldă o dată cu salvarea noastră. Eu sînt primul care să renunț la planul meu, îndemnîndu-i pe toți cei care au venit la mine să facă la fel.

Iată de fapt ceea ce cred eu: cît timp veți fi uniți ca pînă acum, sînt convins că veți fi respectați și că veți avea provizii, căci celor puternici le este dat să pună mîna pe bunurile celor slabi. Dacă vă veți împrăștia, forța voastră se va fărîmița și astfel nu veți mai găsi nici hrană și nu vă veți mai putea descurca în voie.

Sînt deci de aceeași părere cu voi, de a ne reîntoarce în Grecia. Iar dacă vreunul va fi prins că dezertează înainte ca armata să fi ajuns într-un loc sigur, sînt de părere să fie judecat ca un criminal. Cine este de această părere să ridice mîna“.

Silanos începu să strige, încercînd să arate că ar fi drept să fie lăsat să plece cine va voi. Soldaților însă nu le convenea felul în care vorbea și-l amenințară că dacă va încerca să fugă, îl vor condamna.

După ce heracleoții auziră că grecii se hotărîseră să plece pe mare și că Xenofon fusese cel dintîi care votase acest lucru, trimiseră corăbii, dar nu se ținură de vorbă în ceea ce privește banii făgăduiți lui Timasion și lui Thorax. Cum aceștia doi făgăduiseră armatei o soldă, erau acum încurcați și fiindcă le era frică de soldați, luară cu ei pe ceilalți comandanți, care fuseseră de față la convorbiri, în afară de Neon⁸² din Asine, ajutorul lui Cheirisophos, care nu se întorsese încă, și plecară în căutarea lui Xenofon. Găsindu-l, îi mărturisiră că le pare rău de ceea ce au făcut și că, deoarece acum au corăbii, cel mai bun lucru ar fi să se îndrepte pe mare spre Phasis⁸³, pentru a pune mîna pe țara fasienilor, peste care domnea fiul cel mic al lui Aietes⁸⁴. Xenofon răspunse că el nu va aduce la cunoștința soldaților acest lucru, dar adăugă: „voi adunați-vă, strîngeți-i pe soldați și, dacă aceasta este părerea voastră, spuneți-le-o“. Atunci Timasion din Dardanos găsi că este bine să nu adune armata, ci fiecare comandant să se străduiască să-i convingă mai întîi pe lohogii săi. După ce plecară, făcură așa cum hotărîseră.

CAPITOLUL VII

Soldații aflară tot ce se petrecuse, totuși Neon răspîndi zvonul că Xenofon, după ce făcuse ca părerea lui să fie primită de ceilalți comandanți, avea de gînd să înșele armata și s-o ducă departe înapoi, la Phasis.

Auzind acestea, soldații se înfuriară. Se ținură adunări și se formară grupuri; de altfel, aveau motive să se teamă ca nu cumva să li se întîmple la fel ca solilor colhi și agoranomilor⁸⁵, cînd cei ce nu se aruncaseră în apă ca să scape fuseseră lapidați.

Îndată ce Xenofon fu încunoștințat de cele ce se petreceau, se hotărî să adune armata cît mai repede, spre a nu

da puțință soldaților să se adune singuri, așa că dădu poruncă heraldului⁸⁶ să dea semnalul. La vocea acestuia ei alergară în mare grabă. Xenofon, fără a aduce învinuiri comandanților care veniseră la el, vorbi astfel:

„Soldați, aud că sînt învinuit că aș avea de gînd să vă amăgesc și să vă duc spre Phasis. Pe zei, ascultați-mă și, dacă mă găsiți vinovat, va trebui să nu plec de aici fără a fi pedepsit; dar dacă, dimpotrivă, veți găsi că vinovații sînt aceia care mă bîrfesc, să-i tratați așa cum se cuvine. Știți de bună seamă din ce parte răsare soarele și în ce parte apune și că pentru a porni spre Grecia trebuie să o iei spre apus, în timp ce dacă vrei să te duci spre barbari, trebuie să mergi din nou spre răsărit. Ar putea cineva în lumea asta să vă poată înșela făcîndu-vă să credeți că soarele răsare de unde apune și că apune de unde răsare? Mai știți, de asemenea, că vîntul Boreas⁸⁷ împinge corăbiile în afara Pontului spre Elada și că vîntul Notos le duce înăuntru, spre Phasis, adică atunci cînd suflă Boreas, călătoriile spre Grecia sînt liniștite. Este cu puțință să vă înșele cineva cerîndu-vă să vă îmbarcați cînd suflă vîntul de la sud?

Să presupunem că aș putea să vă îmbarc pe un timp liniștit. Eu aș călători pe o corabie, iar voi pe cel puțin o sută; atunci, cum v-aș putea forța să mergeți cu mine pe mare împotriva voinței voastre, sau cum v-aș mai putea conduce, după ce v-am înșelat?

Să zicem totuși că, amăgiți sau trași pe sfoară de mine, ați ajunge la Phasis, unde am debarca; îmi închipui că v-ați da seama că nu sînteți în Grecia. Eu care vă voi fi înșelat voi fi singur, iar voi cei păcăliți, aproape zece mii de oameni înarmați. Ce mijloc mai sigur ar putea fi de a-și atrage un om asupra-și o pedeapsă, decît acela de a unelti asemenea planuri împotriva lui însuși, ca și împotriva voastră.

Toate acestea nu sînt decît clevetiri ale unor netrebniți, care mă invidiază pentru că voi mă onorați și fac foarte rău. Dar ei n-au dreptul s-o facă. Împiedic eu oare pe careva dintre voi să vorbească, dacă are ceva folositor de spus în adunările voastre, dacă vrea să se ostenească pentru binele vostru sau al lui personal, sau dacă stă de veghe noaptea, îngrijindu-se de siguranța voastră? Oare m-am împotrivit eu voinței voastre, cînd v-ați ales șefii? Eu las locul, să ia altul comanda, numai să-l vedem lucrînd pentru binele vostru!

Dar am vorbit destul despre aceasta. Dacă printre voi este vreunul care să creadă că s-ar putea lăsa amăgit de astfel de minciuni, s-o spună și să ne convingă! Fiindcă sînteți sătui de toate acestea, să nu plecați mai înainte de a mă auzi vorbindu-vă despre un lucru rău, pe care-l văd că se ivește în armată. Dacă acest lucru se va întinde și va ajunge acolo unde pare că vrea să ajungă, atunci este momentul de a vorbi despre noi înșine, pentru a nu fi socotiți ca cei mai josnici și mai nerușinați dintre oameni, atît în fața zeilor cît și a oamenilor, fie că aceștia sînt prietenii sau dușmanii noștri“.

Ascultînd, soldații se arătară mirați de cele ce spusese și îndemnară pe Xenofon să dea lămuriri. Atunci luă din nou cuvîntul:

„Știți fără îndoială că prin munți se aflau sate barbare aliate cu cerasuntinii, de unde coborau locuitorii spre a vă vinde vite și alte provizii pe care le aveau. Cred că mulți dintre voi s-au dus pînă în apropierea acestor sate, pentru a face cumpărături și s-au întors apoi în tabără. Lohagul Clearetos⁸⁸, aflînd că satul era mic și nestrăjuit și deoarece locuitorii se socoteau prieteni cu noi, porni într-o noapte spre el cu gîndul de a-l jefui, fără să spună nici unuia dintre voi nimic. El voia ca, după ce va fi pus mîna pe sat, să nu se mai întoarcă la armata noastră, ci să se îmbarce pe o corabie, pe care camarazii lui de cort o țineau de-a lungul coastei; după aceea să încarce prada pe care ar fi făcut-o și apoi să pornească în afara Pontului. Aceste planuri fuseseră aprobate de cei de pe corabie, după cum am aflat. Așa că, luînd cu el pe toți aceia pe care îi putu convinge, se îndreptă spre sat. În timp ce mergeau, se lumină de ziuă. Locuitorii se adunară și de pe pozițiile lor întărite, aruncară în ei o ploaie de proiectile și lovituri, omorîndu-l pe Clearetos cît și un mare număr dintre aceia care îl întovărășeau; ceilalți, puțini la număr, se înapoiară la Cerasunt.

Aceasta s-a întîmplat în ziua cînd am pornit pe jos, ca să venim aici. Cîțiva dintre cei care urmau să vină pe mare⁸⁹ au rămas la Cerasunt și n-au pornit în larg. În urma celor întîmplate, după cum au povestit cerasuntinii, sosiră din acel sătuleț oameni care făceau parte din sfatul celor mai în vîrstă⁹⁰ și cerură să intre acolo unde era adunarea noastră. Nemaigăsindu-ne, își arătară uimirea față de cerasuntini că

am găsit nimerit să-i atacăm. Aceștia răspunzându-le — după câte mi-au spus ei — că cele ce s-au petrecut s-au făcut fără știrea noastră, trimișii se arătară mulțumiți, pregătindu-se să se îmbarce pentru a veni la noi, să ne povestească cele întâmplate și să ne roage să ne luăm morții pentru a-i îngropa.

Dar printre grecii care scăpaseră, mai rămăseseră câțiva la Cerasunt. Când își dădură seama unde voiau să se ducă acești barbari, avură îndrăzneala să arunce în ei cu pietre, îndemnându-i și pe ceilalți să facă la fel; așa că acești delegați — erau trei — muriră lapidați. După cele întâmplate, cerasuntinii veniră să ne caute, povestindu-ne cele ce se petrecuseră. La această veste, pe noi comandanții ne cuprinse mîhnirea de ceea ce se petrecuse și căutarăm să discutăm cu ei asupra modalității de a îngropa morții grecilor.

În timp ce stăteam cu toții jos în afara locului unde se țin armele, auzirăm o mare gălăgie: «lovește, lovește, aruncă, aruncă» și deodată văzurăm un grup de oameni repezindu-se spre noi, unii cu pietre în mînă, alții adunându-le de pe jos. Cerasuntinii, care mai văzuseră acest lucru petrecîndu-se cu ei, cuprinși de frică, o luară la fugă spre corăbii. Jur pe Zeus că și printre noi fură unii care se înfricoșară.

Atunci mă îndreptai spre ei, întrebîndu-i ce se întîmplase. Mulți nu știau nimic, ceea ce nu-i împiedicase să aibă mîinile pline cu pietre; cînd dădui însă peste unul care să știe despre ce este vorba, acesta răspunse că agoranomii se purtaseră rău cu armata. Între timp, unul dintre ei, zărind pe agoranomul Zelarchos care se îndrepta spre țarm, scoase un strigăt; ceilalți îl auziră și îndată se repeziră asupra lui Zelarchos, ca asupra unui mistreț sau cerb care ar fi apărut. Cerasuntinii, văzîndu-i dînd năvală, își închipuiră că, fără îndoială, vin asupra lor și o luară la fugă, aruncîndu-se în mare. O dată cu ei se aruncară și câțiva dintre ai noștri. Toți cei ce nu știau să înoate se înecară.

La ce credeți voi că s-au gîndit atunci cerasuntinii? Oamenii nu ne făcuseră nici un rău și s-au temut ca noi să nu fi fost cuprinși de turbare ca niște cîini. Gîndiți-vă în ce situație va ajunge armata, dacă se vor mai petrece astfel de lucruri.

Voi toți nu veți mai fi în stare să începeți un război împotriva cui veți voi și nici să-l sfîrșiți. Primul care va veni va conduce armata cu de la el putere, unde va voi, iar dacă

vor veni delegați să vă ceară pace sau altceva, cine va dori îi va omorî, împiedicându-vă să aflați pentru ce au venit.

Cît privește pe aceia pe care prin vot i-ați ales șefi, nu vor mai ține seamă de ei, ci cel care se va alege singur comandant și va dori să strige: «lovește, lovește», acela va fi în stare să condamne la moarte, fie pe comandantul vostru, fie pe oricare dintre voi după bunul lui plac, dacă se vor găsi oameni să-l asculte așa cum s-a întîmplat. Iată ce lucru minunat v-au făcut acei comandanți, care s-au ales singuri. Zelarchos agoranomul, dacă s-a purtat rău cu voi, s-a îmbarcat și a scăpat de pedeapsă, iar dacă nu v-a făcut nici un rău, a fugit departe de armată, de frică să nu fie condamnat la moarte, fără nici o judecată.

După aceea, cei care i-au lapidat pe soli au făcut o faptă așa de bună, încît acum voi veți fi singurii dintre greci, care nu veți fi în siguranță la Cerasunt, afară numai dacă vă veți duce acolo cu forța. Cît despre morți, cei care i-au omorît v-au rugat mai înainte să-i îngroapați, dar ai voștri au procedat așa, încît chiar de-ați avea un caduceu⁹¹ în mîna ați fi în primejdie dacă v-ați duce să-i ridicați.

De altfel, cine va voi să îndeplinească misiunea de «sol» după ce a ucis pe solii altora? Eu am rugat pe cerasuntini să ni-i îngroape pe morții noștri; dacă este bine așa, s-o spuneți aici, deoarece, aceste fapte putînd să se repete, fiecare să se păzească și să se îngrijească să nu mai cantoneze decît pe o poziție întărită și bine aleasă.

Dacă socotiți că cele întîmplate sînt demne de fiarele sălbatică și nu de oameni, să căutați să le puneți capăt. Dacă nu, pe Zeus, cum vom mai avea plăcerea de a aduce jertfe, dacă noi săvîrșim sacrilegii? Cum vom mai lupta împotriva dușmanului, dacă ne vom sugruma unii pe alții? Care cetate ne va mai primi ca prieteni, cînd va vedea la noi atîta nelegiuire? Cine ne va mai da provizii cu încredere dacă vom apărea săvîrșind cele mai mari crime? Acolo unde noi ne închipuim că vom fi preamăriți de toată lumea, cine ne va mai lăuda, dacă noi sîntem atît de nelegiuți! Sînt sigur că îi vor socoti ca pe niște scelerați pe aceia care se dedau la astfel de fapte“.

După aceasta se ridicară toți și spuseră că aceia care s-au făcut vinovați de aceste fapte să fie pedepsiți; iar de aici înainte nu va mai fi îngăduit să se săvîrșească nelegiuiri

și că acei oameni care le vor repeta vor fi condamnați la moarte. Se hotărî, de asemenea, ca strategii să-i judece pe toți cei învinuiți, judecîndu-se și toate greșelile săvîrșite după moartea lui Cyrus, ca judecători fiind numiți lohagii.

Pe lîngă aceasta, la îndemnul lui Xenofon și după sfatul prezicătorilor, hotărîră purificarea armatei. Și aceasta se făcu.

CAPITOLUL VIII

Se mai hotărî ca și strategii să dea socoteală de ceea ce greșiseră pînă acum. Astfel, Philesios și Xanticles fură condamnați, pentru lipsă de supraveghere pe timpul transporturilor de provizii, să plătească pagubele cu douăzeci de mine⁹²; Sophainetos plăti zece mine, pentru neglijență în funcțiile în care fusese ales. La rîndul său, Xenofon fu de mai mulți învinuit că-i lovise și-l acuzau de violență.

Xenofon ceru primului care se plînsese să spună unde fusese lovit și acesta răspuse: „Am fost lovit atunci cînd ne aflam într-un ținut unde muream de frig și era zăpadă mare“. „Da, spuse Xenofon, în timpul acelei ierni de care vorbești, duceam lipsă de pîine, cît despre vin nici măcar să-l mirosim nu era; iar un mare număr dintre oameni erau frînți de oboseală, în timp ce dușmanii ne hărțuiau; dacă în astfel de împrejurări te-am lovit, mărturisesc că n-am fost mai înfuriat decît sînt măgarii, cînd se zice despre ei că sînt nepăsători la oboseală. Cu toate acestea, spune pentru ce ai fost lovit? Ți-am cerut înapoi vreo datorie, te-am certat pentru vreo dragoste, amețit de vin mi-am pierdut mințile?“ „Nimic din toate acestea, spuse omul“. Atunci Xenofon îl întrebă dacă era hoplit și acesta răspuse că nu; dacă era peltast: „nici asta, însă fusesem însărcinat de camarazii mei de cort, să mîn din urmă un catîr, deși eram liber de corvezi“.

Xenofon, recunoscîndu-l, îl întrebă: „Nu ești tu acela care transportai un bolnav?“ „Da, pe Zeus, răspuse el; m-ai obligat tu s-o fac, după ce ai împrăștiat pe jos bagajele camarazilor mei“.

„Iată ce a fost cu această împrăștiere — spuse Xenofon —: eu am încredințat bagajele acelea altora să le ducă, poruncindu-le să mi le dea după aceea înapoi și, după ce le-am primit pe toate în bună stare, ți le-am restituit, după ce și tu mi-ai încredințat bolnavul. Cum s-au petrecut lucrurile, ascultați, deoarece merită: rămăsese în urmă un om, care nu mai avea putere să facă un pas; eu nu știu despre el decît un lucru, că era unul dintre ai noștri. Te-am obligat să-l iei în spinare pentru a-i salva viața, căci după cîte îmi amintesc, dușmanii erau pe urmele noastre. Celălalt aprobă și Xenofon continuă: după ce te-am trimis înainte, te-am adus înapoi la cei de la ariergardă. Cînd mă apropiai de tine, în timp ce tu te pregăteai să faci o groapă, ca și cum vroiai să îngropi pe omul tău, m-am oprit, lăudîndu-te pentru mila ta.

În timp ce noi eram acolo lîngă tine, bolnavul îndoii piciorul și cei care erau de față strigară că trăiește. Să-i fie de bine! ai spus tu, n-are decît să trăiască cît va voi, dar eu nu-l mai duc în spinare. Atunci te-am lovit, ai dreptate, pentru că m-ai făcut să cred că știi că mai trăiește“. „Ei, și? — zise celălalt — ți l-am dus din nou. Omul moare cînd îi este dat“. „Și noi toți vom muri, spuse Xenofon, dar asta nu înseamnă ca să fim îngropați de vii“. După asta toți strigară ca unul: „loviturile nu au fost de ajuns!“

Xenofon îi invită apoi pe ceilalți ca fiecare să spună pentru ce a fost bătut. Deoarece nu se ridică nimeni, vorbi Xenofon: „Da, recunosc că am lovit pe unii soldați, pentru că păraseau rîndurile. Aceștia ar fi voit să scape cu viață, datorită vouă care mergeați în ordine să luptați unde se cerea, în timp ce ei, părăsind frontul, alergau înainte, căutînd să meargă să jefuiască și să strîngă mai multă pradă decît voi; dacă ne-am fi purtat așa, am fi pierit cu toții. Trebuie să vă mai spun că, atunci cînd se găsea cîte un îndărătnic care nu voia să se mai ridice și care de bunăvoie rămînea în urmă, îl loveam și-l forțam să meargă înainte. O dată, pe frigul acela mare de iarnă, cînd așteptam de mai mult timp, stînd jos, pe camarazii care-și făceau bagajele, băgai de seamă că-mi era greu să mă ridic și să-mi întind picioarele. După această experiență făcută de mine, ori de cîte ori vedeam un soldat stînd, îl împingeam înainte, deoarece mișcarea și efortarea bărbătească ne dădeau puțină căldură și ușurință în mișcări. Pe cîtă vreme am observat că șederea și lipsa de

activitate își înghețau sîngele și făceau să-ți degere degetele de la picioare, neajunsuri pe care știți bine că le-ați suferit mulți dintre voi.

Se mai întîmpla ca, atunci cînd vreunul rămînea în urmă din neglijență, să împiedice atît înaintarea voastră, cît și a aceluia ce urmau după voi și pentru asta îl loveam, ferindu-l astfel de loviturile de lance ale inamicului.

Așa că aceia cărora le-am salvat viața atunci sînt acum liberi să-mi ceară socoteală că ar fi fost pe nedrept pedepsiți de mine, în vreme ce dacă ar fi căzut în mîna dușmanului, ar fi suferit atîtea fără să mai scoată o vorbă.

Judecata mea este simplă: dacă am pedepsit pe cineva spre binele lui, socotesc că mi se cuvine o pedeapsă pe care o merită părinții din partea copiilor sau profesorii din partea elevilor. Și medicii ard și taie spre binele bolnavului. Dacă, dimpotrivă, socotiți că m-am purtat astfel numai pentru a-i jigni pe oameni, gîndiți-vă că astăzi, datorită zeilor, mă simt mai bine ca atunci, că astăzi am mai multă îndrăzneală ca înainte, că beau mai mult vin și că totuși nu lovesc pe nimeni; și văd pentru voi vremuri mai bune.

Dar pe timp de furtună, cînd marea ridică valuri mari, n-ați observat că secundul se înfurie împotriva mateloților de la proră, pentru un singur gest; că pilotul se înfurie împotriva celor de la pupă, pentru că în astfel de situații cea mai mică greșeală poate aduce cea mai mare nenorocire?

Că am lovit pe acești soldați pe drept, este un lucru pe care chiar voi l-ați recunoscut. Cînd erați acolo nu țineați în mîna voturi, ci paloșe și ați fi putut sări în ajutorul camarazilor dacă ați fi voit, dar pe Zeus, n-ați făcut-o. Este iarăși adevărat că nici nu mi-ați dat vreun ajutor ca să-i pedepsesc pe cei nedisciplinați. Datorită acestui lucru ați făcut să se nască spiritul de cutezanță la cei lași. Sînt convins că, dacă voiți să observați, vă veți da seama că acei oameni care atunci erau cei mai lași, astăzi sînt cei mai îndrăzneți.

Într-adevăr, Boiscos, pugilistul din Tesalia, se împotriva pe atunci să-și ducă scutul zicînd că e bolnav, pe cînd acum, după cîte aud, a jefuit o mulțime de locuitori din Cotyora. Dacă v-ați gîndi bine, ați proceda cu acest om altfel de cum se procedează cu cîinii. Cîinii răi ziua îi legi, iar noaptea îi dezlegi; dacă ați fi înțelepți, spun, noaptea l-ați lega și ziua l-ați lăsa liber.

Văd însă că am ajuns să fiu urât de unii dintre voi, care mai păstrează aceste amintiri; pe câtă vreme despre faptul că v-am ajutat împotriva frigului sau că v-am apărat împotriva dușmanului, când erați în mari primejdii, nimeni nu-și mai aduce aminte. Că am adus laude celor care săvârșeau fapte frumoase sau că am recompensat pe cei bravi, nu vă mai amintiți. Cu toate acestea este frumos, este drept, este o datorie sacră și plăcută de a-ți aduce aminte mai repede de bine decît de rău“. După aceea se ridicară, amintindu-și de toate prin cîte trecuseră.

Și cu aceasta totul se termină cu bine.

CARTEA A ȘASEA

1

REZUMATUL CĂRȚII A ȘASEA

În timpul șederii lor la Cotyora, grecii primiră pe delegații lui Corylas, arhonte Paflagoniei, care veniră cu daruri și cu propuneri de prietenie. Strategii îi întâmpinară ca pe niște oaspeți, le făgăduiră că vor supune armatei dorința lor și-i invitară la un ospăț. Aici avură prilejul să admire dansurile tracilor, magnesienilor, mantineenilor și arcadienilor, în executarea cărora aceștia dădură dovadă de o deosebită măiestrie. Încheiară apoi o înțelegere între ei, obligându-se să adopte unii față de alții o atitudine de prietenie.

După retragerea delegaților, grecii se imbarcară, plutind zi și noapte pe un vânt prielnic, pînă ajunseră la Sinope. Acolo ancorară în portul numit Harmene, unde sinopenii, coloniștii Miletului, îi primiră cu prietenie, oferindu-le ca daruri de ospitalitate trei mii de medimne de făină de orz și o mie cinci sute de amfore cu vin.

Poposind acolo cinci zile, mintea mercenarilor era stăpînită de ideea de a nu se întoarce în patrie la ai lor cu mîinile goale. De asemenea, se hotărîră să aleagă în vederea acțiunilor viitoare un singur comandant. Lui Xenofon îi surîdea posibilitatea de a putea fi ales comandant suprem, dar în aceste împrejurări socoti că ar fi mai înțelept să ofere acest comandament unui lacedemonian, armata putînd astfel să obțină mai cu ușurință sprijinul lacedemonienilor, care acum stăpîneau întreaga Grecie. Alegerea se opri asupra strategului Cheirisophos, care între timp se întorsese la armata sa, venind de la Heraclea.

Două zile plutiră mercenarii de-a lungul coastei, admirînd promontoriul lui Iason, gurile rîurilor Thermodon, Iris, Halys și Parthenios; apoi ajunseră la Heraclea, colonie a megarenilor în ținutul maryandinilor. Heracleoții îi primiră cu daruri de ospitalitate, care constau din trei mii de medimne de grîu, două mii de amfore cu vin, douăzeci de boi și o sută de oi. Căutînd să speculeze bunăvoința heracleoților, la

adunarea soldaților convocată în vederea efectuării restului călătoriei, Lycon din Ahaia propuse să se ceară heracleoților trei mii de cyziceni, în timp ce un altul propuse zece mii. Cererea grecilor îi nemulțumi pe heracleoți, care își luară măsuri de apărare, adunând recolta de pe câmp și închizând porțile orașului.

În această împrejurare, arcadienii și aheii părăsiră pe Cheirisophos și pe Xenofon, organizându-se aparte. Armata se împărți în trei grupe: prima grupă număra patru mii de hopliți arcadieni și aheii; a doua, cu o mie patru sute de hopliți și șapte sute de peltaști, fu pusă sub comanda lui Cheirisophos; cea de-a treia cu o mie șapte sute de hopliți, trei sute de peltaști și patruzeci de călăreși fu pusă sub comanda lui Xenofon.

Arcadienii, obținând corăbii din partea heracleoților, porniră pe mare și debarcară în portul Galpe, în mijlocul Traciei, hotărâți să se năpustească prin surprindere asupra bitinienilor pentru a-i prăda. Cheirisophos porni la început pe jos cu oamenii de sub comanda sa, apoi se imbarcă, din pricina sănătății care lăsa de dorit. Xenofon, în fruntea celor pe care îi comanda, se îndreptă înspre teritoriul Heracleei, luînd-o apoi prin interiorul țării. La o depărtare de aproape treizeci de stadii de mare, arcadienii și aheii se năpustiră asupra satelor întâlnite pentru a le prăda, luînd mulți prizonieri și turme de vite. Tracii, surprinși la început, se organizează și porniră asupra grecilor, pe care îi atacară, producându-le mari pierderi. Neputînd ieși din această situație dificilă, grecii se hotărâsc să trateze cu tracii în vederea unui armistițiu, dar aceștia refuză. Xenofon, fiind informat de situația grea în care se găsea această grupare, se grăbi să-i vină în ajutor, îndreptîndu-se spre locul unde se găseau asediați de către barbari, dar nu găsi pe nimeni. Și tracii și grecii plecaseră. Luînd-o de-a lungul drumului spre Calpe, cele două grupări se întâlniră, spre bucuria și a unora și a celorlalți. Apoi, împreună, își așezară tabăra pe țărnul locuit de tracii bitinieni, despre care mergea vestea că se purtau cu cruzime față de orice grec întâlnit.

După ce îngropară morții, ridicînd și un cenotaf în memoria celor pe care nu-i putuseră găsi, armata se întruni, hotărînd ca, pe viitor, nimeni să nu mai propună împărțirea ei; iar cel ce va mai cuteza să facă o astfel de propunere

să fie pedepsit cu moartea. De asemenea, cu acest prilej se mai hotărî ca armata să facă drumul pe jos, iar vechii strategii să-și reia comanda. Între timp, Cheirisophos, care ajunsese cu oamenii săi în portul Calpe, încetase din viață, din pricina unui leac pe care îl băuse.

Cît privește pe Xenofon — pentru că întîrzia plecarea — se răspîndiră în jurul lui din nou zvonuri că ar nutri gîndul de a se stabili pe aceste meleaguri. La comanda uneia dintre grupări se găsea acum Neon din Asine, care îl înlocuia pe Cheirisophos. Acesta, lucrînd aparte, le dădu soldaților săi toată libertatea de a-și procura provizii prădînd pe tracia bitinieni.

Într-una din ciocniri, grecii avură aproape cinci sute de morți, fapt care-i făcu să se potolească și să se întoarcă la mare. Deoarece zvonul despre întemeierea unui nou oraș se răspîndise și prin împrejurimi, o mulțime de oameni veneau să se informeze despre acest lucru.

Cu aceasta se încheie povestirea cărții a șasea.

CAPITOLUL I¹

În timpul șederii lor la Cotyora², grecii trăiră, unii din ceea ce cumpărau, iar alții prădînd Paflagonia³. Pe de altă parte, paflagonenii⁴ îi dezbrăcau fără multă vorbă pe cei ce se împrăștiau, căutînd să provoace neajunsuri celor care cantonau mai departe de grosul armatei. Din aceste cauze se dușmăneau cu înverșunare unii pe alții.

Corylas, care era atunci mai-marele Paflagoniei, trimise la greci soli, cu cai și veșminte frumoase⁵ ca să le spună că el este gata să nu le facă nici un rău, dar nici el să nu fie păgubit. Comandanții răspunseră că vor lua înțelegere cu armata și-i primiră ca pe niște adevărați oaspeți; invitară de asemenea pe cîțiva dintre ai lor, pe care îi socotiră oameni mai de vază.

După ce jertfiră boi și alte animale, din cele capturate, făcură un ospăț⁶, la care mîncară întinși pe straturi de frunze⁷, bînd din cupe de corn, după cum era obiceiul în această țară. După ce făcură libațiuni și cîntară peanul, se ridicară mai întîi tracii⁸ și, în sunetele flautului, dansară cu armele pe ei, sărind și mînuind cuțitele cu multă îndemînare. La sfîrșit, un trac lovi pe un altul, în așa fel încît toți crezură că omul a fost rănit. Acesta se prăbuși cu dibăcie. Paflagonenii scoaseră un strigăt. Cel care puse mîna pe armele partenerului său ieși cîntînd cîntecul *Sitalkas*⁹, în timp ce cîțiva traci îl scoaseră afară pe celălalt ca pe un mort. După ei se ridicară ainianii¹⁰ și magnesienii¹¹, care dansară înarmați dansul numit *Carpea*¹².

Dansul se executa astfel: un om, după ce lasă armele jos, seamănă mergînd pe lîngă boi, întorcîndu-se mereu ca și cum s-ar teme de ceva¹³. La un moment dat se apropie un bandit. Îndată ce acesta îl zărește îi iese înaintea, îi smulge armele și se ia la luptă cu el înaintea boilor. În acest timp tracii dansau în ritmul flautului. La sfîrșit, banditul, legîndu-l

pe adversar, îi ia boii; dar se întâmpla uneori ca și plugarul să-l învingă pe tâlhar. Apoi, punându-l alături de boi, cu mâinile legate la spate, îl mână din urmă.

După aceea intră un misian cu câte un scut în fiecare mână și dansă prefăcându-se că luptă împotriva a doi dușmani, folosindu-se când numai de un scut ca și cum n-ar fi fost decît un dușman, când rotindu-se și făcînd salturi cu amîndouă scuturile în mâini. Spectacolul era frumos. La urmă dansă „dansul persic“¹⁴. Ciocnind scuturile, se lăsa pe genunchi și se ridica, toate aceste mișcări fiind executate în ritm, în cîntecul flautului.

Se ridicară pe urmă mantineenii¹⁵ și cîțiva arcadieni¹⁶ înarmați din cap pînă în picioare și înaintară în ritmul cîntecului *enoplion*¹⁷, executat din flaut. Apoi cîntară peanul și dansară ca în procesiuni la templele zeilor. Privindu-i, paflagonenii îi socotiră ca ceva deosebit, deoarece toate dansurile fuseseră executate cu armele pe ei. Văzîndu-i așa de mirați, misianul¹⁸, care cumpărase o dansatoare, cu învoirea unuia dintre arcadieni, o aduse în public împodobită cu ce avea mai frumos, dîndu-i și un scut ușor. Ea dansă *pirica*¹⁹ cu multă grație, stîrnind aplauze puternice. Paflagonenii întrebă dacă și femeile luptau alături de greci. Li se răspunse că ele fuseseră acelea care îl puseseră pe fugă pe rege din tabără²⁰.

Și astfel, serbarea luă sfîrșit în cursul nopții. A doua zi, comandantii îi conduseră pe delegați în fața armatei, unde soldații hotărîră ca ei să nu le facă paflagonenilor nici un neajuns, însă nici ei să nu fie păgubiți, după care delegații plecară. Între timp grecii, socotind că au corăbii de ajuns, se îmbarcară navigînd o zi și o noapte pe un vînt prielnic, avînd în stînga Paflagonia; a doua zi, ajunseră la Sinope²¹, ancorînd la Harmena²², portul acestui oraș. Sinopenii²³ locuiesc în Paflagonia, însă ei sînt coloniștii Miletului. Locuitorii trimiseră ca daruri de ospitalitate trei mii de medimne²⁴ făină de orz și o mie cinci sute de amfore de vin²⁵. Aici sosi și Cheirisophos²⁶ pe o corabie. Soldații trăgeau nădejde că, întorcîndu-se, le va aduce ceva, dar nu aduse nimic, însă le comunică că navarhul Anaxibios²⁷, cît și ceilalți lacedemonieni, îi felicită și că Anaxibios le făgăduiește că dacă vor pleca din Pontul Euxin le va da o soldă.

În acest port Harmena, armata poposi cinci zile. Când își dădură seama că acum, mai mult ca oricînd, se apropiau de Grecia, le veni în minte că la întoarcerea acasă ar fi bine să aducă cu ei cîte un dar.

Între timp, se gîndiră că, dacă și-ar alege un singur comandant suprem, acesta s-ar putea servi de armată cu mai mare folos, atît ziua cît și noaptea, decît dacă comanda ar fi împărțită, deoarece dacă ar fi fost nevoie să întreprindă ceva pe ascuns, secretul s-ar fi păstrat mai bine; iar dacă ar trebui să li se anunțe ceva, zăbava n-ar fi mare și nici n-ar mai fi nevoie să se sfătuiască între ei, ci ceea ce hotăra comandantul trebuia adus la îndeplinire. Pînă acum comandanții lucrau după cum hotăra majoritatea. După ce luară această măsură trimiseră lohagi la Xenofon pentru a-i oferi comanda. Lohagii, ajungînd la el, îi arătară hotărîrile armatei și, exprimîndu-și devotamentul față de el, căutară să-l convingă să primească conducerea.

Lui Xenofon îi convenea acest lucru, socotind că prestigiul lui va crește în fața prietenilor, iar numele lui va ajunge mai vestit în Atena, putînd aduce și unele foloase armatei. Aceste perspective îl făceau să dorească să fie numit comandant suprem, dar, cînd se gîndea că nu se știe ce poate aduce viitorul, fiind ceva necunoscut omului și că prin aceasta ar fi, poate, în primejdie să-și piardă chiar și gloria cîștigată pînă aici, nu știa ce să facă. Fiind în încurcătură, găsi cu cale că cel mai bun lucru de făcut era să-i întrebe pe zei. Așa că aduse două animale²⁸ pe care le jertfi lui Zeus Regele, mai-marele zeilor, zeul ce-i fusese indicat la Delfi²⁹. El credea că de la acest zeu venise și visul³⁰ pe care-l avusese atunci cînd începuse să se îngrijească împreună cu alții de armată. Își aminti că atunci cînd pornise din Efes³¹, pentru a fi prezentat lui Cyrus, văzuse un vultur care croncănea spre dreapta lui³², în timp ce se așeza pe pămînt. Prezicatorul care-l însoțea îi prezise că augurul era important, dar fără legătură cu viața lui personală; că-i prezicea un viitor măreț, plin de glorie dar și de suferințe, deoarece celelalte păsări atacă vulturul cînd stă jos. De altfel, acest augur nu-i prezicea nici îmbogățire, întrucît vulturul își apucă prada mai ales zburînd.

În urma jertfelor aduse, zeul îi arată limpede să nu caute să obțină comanda și chiar dacă va fi ales, să nu primească. Lucrurile se petrecură astfel: armata se adună și toți fură de părere să aleagă un singur comandant. Hotărâți asupra acestui lucru, îl propuseră pe el. Dar, deoarece părea sigur că-l vor alege cum se va trece la vot, Xenofon se ridică și vorbi astfel:

„Soldați, ca om, mă bucur că sînt prețuit de voi; vă mulțumesc și rog pe zei să-mi dea prilejul să vă pot fi de folos. Mi se pare totuși că nu este în interesul vostru să mă alegeți pe mine, de vreme ce se află aici de față un lacedemonian³³. Procedînd astfel veți obține mai greu sprijinul lacedemonienilor, dacă veți avea vreo nevoie de ei. Pe de altă parte, în ceea ce mă privește, aceasta nu este un act prudent nici din partea mea.

Am văzut, de altfel, că ei nu au încetat războiul împotriva patriei mele, înainte de a-i fi silit pe toți atenienii să recunoască supremația lacedemonienilor. Îndată ce atenienii s-au învoit, luptele încetară și asediul Atenei³⁴ a luat sfîrșit. Dacă, cu toate că știu acest lucru, aș lăsa să se înțeleagă că la prima ocazie voi nesocoti prestigiul lor, îmi dau seama³⁵ că pe dată m-aș fi resemnat.

În ceea ce privește părerea voastră, că ar exista mai puțină dezbinare cu un singur comandant decît cu mai mulți, fiți siguri că alegînd pe un altul, eu nu voi fi împotriva lui. Eu socotesc că acela care în timp de război se împotrivesc comandantului este împotriva propriei lui salvări. Alegîndu-mă pe mine, nu m-aș mira dacă s-ar găsi cineva care să se supere și pe voi și pe mine“.

După aceasta se ridicară și mai mulți, care fură de părere că totuși el trebuie să ia comanda. Agasias din Stimfal spuse că ar fi de rîs dacă lucrurile ar sta așa. Se vor mînia oare lacedemonienii, dacă oaspeții adunați la un banchet nu și-ar alege un lacedemonian ca „symposiarh“³⁶? După această socoteală, atunci nu ne este îngăduit să fim nici măcar lohagi, după cîte se pare, deoarece sîntem arcadieni. Toți din toată inima aplaudară fiindcă Agasias avea dreptate. Xenofon, dîndu-și seama că va trebui să insiste, ieși înainte și spuse:

„Dar, soldați, pentru ca să vedeți bine cum stau lucrurile, vă jur pe toți zeii și zeițele, că îndată ce mi-am dat seama

de intențiile voastre, am adus jertfe pentru a ști dacă ar fi bine pentru voi să-mi încredințați mie această comandă și pentru mine de a o primi. Zeii mi-au arătat voința lor prin animalele de jertfă în așa fel, că și un om de rînd ar fi putut să-și dea seama că trebuie să mă feresc de a lua comanda supremă“.

Numai astfel se hotărîră și-l aleseră pe Cheirisophos, care, o dată ales, le vorbi astfel: „Soldați, fiți siguri că nici eu nu m-aș fi împotrivit dacă ați fi ales pe altul, dar nealegîndu-l pe Xenofon i-ați făcut un bine, deoarece și acum Dexip³⁷ îl bîrfi cît putu lui Anaxibios³⁸, cu toate stăruințele mele de a-l face să tacă. El spune că Xenofon mai curînd voia să comande împreună cu Timasion³⁹ din Dardanos armata lui Clearh, decît cu mine care sînt laconian. Dar dacă totuși m-ați numit pe mine, voi încerca să vă fac cît mai mult bine. Pregătiți-vă deci ca mîine, dacă timpul va fi favorabil, să pornim în larg, îndreptîndu-ne spre Heracleea, unde cu toți trebuie să căutăm să ajungem și unde, îndată ce vom sosi, ne vom putea gîndi la ce am mai avea de făcut.

CAPITOLUL II

A doua zi grecii porniră pe mare, plutind pe un vînt prielnic timp de două zile pe lîngă țarm. Mergînd de-a lungul coastei, văzură promontoriul lui Iason⁴⁰, unde se spune că s-a oprit corabia Argo⁴¹, precum și gurile rîurilor Thermodont⁴², Iris⁴³, Halys⁴⁴ și Parthenios⁴⁵. Trecînd dincolo de ele, grecii ajunseră la Heracleea, oraș grecesc, colonie a megareenilor⁴⁶, aflată în ținutul maryandinilor⁴⁷ unde ancorară în apropierea peninsulei Acherusias⁴⁸, unde se spune că Heracles⁴⁹ coborîse în căutarea cîinelui Cerber⁵⁰ și unde astăzi urmele arată că adîncimea prăpastiei era mai mare de două stadii. Aici heracleoții trimiseră grecilor, ca daruri de ospitalitate, trei mii de medimne de orz, două mii de amfore de vin, douăzeci de boi și o sută de oi. De-a lungul cîmpiei curge rîul Lycos⁵¹, care are o lățime de două plethre.

După ce soldații se adunară, se sfătuiră dacă trebuiau să facă pe jos sau pe mare restul drumului pentru a ieși din Pontul Euxin⁵². Ridicându-se, Lycon din Ahaia spuse: „Soldați, mă miră că strategii noștri nu caută să ne procure bani cu care să cumpărăm hrană, deoarece mă tem că darurile de ospitalitate nu ne vor ajunge să hrănim armata nici trei zile și nu există nici posibilitatea de a ne aproviziona pe timpul drumului. Sînt de părere să nu cerem heracleoților mai puțin de trei mii de cyziceni“⁵³. În același timp, un altul poate să nu ceară mai puțin de zece mii și să aleagă delegați pe care să-i trimită imediat. „În timp ce noi rămînem aici și îndată ce vom cunoaște răspunsul lor, vom vedea ce este de făcut“.

Îl propuseră ca sol mai întîi pe Cheirisophos, deoarece fusese ales comandant, în vreme ce unii îl propuseseră pe Xenofon. O parte din ei însă îi respinseră cu îndîrjire, deoarece amîndoi fură de părere să nu silească un oraș grecesc care nutrea sentimente prietenești față de ei, de a da ceva împotriva voinței lui. Și pentru că aceștia nu se arătară binevoitori, trimiseră pe Lycon din Ahaia, pe Calimah⁵⁴ din Parrhasia și pe Agasias din Stimfal.

Trimișii, ajungînd la Heracleea, comunicară hotărîrile armatei. După spusele lor, Lycon îi și amenință dacă nu vor face ceea ce li se ceruse. Heracleoții răspunseră că se vor sfătui, dar între timp adunară produsele de pe cîmp, retăcură piața în interiorul orașului, porțile fură închise, iar pe întărituri apăzură oameni înarmați. În urma acestui fapt, cei care provocaseră tulburările îi învinuiră pe strategii că le zădărniseră planul.

Arcadienii și aheenii se adunară; în frunte ca șefi mai însemnați se aflau Calimah din Parrhasia și Lycon din Ahaia. Ei spuseră că este o rușine ca un atenian⁵⁵ care nu adusese trupe să aibă comanda peloponesienilor și lacedemonienilor, că greul îl duceau ei, iar foloasele le trăgeau alții, cu toate că ei asiguraseră salvarea. De fapt, cei care contribuiseră la salvare erau arcadienii și aheenii, restul armatei neaducînd nici o contribuție. Și într-adevăr, mai mult de jumătate din armată era alcătuită din arcadieni și aheni. „Deci dacă am fi înțelepți, ne-am aduna și, după ce ne-am alege din rîndurile noastre comandanți, am porni, încercînd să punem mîna pe prăzi. Propunerea fu găsită bună.

Toți arcadienii și aheenii îi părăsiră atît pe Cheirisophos cît și pe Xenofon. Apoi se grupară și, după ce își aleseră zece comandanți, hotărîră cu majoritate de voturi ca acești comandanți să facă ceea ce vor crede ei de cuviință. Astfel, comanda supremă a lui Cheirisophos încetă după șase sau șapte zile de la alegerea sa.

Xenofon totuși se gîndea să facă drumul împreună cu cei rămași, socotind că astfel drumul ar fi mai sigur, decît dacă ar merge fiecare separat, dar Neon îl sfătui să meargă singur. Acesta auzise de la Cheirisophos că harmostul Bizanțului⁵⁶, Cleandros, îl asigurase că va veni cu trireme în portul Calpe⁵⁷. Neon le dădu acest sfat pentru ca nici un altul să nu tragă foloase pentru sine și pentru ca numai ei și soldații lor să pornească pe mare cu trireme. Cheirisophos, pe de o parte descurajat de cele întîmplate și pe de alta, scîrbit de armată, îl lăsă pe Neon să facă ce vrea.

Între timp, Xenofon se hotărî să părăsească armata și să se îmbarce, dar aducînd jertfe lui Heracles⁵⁸, călăuzitor al drumurilor, îl întrebă dacă este mai bine pentru el să continue drumul cu soldații rămași de partea lui, sau să-i părăsească. Zeul îi prezise, prin măruntaiele victimelor, să pornească.

Armata se împărți în trei: de o parte arcadienii și aheenii, care numărau mai mult de patru mii de oameni, toți hopliți; Cheirisophos, cu o mie patru sute de hopliți și cu șapte sute de peltaști, traciai lui Clearh, iar Xenofon, cu o mie șapte sute de hopliți și aproape trei sute de peltaști. De altfel, era singurul care mai avea și vreo patruzeci de călăreți.

Arcadienii și aheenii, obținînd corăbiile din partea heracleoților, porniră pe mare cei dintîi, pentru a cădea pe neașteptate asupra bitinienilor de la care sperau că ia cît mai multe prăzi. Ei debarcară în portul Calpe, cam în mijlocul „Traciei”⁵⁹. Cheirisophos porni îndată din orașul Heracleea, făcînd la început drumul pe jos și merse prin mijlocul țării. Cînd ajunse în „Tracia”, porni pe mare, căci era bolnav, în timp ce Xenofon, după ce se îmbarcă, se îndreptă spre hotarele dintre „Tracia” și teritoriul Heracleei, luînd-o apoi prin interiorul țării.

CAPITOLUL III

În ce chip a luat sfârșit comandamentul suprem al lui Cherisophos și cum s-a împărțit armata grecească, s-a spus mai sus.

Fiecare dintre aceste grupuri procedă astfel: arcadienii și aheenii debarcă noaptea în portul Calpe, după care se îndreptară spre primele sate, la vreo treizeci de stadii depărtare de mare. Când se făcu ziuă, fiecare comandant își duse lohosul spre sat și acolo unde satul părea mai întins comandantii trimiseră câte două lohosuri. După ce fixară o colină ca loc de adunare pentru toate unitățile, năvăliră pe neașteptate în sate luând o mulțime de prizonieri și punând mâna pe numeroase turme. Între timp, tracii care se salvară se adunară la un loc și, cum mulți dintre ei erau peltaști, fugiră chiar din mâinile hopliților. După ce se adunară, se năpustiră mai întâi asupra lohosului lui Smicres, unul dintre comandantii arcadienilor, care pornise spre locul de adunare stabilit, ducând cu ei o pradă bogată.

Un timp, grecii luptară mergând, însă la trecerea peste o vale fură puși pe fugă; tracii îl omorîră pe Smicres împreună cu toți oamenii lui. Dintr-un alt lohos, acela al lui Hegesandros, alcătuit din oameni aparținând celor zece lohosuri, nu rămaseră decît opt oameni și Hegesandros însuși. Celelalte lohosuri se regrupară, unele cu greutate, altele fără a întîmpina nimic. După această izbîndă, în timpul nopții, tracii se adunară în număr și mai mare. Când se lumină de ziuă, în jurul colinei pe care cantonaseră grecii, se strînseseră o mulțime de călăreți și de peltaști, numărul lor crescînd mereu și-i atacară cu furie pe hopliți.

Grecii, de altfel, nu aveau nici un arcaș, nici un acontist și nici un călăreț. Tracii alergau sau galopau spre ei aruncînd cu sulițe, și, ori de cîte ori grecii îi asaltau, ei se răgeau cu ușurință, în timp ce alții dintre ai lor atacau din altă parte. Dintre greci fură răniți mulți, în timp ce tracii nu avură nici un rănit. Astfel, grecii nu se putură mișca de unde se aflau. Pînă la urmă tracii nu le îngăduiră să meargă nici măcar spre locul unde era apa de băut.

În această situație grea, grecii căutară să cadă la o înțelegere. Ei se învoiră asupra tuturor condițiilor, însă tracii

nevoină să dea ostaticii pe care grecii îi ceruseră, lucrurile rămăseră tot așa. Aceasta era situația arcadienilor. Cheirisophos, mergînd de-a lungul mării în siguranță, ajunsese în portul Calpe. În același timp, Xenofon înainta prin interiorul țării, cînd călăreții lui, trimiși înainte, dădură peste niște bătrîni ce mergeau pe cîmp. Fiind aduși la Xenofon, fură întrebați dacă știu ceva despre o altă armată grecească. Aceștia îi povestiră tot ce se întîmplase și că acum armata grecească era asediată pe o înălțime pe care tracia o înconjurau din toate părțile. Ei îi puseră pe acești oameni sub pază sigură, pentru a le fi călăuză, unde va fi nevoie. După ce așeză zece oameni de gardă în jurul taberei, Xenofon îi adună pe soldați și le spuse: „Soldați, o parte din arcadieni au pierit, iar ceilalți sînt înconjurați pe o movilă. Dacă vor pieri și ei, nu va exista nici pentru noi vreo posibilitate de salvare, deoarece dușmanii sînt mulți și curajoși. Deci, cel mai bun lucru de făcut este să venim în ajutorul camarazilor noștri, cît mai repede, pentru că dacă mai sînt în viață, vom putea lupta împreună cu ei, spre a nu rămîne să înfruntăm singuri primejdiile. Noi nu ne-am putea retrage nicăieri de aici, deoarece drumul spre Heraclea este prea lung pentru a ne reîntoarce acolo și Cheirisophos este prea departe pentru a ne îndrepta spre el, pe cîtă vreme dușmanii sînt aproape. Pentru a ajunge în portul Calpe, unde bănuim că s-ar putea afla Cheirisophos, dacă a scăpat cu viață, avem de făcut un drum foarte scurt, însă acolo nu sînt corăbii pentru a ne îmbarca, iar dacă am voi să rămînem pe aici, nu avem provizii nici măcar pentru o zi.

Dacă cei asediați vor pieri, va fi mai primejdios pentru noi să ne expunem pericolelor numai cu soldații lui Cheirisophos decît dacă, salvîndu-ne camarazii, ne vom uni cu toții spre a căuta scăparea tuturor. Trebuie să pornim cu convingerea că acum este vorba, ori să murim de o moarte glorioasă, ori să îndeplinim o acțiune măreață salvînd atîția greci. Și poate că divinitatea orînduiește astfel lucrurile, dorind să-i umilească pe cei vanitoși⁶⁰, care sînt prea mîndri de ei și, dimpotrivă, pe noi, care începem orice invocîndu-i pe zei, vrea să ne facă mai fericiți, decît pe ei.

Acum trebuie să dați ascultare șefilor⁶¹ mai mult ca ori-cînd și să fiți cu grijă pentru a putea executa ordinul dat.

Deocamdată, să înaintăm pînă ce vom socoti că este timpul mesei, apoi vom cantona. Atîta vreme cît sîntem în marș, Timasion să o ia înainte cu călăreții fără să ne piardă din vedere și să cerceteze terenul peste tot, pentru ca să nu ne scape nimic neobservat“.

După ce termină, Xenofon porni în fruntea lor. Pe flancuri și pe înălțimi trimise oameni sprinteni dintre gymneți⁶², ca să-l anunțe dacă vor vedea ceva, dîndu-le în același timp poruncă să dea foc la tot ce întîlnesc în cale și care poate să ardă. Pe de altă parte, călăreții, împrăștiindu-se și îndepărtîndu-se atît cît se putea fără a fi în primejdie, dădură și ei foc, în timp ce peltaștii, care înaintau din înălțime în înălțime, ardeau tot ce vedeau că era de ars, așa că întregul ținut părea cuprins de flăcări, făcînd să se creadă că era o armată numeroasă. Cînd sosi momentul, grecii ieșiră din vale și cantonară pe o înălțime de unde ei văzură focurile dușmanilor la o depărtare de vreo patruzeci de stadii și atunci aprinseră și ei focuri. Îndată ce luară masa de seară, li se dădu ordin să stingă toate focurile și, după ce așezară străji de noapte, se culcară.

În zorii zilei, după ce se rugară zeilor, luară formația de luptă și porniră în cea mai mare grabă. Timasion și călăreții săi, întovărășiți de călăuze, înaintară ajungînd fără să-și dea seama pe înălțimea unde fuseseră înconjurați grecii. Nevăzînd pe nimeni, nici forțele prietene, nici pe cele dușmane, comunicară aceasta lui Xenofon și armatei. La urmă dădură peste cîteva femei și cîteva bătrîni, precum și peste un număr mic de oi și boi părăsiți. La început, rămaseră uimiți de ceea ce se întîmplase. Tot de la acești oameni afluă că tracii plecaseră de cu seară și că de dimineață porniseră și grecii, dar nu știau unde. Auzînd acestea, soldații lui Xenofon, după ce luară masa de dimineață și după ce-și pregătiră bagajele, porniră în marș, dorînd să se întîlnească cu ceilalți, cît mai repede, în portul Calpe. Cum mergeau așa, observară urmele arcadienilor și ale aheenilor de-a lungul drumului spre Calpe. Cînd se întîlniră, plini de bucurie se îmbrățișară ca frații⁶³.

Arcadienii îi întrebă pe soldații lui Xenofon de ce stinseseră focurile. „Noi am crezut la început — spuseră ei —, fiindcă n-am mai văzut focurile voastre, că veți porni împotriva dușmanilor în timpul nopții și după cîte se pare

și dușmanii s-au temut de acest lucru, deoarece au plecat; de altfel, cam în aceeași vreme s-au retras și ei. Cum voi nu mai sosești și cum timpul trecea, am crezut că fiind informați despre situația noastră v-a cuprins teama și pe voi, din care pricină ați luat-o spre mare. Atunci am găsit cu cale să nu mai venim după voi și în felul acesta am ajuns pînă aici“.

CAPITOLUL IV

În cursul acestei zile grecii își așezară tabăra pe țarm lîngă port. Acest loc, care se numește Calpe, este un port în Tracia asiatică. Această parte a Traciei începe de la gura Pontului Euxin și se întinde pînă la Heracleea, către dreapta, pentru cine plutește înăuntrul Pontului. Cu o triemă, de la Bizanț pînă la Heracleea, este un drum de o zi întregă⁶⁴. Între aceste două orașe nu se mai află nici un alt oraș, nici aliat, nici grecesc, ci numai traci bitinieni, care, atunci cînd pun mîna pe grecii aruncați la țarm de naufragiu, sau dintr-o altă cauză, se zice că se poartă față de ei cu cruzime.

Portul Calpe se află la mijloc, între Heracleea și Bizanț, cînd vii pe mare, fie dinspre un oraș, fie dinspre celălalt. Un promontoriu înaintează în mare, iar partea care coboară este formată dintr-o stîncă rîpoasă, care, acolo unde este mai joasă, nu are mai puțin de o sută douăzeci de picioare înălțime. Limba de pămînt care leagă promontoriul de țarm are o lățime de aproape patru plethre. Întinderea acestei limbi de pămînt poate cuprinde zece mii de locuitori. Portul se află la piciorul stîncii și are țarmul spre apus. Un izvor bogat cu apă de băut țîșnește din pămînt în apropierea mării dominate de promontoriu, iar pe malul mării se găsesc o mulțime de arbori frumoși din al căror lemn se construiesc corăbiile. Muntele înaintează în interiorul țării cam pînă la douăzeci de stadii lungime, iar pămîntul este nepietros. De-a lungul țarmului, pe o întindere de peste douăzeci de stadii, cresc arbori mulți și feluriți.

Restul ținutului este frumos și întins, cu numeroase sate și cu un pământ roditor care produce orz, grâu ca și tot felul de legume, de seară, susan și smochine din belșug, precum și vii întinse, care dau un vin plăcut. Într-un cuvânt în acest ținut se produc de toate, în afară de măslina.

Soldații se instalară pe țărmul mării, nevoind să-și așeze tabăra pe locul unde auziseră că s-ar fi plănuț să se ridice un oraș, mai ales că lor li se părea că fuseseră aduși aici cu un scop, fiindcă erau unii care ar fi voit să întemeieze aici un oraș.

De fapt, cea mai mare parte dintre soldați nu porniseră în expediție din cauza sărăciei, pentru a avea o soldă, ci, auzind vorbindu-se de meritele lui Ciruș, unii veniseră spre a-i aduce soldați, pe când alții porniseră pe socoteala lor. Dar erau într-adevăr și o parte dintre ei care plecaseră de acasă lăsând în urma lor tată și mamă și unii care își părăsiseră chiar și copiii, pentru ca să strângă averi și să se reîntoarcă acasă cu bogății, deoarece auziseră că și alții care-l urmaseră pe Ciruș erau fericiți⁶⁵. Acești oameni doreau din toată inima să se reîntoarcă teferi în Grecia.

A doua zi după adunare, Xenofon aduse jertfe în vederea plecării din tabără, deoarece pe de o parte era nevoie să pornească după provizii, iar pe de alta soldații se gîndeau să-și îngroape morții. Fiindcă semnele erau favorabile, îi întovărășiră și arcadienii și îngropară cea mai mare parte a morților, pe locul unde căzuse fiecare. Unii dintre ei, deși erau morți de cinci zile, încă nu putuseră fi ridicați. La urmă, mai adunară și pe alții găsiți pe drum și, cu ce avură, îi îngropară cît se poate de frumos. Acelora pe care nu-i mai găsiră, le ridicară un cenotaf⁶⁶ și depuseră coroane. Toate acestea fiind îndeplinite, se întoarseră în tabără, unde după ce luară masa de seară, se culcară.

A doua zi de dimineață se adunară toți soldații. Adunarea fusese convocată de Agasias din Stimfal, de Hieronim din Elida, precum și de lohagii arcadieni mai în vîrstă. Ei hotărîră ca, pe viitor, dacă cineva va mai pomeni să despartă armata să fie pedepsit cu moartea; ca armata să facă de acum drumul pe jos, așa cum mersese înainte, și ca vechii comandanți să-și reia comanda. Cheirisophos⁶⁷ între timp murise, din cauza unei buruieni, pe care o luase după ce se

îmbolnăvise de friguri, așa că Neon din Asine⁶⁸ luă comanda deținută de el pînă aici.

După ce luară aceste hotărîri, se ridică Xenofon și spuse: „Soldați, este sigur că va trebui să facem drumul pe jos, deoarece nu avem corăbii; pe lîngă aceasta este necesar să pornim chiar acum, fiindcă nu mai avem de-ale mîncării. Noi comandanții vom aduce jertfe, iar voi trebuie să fiți pregătiți, să luptați mai vitejește ca oricînd, deoarece dușmanii au prins curaj“.

Comandanții aduseră jertfele, fiind de față numai prezicătorul Arexion din Arcadia, deoarece Silanos din Ambracia⁶⁹ fugise din Heraclea cu o corabie pe care o închiriasse. Sacrificînd în vederea plecării, semnele nu se arătară favorabile, așa că în acea zi rămaseră aici în liniște. Unii dintre ei cutezară să spună că Xenofon, voind să ridice un oraș în această regiune, convinsese pe prezicător să spună că semnele nu se arătaseră prielnice pentru plecare. Atunci Xenofon dădu poruncă să se comunice ca a doua zi să ia parte la sacrificiu oricine va dori și ca orice prezicător, dacă mai este vreunul, să fie de față ca să observe împreună măruntaiele. Cei care luară parte la sacrificiu fură numeroși. Deși jertfiră din nou în trei rînduri în vederea plecării, de fiecare dată semnele fură neprielnice. Din această pricină erau neliniștiți. Pe de altă parte, proviziile cu care veniseră se terminaseră și nu mai aveau la dispoziție nici o piață.

După sacrificii, soldații se adunară și Xenofon le vorbi din nou: „Soldați, după cum vedeți jertfele nu sînt încă favorabile pentru plecare, iar pe de altă parte ducem lipsă de provizii, așa că eu cred că și pentru acest lucru este nevoie să aducem jertfe“.

Atunci, cineva se ridică și spuse: este firesc ca jertfele să nu ne fie prielnice, căci ieri din întîmplare, la sosirea unei corăbii, am auzit pe cineva spunînd că harmostul Cleandros este pe punctul să sosească din Bizanț, cu corăbii de transport și cu trireme. Toți fură atunci de părere să aștepte aici; totuși era nevoie să pornească după provizii, așa că sacrificară și în acest scop în trei rînduri, dar iarăși semnele nu fură favorabile. Între timp soldații se duseră chiar la cortul lui Xenofon și-i spuseră că nu au ce mîncă, dar acesta le răspunse că nu-i va scoate din tabără cît timp semnele nu sînt prielnice.

A doua zi aduseră din nou jertfe și, din cauza îngrijorării tuturor, aproape întreaga armată făcu cerc în jurul altarului. Lipseau însă animalele de sacrificiu. Comandanții nu ieșiră din tabără și, adunînd soldații, le vorbi Xenofon astfel: „Poate că dușmanii se află deja adunați și în acest caz va trebui să dăm lupta. Dacă am lăsa bagajele la un loc sub pază și am porni pregătiți ca pentru luptă, poate că semnele ne-ar fi favorabile“. Auzind acestea, soldații strigară în gura mare că nu este nevoie să mai adune bagajele la un loc, ci să aducă jertfe cît mai repede. Și pentru că nu avură berbeci, cumpărară boi de povară și aduseră sacrificii. Xenofon îl rugă pe Cleanor arcadianul să sacrifice în locul său, dacă ar fi mai de folos, dar nici așa semnele nu fură prielnice.

Neon era comandant în locul lui Cheirisophos și, văzînd situația grea în care se găseau oamenii din pricina lipsei de alimente și voind să le fie pe plac, găsind un om din Heraclaea, care spunea că cunoaște satele din apropiere de unde ar putea lua provizii, le comunică soldaților că cine dorește este liber să plece după provizii îndrumat de călăuză. Aproape două mii de oameni porniră din tabără cu bîte, cu burdufuri, saci și tot felul de oale; ajungînd în sate se împrăștiară pentru a prăda. Dar de la început se năpustiră asupra lor călăreții lui Pharnabazos⁷⁰, care veniseră în ajutorul bitinienilor, voind ca, împreună cu ei, să-i împiedice pe greci, dacă vor putea, să pătrundă în Frigia⁷¹.

Acești călăreți omorîră nu mai puțin de cinci sute de oameni, ceilalți scăpînd cu fuga spre munte. Unul dintre fugari aduse această veste în tabără. Deoarece semnele nu fuseseră prielnice în acea zi, Xenofon luă un bou de la o căruță (căci nu se găseau animale de jertfă), puse să-l jertfească și porni în ajutorul grecilor cu toți soldații mai tineri de treizeci de ani. Ajungînd acolo, îi strînseră pe cei care scăpaseră și se reîntoarseră în tabără. Soarele era gata să apună, iar grecii, abătuți, se așezară la masă, cînd deodată de prin tufișuri cîțiva bitinieni se aruncară asupra soldaților din avanposturi, omorînd pe unii dintre ei și fugărindu-i pe ceilalți pînă în tabără. Dîndu-se alarma, toți grecii alergară la arme, căutînd să-l urmărească pe dușman. Între timp, hotărîră să mute tabăra în timpul nopții, deoarece terenul era acoperit cu desişuri, așa că stătură sub arme, toată noaptea, păziți de numeroase străji.

CAPITOLUL V

Astfel petrecură noaptea. La ziuă comandanții porniră în fruntea armatei spre poziția întărită, urmați de soldații cu armele și bagajele. Înainte de ora prânzului tăiară istmul care ducea spre promontoriu printr-un șanț, acoperindu-l de-a lungul lui cu palisade, lăsînd numai trei intrări. Între timp, de la Heraclea sosiră un vas cu făină de orz, animale pentru jertfă și vin. Sculîndu-se devreme, Xenofon aduse jertfe în vederea plecării. De la primul animal jertfit, semnele fură favorabile. Sacrificiul era pe sfîrșite cînd prezicătorul Arexion din Parrhasia, zărind un vultur spre dreapta, îl îndemnă pe Xenofon să pornească în fruntea armatei. După ce trecură șanțul, Xenofon împreună cu toți cei care-l însoțeau se opri; apoi puse să se comunice ca îndată după ce vor mînca, soldații să pornească înarmați, lăsîndu-i acolo pe neluptători și pe sclavi. Astfel cu toții plecară, în afară de Neon, deoarece socotiră că cel mai bun lucru era să-l lase pe el să păzească tabăra. După ce însă lohagii și soldații lui Neon îl părăsiră, împinși de rușinea de a nu-și urma camarazii care plecau, rămaseră în tabără numai oamenii de peste patruzeci și cinci de ani, iar ceilalți porniră în marș.

Dar nu străbătură nici cincisprezece stadii că și dădură peste morți. Cînd cei din coadă ajunseră în dreptul primilor morți îi îngropară și astfel procedară cu toate cadavrele găsite de-a lungul coloanei. Ajungînd la drumul care venea dinspre sate, unde cadavrele zăceau în număr mare, grecii îi strînseră la un loc și-i înmormîntară.

Trecuse de amiază, cînd armata în înaintare ajunsese dincolo de satele de unde ridicaseră toate proviziile ce le găsiseră și, deodată, îi zăriră pe dușmani trecînd peste colinele din fața lor, în timp ce o mulțime de călăreți și pedestrași erau așezați în linie de bătaie. Spithridates și Rathines sosiseră cu soldați din partea lui Pharnabazos. Îndată ce dușmanii îi zăriră pe greci, se opriră la o distanță de aproape cincisprezece stadii. Imediat, Arexion (prezicătorul grecilor) înjunghie un animal și de la început semnele fură favorabile. Atunci Xenofon le spuse: „Comandanții sînt de părere să așezăm în spatele liniei de luptă unitați de rezervă pentru

ca, dacă va fi nevoie, ele să fie gata, fie să sprijine linia de luptă, fie ca inamicul dezorganizat să fie urmărit de trupe intacte și odihnite“. Aceste măsuri fiind aprobate de către toți, Xenofon mai adăugă: „Să pornim deci împotriva dușmanului și să nu stăm pe loc, deoarece ne-a văzut, după cum și noi l-am observat. Eu vă voi urma cu unitățile de rezervă la o distanță oarecare cu grosul armatei, așa cum s-a hotărât“.

După aceasta comandantii porniră cu unitățile înainte în toată liniștea, în timp ce Xenofon, după ce scoase trei unități din coada coloanei, fiecare a câte două sute de soldați, le trimise; una înapoia dreptei care să urmeze linia de luptă la o distanță de un plethru, sub comanda lui Samolas din Ahaia; a doua urma înapoia centrului și era sub comanda lui Pyrias arcadianul, în timp ce, cea de-a treia, care se găsea la aripa stîngă, era comandată de Phrasias din Atena. În înaintare, cei din cap ajungînd în fața unei rîpe mari, greu de trecut, se opriră neștiind dacă o vor putea trece, anunțînd din om în om pe comandanți și pe lohagi să vină în capul coloanei. Xenofon se întreba mirat ce putea să împiedice înaintarea, dar îndată ce află porni călare cu toată iuțeala. Cînd fură adunați, Sophainetos, cel mai în vîrstă dintre strategii, spuse că nu face să te mai gîndești că o astfel de rîpă ar putea fi trecută; dar Xenofon întrerupîndu-l strigă: „Știți cu toții, soldați, că nu v-am expus la nici o primejdie cu voia mea niciodată. Nu aveți nevoie să fiți lăudați pentru curajul vostru, ci să fiți salvați. Acum situația este următoarea: fără luptă nu este cu putință să plecați de aici. Chiar dacă noi nu-i vom ataca pe dușmani, cînd ne vom retrage aceștia ne vor urmări și se vor năpusti asupra noastră. Gîndiți-vă dacă nu este mai bine să-l atacăm pe dușman avînd scuturile în față, decît să le purtăm pe spate și să-i vedem năvălind din urmă.“

Vă dați seama că a da înapoi în fața dușmanilor nu este o faptă vitejească, în timp ce, urmărindu-i, dai curaj și chiar celor mai fricoși. Eu i-aș urmări mai bucuros cu jumătate din oameni, decît să fug din fața lor cu toată armata. Cît despre ei, sînt convins că dacă îi vom ataca nu ne vor rezista; pe cînd, dînd înapoi, ne putem da seama cu toții că vor avea curajul să ne urmărească. A lăsa în spatele nostru o prăpastie anevoie de trecut, dar pe care totuși trebuie

s-o trecem, acum cînd sîntem pe punctul de a porni la atac, nu este un prilej de care trebuie să profităm?

După mine aș dori ca toate drumurile să pară deschise dușmanilor pentru a se retrage. Nouă, dimpotrivă, acest obstacol trebuie să ne arate că pentru cei ce nu înving nu există salvare. Cum voiți să străbătem în cîmpie, dacă nu vom înfrînge cavaleria lor? Dar munții în fața cărora ne găsim, cum îi vom trece dacă atîtea trupe ne urmăresc?

Eu mă mir cum socotiți că această rîpă este mai de temut, decît atîtea alte obstacole peste care am trecut. Iar dacă vom ajunge teferi pînă la mare, ce prăpastie mai grozavă poate fi ca Pontul Euxin, unde nu avem nici corăbii care să ne transporte și nici hrană pentru a ne întreține dacă vom rămîne. Cu cît mai repede vom fi acolo, cu atît mai mult va trebui să plecăm din nou, pentru a ne căuta provizii. Deci, mai bine să atacăm acum cînd sîntem sătui, decît mîine flămînzi. Soldați, jertfele sînt favorabile, augurii de asemenea, semnele victimelor foarte bune; să pornim asupra dușmanilor. Nu trebuie ca acești oameni care ne-au văzut bine să mai stea liniștiți și nici să cantoneze unde vor“.

După ce termină, lohagii îl îndemnară să ia comanda și nimeni nu fu împotrivă. Xenofon se așeză în frunte, dînd ordin să treacă rîpa fiecare pe locul unde se găsea, socotind că mai curînd armata va putea trece dincolo deodată, decît dacă s-ar înșira pe podul care se afla peste rîpă. După ce trecură, Xenofon, mergînd prin fața liniei, spuse: „Soldați, amintiți-vă de luptele în care ați învins pretutindeni cu ajutorul zeilor, cît și de suferințele ce-i așteaptă pe cei care fug din fața dușmanilor. Gîndiți-vă că ne aflăm la porțile Eladei; urmați-l pe Heracles⁷² călăuzitorul și încurajați-vă unii pe alții, strigîndu-vă pe nume⁷³, căci este un lucru vitejesc și frumos să ai ce povesti după ce ai săvîrșit un act de bravură, lăsînd celor ce voiești o amintire frumoasă despre tine“. Xenofon spuse acestea trecînd călare de-a lungul frontului, armata înaintînd în același timp în linie, avînd pe peltași la fiecare flanc.

Se dăduse ordin ca lăncile să fie purtate pe umărul drept, pînă cînd va suna trompeta, apoi plecîndu-le vîrful în jos, să înainteze la pas, fără ca vreunul să urmărească alergînd.

După aceasta se dădu consemnul: „Zeus salvator — Heracles călăuzitor“⁷⁴.

Dușmanii așteptau neclintiți, socotind probabil că poziția era tare. Când se apropiară, peltaștii greci, scoțînd strigăte de război, se năpustiră asupra dușmanilor înainte ca cineva să le fi dat ordin. Vrajmașii însă se aruncară împotriva lor cu cavaleria și cu trupele de bitinieni, punîndu-i pe fugă pe peltaști. Dar cînd linia hopliților alergă în grabă în ajutorul falangei, cînd trompeta sună atacul și cînd după aceasta în strigăte de război aplecară lăncile cu vîrfurile în jos, dușmanii nu primiră lupta, ci o luară la fugă. Timasion cu călăreții porni în urmărirea lor, dar nu omorî decît cîtiva dintre ei, deoarece el avea călăreți puțini.

Aripa stîngă a dușmanilor, împotriva căreia porniseră călăreții greci, fu împrăștiată, însă aripa dreaptă, care nu fu urmărită cu hotărîre, se regrupă pe o colină. Cînd grecii îi văzură că rămîn în urmă, crezură că este un lucru ușor și fără nici o primejdie ca să pornească asupra lor și, după ce intonară peanul, plecară îndată la atac. Într-adevăr dușmanii o rupseră de fugă, în timp ce peltaștii îi urmăriră pînă cînd aripa lor dreaptă fu împrăștiată. Totuși, dușmanii avură puține pierderi, deoarece cavaleria lor, care era destul de numeroasă, băgase spaimă în greci. Dar cînd grecii văzură cavaleria lui Pharnabazos păstrîndu-și încă rîndurile și pe aceea a bitinienilor, că i se alătură și că dușmanii urmăreau de pe o colină cele ce se petreceau, se hotărîră în ciudă oboselii să pornească și asupra lor, așa cum puteau, pentru a nu le da răgaz să se odihnească și să capete curaj.

După ce-și refăcură rîndurile, grecii porniră la atac, în timp ce călăreții dușmani o luară la fugă pe pantă, ca și cum ar fi fost urmăriți de o cavalerie. Tot înaintînd, cei care erau în cap dădură peste o rîpă, ceea ce-i făcu pe greci să înceteze urmărirea, mai ales că se făcuse tîrziu.

Întorcîndu-se la locul unde avuseseră prima ciocnire, ridicară un trofeu mare și la apusul soarelui se îndreptară spre mare. Pînă la tabără erau aproape vreo șaiszeci de stadii.

CAPITOLUL VI

Din acest moment dușmanii se îngrijiră numai de treburile lor trimițându-i pe oamenii de casă, cu bunurile lor, cât mai departe cu putință.

Pe de altă parte, grecii așteptară să sosească Cleandros cu corăbii și cu vase de transport. Ieșind din tabără în fiecare zi, cu carele și cu sclavii, aduceau fără teamă grâu, orz, vin, legume și smochine, întrucît ținutul avea de toate, în afară de ulei și măslină. Ori de cîte ori soldații se aflau în repaus, parte dintre ei se gîndeau numai la pradă, iar cei care plecau păstrau pentru ei toate proviziile pe care puneau mîna. Cînd însă ieșea întreaga armată, oricine lua ceva era socotit ca un bun al tuturor. Acum aveau de toate din belșug, deoarece darurile soseau din toate părțile din orașele grecești, iar cei care navigau de-a lungul coastei se opreau bucuroși la Calpe, întrucît se zvonise că aici se va întemeia un oraș cu un port.

Chiar dușmanii care locuiau prin împrejurimi trimiseră soli la Xenofon, auzind și ei că se va ridica un oraș și-l întrebă ce ar trebui să facă pentru a-i deveni prieteni. El însă îi trimitea de fiecare dată în fața soldaților. În acest timp sosi și Cleandros cu două trireme, însă fără nici o corabie de transport. Armata tocmai era plecată cînd sosi el. Cîțiva soldați care porniseră undeva în munți după prăzi, puseră mîna pe o mulțime de berbeci⁷⁵ și fiindu-le teamă să nu-i ia cineva, îi spuseră lui Dexip, cel care fugise cu penteconterul de la Trapezunt, și-l rugară să aibă grijă de ei păstrînd pentru el o parte și dîndu-le lor restul. Însă Dexip îi luă la goană pe soldații care erau strînși în jurul lui, deși aceștia îi spuseră că berbecii erau ai armatei. El se duse la Cleandros și-l încunoștință că soldații voiesc să-i fure berbecii. Cleandros dădu ordin să-i fie adus hoțul.

Dexip puse mîna pe unul dintre soldați și-l luă cu el. Agasias interveni și i-l smulse din mînă, întrucît omul era din lohosul lui. Soldații care erau de față începură să arunce cu pietre în Dexip, făcîndu-l în gura mare trădător. În acest timp, o parte dintre corăbieri, cuprinși de spaimă, o luară la fugă spre mare împreună cu Cleandros.

Xenofon, ca și ceilalți comandanți, îi spuseră lui Cleandros că această întâmplare nu avea nici o însemnătate și că de vină pentru cele ce se petrecuseră era hotărîrea armatei. Cleandros, întăritat de Dexip și furios că se speriasse chiar el, spuse că va porni pe mare și că va porunci ca nici una dintre cetăți să nu-i primească pe greci, fiindu-le dușmani.

Dar în acest timp în toată Grecia stăpîneau lacedemonienii. Grecii, socotind situația supărătoare pentru ei, îl rugară pe Cleandros să nu facă una ca asta, dar acesta răspunse că nu va schimba ceea ce hotărîse decît dacă i se va da pe mîna omul care aruncase cel dintîi cu pietre, cît și pe acela care îl smulsese pe soldat din mîinile lui Dexip. Acest om pe care-l cerea era Agasias, vechi prieten al lui Xenofon, ceea ce era tocmai pricina pentru care Dexip îl pîrîse lui Cleandros.

Fiindcă erau în încurcătură, strategii îi adunară pe soldați. Unii dintre ei nu-i dădeau nici o considerație lui Cleandros, însă Xenofon judeca lucrurile altfel. El se ridică și spuse: „Soldați, pentru mine nu este un lucru fără însemnătate dacă Cleandros va pleca de aici după cum spune, cu aceste sentimente față de noi. Într-adevăr, în preajma noastră se află cetățile grecești, iar peste Grecia sînt stăpîni lacedemonienii. Avînd puterea în mîini, în orașele pe care le conduc, fiecare lacedemonian face ce-i place⁷⁶.

Deci dacă el va închide porțile Bizanțului și dacă va porunci după aceea și celorlalți harmoști să nu ne primească în orașele lor, pentru că nu voim să ne supunem lacedemonienilor și pentru că nu respectăm nici o lege și dacă tot ce spune despre noi ar ajunge la urechile lui Anaxibios navarhul, ne va fi greu de a mai rămîne aici și de a ne îmbarca. Într-adevăr, în vremea noastră, pe uscat ca și pe mare, stăpînesc lacedemonienii. Nu trebuie deci ca, pentru unul sau doi oameni, noi ceilalți să rămînem departe de Grecia, ci să ne supunem la orice ar porunci Sparta, mai ales că și orașele din care sîntem noi ascultă de ei. În ceea ce mă privește, deoarece aud vorbindu-se că Dexip i-ar fi spus lui Cleandros că Agasias n-ar fi făcut acest lucru dacă nu i-aș fi poruncit eu, socotesc că atît voi cît și Agasias sînteți scoși de sub învinuire. Dacă Agasias va spune că eu sînt vinovat de aceste tulburări, să mă condamne pe mine.

Dacă eu am dat semnalul de a se arunca cu pietre, sau dacă eu am săvârșit un alt act de violență, voi recunoaște că merit pedeapsa capitală și o voi suporta. Mai adaug însă că, dacă învinovățește pe vreun altul, acesta trebuie să se predea lui Cleandros pentru a fi judecat. În acest fel, ați putea scăpa voi ceilalți de învinuire. În situația în care ne aflăm, va fi greu pentru noi, care, deși sperăm să fim lăudați și onorați în Grecia, să nu mai fim puși nici măcar pe picior de egalitate cu ceilalți greci; ba s-ar putea să fim chiar îndepărtați din orașele grecești“. După aceea, se ridică Agasias și spuse:

„Jur pe zei și pe zeițe că nici Xenofon și nici altul dintre voi nu mi-a poruncit să-l smulg pe soldat. Dar, văzînd pe un om brav din unitatea mea dus de Dexip, pe care îl știți că e trădător, aceasta mi s-a părut o grozăvie. Recunosc că i l-am tras din mîină.

Totuși, voi să nu mă predați, deoarece mă voi preda singur lui Cleandros, așa cum spune Xenofon, spre a mă judeca și a face din mine ce va voi. Datorită acestei întîmplări nu este drept ca voi să vă războiți cu lacedemonienii, ci să căutați să ajungeți teferi și în siguranță acolo unde fiecare dintre voi dorește. Trimiteți totuși cu mine la Cleandros și pe cîțiva dintre voi pe care-i veți alege, pentru ca, dacă mie îmi va scăpa ceva, să poată să vorbească și să lămurească ei lucrurile în locul meu“. Soldații îi îngăduiră să-și aleagă el pe cine voiește să-l întovărășească așa că el își alese pe cîțiva dintre comandanți. După aceea Agasias, împreună cu cei aleși și cu soldatul pe care-l luase din mîna lui Dexip, se duse la Cleandros, căruia îi spuse:

„Armata ne-a trimis la tine, Cleandros, și te roagă ca, dacă învinuiești toată armata, s-o judeci tu însuți și să faci cu ea ce vei voi, iar dacă învinuiești pe unul, pe doi sau chiar mai mulți, armata pretinde ca ei să se înfățișeze înaintea ta pentru judecată. Iar dacă învinuiești pe vreunul din noi, sîntem aici lîngă tine. Sau poate crezi că vreun altul este vinovat și atunci spune-l! Nimeni din cei care ascultă de ordinele noastre nu se va da în lături“.

După aceasta, Agasias ieși în față și vorbi astfel: „Cleandros, eu sînt cel care l-am luat pe soldat din mîna lui Dexip, în timp ce-l ducea cu el și tot eu l-am îndemnat să-l

lovească. Știu că acest soldat este un om brav, pe cîtă vreme despre Dexip știu că fusese ales să comande penteconterul, pe care îl cerusem de la trapezuntini, cu condiția ca să strîngă corăbii cu care să putem pleca. Dar de la Trapezunt el fugi cu penteconterul, trădîndu-i pe soldații cu care împreună ajunsesese teafăr pînă aici, reieșind în felul acesta că noi le-am furat trapezuntinilor penteconterul. Din pricina lui apărem azi ca necinstiți, ceea ce ne produce mari neajunsuri. El aflase, tot așa ca și noi, că era cu neputință ca, făcînd drumul pe jos, să trecem peste atîtea ape și să ajungem teferi în Grecia. Acesta este Dexip și de aceea i-am smuls omul din mîna. Dacă l-ai fi luat tu sau oricare dintre oamenii tăi și nu unul dintre trădătorii noștri, află că n-aș fi făcut ceea ce am făcut. Să fii încredințat că dacă mă vei omorî, mă vei omorî din cauza unui laș și a unui om netrebnic“.

Ascultînd, Cleandros răspunse că dacă Dexip s-a purtat așa, nu-l aprobă; totuși, spuse el, chiar dacă Dexip ar fi fost un om foarte rău, socotesc că nu trebuia tratat cu violență, ci, dimpotrivă, dacă l-ați fi judecat, așa cum prețindeți chiar voi acum, vă asigur că și-ar fi primit pedeapsa.

„Acum plecați și lăsați aici pe acest om și cînd vă voi chema veți fi de față la judecarea lui. Nu mai acuz nici armata și nici pe vreun altul, deoarece mărturisește singur că a luat omul“.

Soldatul smuls din mîna lui Dexip spuse la rîndul lui: „Socoți, Cleandros, că am fost adus aici pentru că am greșit cu ceva, dar eu nici n-am lovit pe nimeni, nici n-am aruncat cu pietre, ci i-am spus doar lui Dexip că berbecii erau ai armatei. De fapt era o hotărîre a soldaților că, dacă vreunul dintre ei ar pune mîna pe vreo pradă cînd ieșim cu toții din tabără, prada să fie a tuturor. Atîta am spus, el însă mă prinse și mă duse cu el, pentru a închide gura celorlalți. Vroia ca, după ce-și va fi luat partea lui, să dea celor care prădaseră ce mai rămînea, în ciuda învoielii stabilite“.

După ce-l ascultă, Cleandros răspunse: „Deoarece și tu ești învinuit, rămîi aici pentru a hotărî în privința ta“. Apoi Cleandros împreună cu oamenii săi mîncară. Între timp, Xenofon adună armata și o sfătui să trimită soli spre a-i

cere lui Cleandros iertarea camarazilor lor. Armata luă ho-rărfirea să-i trimită pe strategii, iar dintre lohagi pe Dracon-tios⁷⁷ din Sparta, împreună cu toți aceia pe care-i socotea în stare să-l înduplece pe Cleandros ca să libereze pe cei doi oameni.

Îndată ce ajunseră la Cleandros, Xenofon îi spuse: „Cleandros, cei care sînt învinuiți se găsesc în mîna ta; armata ți-a dat libertatea să dispui cum vei voi de soarta lor. Acum ea îți cere și te conjură să-i liberezi pe cei doi oameni și să nu-i omori. Au îndurat destul de multe pînă acum, pentru salvarea tuturor. Dacă vor obține acest lucru de la tine, soldații îți făgăduiesc, dacă vrei, să treci în fruntea lor și dacă zeii vor fi binevoitori, să-ți arate că sînt disciplinați și că, ascultînd de cei care îi comandă, cu ajutorul zeilor, n-au teamă de nici un dușman. Ei îți mai cer un lucru: să rămîi alături de ei, pentru a vedea ce poate fiecare“.

Auzind acestea, Cleandros spuse: „Pe Dioscuri⁷⁸, eu vă voi răspunde îndată; vi-i redau pe acești oameni și eu însumi voi fi de partea voastră. Dacă zeii îmi vor îngădui, vă voi conduce în Grecia. Vorbele voastre îmi arată că cele ce se auzeau despre voi, că îndemnați armata la nesupunere față de lacedemonieni, sînt născociri“.

Trimișii, laudîndu-l pe Cleandros, se întoarseră cu cei doi oameni. Apoi Cleandros aduse jertfe în vederea plecării, la care luă parte și Xenofon, manifestîndu-și bucuria și făcînd legămînt de prietenie. Cînd Cleandros văzu disciplina cu care soldații executau ordinele ce li se dădeau, dori și mai mult să fie comandantul lor.

Totuși, deoarece timp de trei zile semnele nu fură prielnice, îi adună pe comandanți și le spuse: „Prezicerile nu-mi îngăduie să primesc comanda, însă voi să nu vă descurajați; după cît se vede, vouă vă este dat să-i readuceți acasă pe soldați. Porniți la drum și cînd veți ajunge acolo, vă vom primi cît mai bine“.

După aceasta, soldații îi deteră în dar berbecii păstrați pentru ei. Cleandros îi primi și după aceea îi dădu înapoi. Între timp, Cleandros se îmbarcă, iar soldații, după ce vîndură grîul pe care îl strînseseră, precum și toată prada pe care o luaseră, porniră la drum de-a lungul Bitiniei. Dacă ar fi urmat drumul cel mai drept, nu ar fi găsit nimic de

luat și pentru a nu ajunge în țara prietenă cu mâinile goale, se hotărîră să se întorcă pe unde veniseră, timp de o zi și o noapte. După ce făcură acest lucru, puseră mîna pe un mare număr de sclavi și animale ajungînd în a șasea zi la Chrysopolis⁷⁹ în Calcedonia⁸⁰, unde rămaseră șapte zile pentru a-și vinde prăzile.

CARTEA A ȘAPTEA

Octombrie 400 — martie 399 î.e.n.

REZUMATUL CĂRȚII A ȘAPTEA

La începutul cărții a șaptea, este înfățișat satrapul Pharnabazos, care caută cu orice preț să îndepărteze pericolul unei invazii din partea armatei grecești. În vederea acestui fapt se hotărăște să-și asigure sprijinul navarhului lacedemonian Anaxibios, aflat în orașul Bizanț, care își propusese să transporte trupele de mercenari în Asia. În acest scop îi convocase pe strategii și lohagii acestora la Bizanț, făgăduindu-le că, dacă vor trece Bosforul, soldații vor primi o soldă. Deși armata trecu la Bizanț, Anaxibios nu-și respectă făgăduiala, ci, mai mult, ceru ca armata să iasă din cetate cu arme și bagaje, urmînd ca după aceasta să fie concediată. Atitudinea navarhului Anaxibios îi nemulțumi pe mercenari, care se găseau în situația tristă de a nu se putea hrăni, neavînd bani. Totuși, îndemnați de Anaxibios și de Cleandros, harmostul Bizanțului, strategii scot armata din Bizanț, după care paznicii închid porțile cetății.

Revoltați de acest procedeu neomenos, lipsiți de hrană și de posibilitatea de a și-o procura, soldații sar peste ziduri, deschid porțile și întreaga armată năvălește înăuntru. Ponica provocată în oraș de aceste tulburări îl determină pe Anaxibios să ceară ajutor din Calcedonia. Între timp Xenofon, care-și dădea seama ce urmări putea avea această întorsătură a evenimentelor, se străduiește prin toate mijloacele să-i liniștească pe soldați. Amintindu-le, printre altele, situația preponderentă a lacedemonienilor, le pune în față și pericolul ce-i poate amenința devenind vrăjmașii acestora. „Ceea ce vă sfătuiesc — le spuse el — este ca în calitatea voastră de greci să vă supuneți acelor care sînt în fruntea grecilor, încercînd să obțineți prin ei, astfel, un tratament mai bun“.

Atitudinea aceasta binevoitoare față de lacedemonieni, pe care o observăm la aristocratul Xenofon, este determinată de faptul că el era nemulțumit de regimul democrat stabilit

în patrie și, căutînd un sprijin în afară, socoate că îl poate găsi în lacedemonieni. Sfătuiți de Xenofon, mercenarii se liniștesc și, sub conducerea lui Neon, Phryniscos, Philesios, Xanticles și Timasion, porniră spre satele trace din fața Bizanțului, unde cantonară.

Între timp, se iviră neînțelegeri între comandanții grecilor. Astfel, Neon socotea nimerit să îndrepte armata spre Chersones, în timp ce Timasion dorea să treacă în Asia, gîndind că în felul acesta ar putea, în cele din urmă, să ajungă acasă; iar Phryniscos plănuia să-i conducă la principele trac Seuthes. În fața acestei situații confuze, o mare parte dintre soldați își vîndură armele, iar alții le oferiră în dar, amestecîndu-se printre locuitorii băștinași.

Xenofon, care părăsise armata cu intenția de a se imbarca pe o corabie spre a se întoarce în patrie, îndemnat de Anaxibios să nu-și lase soldații, se reîntoarce la armată, unde este primit cu mare bucurie, ostașii socotind că prin sprijinul lui vor trece mai ușor din Tracia în Grecia. Cu toate stăruințele și eforturile lui Xenofon, grecii sînt împiedicați să plece, sub diferite pretexte. Mai mult încă, Xenofon este înștiițat că dacă va cădea în mîna lui Pharnabazos, satrapul ținutului, ca și în cea a lui Aristarh, harmostul Bizanțului, va fi ars de viu.

În fața acestei situații, Xenofon se hotărăște să dea curs stăruințelor lui Seuthes, care, printr-o solie trimisă, solicita concursul armatei grecești pentru a-și recîștiga drepturile asupra ținuturilor pe care tatăl său, Maisades, le stăpînise cîndva și din care fusese alungat. Pentru încheierea unei înțelegeri, Xenofon, însoțit de cîțiva oameni de încredere, pornește spre reședința lui Seuthes, unde este foarte bine primit. În schimbul sprijinului pe care armata grecească urma să-l acorde căpeteniei trace, acesta făgăduia ca răsplată un cyzicen pentru fiecare soldat, solda îndoită pentru lohagi și împătrită pentru strategii. El îi asigură pe greci că, și în cazul unui eșec al întreprinderii proiectate, îi va sprijini cum va putea mai bine. Lui Xenofon îi propuse să-i dea de soție pe propria lui fiică, iar ca reședință orașul Bisanthe, poziția cea mai frumoasă stăpînită de el la mare.

La înapoiere, Xenofon adună armata, căreia îi aduse la cunoștință ceea ce discutase cu Seuthes. Punînd la vot, pro-

punerile acestuia fură admise de către toți, astfel că grecii deveniră aliații lui Seuthes. Într-adevăr, după câteva zile, armata grecească, sub comanda lui Xenofon, alături de Seuthes, însoțit de oamenii săi, pornește la o serie de atacuri, în urma cărora Seuthes pune stăpânire pe întreg ținutul reclamat de el. Deși era sfârșitul lunii și urma deci ca Seuthes să plătească solda mercenarilor, acesta se mărgini să dea fiecăruia drepturile numai pe douăzeci de zile, lucru care îi nemulțumi pe soldați și, în special, pe Xenofon, care se plînsese lui Heracleides, omul de încredere al lui Seuthes.

În urma acestui fapt, raporturile dintre Xenofon și Seuthes se răcesc într-atît încît de acum înainte șeful trac nu mai pomenește nimic de recompensele pe care le făgăduise la început și nici nu-i mai arată atîta prietenie lui Xenofon. De altfel, era un lucru ușor de înțeles pentru toată lumea. Seuthes își crease o armată mai mare decît a grecilor, socotind că de acum își va putea singur rezolva problemele, fără a mai ține în preajma lui o armată care oricînd putea deveni un pericol pentru el. Trecuseră două luni de la încheierea alianței dintre ei și iată că sosește o delegație din partea lui Thibron care îi anunță pe greci că lacedemonienii declaraseră război lui Tisaferne, solicitîndu-le acestora sprijinul în schimbul aceleiași solde promise de Seuthes. Solia fusese primită de Seuthes, aliatul mercenarilor, care socoti că acesta ar fi cel mai nimerit prilej de a scăpa de greci, care deveniseră, în cele din urmă, o povară pentru el. În vederea luării unei hotărîri, armata este adunată spre a fi consultată. Cu acest prilej, Xenofon devine ținta atacurilor mercenarilor, care îl învinuiesc de lipsă de grijă față de ei. Pe lîngă aceasta îl acuzau că nu obținuse din partea lui Seuthes toate drepturile lor de plată, cuvenite potrivit înțelegerii dintre Xenofon și acesta din urmă. De asemenea, soldații îl mai învinuiau pe Xenofon de faptul că, primind diferite daruri și sume de bani, ajunsese să se îmbogățească în dauna lor.

Xenofon, învinuit pe nedrept de către mercenari, le ține o cuvîntare, în care le amintește toate evenimentele petrecute cu prilejul intrării lor în Bizanț, cum, părăsiți de toți, erau amenințați fie să fie vînduți ca sclavi, fie să moară de foame. Le amintește cum el, deși era pregătit să plece în patrie, din

dragoste și interes pentru ei se hotărăște să reia comanda armatei și, în sfârșit, să-i aducă alături de Seuthes, socotind că aceasta era singura soluție pentru a-i salva.

Nerecunoștința acestor oameni îl mîhnește profund pe Xenofon, pînă într-atît încît îi vine din nou în minte ideea de a pleca singur în patrie. Totuși, cu toate jignirile aduse de aceia pe care deseori îi ocrotise cu riscul vieții lui, la apelul trimișilor lui Thibron, cît și în urma stăruințelor prietenilor lui din armată, stăpînit oarecum și de ideea că procedînd astfel își va putea ridica prestigiul în fața lacedemonienilor, Xenofon se hotărăște să rămînă în fruntea armatei, pe care urma să o conducă pînă la Pergam, punînd-o apoi la dispoziția lui Thibron.

Și astfel, după ce soldații își primiră drepturile datorate de Seuthes, Xenofon ia comanda celor aproximativ cinci mii de mercenari rămași în urma evenimentelor petrecute în Bizanț și îi imbarcă, ajungînd cu ei la Lampsacos. De aici, pe jos, trecînd prin Troada, după unele peripeții, ajung la Pergam, unde armata de mercenari este luată în primire de Thibron și alăturată celorlalte trupe grecești de sub comanda lui, gata să pornească războiul împotriva satrapilor persani: Tisaferne și Pharnabazos.

Cu aceste evenimente se încheie povestirea operei *Anabasis sau Retragera* celor zece mii.

CAPITOLUL I

Ceea ce făcură grecii pe timpul expediției¹ lor sub Cyrus pînă la bătălie², apoi tot ce se petrecu în marșul lor spre Pontul Euxin, după ce Cyrus fu ucis, tot ce mai făcură ei ieșind din Pontul³ Euxin, pe uscat sau pe mare, pînă ce ajunseră la Chrysopolis⁴, la gurile Bosforului în Asia, s-a arătat în povestirea dinainte⁵.

Pharnabazos⁶, temîndu-se ca armata grecească să nu năvălească în ținutul lui, trimise o solie la navarhul Anaxibios. care se afla în Bizanț, rugîndu-l să scoată această armată din Asia și făgăduindu-i că va face în schimb orice va dori. Anaxibios⁷ îi chemă la Bizanț pe comandanți și pe lohagi și le promise că dacă vor trece Bosforul soldații vor primi o soldă. Comandanții făgăduiră că-i vor da răspunsul, după ce vor discuta între ei, în afară de Xenofon, care-i spuse că va părăsi armata curînd și că voiește să se îmbarce. Anaxibios îl îndemnă însă să treacă mai întîi cu armata și apoi să plece. Xenofon îi făgădui că așa va face⁸.

Pe de altă parte, tracul Seuthes⁹ trimise pe Medosades¹⁰ la Xenofon, spre a-l sfătui să se străduiască, alături de ceilalți comandanți, pentru ca armata să poată trece strămoștoarea, asigurîndu-l că dacă va face astfel nu-i va părea rău. Xenofon îi răspunse: „Armata va trece sigur Strămoștoarea, însă pentru aceasta Seuthes nu va avea nici o îndatorire, nici față de mine, nici față de altcineva. După ce armata va fi trecută, eu voi pleca; să se învoiască cum va putea cu aceia care vor rămînea și care vor avea dreptul să trateze“¹¹.

Între timp armata întregă trecu la Bizanț, iar Anaxibios nu numai că nu plăti nici o soldă, dar le mai și puse în vedere soldaților ca să iasă din cetate cu arme și bagaje, avînd de gînd ca, după ce le va face numărătoreea, să-i cîncezie. Soldații se arătară foarte nemulțumiți, deoarece nu aveau bani pentru a-și cumpăra provizii pentru drum, așa că nu se grăbiră să-și strîngă lucrurile. Pe de altă parte

Xenofon, care legase prietenie cu harmostul Cleandros¹², se duse să-l caute pentru a-și lua rămas bun, ca pentru o apropiată îmbarcare. Acesta îi răspunse: „Să nu faci asta, deoarece te vor învinui; chiar acum sînt unii care te învinovătesc că armata se retrage cu încetineală”. „Dar eu nu sînt vinovat de aceasta — răspunse Xenofon —, soldații nu sînt dornici de a pleca fiindcă n-au ce să mănînce”. „Cu toate acestea — adaugă Cleandros —, te sfătuiesc să pleci o dată cu ei, ca și cum i-ai întovărăși și numai după ce vei ajunge la Bizanț să-i părăsești. Dacă vom merge la Anaxibios vom aranja cu el lucrurile”. Ducîndu-se la el, îi arătară toate acestea.

Anaxibios îl îndemnă pe Xenofon să procedeze așa cum îl sfătuisese Cleandros. El ceru ca armata să plece cît mai repede, adăugînd că dacă un om va lipsi la numărătoare, îl va face pe el vinovat. Comandanții porniră în frunte, urmați de restul armatei în masă, în afară de cîtiva oameni, în timp ce Eteonicos stătea gata să închidă porțile și să pună bara, după ce vor fi ieșit cu toții.

Anaxibios, adunîndu-i pe strategi și pe lohagi, le spuse: „Procurați-vă hrana din satele trace, acolo se află din belșug orz, grîu și toate celelalte provizii. Luați-le și apoi îndreptați-vă spre Chersones¹³, unde Cyniscos vă va da o soldă. Cîtiva soldați și lohagi care auziră aceste lucruri, le comunicară și celorlalți. Între timp, comandanții căutară să afle dacă Seuthes le era prieten sau dușman și dacă va trebui să treacă peste „Muntele Sacru”¹⁴, sau să ocolească prin interiorul Traciei. În vreme ce aceștia discutau, soldații puseră mîna pe arme, repezindu-se spre porți pentru a intra din nou înăuntru. Eteonicos, cu oamenii lui, văzîndu-i pe hopliți dînd năvală peste ei, închiseră porțile și puseră bara. Soldații începură să lovească în porți, strigînd că se face o neleguire gonindu-i și lăsîndu-i în voia dușmanilor și că vor sparge porțile dacă nu vor deschide de bunăvoie. O parte dintre ei, care alergaseră spre mare, furișîndu-se de-a lungul digului¹⁵, săriră zidul, pătrunzînd în oraș. Cei care se aflau acum înăuntru, văzînd ce se petrece la porți, rupseră în bucăți cu securile barele, deschizînd porțile, așa că soldații dădură năvală înăuntru. Xenofon, cînd își dădu seama de ce se întîmplă, fiindu-i teamă ca soldații să nu se dedea la jafuri, provocînd astfel alte nenorociri și mai mari, atît pentru

cetate, cât și pentru el însuși și pentru soldați, alergă în fuga mare și intră în mijlocul mulțimii.

Locuitorii Bizanțului, îndată ce văzură că armata pătrunde în oraș cu forța, părăsiră în grabă piața, unii fugind spre corăbii, alții către casele lor. Cei care se găseau întâmplător în case dădură năvală afară, în timp ce alții împinseră corăbiile la apă, socotind că astfel se vor putea salva; toți își închipuiau că sînt pierduți ca și cum orașul ar fi fost cucerit. Eteonicos se refugie în cetățuie. Anaxibios alergă spre mare și, luînd-o de-a lungul coastei, pe o corabie de pescuit, ajunsese pe acropolă și imediat trimise să aducă soldați din garnizoanele din Calcedonia¹⁶, deoarece aceia care se găseau în cetate se părea că nu-i vor putea opri pe greci.

Soldații, zărindu-l pe Xenofon, se repeziră cu toții spre el strigîndu-i: „Iată prilejul de a te arăta că ești un adevărat om. Ești stăpîn pe un oraș, ai corăbii, ai bogății și pe toți acești oameni alături de tine. Acum, dacă vrei, poți să ne fii de folos, iar noi te vom face puternic“. Xenofon, voind să-i liniștească, le vorbi astfel: „Bine ați spus, așa voi face, dacă aceasta este dorința voastră. Lăsați însă armele jos și formați linia cât mai repede“. Dînd această poruncă, ceru ca ea să fie transmisă și celorlalți. Trecînd în front, de bunăvoie, hopliții se aliniară îndată, în adîncime pe opt rînduri, în timp ce peltaștii se așezară la cele două aripi. Locul numit Thrakion¹⁷ era cât se poate de potrivit pentru a pune în linie o trupă, deoarece era un adevărat cîmp, fără clădiri pe el. După ce lăsară armele și cînd se mai liniștiră, Xenofon îi adună pe soldați și le vorbi astfel: „Nu mă miră, soldați, că sînteți atît de revoltați și că socotiți că ați fost înșelați și tratați nedemn. Totuși, dacă ne vom lăsa pradă mîniei și dacă vom căuta să ne răzbunăm de această înșelătorie pe lacedemonienii care locuiesc aici, prădînd acest oraș, care nu este cu nimic vinovat, gîndiți-vă ce s-ar putea întîmpla. Vom fi socotiți dușmani pe față ai lacedemonienilor și ai aliaților lor. Ce război ar putea izbucni de aici, vă puteți da seama voi, care ați văzut atîtea și care aveți în minte și cele ce s-au petrecut acum de curînd.

Noi, atenienii, cînd am intrat în război împotriva Spartei și a aliaților ei, aveam aproape trei sute de corăbii care se găseau fie pe mare, fie în arsenalele noastre. Am avut în

orașe bogății nesfârșite din dările¹⁸ puse fie asupra noastră, fie în afara hotarelor, ridicându-se la cel puțin o mie de talanți¹⁹; toate insulele erau în stăpînirea noastră. În Asia aveam o mulțime de cetăți, de altfel ca și în Europa; printre ele se afla și acest oraș Bizanț, unde ne găsim acum și cu toate acestea, am fost învinși, cum știți cu toții. Ce credeți voi că ar putea să ni se întîmple acum, cînd lacedemonienii și-au păstrat toate alianțele dinainte, cînd atenienii li s-au alăturat lor și cînd Tisaferne și ceilalți barbari care se găsesc de-a lungul coastei sînt toți dușmanii noștri. Și mai ales cînd cel mai înverșunat dușman al nostru «regele însuși» împotriva căruia am pornit pentru a-i smulge puterea, ucigîndu-l dacā am fi putut, se află în Asia. Dacā acești oameni se vor alia împotriva noastră, este cineva atît de nesocotit să creadă că noi îi vom învinge? În numele zeilor, să nu facem lucruri necugetate și să nu pierim în rușine, ridicîndu-ne cu vrăjmășie împotriva patriei și a rudelor noastre. Toți sînt din cetățile care vor porni împotriva noastră pe bună dreptate. Deși am fost triumfători, n-am voit să punem stăpînire pe nici o cetate barbară, în timp ce primul oraș în care intrăm spre a-l jefui este un oraș grecesc. Eu am o singură dorință: înainte de a vă vedea pe voi săvîrșind acestea, mai bine să intru în pămînt²⁰. Ceea ce vă sfătuiesc este ca, în calitate de greci, să vă supuneți aceluia care sînt în fruntea grecilor, încercînd să obțineți prin ei un tratament mai drept. Chiar dacā nu obțineți acest lucru, va trebui ca, în ciuda nedreptății pe care o suferim, să facem așa ca să nu ne fie răpit dreptul de-a ajunge în Grecia. Și acum să-l anunțăm pe Anaxibios că ne-am reîntors în acest oraș, fără să fi săvîrșit nici cel mai mic rău. Dimpotrivă, voim să vedem dacā voi lacedemonienii ne puteți da vreun ajutor, iar dacā nu, să arătăm că nu plecăm de aici ca niște oameni înșelați, ci ca unii ce ne-am supus“. Propunerea fiind primită, trimiseră la Anaxibios pe Hieronymos²¹ din Elida, pe Euriloh²² din Arcadia și pe Philesios²³ din Ahaia, pentru a-l încunoștința de cele hotărîte.

Soldații erau adunați, cînd veni spre ei tebanul Koiratadas²⁴. Acest om plecase din Grecia și rătăcea încoace și încolo, nu pentru că fusese exilat, ci din dorința de a comanda o armată, punîndu-se la dispoziția oricărui oraș sau popor care avea nevoie de un comandant. Apropiindu-se de soldați,

le spuse că el ar fi gata să-i conducă în partea din Tracia numită „Delta”²⁵, unde ar putea pune mâna pe prăzi bogate, făgăduindu-le ca, pînă ce vor ajunge acolo, să le procure provizii și băutură din belșug. Soldații ascultau aceste declarații ca și pe acelea ale lui Anaxibios, care le spuse că nu se vor căi fiindcă dăduseră ascultare, că vor raporta eforilor din Sparta despre felul cum s-au purtat și că el însuși se va îngriji cum va putea mai bine de soarta lor.

Între timp, primindu-l pe Koiratadas ca strateg, soldații trecură dincolo de ziduri, ieșind din Bizanț. Pe de altă parte, Koiratadas se înțelese cu ei că a doua zi se va reîntoarce cu animale pentru jertfă, cu un prezicator, băutură și provizii pentru armată.

Abia ieșiră din cetate că Anaxibios și puse să închidă porțile, vestindu-i printr-un herald că orice soldat care va fi prins în interiorul cetății va fi vîndut ca sclav.

A doua zi sosi Koiratadas cu animalele de jertfă, cu un prezicator, urmat de douăzeci de oameni încărcăți cu făină de orz, alți douăzeci cu vin și trei cu măslina; unul abia ducea o încărcătură mare de usturoi, iar un altul o încărcătură de ceapă. Toate acestea fură lăsate jos ca și cum urmau să fie împărțite, apoi începu sacrificiul.

În acest timp Xenofon, chemîndu-l pe Cleandros, îl rugă să obțină de la Anaxibios învoirea de a intra în oraș pentru a se putea îmbarca de acolo. La înapoiere, Cleandros îi spuse că obținuse cu multă greutate învoirea din partea lui Anaxibios, deoarece acesta găsea că nu era bine ca în timp ce armata se afla în apropierea zidului, Xenofon să vină în oraș unde pe de altă parte locuitorii Bizanțului se împărțiseră în tabere, întărîtîndu-se unii împotriva altora. „Totuși, adăugă el, Anaxibios te invită să vii în oraș, cu condiția ca să te îmbarci o dată cu el”. Xenofon, luîndu-și rămas bun de la soldați, pătrunse în cetate împreună cu Cleandros.

Semnele nu fură favorabile, în prima zi, pentru Koiratadas și nu le distribui nimic soldaților. A doua zi, animalele de jertfă erau rînduite în preajma altarului și Koiratadas își puse coroana gata de a jertfi, cînd apărură Timasion din Dardanos, Neon din Asine și Cleanor din Orchomenos, care veniseră să-l anunțe să nu mai jertfească în zadar, deoarece el nu va putea comanda armata dacă nu va împărți mai întîi proviziile aduse soldaților. Atunci Koiratadas po-

runci ca proviziile să fie distribuite. Însă, deoarece mai era nevoie încă de multe provizii, pentru ca fiecare soldat să aibă hrană pe o zi, își luă animalele de sacrificiu și plecă, renunțând la comandă.

CAPITOLUL II

Neon asinianul, Phryniscos aheianul, împreună cu Phileios și Xanticles, toți din Ahaiia, precum și Timasion²⁶ din Dardanos²⁷, rămânând în fruntea armatei, duseră soldații în satele trace din fața Bizanțului, unde cantonară. Comandanții nu se înțelegeau între ei; Cleanor și Phryniscos voiau să conducă armata la Seuthes, care îi câștigase de partea lui, oferind unuia un cal, iar celuilalt o femeie; Neon voia să o ducă la Chersones fiind încredințat că, dacă trupele se vor supune lacedemonienilor, ar putea fi numit comandant suprem. Timasion, pe de altă parte, dorea un singur lucru, și anume ca armata să treacă din nou în Asia, socotind că numai astfel va putea ajunge acasă, ceea ce doreau și soldații. Totuși, vremea trecea fără să se ia o hotărâre. În acest timp, mulți dintre soldați își vîndură armele și se îmbarcară cum putură; alții le oferiră ca daruri, amestecîndu-se apoi printre locuitorii orașelor.

Auzind de cele ce se petreceau, Anaxibios²⁸ se bucură că armata se destramă, socotind că astfel Pharnabazos va fi foarte mulțumit. Anaxibios, care se îmbarcaseră la Bizanț, îl întîlni la Cizic²⁹ pe Aristarh, care venea să-l înlocuiască pe Cleandros ca harmost la Bizanț. Aristarh îi aduse vestea că Polos, noul navarh, trebuia să sosească la Helespont de la o zi la alta. Anaxibios îi dădu ordin lui Aristarh să-i vîndă pe toți soldații lui Cyrus, care se mai găseau în Bizanț. Cleandros nu vînduse pe nici unul, ci, dimpotrivă, se îngrijise de cei bolnavi, avînd milă de ei, obligîndu-i pe locuitori să-i primească în case. Dar, de îndată ce veni Aristarh vîndu nu mai puțin de patru sute dintre ei.

Anaxibios, după ce ancoră la Parion³⁰, trimise o scrisoare lui Pharnabazos, amintindu-i de angajamentele lor.

Cînd însă acesta află că Aristarh sosise în calitate de harmost și că Anaxibios nu mai era navarh, nu mai ținu seamă de el, tratînd cu Aristarh în ceea ce privește armata lui Cyrus, așa cum tratase cu Anaxibios. Pe de altă parte, Anaxibios³¹ îl chemă pe Xenofon la el și-l îndemnă să se întoarcă fără întîrziere și oricum va putea la armată, s-o refacă, adunînd cît mai mulți soldați din cei care se împrăștiaseră, apoi, luînd-o de-a lungul coastei pînă la Perint³², să o transporte cît mai repede cu putință în Asia. Pentru aceasta îi dădu o corabie cu treizeci de vîsle³³ și o scrisoare, trimițînd cu el un om, cu însărcinarea de a porunci perintienilor, să-i pună la dispoziție lui Xenofon cît mai repede însoțitori cu cai, pentru a ajunge la armată. Xenofon, trecînd marea, ajunse în tabără, unde soldații îl primiră cu bucurie, dorind să-l urmeze, în speranța că din Tracia vor trece în Asia³⁴.

Pe de altă parte, Seuthes, auzind că Xenofon se întorșese, îl trimise din nou pe Medosades pe mare, pentru a-l ruga să aducă la el armata, promițîndu-i orice lucru care-l putea hotărî. Xenofon îi răspunse că nimic din ceea ce-i cere nu este cu putință. Medosades auzind acestea plecă.

Îndată ce grecii ajunseră la Perint, Neon, despărțindu-se de ei, cantonă deoparte cu vreo opt sute de oameni. Restul armatei cantonă la un loc de-a lungul zidurilor Perintului. În acest timp, Xenofon căuta să procure corăbii pentru a traversa marea cît mai repede. Atunci, sosi din Bizanț Aristarh, harmostul acestui oraș, cu două corăbii. Cîștigat de partea lui Pharnabazos, el interzise proprietarilor de corăbii să transporte armata. După aceea se duse în tabără, unde le comunică soldaților că nu au voie să treacă în Asia. Xenofon îi spuse: „Anaxibios a poruncit și chiar pentru aceasta m-a trimis aici“. Atunci Aristarh îi răspunse: „Anaxibios nu mai este navarh, iar eu sînt harmostul acestui ținut; dacă voi prinde pe vreunul dintre ai voștri pe mare, îl voi da la fund“. După ce spuse acestea, plecă în cetate. A doua zi îi chemă la el pe comandanții și lohagii armatei și, în timp ce erau aproape de zidurile orașului, cineva îi spuse lui Xenofon că, dacă va fi prins, va fi ars în piață, sau va fi predat lui Pharnabazos. La această veste, Xenofon îi lăsă pe ceilalți să meargă singuri, spunîndu-le că vrea să aducă un sacrificiu și, întorcîndu-se în tabără, jertfi pentru a ști dacă

zeii îi îngăduie să conducă armata la Seuthes. Xenofon își dădea seama acum că va fi primejdios să treacă Propontida, cât timp cel care voia să-i împiedice avea corăbii. Dacă ar merge în Chersones n-ar fi voit să se închidă acolo, unde armata, ducînd lipsă de provizii, ar fi fost forțată să se supună harmostului aceluși ținut.

În timp ce se gîndea la acest lucru, comandanții și lohagii se întoarseră de la Aristarh, spunînd că acesta îi trimisese înapoi, dîndu-le poruncă să vină spre seară; de aici se vedea că intențiile lui erau și mai rele. Xenofon, văzînd că semnele sînt favorabile atît pentru el cît și pentru armată, socoti că putea să plece la Seuthes în siguranță. Luă cu el pe lohagul Policrate din Atena, cerînd fiecărui comandant, în afară de Neon, să-i dea cîte un soldat de încredere, apoi, cînd se înnoptă, porni spre reședința lui Seuthes, care se afla la o depărtare de șaizeci de stadii.

Cînd se apropiară de el, dădură peste focurile din tabără fără paznici. La început, Xenofon crezu că Seuthes plecase pe undeva, însă, auzind zgomote și mai ales strigătele soldaților lui Seuthes care țipau unii la alții, socoti că Seuthes aprinsese focuri înaintea posturilor de pază pentru ca gărzile care erau mai înapoi să nu fie observate și nici să nu se afle ce tărie au și unde erau așezate; iar, pe de altă parte, cei care s-ar fi apropiat să nu se strecoare nevăzuți la lumina focurilor. Cînd Xenofon își dădu seama de aceasta, trimise înainte pe talmaciul care-l însoțea, poruncindu-i să-l anunțe pe Seuthes că Xenofon este aici și că dorește să-i vorbească. Oamenii de pază îl întrebă dacă el era atenianul din armata grecească. După ce spuse că el este, aceștia se aruncară pe cai, o luară la goană și după puțin timp apărură cam două sute de peltaști, care îl luară pe Xenofon și pe cei care-l însoțeau și-i conduseră la Seuthes. Acesta locuia într-un turn păzit de oamenii lui; împrejurul turnului erau o mulțime de cai înfrînați care, de teama vreunei surprize, numai ziua erau lăsați să pască, în timp ce noaptea erau legați ca să nu fugă.

Se spune că, odinioară, Teres³⁵, un străbun al său, care-și adunase o armată numeroasă, pierduse o mulțime de oameni din pricina locuitorilor acestui ținut, care-i furaseră pînă și lucrurile. Aceștia erau thynii³⁶, care treceau, între traci, ca cei mai buni luptători, mai ales pe timpul nopții.

Cînd se apropiară de turn, Seuthes îl invită pe Xenofon să intre împreună cu doi oameni pe care și-i va alege el. După ce intrară, se salutară după datina tracă, apoi băură vin din cupe³⁷ făcute din corn, urîndu-și sănătate. Medosades, omul de încredere al lui Seuthes, era de față. Cel dintîi luă cuvîntul Xenofon și spuse: „Seuthes, ai trimis la mine pe Medosades care este aici de față prima dată, în Calcedonia, rugîndu-mă să unesc forțele mele cu ale celorlalți, pentru ca armata să poată trece din Asia în Europa, făgăduindu-mi ca, în caz de izbîndă, să mă recompensezi, așa cum mi-a transmis acest Medosades. Xenofon întrebă atunci pe Medosades dacă este adevărat. Acesta răspunse că da. Medosades, adăugă el, a venit a doua oară după ce trecusem din nou marea din Parion în Propontida, pentru a întîlni armata mea, făgăduindu-mi că dacă o voi aduce la tine, nu numai că mă vei socoti ca pe un prieten și frate, dar că-mi vei da orașele de pe coasta mării care sînt în stăpînirea ta“. După aceasta îl întrebă iarăși pe Medosades dacă era adevărat. Acesta răspunse că este adevărat. „Atunci du-te și spune-i lui Seuthes, ce ți-am răspuns eu prima dată în Calcedonia“.

„Ai răspuns că armata va trece peste Strîmtoare la Bizanț și că pentru asta nu va trebui să-ți dea nimic nici ție, nici altuia; că după ce vei trece și tu, ne-ai dat asigurări că vei pleca și așa a fost cum ai spus“. „Ce ți-am mai declarat cînd ai venit la Selymbria³⁸?“ „Mi-ai spus că ți-am propus un lucru care nu poate fi îndeplinit și că după ce vei ajunge la Perint, vei trece din nou în Asia“.

„Ei bine, — răspunse Xenofon — iată-mă astăzi aici împreună cu Phryniscos, unul dintre strategii noștri, cu Policrate, lohagul, iar la intrare sînt oamenii de încredere trimiși de fiecare dintre strategi, în afară de Neon laconianul. Dacă dorești să dăm mai multă tărie legămintelor noastre, cheamă-i și pe ceilalți oameni. Tu, Policrate, du-te și le spune că am dat poruncă să lase armele și nici tu să nu intri decît după ce ți-ai lăsat paloșul“.

La aceste cuvinte, Seuthes³⁹ strigă că el nu se îndoiește de nici unul dintre atenieni, știindu-i înrudiți cu el, spunînd că-i prețuiește ca pe niște prieteni credincioși. După ce intrară și ceilalți care trebuiau să ia parte la convorbiri, Xenofon îl întrebă mai întîi pe Seuthes la ce va întrebuița armata.

Seuthes îi răspunse: „Maisades⁴⁰ era tatăl meu; avea ca supuși pe melandiți⁴¹, pe thyni și pe tranipiși⁴². Când întâmplările cu odrișii luară o întorsătură proastă, tatăl meu fu alungat din țară și se prăpădi de-o boală, iar eu, orfan, am fost crescut la curtea lui Medocos, regele de astăzi⁴³. După ce m-am făcut mare, n-am mai putut răbda să trăiesc din milă și l-am rugat pe Medocos să-mi dea cît mai mulți oameni, spre a mă răzbuna dacă va fi cu putință, împotriva acelor care ne-au gonit și astfel să pot trăi fără să privesc la masa lui. Medocos îmi dădu oamenii și caii pe care îi veți vedea la ziuă. Astăzi trăiesc cu ei din prăzile pe care le facem în propria noastră țară, aceea a părinților mei. Dacă vă alăturați mie, sper, cu sprijinul zeilor să-mi recuceresc cu ușurință domnia. Iată de ce am eu nevoie“.

„Dacă venim la tine — întrebă Xenofon — ce le vei putea da soldaților, lohagilor și strategilor? Spune-le, pentru ca ei să aducă la cunoștință armatei“. Seuthes promise pentru fiecare soldat un cyzicen, solda îndoită pentru fiecare lohag și împătrită pentru strategii, „pămînt cît voiți și un loc întărit la mare“.

„Dar dacă — întrebă Xenofon — cu toate încercările noastre nu vom reuși, sau dacă vom fi împiedicați de teama lacedemonienilor, vei primi la tine în țară pe cei care ar voi să vină la tine?“ „Da! — răspunse el — îi voi socoti ca pe niște frați ai mei și vor găsi oricînd loc la masa mea, avînd pe deasupra o parte din toate prăzile pe care le vom putea face. În ceea ce te privește pe tine, Xenofon, îți voi da pe fiica mea și dacă și tu ai una, ți-o voi cumpăra după obiceiul trac⁴⁴, dîndu-ți ca reședință Bisanthe⁴⁵, cel mai frumos loc pe care îl stăpînesc la mare“.

CAPITOLUL III

Își întinseră apoi mîna dreaptă, după care grecii plecară, ajungînd înainte de a se lumina în tabără, unde fiecare raportă celui care îl trimisese despre cele auzite. La ziuă Aristarh îi chemă din nou pe strategii. Înainte de a pleca

la el, aceștia adunară armata, luînd parte cu toții în afară de soldații lui Neon, care cantonau la vreo zece stadii depărtare. După ce se adunară, Xenofon se ridică și spuse: „Soldați, am putea merge oriunde am voi pe mare, dar Aristarh cu corăbiile lui ne-ar împiedica, așa că ar fi ceva nesigur dacă ne-am îmbarca. Aristarh ne poruncește acum să plecăm la Chersones, cu obligația de a trece peste «Muntele Sacru», promițîndu-ne că, dacă vom izbuti să ajungem la locul arătat, nu ne va mai vinde ca la Bizanț și nici nu ne va mai amăgi, ba vom primi și o soldă, nemaiîngăduind să rămînem fără hrană ca acum.

Pe de altă parte, Seuthes se obligă să vă trateze cît se poate de bine dacă vă alăturați lui, așa că gîndiți-vă dacă hotărîți acest lucru acum, cînd sînteți adunați, sau după ce vă întoarceți de unde veți aduce provizii. Eu sînt de părere că, deoarece nu avem bani și nici nu ni se îngăduie să luăm nimic fără bani, să ne reîntoarcem în sate, unde locuitorii, mai puțin numeroși, ne vor lăsa să ne aprovizionăm. După ce vom lua cele de care avem nevoie, îi vom întreba ce pretenții au, apoi vom vedea cum va fi mai bine de făcut. Cine este de această părere să ridice mîna“. Toți o ridicară. „Acum duceți-vă să vă pregătiți și cînd veți primi poruncă, să vă urmați comandantul“.

După aceasta Xenofon trecu în fruntea lor, iar ceilalți îl urmară. Neon, împreună cu alți oameni, veniți din partea lui Aristarh, încercă să-i facă pe soldați să renunțe la hotărîrea lor, dar ei nu se supuseră. După ce trupele străbătură aproape treizeci de stadii, Seuthes le ieși în întîmpinare. Cînd Xenofon îl văzu, îl invită să se apropie astfel încît să poată auzi cît mai mulți soldați ceea ce voia el să spună. Cînd Seuthes se apropie, Xenofon luă cuvîntul: „Noi să mergem acolo unde armata va avea ce să mănînce; atunci vom lua cunoștință de propunerile tale și ale lacedemonienilor, apoi vom hotărî ce va fi în folosul nostru. Deci, dacă tu ne îndrumezi acolo unde putem găsi mai multe provizii, vom socoti că ne bucurăm de ospitalitate din partea ta“. „Da, spuse Seuthes, cunosc numeroase tîrgușoare în apropiere, care au de toate din belșug. Drumul pe care-l veți străbate pînă acolo, vă va face să luați cu poftă prima masă“. „Atunci condu-ne“ — răspunse Xenofon.

După-amiază, după ce ajunseră în sate, soldații se adunară, iar Seuthes le vorbi astfel: „Soldați, am nevoie să faceți războiul alături de mine, obligându-mă să dau soldaților un cyzicen, iar lohagilor și strategilor solda obișnuită. În afară de asta, voi mai da o recompensă aceluia care o va merita. De-ale mîncării și băuturii vă veți procura de prin împrejurimi, așa cum faceți și acum, dar orice pradă veți face, voi pretinde să fie a mea, pentru ca vînzînd-o să vă pot plăti solda. Oamenii mei îi vor urmări și îi vor descoperi pe fugarii care vor să scape și dacă cineva se va împotrivi, îl vom forța să se supună cu ajutorul vostru“. Xenofon mai întrebă: „Pînă la ce depărtare de mare ceri tu ca armata să te însoțească?“ „Nicăieri nu va fi mai departe de șapte zile de marș, și uneori chiar mai puțin“, răspunse Seuthes. După aceea se dădu voie să ia cuvîntul cine dorea. Mulți dintre greci fură de părere că propunerile lui Seuthes sînt avantajoase, deoarece era timp de iarnă și oricît ar fi dorit ei să pornească pe mare, pentru a se reîntoarce acasă, nu ar fi fost cu putință, după cum nu ar fi fost posibil să rămînă într-o țară prietenă, trebuind să-și procure proviziile cumpărîndu-le. Dimpotrivă ar fi mai ușor și mai sigur să rămînă și să se aprovizioneze într-o țară dușmană, alături de Seuthes, decît singuri. Dacă pe lîngă aceste avantaje mai primeau și o soldă, era o adevărată minune. La acestea Xenofon adăugă: „Dacă cineva are ceva împotrivă să spună, dacă nu voi trece la vot“. Pentru că nimeni nu se împotrivi puse la vot propunerea și fu aprobată. Pe dată Xenofon îl încunoștință pe Seuthes că vor porni cu el.

Armata cantonă apoi pe unități, în care timp strategii și lohagii fură invitați să ia masa la Seuthes, care locuia într-un târgușor din apropiere. Cînd ajunseră acolo și se pregăteau să intre la masă, găsiră pe un oarecare Heracleides din Maroneia⁴⁶. Acesta ținea calea fiecărui invitat pe care-l credea în stare să facă un dar lui Seuthes; îi luă mai întîi pe trimișii din Parion⁴⁷, care veniseră să pună la cale o alianță cu Medocos⁴⁸, regele odrişilor, și care îi duceau daruri acestuia și soției sale. Heracleides le spuse că Medocos locuia înăuntrul țării, la douăsprezece zile depărtare de mare, pe cînd Seuthes, care-și alăturase armata pe care o puteau vedea, va ajunge stăpînul țarmurilor mării. „Așa că, devenind vecinul vostru, va avea destule mijloace pentru a vă

face bine sau rău. Dacă vă veți gândi bine, îi veți oferi lui Seuthes aceste daruri pe care le-ați adus, trăgând mai multe foloase pentru voi, decât dacă le-ați da lui Medocos, care locuiește așa departe“. Astfel încercă el să-i convingă pe acești oameni. Heracleides se apropie apoi de Timasion din Dardanos, despre care auzise că ar avea cupe și covoare de la barbarii din Asia, spunându-i că este obiceiul ca ori de câte ori Seuthes avea oaspeți, aceștia să-i ofere daruri⁴⁹. „Dacă va deveni stăpînul acestei țări va fi în stare, îl asigură el, să te trimită la tine în patrie și să te îmbogățească“. Tuturor celor pe care-i oprea le spunea același lucru. După aceea se apropie de Xenofon și-i spuse: „Tu ești dintr-o cetate puternică, iar pe lîngă Seuthes treci ca un mare om. Poate că voiești și tu să ai în această țară cetăți fortificate sau domenii, așa cum au mai avut și alții dintre ai voștri. Se cuvine deci ca tu să-i oferi lui Seuthes darurile cele mai frumoase. Îți dau acest sfat pentru că-ți vreau binele, fiind sigur că, cu cît darurile vor fi mai prețioase, și foloasele pe care le vei trage vor fi mai mari“. Ascultînd aceste cuvinte, Xenofon fu pus în încurcătură, deoarece cînd se îmbarcase la Parion nu luase cu el decât pe un tînăr sclav și bani cîți îi trebuiau pentru drum.

După ce intrară pentru a lua masa, cei mai de seamă dintre traci, strategii și lohagii grecilor, precum și toți delegații care putuseră veni din cetăți, se așezară în cerc⁵⁰. Fură aduse vreo douăzeci de mese cu trei picioare⁵¹, încărcate cu bucăți de carne, cu pîini mari dospite, înfipite în sulite împreună cu carnea. În mod obișnuit, aceste mese erau așezate în fața oaspeților, după datina tracă; Seuthes cel dintîi dădu semnalul. Luă din pîinile așezate lîngă el, le rupse în bucăți, aruncîndu-le cui credea de cuviință, făcînd același lucru și cu carnea, oprindu-și pentru el numai ca să guste. Toți oaspeții care aveau în fața lor mese făcură la fel, în afară de un arcadian cu numele de Arystas, un mîncăcios, care nu se grăbi să facă această împărțeață. El puse mîna pe o pîine care avea aproape trei hoinice⁵², așeză bucăți de carne pe genunchi și începu să mănînce. Apoi li se dădură cupe cu vin, în formă de corn. Cînd paharnicul veni la Arystas cu cornul, acesta îi spuse, arătînd spre Xenofon care terminase masa: „dă-i cornul lui, căci tot nu are ce să facă, mie nu-mi da încă“. Seuthes, auzind vocea lui Arystas, îl întrebă

pe paharnic ce spusese. Paharnicul care știa grecește repetă ce spusese Arystas și toată lumea izbucni în râs. Petrecerea prelungindu-se, intră un trac cu un cal alb, puse mîna pe un corn plin cu vin și spuse: „Seuthes, beau în sănătatea ta și îți aduc în dar acest cal. Călare pe el, vei putea urmări sau prinde pe cine vei voi, sau te vei putea retrage fără teamă de dușman“; un altul îi aduse un tînăr sclav, oferindu-l cu aceleași urări de sănătate; altul îi dădu în dar veșminte pentru soția sa. Timasion bău de asemenea în sănătatea lui Seuthes, oferindu-i o cupă de argint și un covor de preț, în valoare de zece mine⁵³. Gnesippos atenianul, ridicîndu-se, spuse că este o veche datină destul de frumoasă după care, pentru a-l slăvi, cei bogați aduc daruri regelui, care, la rîndul său, le oferă celor săraci; în felul acesta ți-aș oferi și eu un dar.

Xenofon nu știa ce să facă, mai ales că în semn de prietenie, fusese așezat pe scaunul cel mai apropiat de rege. Heracleides⁵⁴ porunci paharnicului să-i ofere cornul. Xenofon, care băuse ceva mai mult, se ridică cu curaj și luînd cornul în mîna spuse: „Din partea mea, Seuthes, mă ofer eu, împreună cu toți cei care mă însoțesc și sînt de față, să-ți fim prieteni credincioși. Nici unul nu te va servi împotriva voinței lui, ci, dimpotrivă, toți doresc mai mult chiar decît mine, să se bucure de bunăvoința ta. Iată-i acum alături de tine; nu-ți cer nimic, și se supun și nu vor decît un singur lucru, să înfrunte pentru tine toate oboselile, dîndu-și chiar viața. Împreună cu ei, dacă zeii vor voi, vei dobîndi o țară mare, aceea a părinților tăi; vei avea cai mulți, oameni mulți și femei frumoase, pe care nu vei avea nevoie să le răpești; toți acești oameni vor veni la tine de bunăvoie, aducîndu-ți daruri“.

Ridicîndu-se, Seuthes bău în același timp cu Xenofon. Împrăștiind pe jos restul picăturilor⁵⁵. Între timp intrară cîțiva oameni, care în loc de flaut aveau un fel de cornuri, asemănătoare aceloră cu care se dau semnalele, precum și un fel de tobe de piele neargăsită, în care băteau măsura cum se face cu „magadisul“⁵⁶. Seuthes însuși, ridicîndu-se, scoase un strigăt de război, sărind într-o parte cu o mare îndemînare, ca și cum ar fi voit să se ferească de o lovitură⁵⁷, apoi intrară bufonii⁵⁸.

Deoarece soarele era gata să apună, grecii se ridicară și spuseră că este timpul să așeze posturile de noapte și să le comunice parola; ei îl rugară pe Seuthes să dea poruncă, ca nici un trac să nu intre pe timpul nopții în tabăra grecilor, deoarece, spuseră ei, tracii ne sînt dușmani, pe cînd voi sînteți prietenii noștri. Cum erau gata de plecare, Seuthes care nu părea să fi băut, se ridică o dată cu ei și, ajungînd afară, îi chemă pe strategii deoparte și le spuse: „Prietenii mei, dușmanii noștri nu știu nimic despre alianța noastră. Dacă vom porni asupra lor, înainte de a-și lua măsuri de apărare împotriva unui atac din partea noastră, găsindu-i astfel nepregătiți, vom avea prilejul să punem mîna pe o pradă bogată și pe mulți prizonieri“. Strategii aprobară, îndemnîndu-l să ia comanda. „Pregătiți-vă și așteptați-mă — spuse el — și după aceea, cînd va sosi momentul prielnic, voi veni să vă caut, aducînd cu mine pe peltaștii mei pentru ca, împreună cu voi și cu ajutorul zeilor, să pornim“.

Xenofon răspunse: „Dacă va trebui să mergem noaptea, gîndește-te dacă n-ar fi mai bine să-i întrebuițăm mai curînd pe greci, decît pe ai voștri, ținînd seama de experiența lor. Pe timpul zilei în marș, noi punem în cap de fiecare dată, unitățile care se obișnuiesc mai ușor cu terenul, hopliții, peltaștii sau călăreții. Pe timpul nopții, grecii obișnuiesc să așeze înainte trupele cu echipamentul cel mai greu. În acest fel unitățile nu-și pierd legătura între ele și nici soldații nu se depărtează unul de altul fără ca să-și dea seama de aceasta. Dacă, dimpotrivă, s-ar lăsa distanță între ei, se întîmplă deseori ca să dea unii peste alții și, neputîndu-se recunoaște, își pot provoca pierderi între ei“. „Aveți dreptate — răspunse Seuthes —, voi face după obiceiul vostru. Drept călăuze vă dau oameni dintre cei mai în vîrstă, care cunosc bine împrejurimile. Eu vă voi urma în coadă cu cavaleria mea, cu care pot ajunge îndată în cap, dacă va fi nevoie“. Se hotărî ca parolă „Athenaia“, avînd în vedere că Seuthes era de același neam cu atenienii. Apoi grecii se duseră să se odihnească.

Pe la miezul nopții sosi Seuthes cu călăreții, îmbrăcați din cap pînă în picioare cu platoșe și cu peltaștii înarmați. După ce li se dădură călăuze, hopliții porniră în cap, urmați de peltaști, cavaleria formînd ariergarda. Îndată ce se lu-

mină, Seuthes se duse în capul coloanei, găsim cuvinte de laudă pentru tactica grecilor. „Deseori mi s-a întâmplat — spuse el — ca pe timpul nopții, chiar când am avut cu mine o trupă cât de mică, să fiu despărțit de pedestrași. De data aceasta, după cum vedeți, ne găsim laolaltă. Acum rămâneți pe loc și așteptați; eu, după ce voi face o recunoaștere, mă voi întoarce“. După aceste cuvinte, se îndreptă călare de-a lungul drumului spre munte. După ce dădu de zăpadă mare, căută să vadă dacă găsește vreo urmă de om în susul și în josul drumului. Dându-și seama că drumul este neumblat, se întoarse în galop și spuse: „Soldați, dacă zeii vor voi, izbînda va fi a noastră. Îi vom ataca pe acești oameni prin surprindere; eu voi trece cu călăreții în cap. pentru ca, dacă vom întîlni pe cineva, să nu poată da fuga să-l anunțe pe dușman. Voi veniți după noi și, dacă rămîneți în urmă, luați-vă după urmele cailor noștri. După ce vom trece munții, vom da peste multe sate bogate“. Spre amiază ajunse pe creastă și, când văzu jos satele, se întoarse în galop la hopliți și le spuse: „Vreau acum să împing cavaleria mea spre cîmpie, iar pe peltaști să-i îndrept asupra satelor. Voi înaintați cât puteți mai repede, pentru a-i sprijini, dacă vor întîmpina vreo rezistență“. Între timp Xenofon descălecă. „Pentru ce descaleci — întrebă Seuthes — când trebuie să te grăbești?“ „Pentru că știu — răspunse Xenofon — că nu ai nevoie numai de mine. Hopliții vor alerga mai repede și mai voioși, dacă mă vor vedea și pe mine pe jos, în fruntea lor“.

Seuthes se îndepărtă împreună cu Timasion și cu călăreții greci. La rîndul său, Xenofon dădu poruncă soldaților mai tineri de treizeci de ani să iasă în față, fiind mai sprinteni. Apoi porni cu ei în fugă, în timp ce Cleanor îi conducea pe cei care mai rămăseseră. Când ajunseră în sate, sosi Seuthes cu vreo treizeci de călăreți în galop, strigînd: „Am ajuns la ceea ce ai spus tu, Xenofon; avem toți oamenii în mînă, numai călăreții, lăsînd în urmă infanteria, m-au părăsit, pornind în urmărirea fugarilor, fiecare în cîte o parte și mi-e teamă ca inamicul să nu se refacă și să le producă pierderi. Ar trebui ca o parte dintre ai noștri să rămîna în sate, deoarece sînt pline de oameni“.

Atunci îi spuse Xenofon: „Mă duc eu cu oamenii pe care-i am, ca să ocup înălțimile. Tu dă poruncă lui Cleanor să-și

desfășoare falanga în câmpie de-a lungul satelor“. În urma acestei operații, puseră mâna pe o mie de prizonieri, două mii de boi și zece mii de alte capete de vite. După aceea cantonară unde se găsiră⁵⁹.

CAPITOLUL IV

A doua zi, după ce Seuthes dădu foc tuturor satelor de la un cap la altul, fără să fi cruțat nici măcar o casă, voind să-i înspăimânte pe ceilalți, arătându-le ce-i așteaptă dacă nu se vor supune de bunăvoie, se retrase. Apoi Seuthes trimise pe Heracleides la Perint pentru a vinde prada și a avea astfel cu ce să-i plătească pe soldați, iar el împreună cu armata grecească își așeză tabăra în câmpia thynilor. Aceștia, atîția cîți scăpaseră fugiră în munți. Zăpada era mare și așa de frig, încît apa pe care o aduseseră pentru masa de seară înghețase la fel ca și vinul din vase; peste noapte o mulțime de soldați greci se treziră cu nasurile și urechile degerate. Atunci își dădură seama de ce tracii purtau pe cap și peste urechi piei de vulpe⁶⁰ și tunici⁶¹ care îi acopereau nu numai împrejurul pieptului, ci chiar și în jurul coapselor, iar cînd erau călări purtau mantii care le atîrnavă pînă la picioare⁶² în loc de hlamide. Seuthes trimise în munți prizonieri, care să anunțe că dacă cei ce se retrăseseră acolo nu vor coborî la casele lor și nu-i vor da ascultare, va da foc la sate și la provizii, așa că vor muri de foame. Atunci coborîră femeile, copiii și oamenii mai în vîrstă, iar cei care erau mai tineri rămaseră la marginea satelor care se găseau la poalele munților. Cînd află acest lucru, Seuthes porunci lui Xenofon să-i ia pe cei mai tineri dintre hopliți și să meargă după el. Pornind chiar în noaptea aceea, ajunseră la sate cînd se lumina de ziuă. Cea mai mare parte dintre locuitori scăpară fugind în munți, deoarece erau aproape. În schimb, toți cei prinși fură omorîți de Seuthes fără nici o cruțare.

Se afla în armată un oarecare Episthenes din Olint⁶³, care, cînd văzu pe un băiețandru frumos cu plete scurte, ce

abia atinsese adolescența, gata să fie omorât, alergă la Xenofon rugându-l să-l cruțe. Xenofon se duse la Seuthes și-l rugă să nuucidă băiatul. El îl lămurii asupra purtărilor lui Episthenes, povestindu-i cum acesta își formase un lohos, fără să țină seama de altceva decât să aibă băieți frumoși, în fruntea cărora Episthenes se purtase ca un brav. Seuthes întrebă: „Primești tu, Episthenes, să mori în locul lui?” „Lovește, spuse el, dacă băiatul primește și vrea să-mi rămână îndatorat”. Seuthes îl întrebă apoi pe băiat dacă poate să-l omoare pe Episthenes în locul lui. Băiatul răspunse că nu, și-l rugă pe Seuthes să nu omoare nici pe unul, nici pe celălalt. Atunci Episthenes, cuprinzându-l în brațe pe băiat, strigă: „Acum Seuthes, vino să te bați cu mine pentru el; eu nu voi lăsa băiatul”. Seuthes izbucni în râs, văzându-și de altele. Seuthes socoti că este mai bine ca armata să cantoneze acolo unde se găsea, pentru ca să-i împiedice pe cei din munți să se aprovizioneze. El coborî puțin mai la vale, în câmpie, unde se instalează, în timp ce Xenofon, cu unitățile lui de elită, cantonă în satul cel mai de sus la poalele muntelui. Celelalte trupe grecești își stabiliră tabăra nu departe de acolo, printre așa-numiții traci munteni⁶⁴.

Dar nu trecură multe zile și tracii, coborînd din munți, se duseră la Seuthes, pentru a ajunge la o înțelegere cu el și pentru a-i aduce ostatici. Pe de altă parte, veni și Xenofon să-i spună că trupele sale se găseau cantonate într-o poziție puțin prielnică, deoarece inamicul se afla prin apropiere, adăugînd că mai degrabă dorește să cantoneze sub cerul liber, însă pe o poziție tare, decât sub aceste adăposturi unde ar putea să fie masacrați. Seuthes îi spuse să nu aibă nici o teamă, arătîndu-i ostaticii pe care îi primise. Cîțiva traci dintre cei care coborîseră îl rugară pe Xenofon să-i sprijine pentru a ajunge la o împăciuire. El le făgădui și, dîndu-le curaj, îi asigură că dacă se vor supune lui Seuthes nu vor avea de suferit nici un rău. Dar ei nu vorbeau așa decât ca să spioneze. Aceste fapte se petrecură ziua, iar în noaptea următoare thynii, coborînd din munți, atacă. Ei aveau drept călăuze pe stăpînul fiecărei case, altfel era cu neputință să recunoști casele în sat pe întuneric, mai ales că erau înconjurate cu garduri înalte din cauza vitelor. Cînd tracii ajunseră în dreptul porților fiecărei locuințe, unii aruncară cu

săgeți, alții începură să lovească cu maiurile, pe care, după spusele lor, le aduseseră cu ei, cu intenția de a rupe vîrfurile lăncilor grecești; alții dădeau foc, strigîndu-l pe Xenofon pe nume și chemîndu-l să iasă afară cu gîndul ca să-l omoare, spunînd că dacă nu va ieși, îl vor arde acolo unde se găsește. Deodată începură să iasă flăcări de sub acoperișul casei în care se afla Xenofon cu cîțiva oameni, îmbrăcați în platoșe, înarmați cu scuturi, cu săbii și cu coifurile pe cap, cînd Silanos din Makistos⁶⁵, care nu avea decît optsprezece ani, sună alarma cu trompeta. Imediat dădură năvală afară cu sabia în mîna toți care erau prin locuințe. Tracii o luară la fugă, aruncînd scuturile pe spate după cum obișnuiau. Cînd săriră peste garduri, cîțiva dintre ei rămaseră agățați de scuturi în pari și fură făcuți prizonieri, iar alții, care nu putură ieși pe poartă, fură omorîți. Grecii îi urmăriră pînă în afara satului. O parte dintre thyni, abătîndu-se din drum, în timp ce grecii treceau prin fața vreunei case care ardea, îi loveau din întuneric la lumina flăcărilor. În acest fel, fură răniți lohagii Hieronim din Eubeea și Theogene din Locris⁶⁶. Nimeni nu fu omorît, dar mulți se aleseră cu veșmintele și bagajele arse.

Seuthes, care venise în ajutor cu șapte călăreți și cu trompetul său trac, cînd își dădu seama de ceea ce se petrecea, puse să sune din corn, băgînd groaza în rîndurile dușmanilor. Îndată ce ajunse la locul unde se aflau grecii, le întinse mîna dreaptă, spunîndu-le că el credea că-i va găsi pe mulți dintre ei morți. Atunci Xenofon îl rugă să-i predea lui ostaticii, întrebîndu-l dacă voiește să conducă împreună cu el trupele în munte, iar dacă nu, să-l lase să se ducă singur.

A doua zi Seuthes, după ce-i dădu ostaticii, oameni mai în vîrstă, cei mai de seamă — după cum se zicea — dintre tracii munteni, porni chiar el cu trupele sale. El avea acum o armată de trei ori mai mare ca la început⁶⁷, deoarece, răs-pîndindu-se printre odriși vestea despre isprăvile lui Seuthes, i se alăturară o mulțime de oameni spre a porni împreună cu el.

Cînd thynii văzură de pe munte mulțimea de hopliți, de peltaști și de călăreți, coborîră și-l rugară să facă pace, promițînd că se vor supune, oferindu-i în același timp garanții. Seuthes îl chemă pe Xenofon, și-l încunoștință de ceea ce

spuneau thynii, asigurându-l însă că nu va face pace cu ei, dacă Xenofon dorește să-i pedepsească pentru că-l atacaseră. Xenofon răspunde: „Socotesc că vor fi destul de pedepsiți dacă din oameni liberi vor deveni acum sclavi“. Totuși, îl sfătui pe Seuthes să primească de aici înainte ca ostatici numai oameni în stare de a face rău, lăsându-i pe bătrâni acasă. Așa că toți cei care locuiau acest ținut primiră condițiile.

CAPITOLUL V

De aici armata trecu munții, îndreptându-se împotriva tracilor din nordul Bizanțului, spre ținutul numit Delta⁶⁸. Acest ținut nu mai era în stăpânirea lui Maisades, ci-i aparținea lui Teres⁶⁹ odrisul. Acolo se găsea Heracleides⁷⁰ cu banii strânși de pe prăzi. Seuthes aduse cele trei atelaje cu măgari, celelalte fiind cu boi; îl cheamă pe Xenofon la el și îi spuse să-și aleagă unul din ele, iar pe celelalte să le împartă strategilor și lohagilor. „Eu mă mulțumesc să iau altă dată, răspunde Xenofon. Lor trebuie să le oferi, strategilor și lohagilor, care te-au urmat împreună cu mine“. Atunci Timasion din Dardanos, Cleanor din Orchomenos și Phryniscos își luară fiecare câte o pereche de măgari, în timp ce perechile de boi fură împărțite între lohagi.

Deși era sfârșitul lunii, Seuthes nu plăti decât solda pe douăzeci de zile, Heracleides spunând că nu scosese mai mulți bani din vânzarea prăzilor. Xenofon, nemulțumit de această socoteală, îi răspunde mînios: „După cum văd, Heracleides, tu nu servești cum trebuie interesele lui Seuthes; dacă te-ai fi îngrijit, ai fi venit aici cu solda întreagă, chiar de-ar fi trebuit să te împrumuți sau să-ți vinzi hainele tale, dacă nu puteai altfel“. Heracleides se înfurie, temîndu-se să nu piardă prietenia lui Seuthes și, din ziua aceea, nu scăpa nici o împrejurare spre a-l bîrfi pe Xenofon pe lângă Seuthes. Pe de o parte, soldații îl învinuiau pe Xenofon că nu primiseră solda, iar pe de altă parte, Seuthes se supăra pentru stăruința cu care Xenofon cerea solda. Pînă aici mereu spunea că îndată ce vor ajunge la mare, îi va da în stăpânire

Bisanthe, Ganos⁷¹ și Neon Teihos⁷². Din acel moment însă nu-i mai aminti nimic despre acest lucru, Heracleides băgându-i în cap în chip viclean, că ar fi primejdios să încredințeze cetăți întărite unui om care comanda o armată.

Xenofon se întreba cum ar trebui să procedeze acum, dacă ar fi nevoit să continue să ia parte la expediții în interiorul țării. Pe de altă parte, Heracleides căuta să-i apropie pe ceilalți strategii de Seuthes, îndemnându-i să-i spună că și ei vor conduce armata tot așa de bine ca și Xenofon, promițându-le în același timp că în câteva zile le va achita solda întregă pe două luni, stăruind să-l întovărășească pe Seuthes. Timasion însă îi spuse: „Să-mi plătească solda chiar pe cinci luni și nu voi porni fără Xenofon“. Phryniscos și Cleanor vorbiră în același fel ca și Timasion. Atunci Seuthes îl ocări pe Heracleides că nu-l chemase și pe Xenofon. În urma acestui fapt Xenofon fu invitat aparte însă. Cunoscând josnicia lui Heracleides, își dădu seama că prin aceasta voiește să-l pună rău cu ceilalți comandanți, așa că veni împreună cu toți strategii și lohagii. După ce Seuthes reuși să-i convingă pe toți comandanții, porniră din nou împreună și, după ce străbătură ținutul tracilor melinofagi⁷³, ajunseră în ținutul orașului Salmydessos⁷⁴, având în dreapta Pontul Euxin. La intrarea în port o mulțime de corăbii erau puse pe nisip, fiind aruncate la țarm, deoarece pe o mare întindere fundul mării este stîncos⁷⁵. Tracii, care locuiau prin aceste locuri, înfipseaseră stâlpi de demarcație și fiecare trib jefuia corăbiile aruncate în porțiunea lui. Ei povesteau că, înainte de a se stabili aceste limite, o mulțime de oameni se omorâseră între ei pentru prăzi. Aici găsiră o mulțime de paturi, lăzi, foi de papirus scrise și alte obiecte pe care navigatorii le luau cu ei, în butoaie de lemn⁷⁶. După ce distruseră acest ținut, trupele se înapoiară, Seuthes având acum o armată mai numeroasă decât a grecilor. Din partea odrisilor⁷⁷ veniseră o mulțime de oameni, care, pe măsură ce se supuneau, i se alăturau lui. Grecii își așezară tabăra mai sus de Selymbria, la vreo treizeci de stadii de mare. Între timp, solda nu venise și soldații erau acum înfuriați împotriva lui Xenofon, în timp ce Seuthes nu se mai purta față de el prietenește. De câte ori Xenofon venea să stea de vorbă cu el, întotdeauna avea câte ceva de făcut.

CAPITOLUL VI

Trecuseră aproape două luni⁷⁸ când iată că sosiră lacedemonienii Charminos și Polynicos, trimiși de Thibron, ca să anunțe că lacedemonienii hotărâseră să-i declare război lui Tisaferne, că Thibron se îmbarcase pentru a se război cu el, și că ar avea nevoie de armata grecească promițând că va da fiecărui soldat un daric pe lună, lohagilor doi și strategilor patru. După sosirea lacedemonienilor, Heracleides, aflînd că veniseră după armată, îi spuse lui Seuthes că această întîmplare este un lucru deosebit de fericit; „lacedemonienii au nevoie de armată, pe cînd tu nu mai ai nevoie de ea; dîndu-le-o lor, le vei face pe plac, iar soldații nu-ți vor mai pretinde solda și vor părăsi țara. La această veste, Seuthes porunci ca trimișii să fie aduși la el și, după ce aceștia îl încunoștințară că veniseră să ia armata, Seuthes le declară că o va da, voind ca el să fie prietenul și aliatul lor, apoi îi invită la masă, ospătîndu-i din belșug, fără însă a-l chema nici pe Xenofon și nici pe vreunul dintre ceilalți comandanți.

Lacedemonienii întrebînd ce fel de om este Xenofon, Seuthes răspunse că, în general, nu este rău, dar că este foarte grijuliu pentru soldați, ceea ce îi strică. Ei mai întrebă dacă prin asta caută să-și cîștige popularitate printre soldați. Firește, răspunse Heracleides. „Atunci nu cumva se va împotrivi să-i luăm cu noi?“ „Dacă veți aduna armata, spuse Heracleides, și dacă le veți promite o soldă, nu vor mai asculta de el și vor trece de partea voastră“. „Bine, dar cum îi vom putea aduna?“ întrebă ei. „Mîine dimineață — spuse Heracleides — o să vă conducem la ei, și sigur cînd vă vor vedea, vor veni cu toții bucuroși la voi“. Și astfel se sfîrși acea zi. A doua zi, Seuthes împreună cu Heracleides, îi conduse pe lacedemonieni la armată, care se adună. Cei doi trimiși vorbiră astfel: „Lacedemonienii au hotărît să pornească războiul împotriva lui Tisaferne, care s-a purtat așa de rău cu voi. Dacă veți merge alături de noi, vă veți putea răzbuna pe acest dușman al vostru. Fiecare soldat va primi un daric pe lună, lohagii doi, iar strategii patru“.

Soldații primiră bucuroși această propunere; între timp se ridică un arcadian pentru a-i aduce învinuiri lui Xenofon.

Seuthes era de față și, voind să vadă ce se va petrece, se așază la o distanță la care se putea auzi, avînd alături un tâlmaci, deși înțelegea aproape tot ce se vorbea grecește⁷⁹. Atunci arcadianul luă cuvîntul: „Lacedemonieni, noi am fi fost de mult alături de voi, dacă Xenofon nu ne-ar fi purtat cu vorba și nu ne-ar fi adus aici. Am petrecut aici o iarnă aspră, luptîndu-ne ziua și noaptea fără răgaz, în timp ce el a profitat de pe urma noastră. Seuthes, mai ales, pe el l-a îmbogățit, în timp ce pe noi ne-a păgubit cu o soldă. Iată pentru ce, dacă l-aș vedea pe acest om lapidat și pedepsit pentru toate nenorocirile pe care ni le-a adus, m-aș socoti achitat de soldă și nu mi-ar mai părea rău de toate greutățile prin care am trecut“. După el se mai ridică un altul care vorbi cam la fel, apoi încă unul.

Se ridică atunci Xenofon care spuse: „După cîte se pare, din moment ce ești om, trebuie să te aștepți la orice; astăzi îndreptați asupra mea toate învinuirile, cînd eu am conștiința împăcată de a vă fi dat dovadă de cel mai mare devotament. Luasem drumul patriei, cînd m-am întors — și pe Zeus — nu pentru că aflasem că voi o duceți bine, ci mai de grabă în urma zvonurilor despre distrugerea voastră⁸⁰, voind să vă fiu de folos în măsura în care puteam. Îndată ce m-am înapoiat, Seuthes, care este de față, a trimis soli după soli la mine, cu multe promisiuni pentru ca eu să vă înduplec să vă alăturați lui, lucru pe care eu nu l-am încercat, după cum știți tot așa de bine ca și mine. Dimpotrivă, v-am condus în portul de unde speram că veți putea trece mai curînd în Asia. Era, de altfel, lucrul care mi se părea a fi cel mai bun și pe care știam că-l doreați și voi. După aceea, cînd Aristarh veni cu corăbiile să ne împiedice ca să trecem strîmtoarea, v-am adunat cum era firesc, pentru a ne sfătui ce era mai bine de făcut. După ce ați aflat că Aristarh vă îndeamnă să mergeți la Chersones și după ce ați văzut, de asemenea, că Seuthes încearcă să vă convingă să luați parte la lupte alături de el, ați fost de părere să mergeți cu Seuthes, votînd acest lucru cu toții. Ce pagubă v-am adus atunci eu, ducîndu-vă într-o țară unde cu toții ați hotărît să mergeți? Dacă atunci cînd Seuthes începuse să-și bată joc de noi, fiind vorba de solda noastră, l-aș fi aprobat, atunci da, ați fi fost îndreptățiți să mă învinuiți și să mă dușmăniți. Dar acum

cînd, după ce am fost unul dintre cei mai buni prieteni ai lui, sîntem astăzi străini unul față de altul, cum puteți, pentru că v-am luat apărarea vouă și nu lui Seuthes, să mă învinuiți de fapte din pricina cărora m-am certat cu el. Veți spune, poate, că-mi este ușor, după ce am primit din mîna lui Seuthes banii voștri, să pun la cale înșelătorii! Totuși, un lucru este destul de lămurit: dacă Seuthes mi-ar fi dat mie bani, fiți siguri că nu ar fi făcut aceasta pentru a pierde ceea ce mi-ar fi dat, rămînînd în schimb datornicul vostru, ci, dimpotrivă, ar fi făcut-o cu intenția de a-mi da mie mai puțin, pentru a nu vă da vouă mai mult. Dacă credeți că astfel stau lucrurile, puteți chiar de acum să stricați acest tîrg, pentru a nu-mi fi folositor nici mie, nici lui, cerîndu-vă drepturile voastre. Dacă aș fi primit bani de la Seuthes, ar fi firesc să mi-i ceară înapoi și pe bună dreptate, deoarece nu am respectat față de el condițiile în care am primit banii. Mi se pare că el trebuie să vă dea vouă mai mult decît am primit eu. Vă jur pe zei și pe zeițe că n-am primit nici ceea ce Seuthes mi-a făgăduit mie personal. El este aici de față, mă aude dacă jur nedrept, o știe și el tot așa de bine ca și mine. Ca să vă mirați și mai mult, jur la fel că nu mi-a dat nici ceea ce au primit ceilalți strategii și nici chiar unii dintre lohagi. Și de ce m-am purtat așa? Pentru că m-am gîndit că, cu cît aș fi luat parte mai mult la greutățile în care el se afla atunci, cu atît mai mult și-ar arăta prietenia față de mine, cînd ar avea posibilitatea să o facă. Acum, cînd îl văd în mărire, îmi dau seama ce fel de om este. Nu ți-e rușine, mi se va spune poate, să te lași așa de prostește păcălit? Pe Zeus, da, m-aș simți rușinat dacă aș fi fost amăgit de un dușman, dar deoarece este vorba de un prieten, găsesc că este mai rușinos să înșeli decît să fii înșelat. Într-adevăr, dacă față de prieteni pot fi luate unele măsuri de prevedere, atunci sînt sigur că le-ați luat pe toate, pentru a nu oferi acestuia un motiv cinstit de a nu ne da ceea ce ne-a promis. Niciodată nu i-am făcut nici cel mai mic rău; nici nu i-am încurcat socotelile, prin vreo îndărătnicie din partea noastră și nici nu ne-am fi dat înapoi din lașitate, de la orice acțiune la care ne-ar fi folosit. Dar, veți mai spune poate: trebuia atunci să fi luat garanții pentru a nu-l lăsa, chiar dacă ar fi voit, să ne înșele. La aceasta,

ascultați ceea ce niciodată n-aș fi vrut să spun în fața lui, dacă voi nu mi-ați apărea ca niște uituci, sau ca niște oameni nerecunoscători față de mine. Aduceți-vă aminte în ce situație vă găseați când v-am luat și v-am adus la Seuthes. Oare, ajunși în apropierea orașului Perint, lacedemonianul Aristarh nu v-a împiedicat să intrați înăuntru, închizându-vă porțile? Ați cantonat sub cerul liber, în plină iarnă, trebuind să vă cumpărați alimentele pe care le găseați greu și, de altfel, nici bani nu aveți. Astfel ați fost constrinși să rămâneți în Tracia, deoarece corăbiile care închideau portul vă împiedicau să traversați marea. Rămânând în Tracia, vă găseați într-o țară dușmană, în fața unei cavalerii numeroase care vă hărțuia din toate părțile și a unei mulțimi de peltaști. Fără îndoială că noi aveam hopliți și am fi putut porni cu toată armata asupra satelor de unde am fi luat grâu, deși în cantități mici. Cu ce am fi urmărit și cum am fi putut pune mâna pe sclavi sau pe animale, când nu mai aveți nici cavalerie și nici peltaști organizați?

Dacă într-o situație atât de critică, fără să-i fi cerut lui Seuthes nici cea mai mică soldă, luându-l doar ca aliat, deoarece dispunea de cavalerie și de peltaști, tocmai ce vă lipsea vouă, socotiți că v-aș fi apărat bine interesele voastre? După câte mi se pare, datorită acestor oameni, v-ați putut procura de prin sate grâu din belșug, tracii fiind nevoiți să fugă în pripă, și ați pus mâna și pe multe animale și sclavi. Din momentul în care cavaleria lui Seuthes ni s-a alăturat nouă, n-am mai văzut nici un dușman. Până atunci vrăjmașii ne hărțuiau cu îndârjire, împiedicându-ne pretutindeni cu cavaleria și peltaștii lor, să ne organizăm pe grupe spre a ne putea procura provizii îndeajuns. Dacă omul care ne-a oferit această siguranță nu ne-a plătit în schimb o soldă mai bună, este oare o nenorocire așa de mare încât să socotiți că nu trebuie să mă lăsați pe mine să plec viu de aici?

Astăzi în ce stare vă duceți de aici? Nu ați petrecut iarna avînd de toate din belșug? Ba pe deasupra mai aveți și ceea ce Seuthes v-a plătit, trăind în acest timp pe spinărea inamicului. Pe lîngă aceste avantaje, nimeni dintre voi nu a pierit și nici nu ați avut vreun om căzut prizonier. Că ați săvîrșit atîtea fapte glorioase împotriva barbarilor în expediția din Asia superioară, oare aceasta nu constituie ceva de

netăgăduit? La atâtea fapte mărețe nu ați adăugat încă o glorie învingându-i pe tracii din Europa împotriva cărora ați luptat? Găsesc că pentru presupusele nenorociri, din pricina cărora vă revoltați împotriva mea, să mulțumiți zeilor, dacă veți fi dreți, socotindu-le ca pe niște recompense.

Aceasta este astăzi situația voastră. Dar, pentru numele zeilor, judecați și situația mea! Acum câțva timp, când mă pregăteam să mă reîntorc în patrie, m-am despărțit de voi acopenit de laude din partea voastră și, datorită vouă, prea-mărit în fața celorlalți greci. Atunci căpătasem încrederea lacedemonienilor, fără de care nu m-ar fi trimis înapoi la voi. Astăzi, plec spre lacedemonieni bîrfit de voi, dușmănit de Seuthes datorită vouă, în timp ce eu speram ca, în schimbul serviciilor pe care cu ajutorul vostru i le-am adus, să fi putut găsi pe lîngă el un adăpost mai bun, pentru mine și copiii mei, dacă i-aș fi avut. Voi, din cauza cărora mi-am făcut atîția dușmani și încă dintre cei mai puternici, voi, pentru care nici azi n-am încetat să mă zbucium, servind interesele voastre atît cît îmi stă în putere, iată de ce sentimente sînteți însuflețiți față de mine. Mă țineți aici, însă eu nu fug și nici nu voi căuta să scap. Dacă veți face ceea ce-ați spus, atunci veți ucide un om care a vegheat de multe ori noaptea pentru voi, îndurînd deseori greutăți, expunîndu-și viața alături de voi, fie că trebuia s-o facă, fie că nu trebuia. Și cine altul, cu ajutorul zeilor, a înălțat o mulțime de trofee la barbari, luptînd totodată, din toate puterile, ca voi să nu deveniți dușmani nici unuia dintre greci. Iată deci pentru ce astăzi puteți să alegeți, fără să vă temeți de vreun dușman, să mergeți fie pe mare, fie pe uscat, oriunde voiți. În schimb voi, pentru că socotiți că de acum veți avea de toate din belșug, fiind gata să vă imbarcați pentru patria pe care o doriți atît, cînd sînteți chemați de către poporul cel mai puternic, primind și o soldă și cînd lacedemonienii, socotiți astăzi ca cei mai de temut, vin să se pună în fruntea voastră, tocmai acum găsiți nimerit prilejul de a mă condamna cu toată graba la moarte. Cînd eram în mari primejdii, voi, care credeți că atît de mult țineți minte toate, mă priveați ca pe tatăl vostru, făgăduindu-mi că vă veți aduce aminte întotdeauna de mine ca de un binefăcător. Totuși, cei care au venit astăzi în căutarea voastră nu sînt

oameni fără judecată, așa că nu știu dacă veți câștiga în fața lor, purtându-vă astfel cu mine". Și cu aceste cuvinte termină.

Lacedemonianul Charminos se ridică și spuse: „Pe Castor și Pollux, după părerea mea, nu știu dacă aveți dreptate înfuriindu-vă împotriva acestui om; chiar eu pot să vă fac o mărturisire în sprijinul lui. Polynicos și cu mine, întrebându-l pe Seuthes ce fel de om este Xenofon, un singur lucru a avut să-i reproșeze, acela că are prea multă dragoste pentru soldați, lucru ce i-a pricinuit neplăceri atît din partea voastră, cît și din partea lui Seuthes“. După el se ridică arcadianul Euriloh și spuse: „lacedemonieni, sînt de părere că primul lucru pe care ar trebui să-l îndepliniți luînd comanda, ar fi să faceți ca Seuthes, de bunăvoie sau forțat, să ne plătească solda, iar pînă atunci să nu plecați de aici“. După îndemnul lui Xenofon, luă cuvîntul Policrate din Atena: „Soldați, îl văd aici pe Heracleides; el este acela care a primit prăzile luate de noi cu atîtea greutate; el le-a vîndut, iar banii căpătați din vînzare, nu i-a dat nici lui Seuthes, nici nouă, ci dimpotrivă, furîndu-i, îi păstrează pentru el; este un hoț. Dacă am avea puțină minte, să punem mîna pe el; acest om nu este un trac, ci un grec, care a trădat interesele grecilor“.

Cînd auzi aceasta, Heracleides, cuprins de frică, se apropie de Seuthes și-i spuse: „dacă sîntem înțelepți, să plecăm de aici, pentru a scăpa din mîna acestor oameni“, și, încălecînd pe cai, o luară la goană, spre cantonamentul lor. De acolo, Seuthes trimise la Xenofon pe tîlmaciul său de încredere, Abrozelmes⁸¹, cu propunerea ca să rămînă în serviciul său cu o mie de hopliți, făgăduindu-i în schimb cetățile întărite de pe coastă și tot ceea ce-i mai promisese înainte. Apoi îi mărturisi ca o taină că a auzit de la Polynicos că, dacă va cădea în mîna lacedemonienilor, va fi condamnat la moarte de către Thibron. Pe lîngă asta îi mai aduse la cunoștință lui Xenofon că uneltirile nu au încetat, așa că să fie cu băgare de seamă. La această veste, Xenofon luă două⁸² animale de jertfă și le sacrifică lui Zeus — rege al zeilor — pentru a ști, dacă ar fi mai bine și spre folosul lui să rămînă pe lîngă Seuthes așa cum acesta îi propusese, sau să plece cu armata. Zeul îl sfătui să plece.

CAPITOLUL VII

Din ziua aceea Seuthes își instalează tabăra deoparte mai în interiorul țării, iar grecii rămăseră prin niște sate, de unde aveau de gând ca, după ce se vor aproviziona cu de toate, să coboare spre mare. Aceste sate fuseseră date de Seuthes în grija lui Medosades. Văzînd că tot ce era prin sa.e fușese luat de greci, Medosades se arată foarte nemulțumit. Luînd cu el un odris voinic, dintre cei care coborîseră din munți, împreună cu vreo treizeci de călăreți, plecă și îl chemă pe Xenofon în afara taberei grecești. Acesta veni, împreună cu cîțiva lohagi și oameni de ai lui.

Medosades îi spuse: „Faceți rău, Xenofon, că pustiiți satele noastre; vă punem în vedere, eu din partea lui Seuthes și aceștia din partea lui Medocos, regele ținutului de nord, ca să părăsiți pămîntul nostru, nemaiîngăduindu-vă să faceți rele în țara noastră, iar dacă nu, vă vom socoti ca pe niște dușmani“.

După ce-l ascultă, Xenofon îi răspunse: „Dacă tu vorbești astfel, este greu să-ți mai pot da vreun răspuns. Totuși, pentru că îl privește și pe acest tînăr, voi vorbi, ca să afle și el cine sînteți voi și cine sîntem noi. Înainte de a fi făcut alianță cu voi, umblam prin această regiune pe unde voiam, prădînd și dînd foc unde credeam noi că e bine. Tu, de cîte ori ai venit la noi ca trimis, cantonai alături de noi, fără să te temi de vreun dușman. Ai voștri, dimpotrivă, nu călcau niciodată pe aceste locuri, sau, dacă din întîmplare veneau pe aici, întotdeauna stăteau cu caii înfrînați, ca și cum ați fi fost în țara unor oameni mai puternici decît voi. După ce v-ați aliat cu noi și după ce, cu ajutorul nostru, al grecilor, ați devenit stăpîni peste aceste locuri, căutați acum să ne alungați dintr-o țară pe care ați primit-o de la noi, prin puterea noastră, întrucît știți, ca și mine, că dușmanii n-au fost în stare să ne gonească. În loc de a prețui cum trebuie binefacerile noastre și în loc de a ne trimite daruri spre a ne arăta recunoștința, nu ne dați voie, acum cînd sînteți stăpîni, nici măcar să cantonăm în aceste locuri. Cerînd acest lucru, nu roșești nici în fața zeilor, nici în fața acestui om, care te vede astăzi așa de îmbogățit, pe tine care înainte de a fi aliatul nostru nu trăiai decît din jafuri, după cum

mărturiseai chiar tu? De altfel, adăugă el, pentru ce mi te adresezi mie? Nu mai sînt eu cel care comand, ci lacedemonienii. Voi le-ați oferit armata spre a o duce cu ei, ferindu-vă să mă chemați pe mine, oameni înțelepți ce sînteți, așa că, după ce mi-am atras ura lor, vă fac pe plac punînd-o acum la dispoziția lor“. Auzind acestea, odrisul strigă: „Medosades, îmi vine să intru în pămînt de rușine de ceea ce aud. Dacă aș fi știut dinainte, nu te-aș fi întovărășit. Eu plec, deoarece Medocos, regele meu, nu m-ar lăuda dacă m-ar vedea gonindu-i pe binefăcătorii noștri“. După aceasta încălecă și porni în galop, urmat de ceilalți călăreți, în afară de patru sau cinci. Totuși, Medosades, pe care devastarea țării îl îndurerase, îi ceru lui Xenofon să-i cheme pe cei doi lacedemonieni.

Xenofon, luînd cu el pe cîțiva dintre oamenii cei mai destoinici, plecă să-i caute pe Charminos și pe Polynicos, comunicîndu-le că Medosades voiește să-i întîlnească pentru a-i îndemna, după cum îl îndemnase și pe el, să părăsească țara. „Sper că veți primi pentru armată solda pe care o datorează, dacă îi veți spune că soldații v-au rugat să-i ajutați pentru a le scoate banii de la Seuthes, fie de bunăvoie, fie forțîndu-l și că, primind acești bani, soldații vă asigură, că vă vor urma cu toată inima; iar voi, socotind cererea lor dreaptă, le-ați făgăduit că veți pleca atunci cînd soldații își vor dobîndi drepturile lor“.

Lacedemonienii, după ce ascultară aceste îndrumări, îi făgăduiră că îi vor spune și vor mai adăuga și din partea lor tot ce vor crede de cuviință. Apoi fără a mai pierde vremea porniră, urmați de toți aceia care puteau fi folositori. Îndată ce ajunseră, Charminos spuse: „Ai să ne comunici ceva, Medosades? Dacă nu, avem noi să-ți vorbim“.

Medosades, cu o voce plină de umilință, răspunse: „Seuthes și cu mine socotim că oamenii care sînt de acum înainte aliații noștri nu trebuie să mai pătimească din pricina voastră, deoarece răul pe care-l faceți lor ni-l faceți și nouă, întrucît acum sînt de-ai noștri“. „Ei bine — răspunseră lacedemonienii —, noi vom pleca de aici îndată ce acești oameni, care v-au ajutat să-i supuneți, vor primi solda. Iar dacă nu, vom veni noi pentru a le da ajutor în această situație, pedepsindu-i pe cei care, călcîndu-și jurămîntul, i-au

nedreptățit. Dacă și voi sînteți dintre aceia, vom începe cu voi, ca să facem dreptate“.

Xenofon adăugă: „Medosades, deoarece tu spui că locuitorii ținutului unde ne aflăm sînt prietenii voștri, să-i lăsăm să hotărască singuri dacă trebuie să plecați voi de aici, sau noi“. Medosades nu se învoi și-i rugă cu insistență pe cei doi lacedemonieni să meargă la Seuthes și să vorbească cu el în privința soldei, fiind sigur că Seuthes se va îndupleca; dacă nu, să-l trimită pe Xenofon împreună cu el, făgăduindu-le că-l va sprijini, rugîndu-i în același timp să nu mai dea foc satelor.

Lacedemonienii îl trimiseră pe Xenofon, împreună cu cîțiva oameni pe care-i socotiră mai pricepuți. Îndată ce ajunseră, Xenofon îi spuse lui Seuthes: „Nu vin, Seuthes, pentru a-ți cere ceva, ci pentru a te face să înțelegi, dacă voi putea, că ai vorbit împotriva mea fără să ai dreptate, deoarece ți-am cerut cu stăruință pentru soldații noștri ceea ce tu le-ai făgăduit, gîndindu-mă că ar fi mai mult în interesul tău, ca tu să le dai, decît să aibă ei de primit. De altfel, știu că, în afară de zei, ei au fost aceia care te-au ridicat pe locul pe care te afli acum, înălțîndu-te rege al unui mare ținut și al unui popor numeros, așa că nu îți este totuna, ca să treci neobservat, dacă săvîrșești o faptă frumoasă sau una urîtă.

Cînd ai ajuns un om atît de mare, socotesc că nu se cuvine să-i îndepărtezi pe binefăcătorii tăi fără să-i recompensezi, după cum este de prețuit să fii laudat de șase mii de oameni și mai ales să nu lași niciodată, nici o îndoială asupra făgăduielilor tale. De altfel, vorbele oamenilor care nu-și țin cuvîntul sînt zadarnice și se pierd în vînt fără nici un temei, fără nici un folos, pe cînd vorbele celor care caută adevărul, sînt tot atît de convingătoare spre a obține ceea ce doresc, precum este forța pentru alții.

Adu-ți aminte ce ne-ai plătit la început, cînd te-ai aliat cu noi! Știi bine că nimic. Cu toate acestea, avînd încredere că făgăduielile tale vor fi îndeplinite, acești oameni au pornit alături de tine, ca să cucerești o domnie. Această domnie nu valorează numai cei treizeci de talanți, pe care îi cer astăzi, ci mai mult. Ei bine, încrederea pe care am avut-o la început și prin care ți-ai cucerit puterea, o vinzi în schimbul acestei sume? Gîndește-te cît socoteai tu că făcea atunci

cucerirea acestei țări, peste care ești astăzi stăpîn? După mine, sînt sigur că ai fi voit să obții rezultatul de azi cu o sumă mult mai mare decît aceea ce ți se pretinde.

A nu asigura ceea ce stăpînești astăzi, ar fi o pierdere mult mai mare și mult mai dezonorantă decît dacă nu ai fi realizat-o, după cum este mult mai dureros să ajungi din bogăție în sărăcie, decît să nu fi fost niciodată bogat; și, tot astfel, a ajunge din rege un om de rînd, este mai dureros decît de a nu fi domnit niciodată. De altfel, știi că cei care astăzi au devenit supușii tăi, nu s-au supus din dragoste pentru tine, ci fiind nevoiți. Și că dacă nu le-ar fi frică, ar încerca să fie din nou liberi.

După părerea ta, ar fi ei așa, dacă ar vedea pe soldații noștri că nutresc astfel de sentimente față de tine? Nu socotești că ți-ar rămîne credincioși și-ar alergera în ajutorul tău, mai curînd dacă ar auzi pe alții copleșindu-te cu laude, decît dacă ar bănuși că nimeni nu va sări în sprijinul tău, datorită neîncrederii pe care o lasă purtarea ta de astăzi și, mai ales, dacă și noi am căuta să fim de partea lor?

Într-adevăr, ei s-au plecat în fața ta nu fiindcă erau mai puțin numeroși decît noi, ci fiindcă nu aveau comandanți. Astfel că există astăzi primejdia de a-și putea alege șefi, dintre aceia ce se cred nedreptățiți de tine, sau dintre cei mai puternici chiar. Mai ales dacă soldații noștri ar făgădui acestor lacedemonieni că vor merge cu ei cu mai multă inimă, dacă vor scoate de la tine tot ceea ce le datorezi și dacă lacedemonienii, avînd nevoie de armată, se vor învoi; că traicii care stau astăzi la ordinele tale, ar porni cu mai multă tragere de inimă împotriva ta, decît cu tine, nu încapă nici o îndoială. Învingînd tu, ei vor cădea în sclavie, iar dacă tu vei fi învins, vor fi liberi.

Dacă, de asemenea, va trebui ca, de aici înainte, tu să ai în grijă această țară ca și cum ți-ar aparține, cînd crezi oare că ar fi mai la adăpost de orice pagube: atunci cînd soldații noștri, primindu-și drepturile, vor pleca, lăsînd liniște în urma lor, sau atunci cînd ar rămîne ca într-o țară dușmană, obligîndu-te să te împotrivești lor cu o armată mai numeroasă, pe care însă va trebui să o hrănești? În ceea ce privește banii, vei cheltui mai mult decît ceea ce ne datorezi nouă, căci, neplătindu-ne această sumă, vei fi nevoit să întreții trupe mai numeroase. Heracleides, după cum mi-a

mărturisit, găsește că această sumă este prea mare. Totuși, suma este mult mai mică plătind-o acum, decît era înainte de a veni alături de tine, a zecea parte. Ceea ce face ca o sumă să fie mare sau mică, nu este suma însăși; ci mijloacele de plată ale celui care o plătește și ale celui care o primește. Acum venitul tău într-un an este mult mai mare decît era înainte toată averea pe care o aveau.

Ți-am vorbit, Seuthes, socotindu-te prieten, pentru ca tu să te arăți demn de binefacerile pe care ți le-am adus și pentru ca eu să nu fiu bîrfit de armată. Să știi că, astăzi chiar, dacă aș voi, n-aș putea să fac vreun rău nici unui dușman cu această armată și că dacă aș încerca să vin din nou în ajutorul tău n-aș fi în stare, ținînd seama de sentimentele armatei față de mine. Totuși, te iau martor pe tine și pe zei, care cunosc lucrurile, că eu nu am primit/ ceva pentru a-ți aduce soldații și că nu ți-am cerut pentru mine nimic din ceea ce li se cuvenea lor ori din ceea ce mi-ai promis mie. De altfel, îți jur că, chiar dacă mi-ai fi oferit ceva, n-aș fi luat, decît dacă și soldații ar fi primit ceea ce li se cuvenea. Ar fi fost un lucru urît ca eu să-mi fac interesele mele, lăsînd ca ei să fie păgubiți, mai ales cînd am fost atît de prețuit de ei.

Înțeleg că pentru Heracleides totul este să-și strîngă bani și că celelalte nu sînt decît vorbe. Eu însă, Seuthes, socotesc că, pentru un om și mai ales pentru un șef, nu este bogăție mai frumoasă și mai strălucitoare decît virtutea și mărinimia. Cine are aceste calități are și mulți prieteni, fiind în același timp mulți și cei care îi caută prietenia lui. Dacă îi va fi bine, va avea cu cine să-și împartă bucuria, iar dacă îl lovește vreo nenorocire, nu va fi lipsit de cei ce-l pot ajuta.

Dacă din faptele mele nu te-ai convins că ți-am fost prieten cu tot sufletul și dacă ceea ce ți-am spus nu te-a putut face să înțelegi, cel puțin gîndește-te la ceea ce vorbesc soldații. Ai fost de față și ai auzit amenințările celor care au ținut să mă condamne. M-au învinuit față de lacedemonieni că te prețuiesc mai mult pe tine, decît pe ei și, după părerea lor, că pun mai înainte interesele tale decît pe ale lor. Tu crezi că ei mă învinuiesc că am primit daruri de la tine, pentru că-ți voiam răul sau pentru că observaseră la mine un zel deosebit față de interesele tale? După mine, cred că orice om trebuie să se arate credincios aceluia de la care

primește daruri. Înainte de a-ți fi dat vreun ajutor, mi-ai făcut o primire frumoasă, din priviri și cu vorbe, în afară de darurile de ospitalitate și de toate promisiunile tale.

Acum însă după ce ai realizat ceea ce ai dorit și după ce te-am ajutat cât am putut ca să devii puternic, te rabdă inima să mă vezi că eu nu mă mai bucur de nici o încredere în fața soldaților? Totuși, am credea că te vei hotărî să-i plătești pe soldați și că nu vei primi să te vezi acuzat de aceia care te-au ajutat. Îți mai cer ca, atunci când vei plăti soldaților solda, să depui toate stăruințele pentru a mă ridica din nou în fața lor, așa cum am fost atunci când m-ai luat alături de tine“.

După ce ascultă, Seuthes blestemă pe cel care a fost de vină că nu s-au plătit drepturile soldaților de atîta timp și toți bănuiră că acest om era Heracleides. „Eu — spuse Seuthes — nu m-am gîndit niciodată să opresc cuiva ceea ce îi datorez și voi plăti“.

Atunci Xenofon adăugă: „Deoarece te-ai hotărît să plătești, te rog să faci aceasta cu ajutorul meu și să nu treci cu vederea faptul că din cauza ta eu am acum o situație neplăcută față de soldați, în comparație cu aceea pe care am avut-o înainte de a veni la tine“.

Seuthes răspunde: „Din cauza mea tu nu vei pierde stima soldaților tăi, iar dacă vei rămîne lîngă mine, numai cu o mie de hopliți, îți voi da și cetățile și tot ce ți-am făgăduit și te asigur că tu vei fi mai în siguranță dacă rămîi alătura de mine decît dacă pleci“.

„Îți aduc laude, Seuthes, pentru grija pe care mi-o porți, dar îmi este cu neputință să rămîn. Oriunde eu mă voi bucura de stimă, să fii încredințat, că va fi și spre binele tău“.

Atunci Seuthes îi suse: „Nu am decît puțini bani ca să-ți dau și aceștia valorează un talant. Iată însă șase sute de boi, patru mii de oi și vreo sută douăzeci de sclavi; ia toate acestea, ia-i și pe ostaticii oamenilor care te-au atacat și du-te“.

Xenofon spuse rîzînd: „Dacă toate acestea nu ajung pentru plată, de la cine să spun că am acest talant? N-ar fi mai bine, deoarece sînt în primejdie, să strîng pietre cînd voi pleca? Tu ai auzit amenințările“. Așa că rămaseră să aștepte pînă a doua zi.

A doua zi, Seuthes le dădu ceea ce le făgăduise, precum și oameni care să însoțească vitele. Pînă la înapoierea lui

Xenofon, soldații vorbeau că el se dusesese la Seuthes ca să rămână la el și să primească ceea ce îi promisese lui. Când îl văzură, se bucurară și îi ieșiră în întâmpinare. Xenofon, îndată ce-i văzu pe Charminos și pe Polynicos, le spuse: „Iată ce s-a putut obține pentru armată datorită vouă. Vi le încredințez, vindeți-le și dați banii soldaților“. Ei le luară în primire și, după ce numără comisari, așteptară să se facă vânzarea. Până la urmă le vîndură, provocînd însă oarecare nemulțumiri.

Între timp, Xenofon stătea deoparte, pregătindu-se pe față pentru plecarea în patrie. Decretul⁸³ privitor la exilarea lui nu fusese încă dat la Atena⁸⁴. În acest timp prietenii pe care-i avea în tabără veniră la el și-l rugară să nu plece înainte de a conduce armata și a o da în primire lui Thibron⁸⁵.

CAPITOLUL VIII

De aici porniră pe mare spre Lampsacos⁸⁶, unde Xenofon îl întâlni pe prezicătorul Eucleides⁸⁷ din Phlius⁸⁸, fiul lui Cleagoras⁸⁹ care executase picturile murale ale „Lyceului“⁹⁰. După ce se bucurară împreună că scăpase cu viață, acesta îl întrebă pe Xenofon câți bani are la el. Xenofon jură că nu are bani nici măcar de drum, decît dacă își va vinde calul și tot ce avea cu el; însă Eucleides nu-l crezu.

După ce locuitorii din Lampsacos trimiseră daruri de ospitalitate, Xenofon aduse jertfe lui Apollo, la care ceremonie luă parte și Eucleides. Acesta, cercetînd măruntaiele, îi spuse lui Xenofon că-l crede că nu are bani, dar adăugă: „chiar dacă într-o zi vei avea, și se va întîmpla ceva fie din cauza ta, fie din altă parte“. Xenofon fu de acord cu aceste preziceri. Eucleides mai spuse: „Zeus Meilichios⁹¹ îți este potrivnic“; apoi îl întrebă dacă i-a adus vreo jertfă acestui zeu, așa cum obișnuia să-i aducă, în patrie, jertfe și holocauste pentru binele alor săi. Xenofon îi răspunse că de cînd plecase din patrie nu adusese nici o jertfă acestui zeu. Eucleides îl povățui să-i aducă sacrificii, asigurîndu-l că-i

va prinde bine. A doua zi, Xenofon se duse în orașul Ophry-nion⁹² și sacrifică, arzând porci întregi după obiceiul stră-bun. Semnele îi fură favorabile.

Chiar în ziua aceea sosiră Bion și Nausicleides, pentru a da solda armatei. Ei făcură legămînt de ospitalitate cu Xe-nofon, care își vînduse calul la Lampsacos pentru cincizeci de darici⁹³. Aceștia, bănuind că-l vînduse de nevoie și deoa-rece auziseră că ținea mult la acest cal, îl răscumpărară și i-l deteră înapoi, fără să primească prețul lui.

Străbătînd Troada⁹⁴ și trecînd peste Ida⁹⁵, grecii ajun-seră mai întîi la Antandros⁹⁶, apoi, luînd-o de-a lungul coas-tei, sosiră la „Cîmpia Tebei“⁹⁷, în Misia. De aici, prin Adra-mytion⁹⁸ și Kytonion⁹⁹, după ce dădură în cîmpia lui Cay-cos¹⁰⁰, ajunseră la Pergam¹⁰¹ în Misia. Acolo, Xenofon fu găzduit de Hellas, soția lui Gongylos¹⁰² din Eretria¹⁰³, mama lui Gorgion și a lui Gongylos. Ea îi destăinuie că persanul Asidates locuiește în cîmpie și că, dacă l-ar ataca în timpul nopții cu trei sute de oameni, ar putea pune mîna pe el, pe soția și pe copiii lui, împreună cu tot avutul. Aceste bo-gății, adăugă ea, erau foarte mari. Pentru a aduce la înde-plinire această acțiune, îi dădu de călăuză pe vărul ei și pe Daphnagoras, pe care îl prețuia în chip deosebit. Xenofon, luîndu-i pe aceștia cu el, aduse o jertfă. Prezicătorul Basias din Elida¹⁰⁴, care asistă la sacrificiu, îi spuse că măruntaiele erau foarte favorabile și că Asidates putea să fie prins.

După ce mîncă, Xenofon porni împreună cu lohagii la care ținea mai mult, și cu aceia dintre soldați care în toate împrejurările îi arătaseră că-i fuseseră credincioși, voind ast-fel să-i răsplătească. Pe lîngă aceștia mai porniră și alții, în număr de vreo șase sute, însă fără învoirea lui. Lohagii o luară înainte, pentru ca să împartă prada cu ei, ca și cum lucrurile deja ar fi fost înfăptuite.

Cînd ajunseră acolo, aproape de miezul nopții, sclavii care erau în apropierea palatului fugiră. Grecii găsiră o mul-țime de lucruri de preț, însă ei nu dădură importanță acestui fapt, voind să pună mîna pe Asidates și pe tot avutul lui. Deoarece nu putură să ia cu asalt turnul, fiind mare și înalt, prevăzut cu creneluri și apărat cu îndîrjire, atacară palatul, încercînd să spargă zidul, care avea o grosime de opt cără-mizi făcute din pămînt¹⁰⁵; abia în zorii zilei reușiră să facă

o deschizătură. Când începu să se întrezărească lumina prin spărtură, unul dintre asediați, cu o frigare de fript un bou, străpunse coapsa unuia dintre grecii care erau mai aproape. De altfel proiectilele aruncate prin spărtură făceau orice apropiere primejdioasă.

Cei asediați începură să strige după ajutor, aprinzând în același timp focuri. Itamenes alergă în ajutor cu trupele sale; din Comania¹⁰⁶ sosiră hopliți asirieni¹⁰⁷, apoi călăreți hyrcanieni¹⁰⁸ din slujba regelui cam optzeci la număr și încă opt sute de peltaști; la aceștia se mai alăturară alți peltaști și călăreți originari din cetățile Parthenion¹⁰⁹ și Apolonia¹¹⁰, care locuiau în apropiere.

Era momentul ca grecii să se gândească cum să se retragă; așa că, după ce ridicară tot ce găsiră, boi, berbeci și sclavi, îi așezară în mijlocul careului, depărtându-se. Acum ei nu se mai gândeau atît la pradă, ci voiau ca retragerea să nu li se transforme în fugă. Dacă retrăgîndu-se ar fi părăsit prada făcută, i-ar fi încurajat pe dușmani și i-ar fi descurajat pe greci așa că începură să se retragă ca niște oameni care-și apărau bunurile lor.

Cînd Gongylos¹¹¹ văzu că grecii erau puțini la număr, iar aceia care-i hărțuiau atît de mulți, porni și el cu trupele sale în ajutorul lui Asidates, cu toată împotrivirea mamei lui, voind ca să ia și el parte la acțiune. Între timp îi mai sosiră ajutoare din Halisarne¹¹² și Teuthrania¹¹³, de la Proclos, fiul lui Demaratos¹¹⁴.

În acest timp oamenii și Xenofon, copleșiți din toate părțile de săgeți și de pietre aruncate cu prăștiile, mergeau în cerc pentru a se apăra cu scuturile împotriva loviturilor. Ei trecură cu mare greutate rîul Caycos¹¹⁵, deoarece aproape jumătate dintre ei erau răniți, printre care și lohagul Agasias din Stimfal care luptă fără răgaz împotriva inamicului. În sfîrșit, grecii scăpară din primejdie; mai aveau acum vreo două sute de sclavi și un număr de vite pentru jertfe.

A doua zi, după ce aduseră jertfe, Xenofon porni pe timpul nopții cu întreaga armată, pentru a se depărta cît mai mult de drumul Lidiei¹¹⁶, astfel ca Asidates să nu se mai teamă de apropierea lui și să nu se mai păzească. Asidates însă, auzind că Xenofon adusese din nou jertfe cu gînduri dușmănoase față de el și întrucît se temea că va porni îm-

potriva lui cu întreaga armată, se duse să cantoneze în satele din vecinătatea zidurilor micii cetăți Parthenion. Acolo, trupele lui Xenofon îl ajung din urmă și-l capturează, împreună cu soția, copiii și cu tot ce avea cu el. Astfel se împliniră prezicerile celui dintâi sacrificiu.

După aceasta grecii ajunseră la Pergam. Aici Xenofon aduse mulțumiri zeului Meilichios¹¹⁷. Lacedemonienii, lohații, strategii și ceilalți soldați fură de părere ca el să-și aleagă din cai, din perechile de boi și din toată prada, ce dorește, așa încât și de aici înainte să poată face bine și altora.

În acest timp sosi Thibron¹¹⁸ care luă comanda armatei și, după ce o uni cu celelalte trupe grecești, porni războiul împotriva lui Tisaferne și Pharnabazos.

Iată numele satrapilor din țara regelui pe care am străbătut-o¹¹⁹: în Lidia, Artemas¹²⁰; în Frigia, Artacamas; în Lycania și Capadocia¹²¹, Mitridate; în Cilicia¹²², Syennesis; în Fenicia¹²³ și în Arabia¹²⁴, Dernes; în Siria¹²⁵ și în Asiria¹²⁶, Belesys; în Babilonia¹²⁷, Roparas; în Media¹²⁸, Arbakas¹²⁹; la phasieni și la hesperiți¹³⁰, Tiribazos¹³¹; carducii, halibii¹³², chaldeii, macronii¹³³, colhii¹³⁴, mosinecii¹³⁵, coeții¹³⁶ și tibarenii¹³⁷ se administrau singuri. În Paflagonia¹³⁸ guvernă Korylas¹³⁹; la bitinieni, Pharnabazos; la tracii din Europa, Seuthes¹⁴⁰.

Drumul străbătut la ducere și la înapoiere este de două sute cincisprezece etape; o mie o sută cincizeci și cinci de parasange, treizeci și patru de mii șase sute cincizeci de stadii. Durata expediției la ducere și înapoiere a fost de un an și trei luni¹⁴¹.

NOTE

C A R I E A Î N T Î I

- ¹ DARIUS, numele a trei regi persani din dinastia Ahemenizilor. În *Anabasis* este vorba de Darius al II-lea, poreclit Ochus sau Nothus, fiul lui Artaxerxe I și tatăl lui Artaxerxe al II-lea Mnemon.
- ² PARYSATIDA, soția lui Darius al II-lea.
- ³ ARTAXERXE II MNEMON, fiul și urmașul lui Darius al II-lea, s-a urcat pe tron în anul 401 î.e.n.
- ⁴ CIRUS cel Tânăr, fiul lui Darius al II-lea, a fost numit satrapul Lidiei, Frigiei și Capadociei, la vârsta de 17 ani.
- ⁵ SATRAPII erau guvernatorii celor 31 de districte în care Darius I (521—485 î.e.n.) împărțise imperiul persan. Ei erau numiți pe un timp nedeterminat, putând fi oricând revocați sau pedepsiți. Erau strict supravegheați de funcționari, cunoscuți sub numele de „ochii și urechile regelui“. Obligația primordială a satrapului era adunarea impozitelor, care trebuiau plătite cu regularitate, fie în monedă de aur (daric), fie în natură. O altă obligație era asigurarea brațelor de muncă, necesare pentru muncile obștești. În districtul său, satrapul era un adevărat monarh, dispunând de o curte, de proprietăți și slujitori. Cei doi satrapi, Tisaferne și Pharnabazos, menționați în *Anabasis*, erau adevărați conducători de state, colaborând cu cetățile grecești sau declarându-le război. Deseeori, satrapii erau în luptă unii cu alții, fără știrea regelui. Puterea aceasta a satrapului este în esență un indiciu grăitor al slăbiciunii și dezmembrării permanente a imperiului persan, care primea neîncetat lovituri din partea popoarelor subjugate. Termenul de „satrap“ se întrebuița pînă de curînd în limbile moderne și în accepția lărgită de potentat despot. În limba persană, „satrap“ înseamnă „regent al unei provincii“.
- ⁶ CÎMPIA de la CASTOLOS (Καστωλοῦ πεδίου), cîmpie situată, probabil, în preajma orașului Sardes; aci avea loc anual trecerea în revistă a trupelor din satrapiile Lidia, Frigia și Capadocia.
- ⁷ În textul grec „ ἀναβαίνειν “ (*anabainein*) indică înaintarea armatei lui Cyrus de la litoral spre interiorul țării. De aci numele de *Anabasis* (Ἀναβάσις). Cyrus, pornind în expediție, a părăsit vecinătatea coborîta a mării și a înaintat în sus spre inima imperiului

- persan. De altfel, termenul, aplicabil la orice înaintare în interiorul unei țări, este caracteristic pentru un popor maritim ca grecii, care nu vedeau uscatul decît în funcție de litoralul său.
- ⁸ TISAFERNE, satrap la început al Lidiei, Ioniei și Cariei. În 407 î.e.n. s-a văzut obligat să-i cedeze lui Cyrus provincia Lidia. Cîțiva ani mai târziu, cînd orașele grecești de pe țărmul Asiei Mici au trecut de partea lui Cyrus, Tisafarne a fost pus în situația de a se mulțumi cu satrapia Cariei. De aci ura sa împotriva tînărului principe Cyrus, căruia i-a fost la început dușman pe ascuns, pentru ca la urmă să-i fie dușman pe față.
- ⁹ HOPLIȚII (ὁπλιται) reprezintă infanteria grea a unei armate grecești. Ei poartă cnemide (κνημίδες), jambiere din metal care apără fluierul piciorului, platoșă din metal, piele sau pînză rezistentă, pentru apărarea trunchiului (θώραξ) și cască (κράνος) din metal sau piele. Armele de apărare erau lancea (δόρυ), scutul (ἀσπίς), din metal sau lemn, purtat în mîna stîngă, iar în timp de repaus, purtat pe umeri, învelit în „sagma“. Armele de atac erau spada dreaptă, simetrică, cu două tăișuri (ξίφος) și spada ondulată mică, cu un singur tăiș convex în partea superioară, concav în cea inferioară și cu muchia curbată (μάχαιρα). Hopliții dădeau lupta de aproape, spre deosebire de peltaști, infanteriștii ușor înarmați, care angajau lupta de la distanță. Îmbrăcămintea hopliților era o cămașă de obicei de culoare vie, numită hiton (χιτών) deosebit de hitonul femeilor.
- ¹⁰ XENIAS era originar din Parrhasia, un ținut în partea sud-vestică a Arcadiei în Pelopones.
- ¹¹ Darius al II-lea a murit în anul 404 î.e.n.
- ¹² Salvarea lui Cyrus din mîinile lui Artaxerxe de către mama sa Parysatida indică atotputernicia acesteia la curtea persană. Energică și violentă, regina a exercitat o mare influență asupra soțului său Darius al II-lea.
- ¹³ PELOPONESIENII erau locuitorii Peloponesului, peninsula legată de Grecia continentală prin Istmul de Corint.
- ¹⁴ O descriere a cetățîilor ioniene ne-a lăsat Herodot (I, 142), care ne spune că „ionienii și-au așezat orașele sub cel mai frumos cer pe care-l știm și pe pămîntul cu cele mai blînde anotimpuri; nu fac cît ținutul Ioniei nici țările așezate la miazănoapte, nici cele de la miazăzi, nici cele de la răsărit, nici cele de la apus, asupra unora abătîndu-se frigul și umezeala, asupra altora arșița și uscă-

ciunea“. Teritoriul dodecapolei ioniene (Ἰωνική δωδεκάπολις) era străbătut de râurile Meandru, Kaystros și Hermos. Orașele care formau această comunitate erau în număr de douăsprezece la început: Milet, Miunt, Priene, Efes, Colofon, Lebedos, Teos, Erythrae, Clazomene, Samos, Chios, Focea. Ulterior, s-a adăugat Smirna.

- ¹⁵ MILET (Μίλητος, azi Palatia), cel mai însemnat dintre orașele Ioniei, era așezat la optzeci de stadii spre sud de vărsarea Meandrului în mare; a jucat un rol de seamă în colonizarea țărmurilor Pontului Euxin. Datorită inițiativei energice a tiranului Aristagoras (500 î.e.n.), Miletul dădu semnalul răscoalei orașelor ioniene împotriva stăpînirii persane, cerînd ajutorul grecilor de pe continentul european. Deși răsculații obținură succese însemnate, ajungînd pînă sub zidurile orașului Sardes, capitala Lidiei, deși revolta se întinsese și în orașele grecești din Bosfor, Helespont, Rodos și Cipru, ea a fost înăbușită, iar Miletul, cetatea de vază a Ioniei, a căzut sub robia perșilor.
- ¹⁶ Pentru lămurirea expresiei „καταγειν τοις ἐκπεπωκότας“, ne vine în sprijin un comentariu din dicționarul lui Suda (numit uneori Suidas), care traduce expresia prin „a readuce pe exilați în patrie“.
- ¹⁷ Plătind regulat impozitele marelui rege, Cyrus își ascundea intenția de a se război cu el.
- ¹⁸ CHERSONESUL TRACIC, azi Peninsula Galipoli, se află între Golful Melas din Marea Tracică și Helespont.
- ¹⁹ ABYDOS, oraș al Troadei pe Helespont, unde strîmtoarea are cea mai mică lărgime. Pe ruinele orașului se află un sat mic cu numele de Boralı Calesi, iar în preajma acestuia fortăreața Nagara, distrusă în cel de-al doilea război mondial.
- ²⁰ CLEARH, unul dintre comandanții mercenarilor greci, înrolați în solda lui Cyrus. El luase parte activă încă din anul 411 î.e.n. la războiul peloponesiac, dobîndind faima de comandant capabil și autoritar. Cînd Bizanțul a apelat la ajutorul Spartei împotriva tracilor (403 î.e.n.), Clearh a fost însărcinat cu comanda expediției. Rechemat de eforii Spartei, refuză să se supună. Izgonit din Selymbria de spartani, s-a refugiat în Ionia, cu care prilej l-a cunoscut pe Cyrus.
- ²¹ DARIC (Δαρεικός στατήρ), monedă persană de aur, unică pe întreg teritoriul persan, avînd pe o parte efigia regelui, iar pe cealaltă un arcaș în genunchi. Valora douăzeci și șapte de drahme de argint atice. Daricul era solda unui soldat persan pe o lună la începutul expediției; ulterior, solda s-a ridicat la un daric și jumătate. Lohagul primea o sumă dublă, iar comandantul (strategul = general) o sumă

de patru ori mai mare. După bătălia de la Cunaxa, care a produs derută printre mercenarii greci, n-a mai existat posibilitatea ca armata să fie plătită. De aceea, ajungând la Bizanț, mercenarii greci caută un șef în slujba căruia să intre pentru a putea fi plătiți. Solda în schimbul căreia se angajau era un stater cizicean de om pe lună. Moneda aceasta era frecvent întrebuițată în orașele microasiatice și tracice și valora cu opt drahme mai mult față de daric. Alte monede amintite de Xenofon în *Anabasis* sînt drahma (δραχμή) împărțită în șase oboluri (ὀβολός); mina (μνᾶ) valora o sută de drahme; iar talantul (τάλαντον) șaiszeci de mine.

- ²³ STRIMTOAREA HELESPONTULUI, azi Dardanele.
- ²⁴ ARISTIP, descendent al familiei Alevazilor din Larisa Tesaliei. Sprijiniți totdeauna de perși, Alevazii erau dușmanii familiei Scopazilor din Cranon.
- ²⁵ TESALIA (Θεσσαλία), regiune în nordul Greciei, mărginită de munții Olimp, Pind, Pelion, Ossa și Oeta, era prielnică cultivării cerealelor și creșterii vitelor.
- ²⁶ În antichitate, vizitatorul unei cetăți străine trebuia să-și creeze așa-numite „legături de ospetie” (*proxenia*), care constau din stabilirea de raporturi cu o familie la care să poată locui în timpul șederii sale în acea cetate. La rîndul său, „oaspetele” avea obligații similare față de gazda sa (*proxenos*). „Legăturile de ospetie erau puse sub ocrotirea lui Zeus — Xenios — Zeus Ospitalierul”.
- ²⁷ PROXENOS din Teba Beoției, discipol al sofistului Gorgias, participant la expediția lui Cyrus, căruia îi aduce un ajutor de o mie cinci sute de hopliți.
- ²⁸ PISIZII, populație războinică și rebelă din Pisidia și care locuia regiunea muntoasă dintre Lycia și Cilicia, în sudul Asiei Mici.
- ²⁹ SOPHAINETOS, originar din Stimfal, oraș în partea nord-estică a Arcadiei, era unul dintre comandanții mercenarilor greci; a scris o lucrare asupra acestei expediții, intitulată tot *Anabasis*, cuprinzînd prețioase indicații geografice, din care însă nu ne-au rămas decît patru fragmente.
- ³⁰ SOCRATE din Ahaia, comandant în armata mercenarilor greci, ucis mișelește din ordinul satrapului Tisaferne. O scurtă mențiune despre el găsim în cartea a doua a *Anabasei* (cap. VI).
- ³¹ AHAIA, regiune în partea nord-vestică a Peloponesului.
- ³² Adică spre însași inima imperiului.
- ³³ Tisaferne, informat fără îndoială de pregătirile lui Cyrus, pe care-l

supraveghea de aproape, avertizează pe rege că expediția acestuia nu era îndreptată împotriva pisizilor; v. și nota 27.

- ³³ După concepția grecilor vechi, cine nu era grec era socotit barbar. Din veacul al IV-lea î.e.n., „barbarul“ este omul care nu participă la cultura greacă. Înțelesul de „crud“ sau „primitiv“ pe care l-a căpătat mai târziu acest termen este secundar.
- ³⁴ Este vorba de orașele din Ionia.
- ³⁵ Adică garnizoanele din cetăți.
- ³⁶ SARDES, vechea capitală a Lidiei și oraș de văză în Asia Mică, azi Sart, la circa optzeci de kilometri la est de Smirna.
- ³⁷ PASION din Megara, personaj neidentificat. Megara, oraș doric (Megaris) pe istmul care leagă Grecia continentală de Pelopones. Orașul Bizanț de pe Bosfor era o colonie a Megarei.
- ³⁸ PELTAȘTI, infanteriști ușor înarmați cu un scut în formă de semi-lună și cu sabie sau lance. Ei angajau lupta de departe.
- ³⁹ Unitatea frecvent menționată pentru lungimi este *parasanga*, echivalând cu treizeci de stadii, adică cu cinci kilometri și cincizeci și doi de metri. În drumul lor, mercenarii greci au parcurs, în două sute opt etape, 6.292,800 de kilometri; adică în medie 30,252 de kilometri într-o zi de marș. Alte măsuri de lungime menționate de Xenofon sînt: piciorul (ποῦς) echivalând cu 0,296 de metri; cotul (πῆχυς), echivalând cu 0,444 de metri, este distanța de la vârful degetului mare pînă la cot; orgyia (ὀργυιά), echivalând cu 1,776 de metri, este lungimea ambelor brațe întinse, ceea ce este egal cu patru coți sau șase picioare; plethrul este distanța de o sută de picioare, echivalând cu 29,600 m; stadiul este egal cu șase plethre sau șase sute de picioare (στάδιον), adică 177,600 de metri.
- ⁴⁰ MEANDRU (Maiandros, Maeander), rîu ce izvorăște din Celaenae și se varsă în Golful Miletului, după ce face numeroase cotituri (meandre) prin Frigia și Lidia.
- ⁴¹ PLETHRUL (πλέθρον) era o măsură de lungime de douăzeci și nouă de metri și șase sute sau o sută de picioare; v. nota 39.
- ⁴² COLOSSAE, azi Honas, oraș în Frigia Mare, situat pe rîul Lycus, afluent al Meandrului.
- ⁴³ Pentru orașele locuite și bogate, Xenofon întrebuițează în mod constant epitetul „populat“ (οἰκουμένη), „mare“ (μεγάλη) și „prosper“ (εὐδαίμων), în opoziție cu orașele pustiite (ἔρημοι). Epitetul prosper (gr. εὐδαίμων și lat. *felix*), care însoțea în antichitate numele de orașe și regiuni bogate și pe care-l întîlnim și la Herodot

- (V, 31), împrumutat, pare-se, din vreun jurnal de călătorie (περιήγησις), nu satisface pe cititorul modern dornic să afle mai multe detalii.
- ⁴⁴ MENON, eupatrid din Larisa, prieten și elev al sofistului Gorgias. Din dialogul lui Platon, intitulat *Menon*, acesta apare ca un om bogat, îngăduindu-și călătorii, studiind și întreținând discuții cu filozoful Socrate.
- ⁴⁵ DOLOPII, populație din regiunea muntoasă a Pindului, între Tesalia și Etolia. În 480 î.e.n., s-au supus lui Xerxe, alături de care au pornit împotriva Greciei.
- ⁴⁶ AINIANII, populație la răsărit de dolopieni, între Muntele Oeta și râul Sperheu (azi Alamana).
- ⁴⁷ OLINTIENII, locuitorii Olintului, azi Stilari, centru comercial și meșteșugăresc de frunte în Peninsula Calcidică.
- ⁴⁸ CELAENAE, azi Dineir, centru comercial în Frigia, la izvoarele râului Meandru.
- ⁴⁹ Parcul lui Cyrus din orașul Celaenae (Frigia) este constant denumit de Xenofon *paradeisos* (παρὰδεισος), cuvântul fiind de origine persană (*paradaiza*), cu sensul de „parc”. Mai târziu, prin influența Bibliei, a căpătat sensul special de „rai”, „paradis”.
- ⁵⁰ După legendă, Marsyas, cântăreț dibaci, a îndrăznit să se întrecă în arta cântului cu zeul Apollo. Acesta ieșind învingător, Marsyas fu agățat de un pin și jupuit de piele, fără milă. Nimfele și satirii plînseseră atât de mult pierderea lui, încît lacrimile lor formară un fluviu, care îi poartă numele.
- ⁵¹ APOLO, zeu al soarelui și al luminii.
- ⁵² XERXE, rege persan (485—465 î.e.n.), fiul și urmașul la tron al lui Darius I; după înăbușirea răscoalelor din Egipt și Babilon, el începe în anul 483 pregătiri uriașe împotriva Greciei, care au durat trei ani. Cf. *Grecia antică*, Editura Științifică, București, 1958, pp. 229—231.
- ⁵³ ACROPOLA, fortăreața unui oraș grec antic, aflată de obicei pe o colină greu accesibilă. Cuvântul *Acropolă* ca nume propriu s-a menținut pînă azi, denumind colina din centrul Atenei, cu ruinele Partenonului.
- ⁵⁴ SOSIS din Siracuza, personaj neidentificat.
- ⁵⁵ AGIAS din Arcadia, personaj amintit doar. Spre deosebire de ediția lui Paul Masqueray (Paris, 1930), alți editori pomenesc de un Sophanetos din Arcadia.

- ⁵⁶ PELTAI, oraș în Frigia Mare, pe râul Meandru, nu departe de Eumeneid (azi Isekli).
- ⁵⁷ În Arcadia (Pelopones), pe Muntele Lykaios, în fiecare primăvară erau celebrate jocuri în cinstea lui Zeus, căpetenia zeilor. Zeus Lykaios era divinitatea protectoare a arcadienilor; ulterior, cultul lui Zeus Lykaios a fost adoptat și de cyreneni.
- ⁵⁸ STRIGILUL, unealtă specială, constând dintr-un jgheab de bronz curbat ca o secure, și prevăzut cu un mîner. În concavitățile jgheabului se strîngea murdăria de pe corp în timpul operației de curățire.
- ⁵⁹ „TÎRGUL OLARILOR“ (Κεράμων ἀγορά), oraș nementionat de vreun alt scriitor. În Italia se găsesc orașe cu nume analoge: Forum Appii; de asemenea, în Galia: Forum Iulii, în Moesia Inferioară: Forum Sempronii, lângă Abritus (Razgrad).
- ⁶⁰ MISIA, provincie în nord-estul Frigiei.
- ⁶¹ KAYSTRU PEDION (Καίστρου πεδίων), „orașul Caystrului“, oraș în Frigia, în șesul cu același nume, străbătut de fluviul Caystros.
- ⁶² EPYAXA, regina Ciliciei, menționată numai în *Anabasis*.
- ⁶³ SYENNESIS, nume generic dat prinților Ciliciei și considerat de Xenofon ca nume propriu.
- ⁶⁴ ASPENDIENII erau locuitorii orașului Aspendos (azi Balkis) din Pamfilia, pe coasta de sud a Asiei Mici.
- ⁶⁵ THYMBRION, oraș în Frigia.
- ⁶⁶ MIDAS, rege al Frigiei, renumit pentru averea sa și pentru răspîndirea cultului zeului Bacchus. Ales arbitru la o întrecere muzicală între Apolo, zeul soarelui, și Pan, zeul turmelor, a decernat premiul lui Pan. Apolo, indignat, l-a pedepsit lungindu-i urechile ca ale unui măgar. Se zice că Midas, neputînd suferi batjocura, s-a sinucis bînd sînge de taur sălbatic. Un rege Midas a fost satirizat de scriitorul Lucian; cf. Lucian din Samosata, *Opere*, trad. E.S.P.L.A., București, 1960, pp. 136 și 187.
- ⁶⁷ SATIRII, semizeii rustici, reprezentați cu urechi lungi, ascuțite, cu nasul turtit, cu coarne, coadă și picioare de capră.
- ⁶⁸ TYRIAION (Tyriaeum), azi Egun, oraș în Frigia, la sud-est de Thymbrion.
- ⁶⁹ CILICIANA (κιλισσα), în textul grecesc este adjectiv feminin, de la κιλίξ , originară din Cilicia.
- ⁷⁰ CHITONUL sau tunica (χιτών), de obicei de culoare vie, era o îmbrăcăminte cu mîneci scurte, un fel de bluză modernă ceva mai lungă, care se încingea la mijloc. Era deosebit de chitonul femeilor, cămașă fără mîneci, bogată în cute verticale, foarte lungă,

- prinsă cu o centură sub piept, apoi revărsându-se printr-o îndoitură (κόλπος) pînă în dreptul soldurilor, peste poalele care cădeau pînă la călcîie.
- ⁷¹ CNEMIDE, jambiere care apărau fluierul piciorului, confecționate din diverse metale, în special din bronz, și modelate după forma și dimensiunea piciorului.
- ⁷² ICONION, azi Konia, cunoscut în timpul cruciadelor.
- ⁷³ LYCAONIA, ținut muntos la nord de Cilicia și de Munții Taurus.
- ⁷⁴ CAPADOCIA, regiune în centrul Asiei, cuprinsă între râul Halys, Munții Taurus, Eufrat și Pontul Euxin.
- ⁷⁵ DANA numit și Thoana, cunoscut mai mult sub numele de *Tyana*, azi Kilissahissar, oraș la poalele Munților Taurus.
- ⁷⁶ Cuvîntul *phoinikistes* (φοινικιστής) din textul grecesc a fost supus unor variate interpretări; unii comentatori îl explică prin „personaj cu drept de a purta haine de purpură”; alții prin „inspector al boiangeriei regale” (a cărui prezență totuși surprinde într-o armată aflată în marș); alții prin „scrib” și în fine alții prin „portdrapel”. Nouă ne pare mult mai plauzibilă prima interpretare.
- ⁷⁷ HIPARHUL (*hyparchos*), *legatus* la romani, era ofițerul aflat pe lîngă un corp de armată sau pe lîngă guvernatorul unei provincii. Hiparhul avea atribuții militare și civile ca și obligația de a sfătui pe superiori în planurile și operațiile lor, ca și de a acționa în locul lor atunci cînd împrejurările o impuneau.
- ⁷⁸ Cuplul regal de pe tronul Ciliciei se bucura de autonomie față de imperiul persan, menținîndu-și independența prin daruri, cu aspect de tribut, și prin prietenia față de satrapii regali. Acum însă, cînd Cyrus încălcase autonomia, pătrunzînd prin surprindere pe teritoriul cilician, Syennesis este obligat să se apere împotriva încălcării pactului.
- ⁷⁹ Εἰσβολή. E vorba de . PORȚILE CILICIEI, azi Galek-Bogaz, un defileu care a avut o importanță strategică, fiind punctul spre care convergeau drumurile care se îndreptau de la Bizanț spre litoralul sirian, prin Cilicia.
- ⁸⁰ TAMOS, egiptean din Memfis, altădată în serviciul lui Tisaferne, care i-a încredințat conducerea Ioniei în anii 412—411 î.e.n. După moartea lui Cyrus, s-a refugiat în Egipt, unde a avut un sfîrșit tragic.
- ⁸¹ IONIA, ținut pe țărmul Asiei Mici între Eolida, Caria, Focea și râul Hermos.

- ⁸² SUSAN (σῆσαμον), plantă din care orientalii extrăgeau un ulei foarte căutat, servind pentru masă și toaletă.
- ⁸³ Cîmpia din Cilicia formează o largă peninsulă arcuită spre Golful Issicus și pe care Munții Taurus o taie dinspre nord ca o coardă. Golfurile largi, formate de o parte și de alta a acestui arc, constituie „cele două mări“ pomenite de Xenofon.
- ⁸⁴ TARSOI sau TARSOS, important centru comercial pe coasta de sud a Asiei Mici, capitala Ciliciei.
- ⁸⁵ KYDNOS (Cydnus), rîu în Cilicia, vestit prin apele sale reci (azi Mesarlîkciai).
- ⁸⁶ LOHOS (λ'χος), companie alcătuită din o sută de oameni, puși sub comanda unui lohag (λοχαγ'ς). În general, trupă cu un efectiv variind după cetăți și împrejurări. Era împărțită în patru enomotii (plutoane), comandată de un enomotarh. Avea douăzeci și patru de oameni + un comandant = douăzeci și cinci.
- ⁸⁷ COLIERUL (σφραπτ'ς), făcut dintr-un număr de spirale de aur, era purtat de persani ca și de alți orientali.
- ⁸⁸ BRĂȚARĂ (ψέλιον), formată din trei sau patru spirale de aur sau bronz, era purtată de bărbați.
- ⁸⁹ Costumul persan consta dintr-o manta de lînă împodobită cu blană, numită *kaunakes*, și dintr-un veșmînt de mătase, purtat deasupra, numit *kandys*. Regii persani obișnuiau să trimită prietenilor lor, pe lîngă alte daruri, și o haină persană, aceasta fiind semnul unei înalte prețuiri.
- ⁹⁰ PSAROS (azi Sauhun), rîu izvorînd din Munții Armeniei.
- ⁹¹ PIRAM (azi Gihan), rîu în Cilicia, izvorînd din Munții Taurus și vărsîndu-se în Golful Issicus.
- ⁹² ISSOS (azi Iüsler), oraș în estul Ciliciei, pe țărmul Golfului Issicus.
- ⁹³ PITAGORA, navarhul lacedemonian, aducea treizeci și cinci de corăbii în sprijinul lui Cyrus.
- ⁹⁴ PORȚILE CILICIEI ȘI SIRIEI, numite și „Porțile Siriei“ sau „Porțile Amanice“, străbat în estul Ciliciei Munții Amanus, făcînd legătura dintre Cilicia și Siria.
- ⁹⁵ MYRIANDROS sau MYRIANDOS, oraș în nordul Siriei, pe coasta Golfului Issicus.
- ⁹⁶ TRALLES, azi Aidin, oraș vechi în Lidia, ridicat pe o înălțime puternic fortificată de pe malul drept al Meandrului, la poalele Muntelui Messogis.
- ⁹⁷ CHALOS, azi Halib, rîu în Siria de nord, care trece prin orașul actual Alep.

- ⁹⁸ Sirienii aveau obiceiul de a venera peștii și porumbeii, lucru atestat de un mare număr de scriitori. După legendă, zeița siriană Derketo, fiică a zeiței Venus, și regina Semiramida se metamorfozaseră una în pește, iar cealaltă în porumbel.
- ⁹⁹ Am tradus expresia „δεδωμέναι ἐς ζώνην” prin „date spre folos personal”. Regii persani atribuiau soțiilor lor veniturile unor orașe și chiar ale unor provincii pentru pretențiile toaletelor.
- ¹⁰⁰ BELESYS, satrap al Siriei.
- ¹⁰¹ BABILON (Βαβυλών), oraș pe Eufrat, în inima Mesopotamiei, la încrucișarea marilor drumuri care legau Mesopotamia de Iran, Siria, Asia Mică și Egipt, a devenit cu timpul unul dintre cele mai importante centre economice, politice și culturale ale lumii antice. Babilonul antic, ale cărui ruine se văd la Hillé, în apropiere de actualul Bagdad, a fost dezgropat în urma săpăturilor întreprinse de misiunea arheologică germană, condusă de R. Koldewey în 1896—1904 și ale cărei rezultate au fost prezentate într-o lucrare apărută în 1925 și intitulată *Das wiedererstehende Babylon*.
- ¹⁰² Aluzie la cei trei sute de mercenari greci cu care pleacă Cyrus la tatăl său, când acesta era pe patul de moarte. Vezi *Anabasis* I, 1.
- ¹⁰³ MINA (μνα), monedă de argint valorînd o sută de drahme, v. și nota 21.
- ¹⁰⁴ ABROCOMAS, satrap al Feniciei, unul din cei patru comandanți ai armatei lui Artaxerxe.
- ¹⁰⁵ ARAXES, numele mai multor râuri din Orient. Aici este vorba de Chabora, actualul Habur, afluent principal pe stînga Eufratului.
- ¹⁰⁶ Numele de *Arabia* se aplică nu numai Peninsulei Arabice, ci și părții din deșert a Mesopotamiei inferioare.
- ¹⁰⁷ Ἄψινθος este pelinul (*artemisia absinthium*).
- ¹⁰⁸ Prin ἔνοι ἄγριοι se înțelege măgarii sălbatici.
- ¹⁰⁹ Prin ωτίδες în textul grec (*otis tarda*) se înțelege dropiile.
- ¹¹⁰ În textul grec δορκάδες, gazele (*cervus capreolus*).
- ¹¹¹ MASCAS nu este în realitate un râu, ci un canal derivat din Eufrat.
- ¹¹² PYLAI („porți”), defileu, probabil fortificat, prin care se pătrundea de-a lungul Eufratului, din Arabia în Babilonia.
- ¹¹³ După informațiile date de Herodot, Cyrus interzisese lidienilor portul armelor, fapt care i-a determinat să se ocupe cu comerțul. Așa se explică prezența nerustozilor lidieni în tabăra lui Cyrus.
- ¹¹⁴ CAPITHA (κατὰ φη), măsură persană de capacitate, echivalînd cu mai mult de doi litri.
- ¹¹⁵ SIGLA (σίγλος), monedă persană valorînd șapte oboli și jumătate.

- ¹¹⁶ OBOL (ὀβολός), monedă reprezentînd a șasea parte dintr-o drahmă, v. nota 21.
- ¹¹⁷ CHOINICE (CHOENIX) (χοῖνιξ) reprezenta mai mult de un litru, fiind rația de grîu zilnică pentru un soldat.
- ¹¹⁸ PIGRES și GLUS erau tălmăcii lui Cyrus.
- ¹¹⁹ CHARMANDE, azi Ramadi, oraș pe malul drept al Eufratului, mai sus de Pylai, menționat numai de Xenofon și de Sophainetos în lucrările lor consacrate expediției lui Cyrus. Avea cariere de asfalt, folosite de babilonieni.
- ¹²⁰ La fel, ne spune Arian, *Anabasis*, I, 3, 6, că au trecut Dunărea macedonenii lui Alexandru cel Mare.
- ¹²¹ ORONTAS, persan care a trădat cauza lui Cyrus și care a fost executat, probabil, în cortul lui Artapates, după un obicei frecvent la perși.
- ¹²² Consilierii satrapului, pe care acesta îi consulta în împrejurări deosebite, erau în număr de șapte.
- ¹²³ Aici, Artemis este numele dat de greci, prin asimilare, unei zeițe orientale care, foarte probabil, era *Anaitis*, cunoscută în Asia Mică, Persia și Mesopotamia.
- ¹²⁴ GAULITES, personaj amintit numai aici.
- ¹²⁵ Carele de război cu coase, inventate de Cyrus I, sînt prevăzute la cele două extremități ale osiei cu cîte o coasă, iar sub cutia carelor se mai aflau două coase cu vîrful îndreptat în jos.
- ¹²⁶ Numărul de un milion două sute de mii de soldați a fost contestat de alți istorici; printre aceștia se numără și Diodor din Sicilia care reduce acest număr la patru sute de mii de soldați. De fapt și așa este un număr fabulos pentru o armată din acele timpuri.
- ¹²⁷ ZIDUL MEDIEI era un baraj de zid între Eufrat și Tigru și fusese ridicat de Nabucodonosor în anul 580 î.e.n. pentru a feri Babilonia de incursiunile popoarelor nomade, care locuiau în partea joasă a Mesopotamiei. După cucerirea Babiloniei de medo-perși, era folosit și ca apărare a accesului spre Media și Persia, de unde numele cu care este menționat aci.
- ¹²⁸ Prezicătorul Silanos nu ne este cunoscut din nici o altă lucrare.
- ¹²⁹ AMBRACIA, azi Arta, oraș din Epir, de origine corintiană, situat în preajma golfului cu același nume.
- ¹³⁰ PLATOȘA (θώραξ), armură proteguitoare a spatelui, pieptului și abdomenului, constînd dintr-un corset de piele, metal sau stofă groasă căptușită, v. nota 9.

- ¹³¹ ARIAIOS, aghiotantul lui Cyrus, avea să părăsească frontul în timpul bătăliei de la Cunaxa, sub presiunea superiorității inamicului.
- ¹³² Cyrus nu purta coif, ci tiară.
- ¹³³ Pentru prima oară, Xenofon menționează prezența sa printre soldații lui Cyrus. Prezentarea lui se va face mai pe larg, abia în cartea a treia.
- ¹³⁴ PAROLA (σύνθημα) este cuvîntul de ordine prin care se recunoșteau prietenii și care trecea din gură în gură, revenind la cel de la care pornise. Cînd începea lupta, comandantul transmitea cuvîntul de ordine primului soldat din fiecare rînd; acesta îl transmitea vecinului și așa mai departe, pînă la capătul rîndului, de unde se întorcea înapoi la comandant.
- ¹³⁵ PEAN (Παίαν), la origine cîntec pentru slăvirea lui Apollo și a zeiței Artemis; a devenit ulterior cîntecul de război al grecilor. Poetul Eschil a immortalizat peanul, cîntat de greci în lupta de la Salamina, prin următoarele versuri din tragedia *Perșii*: „Ci haideți fii / Ai Greciei, la lupta cea supremă! / Veniți! Veniți! Eliberați pămîntul / Străbunilor! Eliberați-i copiii! Eliberați-le pe soții! Veniți! / Dați templelor străbune libertate! / Eliberați și locurile unde / zac îngropate casele străbunel / Veniți! Veniți! Acum ori niciodată... Întîrzierea e picirea noastră!“ v. Eschil, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 29.
- ¹³⁶ În textul grec ἐλελίζουσι arată strigătul „eleleu“ cu care soldații porneau la luptă.
- ¹³⁷ ENYALIOS, epitet al lui Ares, zeu al războiului. În limba greacă: ἐνυάλιος înseamnă războinic.
- ¹³⁸ CTESIAS din Cnidos, doctorul reginei Parysatis, este autorul unei lucrări istorice, redactată în douăzeci și trei de cărți, numită *Persica* (Istorie a Persiei), din care nu ne-au parvenit decît cîteva fragmente. Lucrarea a servit ca izvor de inspirație lui Plutarh în *Viața lui Artaxerxe*.
- ¹³⁹ Povestirea de aici a bătăliei de la Cunaxa (3 septembrie 401 î.e.n.) este viu admirată de Plutarh în *Artaxerxe*, VIII.
- ¹⁴⁰ În cuprinsul imperiului persan erau anumite locuri stabilite în care se făcea trecerea în revistă a trupelor înainte de a porni la război; unul dintre aceste locuri era „Cîmpia Castolos“ de lângă Sardes. Cf. nota 6.
- ¹⁴¹ MILESIENII, locuitorii Miletului, v. nota 15.
- ¹⁴² Mutilările constituiau o pedeapsă frecventă la perși, lucru mărturisit și de Quintus Curtius, V, 5: *Captivi erant Graeci ad quattor milia*.

fere quos Persae vario suppliciorum modo adfecerunt. Alios pedibus, quosdam manibus auribusque amputatis ad ludibricum reservaverant.

- ¹⁴³ PISIZII, locuitorii din Pisidia, v. nota 27.
- ¹⁴⁴ MISIENII sau misii, locuitorii Misiei (Mysia), regiune din nord-estul Frigiei. Misii erau de origine tracă.
- ¹⁴⁵ Bunăvoința regelui trebuia câștigată prin daruri. Sistemul darurilor era întrebuintat și de Cyrus.
- ¹⁴⁶ Orice oriental, supus al regelui, era considerat de greci ca un sclav. În text δούλος, „sclav“. Xenofon stăruie asupra acestei idei în *Economicul*, IV, 8.
- ¹⁴⁷ Despre trădarea lui Orontas v. I, 6. Este vorba de scrisoarea încredințată de Orontas unui persan din armata sa pentru a fi dusă regelui, dar pe care acesta o dădu lui Cyrus; v. I, 6.
- ¹⁴⁸ Aluzia este la persoana căreia Orontas îi încredințase scrisoarea de trădare, amintită de Xenofon și în *Economicul*, IV, 18.
- ¹⁴⁹ Scriitorul Plutarh, în lucrarea sa *Artaxerxe* (XXVI și urm.), și Athenaios (XIII) povestesc că Milto, prietena lui Cyrus (originară din nordul Smirnei), numită de Cyrus Aspasia, a devenit ulterior prietena lui Artaxerxe.
- ¹⁵⁰ Numele milesienei, prietena lui Cyrus, nu ne este arătat, Xenofon mulțumindu-se s-o numească după țara ei de baștină, potrivit obiceiului de a menționa pe sclavi și sclave cu numele țării din care proveneau.
- ¹⁵¹ Această manevră, care n-a fost executată, ar fi constat, fără îndoială, în a face ca linia de bătaie să pivoteze în jurul centrului în așa fel încât să aibă fluviul Eufrat, paralel, în spate. Alți comentatori socot că aripa dreaptă a armatei ar fi făcut această mișcare.
- ¹⁵² Așa cum s-a arătat în cap. VIII, trupele de peltaști formau extrema dreaptă a armatei, care se sprijinea pe fluviul Eufrat.
- ¹⁵³ AMPHIPOLIS, azi Neohori, oraș în sud-estul Macedoniei, la gura Strimonului.
- ¹⁵⁴ Cele patru sute de căruțe care îi urmau pe cei zece mii de mercenari greci prezentau o mare piedică pentru o armată în marș, obligată să parcurgă uneori etape lungi.
- ¹⁵⁵ În textul grec „ἀμφὶ δόρπησεν“ indică vremea mesei de seară; „δόρπον“, cea de-a treia masă după ἄριστον (masa de prânz) și δείπνον (masa de seară). Deseori, soldații luau numai două mese; cuvintele δείπνον și δόρπον deseori se confundă.

CARTEA A DOUA

- ¹ Lupta amintită de la Cunaxa (401 î.e.n.) a fost descrisă cu amănunte de Diodor din Sicilia (istoric din secolul I î.e.n.), care face o apropiere între lupta fratricidă dintre Cyrus și Artaxerxe și aceea dintre frații rivali Eteocle și Polinice, care au inspirat lui Eschil tragedia *Cei șapte contra Tebei*. Cf. Eschil, *Perșii*, în *Cei șapte contra Tebei*, în vol. „Clasicii greci”, trad. E.S.P.L.A., București, 1960.
- ² Rezumatul aflat la începutul cărții a doua este un adaos tardiv, datorându-se, probabil, cercetătorilor alexandrinii.
- ³ TEUTHRANIA, ținut în Asia Mică, la hotarele Misiei și Lidiei, în valea râului Caicos, unde mai târziu avea să înflorească orașul Pergam.
- ⁴ DEMARATOS, rege al Spartei, izgonit din patrie prin uneltirile lui Cleomene. Se refugiază la curtea lui Darius I, unde, alături de ceilalți exilați greci cu sentimente filopersane, furnizează comandanților persani informații prețioase asupra stărilor de lucru din Grecia, în vederea expediției din 480—479. Cf. *Grecia antică*, trad. Editura Științifică, București, 1958, pp. 229—230.
- ⁵ GLUS sau Glos, aghiotant al lui Cyrus, fiul amiralului Tamos. Cf. *Anabasis*, I, nota 118.
- ⁶ TAMOS egipteanul, hiparh al Ioniei sub Tisaferne, avea comanda corăbiilor lui Cyrus și ale lacedemonienilor. După eșecul lui Cyrus, s-a refugiat în Egipt, unde a fost prins și omorât. Cf. *Anabasis*, I, nota 80.
- ⁷ Fuga lui Ariaaios este relatată în cartea întâi, cap. 10. Este vorba însă de o fugă spontană, sub presiunea atacului dușman, nu de o trădare premeditată.
- ⁸ ARIAIVOS avea să se întoarcă în Ionia, de unde pornise în expediție alături de Cyrus.
- ⁹ CHEIRISOPHOS, colaborator destoinic al lui Clearh. Meritele lui militare sînt neconținut trecute cu vederea de Xenofon, pentru ca să se evidențieze pe sine însuși. Investit, în partea a doua a expediției, cu comanda supremă, Cheirisophos renunță la ea din pricina unei boli care i-a atras sfîrșitul.
- ¹⁰ MENON, unul dintre comandanții mercenarilor greci, față de care Xenofon manifestă o atitudine puțin binevoitoare, descriindu-l în culori puțin convenabile.
- ¹¹ Xenofon subliniază că grecii gustau puțin carnea. Ei mînceau de preferință pește și legume, servite cu un sos făcut din untdelemn, oțet și miere.

- ¹² Expresiile consacrate la greci pentru indicarea timpului sînt următoarele: a) „cînd tîrgul este în toi (orele 9—11) (περί πλιθυσαν ἀγορῶν); b) amiază (μέσον ἡμᾶρ); c) seara (δελή).
- ¹³ SOLII (κῆρυκες) erau considerați persoane sacre, avînd drept semn distinctiv „caduceul“ (κηρύκειον), toiag pe care erau gravați doi șerpi încolăciți. Potrivit mitologiei, toiagul a fost purtat la început de zeul Hermes.
- ¹⁴ PHALINOS era originar din insula Zacint (azi Zante), insulă din Marea Ionică vestită pentru frumusețile ei naturale. Phalinos era apreciat de Tisaferne pentru cunoștințele lui de tactică militară.
- ¹⁵ Prevestirile deduse din cercetarea măruntaielor animalelor jertfite se numeau *hiera* (ἱερά), de unde expresia τὰ ἱερά καλά ἐστὶ (Herodot, V, 44) sau τὰ ἱερά γίγνεται (Xenofon, I, 8). Prevestirile deduse din mișcările animalului care urma să fie jertfit se numeau *sphagia* (σφάγια); (de aci expresia τὰ σφάγια ἐγίγνετο καλά.
- ¹⁶ CLEANOR din Orchomenosul Arcadiei, cel mai vîrstnic dintre comandanții mercenarilor greci, a rămas celebru prin răspunsul dat solilor regelui persan: „Mai degrabă murim decît să predăm armele“.
- ¹⁷ Un răspuns plin de demnitate și energie l-a dat solilor persani Proxenos tebanul, prietenul lui Xenofon, la a cărui invitație Xenofon se înrolase în armata lui Cyrus. Cuvintele lui Proxenos amintesc răspunsul dat perșilor la Termopile de regele spartan Leonida.
- ¹⁸ Phalinos, trimisul regelui persan, caută să-i intimideze pe greci atrăgîndu-le atenția asupra situației lor critice în inima unei țări vrăjmașe.
- ¹⁹ TEOPOMP, personaj menționat numai în acest paragraf și considerat de unii cercetători ca fiind însuși Xenofon.
- ²⁰ Stilul lui Xenofon prezintă aci o reminiscență homerică și anume din *Odissea*, VIII, 236.
- ²¹ „O speranță la zece mii“ este o zicală. Istoricul Diodor din Sicilia (secolul I î.e.n.) întrebuițează o expresie similară: „o speranță la o sută“.
- ²² STADIU, măsură de lungime, echivalentă cu 177,6 m.
- ²³ MILTOKYTHES, principe din Tracia, șeful contingentului trac din oastea mercenarilor greci.
- ²⁴ Taurul, mistrețul și berbecul sînt animalele pe care le întîlnim adesea la săvîrșirea sacrificiilor.
- ²⁵ TOLMIDES crainicul, era originar din Elida, regiune în nord-vestul Peloponesului, unde se afla renumitul sanctuar de la Olimpia.

- ²⁶ Nu era vorba de nici un măgar, ci de un truc pentru potolirea panicii.
- ²⁷ Vinul de palmier menționat aci ἵνος φοινίκων este extras din curmale. În țările în care crește acest arbore fructul său constituie deseori singura hrană a maselor populare, care-l consumă crud, uscat sau preparat.
- ²⁸ „Oxos epsiton“ (ὄξος ἐψητόν) este o băutură fermentată, rezultată din fierberea vinului de palmier, sau din curmale prăjite. Băutura este menționată și de Herodot (I, 193) și de Strabon (16, 742).
- ²⁹ Tisaferne subliniază că era vecin cu Grecia, întrucât era satrap al Cariei, țară situată în sud-vestul Asiei Mici, spre țărmul Egeei, în fața insulei Rodos.
- ³⁰ Din mărturisirea lui Tisaferne că a fost singurul satrap care a rămas credincios lui Artaxerxe, se poate desprinde lipsa de loialitate a satrapilor față de rege.
- ³¹ Din faptul că Clearh este comandantul care tratează cu diferiții soli și se simte obligat să ia atitudine în orice împrejurare, rezultă rolul lui important printre comandanții greci.
- ³² Clearh mărturisește că șefii mercenarilor greci erau străini de scopul urmărit de Cyrus în expediția sa.
- ³³ ORONTAS, satrap al Armeniei, personaj diferit de cel amintit în *Anabasis*, I, 6. După mărturia lui Plutarh (*Artaxerxe*, 27) și a lui Diodor din Sicilia (XV, 2, 2) pare să fi fost ginerele lui Artaxerxe.
- ³⁴ Fiica regelui se numea Rodoguna.
- ³⁵ Zidul Mediei menționat în I, VII, 15. A fost construit de Nabucodonosor (562 î.e.n.). Cf. mai sus, cartea întâi, nota 127.
- ³⁶ După procedeul menționat aci au fost construite și zidurile Babilonului, în timpul reginei Semiramida.
- ³⁷ SITTAKE, localitate pe țărmul stîng al Tigrului, la nord de Babilon, nu departe de actualul Bagdad.
- ³⁸ Participarea lui Xenofon este aci doar menționată. Prezentarea lui se va face în cartea a treia.
- ³⁹ ARTAOZOS, la început adept al lui Cyrus, a trecut ulterior de partea lui Artaxerxe.
- ⁴⁰ Unii comentatori socot că acest „tinerel“ (νεανίσκος) ar fi chiar Xenofon.
- ⁴¹ GLUS, v. nota 5.
- ⁴² PHYSCOS, azi Aden, afluent pe partea stîngă a Tibrului.

- ⁴³ OPIS, oraș pe stînga Tigrului, în apropiere de actuala Samara. Orașul a fost identificat de unii cercetători cu orașul Elassar, menționat în *Geneză*.
- ⁴⁴ SUSA, azi Cionster, capitala Susianeii, regiune persană la est de Tigru. Susa era reședința de primăvară a regilor persani. În timpul verii, regii petreceau la Ecbatana, iar restul timpului la Babilon.
- ⁴⁵ ECBATANA, capitala Mediei, azi Hamadan. Așezarea Ecbatanei a fost descrisă pe larg de Ctesias și de Herodot. Orașul era înconjurat de șapte rînduri de ziduri, palatul regal și tezaurul aflîndu-se în centrul orașului. Meterezele primului rînd de ziduri erau de culoare albă; ale celui de-al doilea, negre; ale celui de-al treilea, purpurii; ale celui de-al patrulea, albastre și ale celui de-al cincilea, portocalii. Ultimele două rînduri aveau metereze argintate și aurite. Cf. *Herodot*, trad. Editura Științifică, București, 1961, p. 62.
- ⁴⁶ MEDIA, regiune iranică, în munții de la est de Tigru.
- ⁴⁷ Xenofon menționează sate și tîrguri date spre folosința personală a reginei Parysatida. Alte sate au fost menționate în I, 4.
- ⁴⁸ KAINAI (CAENAE), oraș în Asiria, situat pe Tigru, identificat poate cu vechiul Assur. Azi e localizat la Kalaat Serkat.
- ⁴⁹ Plute susținute cu burdufuri din piei pline cu paie. Se obișnuiau în antichitate pe fluvii și pe riurile cu adîncimi mici, unde corăbiile și bărcile cu fundul adînc nu puteau pătrunde.
- ⁵⁰ ZAPATAȘ sau ZABAS ori ZABATOS, afluent pe stînga Tigrului, vărsîndu-se nu departe de Ninive. E vorba de Zapatas Maior, numit și *Lycus*, azi Zab-el-Ala. Un alt Zapatas, Minor, sau *Caprus*, azi Zab-el-Asfal, se află în dreptul orașului Kainai.
- ⁵¹ Opoziția între divin și uman, subiect agreat de retorii greci.
- ⁵² MISIENII, ca și pisizii, populații rebele față de imperiul persan, deseori amintite în cursul *Anabasei*.
- ⁵³ Mărturisirea sinceră pe care o face Clearh lui Tisaferne, cu scopul de a ușura stabilirea de bune raporturi cu regele, are ca rezultat înrăutățirea situației mercenarilor.
- ⁵⁴ TIARA (τιάρρα), bonetă sau fes purtat de parți, armeni și perși și, în genere, de populațiile din nord-estul Asiei, pe vîrfurile capului, lăsînd pletele să cadă în libertate pe frunte. Tiara dreaptă (ὀρθή), în persană *cidaris*, era confecționată dintr-un material apretat, spre deosebire de tiara simplă, confecționată dintr-un material obișnuit și destinată celorlalți supuși.
- ⁵⁵ După istoricul Diodor din Sicilia, acest semnal a fost un steag, ridicat deasupra cortului.

- ⁵⁶ NICARCHOS, originar din Arcadia, trecu mai târziu în tabăra persană, însoțit de douăzeci de soldați.
- ⁵⁷ Artaozos, ca și Ariaaios, a trecut de partea lui Artaxerxe după Cunaxa.
- ⁵⁸ MITRIDATE, satrap al Lycaoniei și Capadociei, îl trădase și el pe Cyrus, susținându-l pe Artaxerxe. Numele este derivat din numele zeului Mithra.
- ⁵⁹ Xenofon era cel dintâi care trebuia să fie îngrijorat de soarta lui Proxenos, la a cărui invitație pornise în expediția temerară a lui Cyrus.
- ⁶⁰ Ariaaios aprobă măsura lui Tisaferne de a-l ucide pe Clearh.
- ⁶¹ Proxenos este prezentat de Ariaaios în mod fals ca un vrăjmaș al lui Clearh.
- ⁶² Menon este și el prezentat ca un dușman al lui Clearh, bucurându-se de favoruri din partea perșilor.
- ⁶³ Cleanor din Orchomenos apostrofează pe Ariaaios pentru viclenia lui.
- ⁶⁴ Cererea lui Xenofon de a trimite în mijlocul grecilor pe Proxenos și Menon a rămas fără ecou.
- ⁶⁵ Este vorba de războiul peloponesiac (431—404 î.e.n.), declanșat între Atena și Sparta pentru obținerea hegemoniei în lumea greacă. Războiul s-a terminat cu înfrângerea Atenei și cu victoria Ligii Peloponesiene.
- ⁶⁶ Aluzie la pacea impusă atenienilor de Lysandros în 402 î.e.n.
- ⁶⁷ EFORII, cei cinci magistrați ai Spartei care, potrivit legilor lui Lycurg, supravegheau întreaga activitate a Spartei, chiar și pe regi, socotiți ca simpli șefi religioși și militari. La origine, eforii fuseseră locuitorii regelui plecat în război.
- ⁶⁸ CHERSONESUL tracic, azi Peninsula Galipoli.
- ⁶⁹ PERINTHOS, oraș grec din Tracia, situat pe coasta septentrională a Propontidei și supus atacurilor tracilor din vecinătate.
- ⁷⁰ Istmul de Corint desparte Grecia continentală de Pelopones. Tăierea istmului, proiectată și în trecut de Periandru, tiranul Corintului (620 î.e.n.), de Cezar, de Calligula, de Nero, a fost realizată abia în 1893.
- ⁷¹ Dorința lui Clearh de a se război continuu nu poate constitui astăzi o trăsătură pozitivă, dar pentru perioada aceea era firească și apreciată așa cum se vede și la Xenofon.
- ⁷² GORGAS din Leontini (Sicilia), retor și sofist vestit (485—380 î.e.n.), a activat la Atena și în alte părți, ținând lecții și conferințe. Împreună cu Protagora, este reprezentantul curentului revoluționar,

ivit în a doua jumătate a secolului al V-lea, cunoscut sub numele de sofistică. Sofiștii tăgăduiau adevărul universal, subminând credința în zei. Cunoștințele noastre despre Gorgias ne vin toate de la Platon care, de-a lungul întregii sale vieți, a combătut pe sofști și ale cărui aprecieri nu pot fi imparțiale, datorită poziției lui idealiste.

CARTEA A TREIA

- ¹ Ca și cartea a doua, cartea a treia a lucrării *Anabasis* începe cu un rezumat care nu aparține autorului, fiind probabil o interpolare tardivă, făcută de gramaticii alexandrini.
- ² Uciderea mișelească a comandanților greci, pusă la cale de satrapul Tisaferne, a fost relatată în cartea a doua a *Anabasei*, cap. 6.
- ³ Deși Xenofon afirmă că grecii se aflau în preajma marelui rege, în realitate ei se găseau la o distanță de două sute de mile de Babilon. În textul grec avem expresia ἐπὶ ταῖς βασιλέως θύραις care arată curtea sau palatul regal. În expediție nu poate fi vorba de „curte“ sau „palat“, ci de cortul regelui.
- ⁴ În interiorul taberei era prevăzut un loc anume pentru depunerea armelor, atunci când soldații se aflau în stare de repaus; fiecare unitate dispunea de un spațiu al ei.
- ⁵ Din prezentarea pe care și-o face Xenofon, la începutul cărții a treia, rezultă sentimentele lui filospartane, care l-au determinat să-și părăsească patria și să se alieze cu Cyrus, prietenul Spartei. Prezența lui Xenofon în rândurile mercenarilor greci a mai fost menționată fugitiv în cărțile precedente: I, 8; II, 4 și 5.
- ⁶ PROXENOS, prietenul lui Xenofon, ne este prezentat de autor în cartea a doua, cap. 6. El adusese lui Cyrus o mie cinci sute de hopliți.
- ⁷ Legăturile vechi de ospitalitate, numite de greci *xenia* (ξενία,) îl determinaseră pe Proxenos să-l invite pe Xenofon ca să ia parte la expediția lui Cyrus împotriva fratelui său Artaxerxe.
- ⁸ SOCRATE (469—399 î.e.n.), cunoscutul filozof idealist, a fost conducătorul unui cerc filozofic de tineri aristocrați și de partizani politici și ideologici ai lor, din care făceau parte: Platon, Alcibiade, Critias, Xenofon etc. Un loc de seamă în filozofia lui Socrate a ocupat etica idealistă, opusă gândirii înaintate a vremii sale. El considera că moralitatea nu aparține decât unui mic număr de

oameni aleși, adică aristocrației, și era un adversar înverșunat al democrației, socotind-o puterea „gloatci“. Pentru activitatea sa, socotită primejdioasă, Socrate a fost condamnat la moarte.

- ⁹ În cursul celei de-a doua faze a războiului peloponesiac (415—404 î.e.n.), Cyrus dăduse mari ajutoare lacedemonienilor și deci contribuise la înfrângerea Atenei.
- ¹⁰ La Delfi, în Focida, se afla celebrul templu al lui Apollo, unde preoteasa acestui zeu, Pitia, dădea oracole de pe trepiedul sacru, exploatând credulitatea oamenilor. Sanctuarul de la Delfi era centrul religios al tuturor grecilor.
- ¹¹ APOLO (Apollon), fiul lui Zeus, era socotit zeu al soarelui. Legenda îl înfățișează ca patron al muzicii, poeziei și ca tămăduitor. Alături de celelalte divinități, Hera, Atena, Artemis, Afrodita, Poseidon, Hermes, și de divinitățile mai mărunte, ca sirenele și nimfele, ajuta lui Zeus la conducerea lumii.
- ¹² SARDES (Σάρδεις), vechea capitală a Lidiei și cel mai important oraș din Asia Mică.
- ¹³ Debarcarea lui Xenofon a avut loc la Efes, oraș așezat la gura fluviului Caystros. Orașul a fost cea mai veche și mai importantă colonie ionică. La Efes, Xenofon a vizitat templul dedicat zeiței Artemis, considerat ca una dintre cele șapte minuni ale antichității. Cf. descrierea templului în G. și T. Chițulescu, *Șapte monumente celebre ale arhitecturii antice*, Editura Tehnică, București, 1959, pp. 56—71.
- ¹⁴ Cyrus, păstrând secret scopul expediției, o motivează ca fiind îndreptată împotriva pisizilor. Istoricul Diodor din Sicilia, care a trăit în secolul I î.e.n., arată că Cyrus nu dezvăluise intențiile sale pentru a nu-i descuraja pe soldați, dar că comandanții (strategii) cunoșteau scopul expediției. Din Xenofon reiese că numai Clearch era la curent cu acest scop.
- ¹⁵ CILICIA, cuprinzând partea sudică a Asiei Mici ca și pantele meridionale ale Muntelui Taurus, era sub dependența imperiului persan și plătea tribut. Cilicia furniza „caili sacri“ pentru curtea regală din Susa. Cf. Herodot, I, 189.
- ¹⁶ Fulgerul și tunetul erau semne curente de bun și rău augur. Xenofon — în *Cyropedia*, I, 6 — spune că, după ce Cyrus cel Bătrân a ieșit din casă, fulgere și trăsnete i-au prevestit izbînda.
- ¹⁷ ZEUS, fiul lui Cronos, era socotit stăpîn al tuturor forțelor naturii și tată al zeilor și al oamenilor.

- ¹⁸ Afirmația unor comentatori că mutilarea cadavrului lui Cyrus de către Artaxerxe ar fi o invenție a lui Xenofon trebuie respinsă. În sprijinul lui Xenofon pledează și Plutarh (secolul I e.n.) care adaugă că schingiuirea era un obicei practicat frecvent de perși. Vezi *Plutarh, Artaxerxe*, XVIII.
- ¹⁹ Xenofon consultă în mod constant voința zeilor care, după credința de atunci, se dezvăluia cu prilejul jertfelor sau prin observarea zborului păsărilor, în special al vulturilor.
- ²⁰ Prin acest prim discurs, Xenofon căută să se impună comandant al grecilor în drumul lor de întoarcere în patrie.
- ²¹ Este posibil ca lidianul Apollonides să fi fost dus și vândut ca sclav în Beoția, unde ar fi deprins particularitățile graiului local și de unde ulterior a fost înrolat de Proxenos, prietenul lui Xenofon.
- ²² Graiul beoțian avea ca particularități față de cel atic suprimarea spiritului aspru și o accentuare deosebită a cuvintelor.
- ²³ Xenofon face aluzie la răspunsul plin de demnitate dat de Teopomp solilor persani; vezi cartea a doua, 1.
- ²⁴ Este vorba de presupusa patrie a lui Apollonides, Beoția, ținut în Grecia continentală, între Munții Parnes și Parnassos. Orașul principal al acestei regiuni este Teba (Thebai).
- ²⁵ Aici numele de lidian este luat în sens generic de „oriental”.
- ²⁶ ELIDA, provincie în Pelopones; azi formează districtul Illiei.
- ²⁷ TAXIARHII erau comandanții unităților de infanterie *taxis* (τάξις); uneori termenul denumește și pe comandanții unităților de cavalerie. O *taxis* cuprindea două lohosuri (companii), cum ar fi un batalion azi.
- ²⁸ Deseori stilul lui Xenofon este presărat cu sentințe, reminiscențe ale studiilor sale de oratorie.
- ²⁹ Intervențiile lui Cheirisophos sînt totdeauna concise și se află în contrast vizibil cu pledoariile lui Xenofon.
- ³⁰ Alături de Xenofon, Timasion era cel mai tînăr dintre comandanții greci. Originar din Dardanos, pe coasta Helespontului, fusese mai întîi în serviciul satrapului Pharnabazos. Acțiunile lui Timasion sînt rareori menționate de Xenofon, fapt din care a rezultat dorința acestuia de a-l lăsa continuu în umbră.
- ³¹ XANTICLES din Ahaia, amintit în I₄ 1.
- ³² AGIAS, comandant grec ucis mișelește în cursa întinsă de satrapul Tisaferne.
- ³³ CLEANOR din Arcadia, avînd gradul de strateg dinainte, îi pri-mește sub comanda lui și pe oamenii lui Agias.

- ³⁴ MENON din Tesalia venise în sprijinul lui Cyrus cu o mie de hopliți și cinci sute de peltaști.
- ³⁵ PHILESIOS din Ahaia se numără printre comandanții greci vîrstnici.
- ³⁶ ARIAIOS, persanul aliat cu Cyrus. A fost pus pe fugă în timpul bătăliei de la Cunaxa și pînă la urmă s-a împăcat cu Artaxerxe, dezarmîndu-i pe greci, care doreau să-l înscăuneze ca rege în locul acestuia.
- ³⁷ CLEANOR din Orchomenosul Arcadiei vestejește atitudinea lipsită de sinceritate a lui Ariaios. Se precizează numele localității din Arcadia, spre a se deosebi de celălalt Orchomenos, din Beoția.
- ³⁸ ZEUS era protectorul legăturilor de ospetie. De aci epitetul de *Xenios* (ξένιος) „ospitalierul“.
- ³⁹ Strănutul (πτάρνυσμα) era socotit de grecii vechi ca un semn prevestitor. Cînd cineva strănuta, cei din jurul lui trebuiau să-i facă urarea *zethi* (ζῆθι) „să trăiești“ sau *zeu soson* (Zeῦ σωσον) „să te ferească Zeus de rele“. De bun augur erau strănutul puternic, strănutul de la amiază și cel ce se auzea dinspre stînga; dimpotrivă, erau prevestitoare de rele strănutul ce se producea dis-de-diminează și cel ce se auzea dinspre partea dreaptă. În împrejurarea despre care este vorba, strănutul era un indiciu că „Zeus salvatorul“ vine în sprijinul lui Xenofon și al armatei.
- ⁴⁰ Jertfa făgăduită a fost adusă la îndeplinire o dată cu sosirea grecilor la Trapezunt (IV, 7).
- ⁴¹ PEANUL (παίων) nu era numai un imn războinic, ci și o invocare a zeilor.
- ⁴² În ajunul luptei cu perșii, grecii făgăduiseră să sacrifice zeiței Artemis atîtea capre cîți dușmani ar fi ucis în ziua luptei. Cum, după informația lui Herodot (IV, 117), uciseseră șase mii patru sute de perși, hotărîră să jertfească numai cinci sute de capre, cu condiția ca sacrificiul să continue în fiecare an. Această jertfă se făcea în ziua închinată zeiței Artemis „Agrothera“ și obiceiul a dăinuit cinci veacuri, după Xenofon.
- ⁴³ XERXE, rege persan (485—465 î.e.n.), fiul și urmașul la tron al lui Darius I, a pornit împotriva grecilor cu o imensă armată și o flotă puternică. Întîmpinînd o rezistență crîncenă din partea grecilor, la Termopile (480 î.e.n.), la Salamina (480 î.e.n.) și la Plateea (479 î.e.n.), unde a fost definitiv înfrînt.
- ⁴⁴ TROFEUL, monument ridicat chiar pe locul victoriei. Cuvîntul derivă de la verbul *τρέπω* „a pune pe fugă“, „a întoarce“.

- ⁴⁵ Aluzie la lupta de la Cunaxa, în care grecii au repurtat o victorie asupra lui Artaxerxe (401 î.e.n.).
- ⁴⁶ Aici Xenofon nu este destul de explicit. Pare să spună că grecii, trecând prin interiorul Asiei Mici, vor pricinui neajunsuri țării.
- ⁴⁷ MISIENII sau misii, populație tracă din nord-vestul Asiei Mici, rebelă față de perși, semnalată în II, 5, pentru a cărei plecare din țară regele era dispus să facă chiar sacrificii.
- ⁴⁸ PISIZII, populație rebelă semnalată în I, 1 și II, 5. Împotriva acestor rebeli afirma Cyrus că pornise expediția, ascunzând adevăratul obiectiv.
- ⁴⁹ LYCAONII trăiau în Lycaonia, la răsărit de Frigia, în centrul Asiei Mici.
- ⁵⁰ Concepția despre frumusețea feminină la vechii greci impunea ca femeile să fie apreciate după înălțime și perfecția formelor (vezi Aristotel, *Retorica*, I, 5 și Homer, *Odiseea*, VI, versul 152).
- ⁵¹ LOTOFAGII (Λωτοφάγοι) „mîncătorii de lotus“, populație legendară din Cyrenaica; se hrăneau cu lotus, al cărui fruct avea, în general, reputația de a provoca uitarea. Însoțitorii lui Odiseu, îmbiați de lotofagi să mănînce acest fruct, și-au uitat de căminele lor.
- ⁵² În mintea lui Xenofon se conturează ideea rezolvării contradicțiilor de clasă, de care era măcinată Atena, propunînd un exod al populației nevoiașe și lipsite, spre cetățile microasiatice, cum era Sardesul „cel bogat în aur“.
- ⁵³ MITRIDATE, altădată credincios lui Cyrus, acum se afla în slujba lui Artaxerxe, spionîndu-i și atacîndu-i pe greci în diferite rînduri.
- ⁵⁴ Este vorba de valea unui mic afluent al Tigrului și al Zapatei. Se presupune că ar fi vorba de albia rîului actual Gazir, afluent al rîului Marele Zab (Zapata).
- ⁵⁵ Cei două sute de arcași cretani aduși de Clearh au fost menționați în I, 2.
- ⁵⁶ ACONTIȘTII (ἀκοντισται) erau soldați înarmați cu sulite scurte pentru aruncat.
- ⁵⁷ Acest sistem de luptă era comun asirienilor, parților și altor popoare asiatice de călăreți.
- ⁵⁸ RODIENII, locuitorii insulei Rodos (Rhodos), cea mai mare insulă din Marea Egee, numită de scriitorul Lucian „frumoasă ca soarele“. E situată în grupul Sporadelor, aproape de coasta de sud-vest a Asiei Mici.
- ⁵⁹ LARISSA, azi Nimröd, vechi oraș asirian pe țărmul stîng al Tigrului. Săpăturile întreprinse au scos la iveală temelia de piatră menționată, confirmînd veracitatea celor narate de Xenofon.

- ⁶⁰ MEZII (Medi, *Μῆδοι*), populație din Media, regiune muntoasă din nord-vestul Iranului. Mezii s-au constituit într-o uniune tribală cam prin secolul al VIII-lea î.e.n. Statul med a fost întemeiat de către Cyaxares, prin anexarea teritoriilor din nordul Asiriei. Ei au căzut sub stăpînirea persană în timpul lui Cyrus al II-lea (550—529 î.e.n.), care se proclamă rege al mezilor și al perșilor, constituindu-se astfel un stat unitar persan. De altfel, mezii și perșii aveau aceeași limbă și aceeași origine iraniană.
- ⁶¹ În preajma acestei piramide s-a descoperit prin săpături o bibliotecă întregă, constînd din tăblițe de lut. Neexistînd planta *papyrus* în Mesopotamia, s-au folosit, ca material de scris tăblițele de lut moale, pe care se scria cu ajutorul unor bețișoare de lemn sau de os cu vîrfurile ascuțite și care erau ulterior întărite prin ardere.
- ⁶² MESPILA, azi Knimgik, era o parte din celebra capitală Ninive, distrusă de perși în 561 î.e.n. Ruinele Ninivei au fost scoase la iveală prin săpăturile întreprinse de englezul Layard care, cu acel prilej, a descoperit și zidurile orașelor Larissa și Mespila.
- ⁶³ Deși de la distrugerea Ninivei de perși, în 549 î.e.n., nu trecuse decît un secol și jumătate, i se pierduse amintirea atît de mult, încît Xenofon nu are nici o idee despre existența acestei capitale a Asiriei, pe locul Mespilii și pomenește pe mezi ca vechii locuitori ai acesteia, în locul asirienilor.
- ⁶⁴ Calcar conchilifer natural, tăiat regulat, eventual susceptibil de a fi lustruit.
- ⁶⁵ După o tradiție, numele mezilor s-ar datora vestitei Medeea din Colhida.
- ⁶⁶ După Biblie, orașul Ninive ar fi fost cucerit prin umflarea Tigrului, ale cărui ape revărsate ar fi distrus o parte din zidurile cetății.
- ⁶⁷ Istoria n-a păstrat numele acestui frate al lui Artaxerxe și al lui Cyrus. În *Anabasis*, Xenofon l-a mai amintit în cartea a doua, 4.
- ⁶⁸ SCIȚII sînt deseori menționați printre infanteriștii greci. Atena, de altfel, întreținea o mie cinci sute de arcași sciți pentru a menține ordinea și pentru a reprimă eventualele mișcări ale sclavilor.
- ⁶⁹ Penteconterul avea sub comandă cincizeci de oameni, adică 2 enomotii (plutoane) a douăzeci și cinci de oameni. Enomotarhul comanda o enomotie (pluton) de douăzeci și cinci de oameni. Taxiarhul comanda două lohosuri (companii) — cum ar fi un batalion.
- ⁷⁰ Este vorba de șesul din valea Tigrului, la sud de Munții Carduci.
- ⁷¹ SICYON, cetate în nordul Peloponesului, lîngă Golful Corintic. Cetatea își trage numele de la un rege legendar al Aticii, Sikyon;

primul nume al cetății a fost Aigyale, vezi Pausanias, *Corinthiaca*, VI, 5.

⁷² BABILONUL se afla pe partea stîngă a Eufratului, pe locul unde azi se ridică satul arab Qasr.

⁷³ Prin Media, Xenofon înțelege aici partea de răsărit a Asiriei, aflată pe stînga cursului mijlociu al Tigrului. Este o extensiune a Mediei pînă la Tigru.

⁷⁴ SUSA, capitala Susianei, provincie la est de Tigru.

⁷⁵ ECBATANA, reședința de vară a regilor persani, capitala Persidei. Așezarea Ecbatanei a fost descrisă pe larg de Ctesias în *Persica*, de Photios, *Bibliotheca* (365) și de Herodot (I, 98).

⁷⁶ LIDIA, în Asia Mică, numită în vremea homerică *Maionia*. Ținutul se mărginește la nord cu Misia, la răsărit cu Frigia, la sud cu Caria și la apus cu Marea Egee. Lidienii luptau numai călări. Ca trupe pedestre angajau, de obicei, mercenari greci sau carieni. Vezi Herodot, I, 17.

⁷⁷ Numele de Ionia era, în general, folosit pentru a desemna litoralul Mării Egee, pe coasta Asiei Mici, mai exact regiunea dintre Milet și Focea. Iată prezentarea orașelor grecești din Ionia, făcută de Herodot — I, 142. Miletul este cea dintîi așezare dinspre miazăzi, urmată de Myus și Priene. Vin la rînd orașele din Lidia: Efesul, Colofonul, Lebedos, Teos, Clazomenai și Focea. Orașele înșirate acum nu se potrivește niciodată ca limbă cu cele pomenite mai sus, dar între ele se aseamănă. Apoi mai rămîn încă trei orașe ioniene, dintre care două întemeiate în insulele Samos și Chios, iar al treilea ridicat pe țărmul continentului, Erythrai. Cei din Chios și din Erythrai vorbesc aceeași limbă, pe cînd samienii au un grai numai al lor. Vezi Herodot, trad. Editura Științifică, București, 1961.

CARTEA A PATRA

¹ Prin expediția spre nord, se înțelege expediția întreprinsă de Cyrus pentru detronarea lui Artaxerxe și care a pornit de la litoral spre interiorul țării. În realitate, interes prezintă mai mult retragerea grecilor decît înaintarea spre interiorul Asiei.

² Este vorba de lupta de la Cunaxa (401 î.e.n.) care a însemnat sfîrșitul propriu-zis al expediției întreprinse de Cyrus.

³ Cu privire la armistițiul încheiat între greci și rege după lupta de la Cunaxa. Vezi *Anabasis*, II, 3.

- ⁴ Rezumatul de pînă aci nu este scris de Xenofon, ci a fost adăugat mai tîrziu de erudiții alexandrieni.
- ⁵ MUNȚII CARDUCI sînt prezentați de Xenofon ca fiind abrupti și suspendați deasupra rîului (Τὰ Καρδοῦχεια ὄρη ἀπότομα ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ποταμοῦ ἐκρέματο).
- ⁶ CARDUCII (*Carduchi*, Καρδοῦχοι), strămoșii curzilor de azi, neam iranian de origine medică, locuiau în regiunea muntoasă a Gordyanei, care astăzi formează partea de sud a Curdistanului, între Asiria și Armenia. Drumul parcurs de cei zece mii de mercenari greci, după ce au pătruns în ținutul carducilor, pînă la sosirea lor la Trapezunt (IV, 8), adică din noiembrie 401 pînă în februarie 400, nu este stabilit cu precizie de cercetători nici în momentul de față, deoarece textul lui Xenofon nu oferă destule puncte de orientare. Autorul se mulțumește să menționeze doar orașul Gymnias, care poate fi localizat la o sută de kilometri sud de Pontul Euxin, într-un punct în care acum se ridică orașul Baibourt. Terenul accidentat, cu munți care deseori depășesc înălțimea de trei mii de metri, este locuit de populații nomade. Cursurile de apă sînt rare: Centrites, Teleboas, Phasis, Herpasos. Aceste puține mențiuni fac dificilă precizarea itinerarului celor zece mii de greci pe această porțiune.
- ⁷ Noaptea la greci era împărțită în trei sau patru schimburi, numite *phylakai* (φυλακαί), a căror durată varia după anotimp. Ultima *phylake* lua sfîrșit o dată cu răsăritul soarelui.
- ⁸ În textul grec „ἀπὸ παραγγέλλσεως“, ordin al comandantului, care se transmitea din gură în gură.
- ⁹ GYMNEȚII erau soldații ușor înarmați, fără arme de apărare. Cuvîntul *gymnet* (γυμνής) înseamnă dezbrăcat, gol.
- ¹⁰ De acum înainte dușmani vor fi numai locuitorii ale căror țări grecii vor fi siliți să le invadeze și să le prade. Perșii lui Tisaferne au încetat să-i mai urmărească, socotindu-i dinainte pierduți pe calea periculoasă pe care au apucat.
- ¹¹ Era o naivitate din partea grecilor să socoată că populația carducilor, în a căror țară năvăleau, putea să le fie binevoitoare.
- ¹² LACONIA sau LACEDEMONIA, în mijlocul căreia se afla Sparta, era o regiune izolată în sudul Peloponesului, închisă din trei părți de munți acoperiți cu păduri și bogăți în zăcăminte minerale, îndeosebi fier. Partea centrală a Laconiei, străbătută de rîul Eurotas, este prielnică creșterii vitelor și agriculturii.
- ¹³ ARCADIA, ținut în centrul Peloponesului.

- ¹⁴ METHYDRION (Μεθύδριον), orașel în Arcadia (Pelopones), azi Palatia.
- ¹⁵ Cei trei lohagi sînt însoțiți de un efectiv de trei sute de oameni. Lăsați în urmă, sînt uciși, împreună cu cei doi comandanți ai lor. Această situație îl va determina pe Xenofon să înceapă tratative cu dușmanul.
- ¹⁶ LUSI (Λουσοί), orașel în nordul Arcadiei.
- ¹⁷ Este unul din puținele locuri din *Anabasis*, în care Xenofon își mărturisește un insucces. Așa cum s-a putut observa, el este continuu preocupat de a se arăta ieșind victorios din orice situație.
- ¹⁸ Carducii făceau gropi în pămînt, captușite cu un fel de lut ars, în care depuneau spre păstrare, pentru vreme îndelungată, vin, untdelemn și alte provizii. Obiceiul era general la populațiile rustice din antichitate.
- ¹⁹ Ridicarea morților de pe cîmpul de luptă și îngroparea lor erau obligații sacre pentru greci, întrucît socoteau că sufletul nu-și poate afla odihnă cît timp trupul nu este îngropat cu ritualul cuvenit.
- ²⁰ CRETANII, locuitorii din Creta, una dintre marile insule grecești. Are o suprafață de opt mii trei sute șaptezeci și nouă de kilometri pătrați. În antichitate, cretanii au creat cea mai veche civilizație din bazinul Mării Egee, cu mult înainte de venirea grecilor, contribuind și la dezvoltarea civilizației din Grecia continentală.
- ²¹ CENTRITES este râul Botan care primește ca afluent pe Bitlis, la zece kilometri depărtare de la confluența lui cu Tigrul occidental.
- ²² ARTUCHAS, probabil o căpetenie persană.
- ²³ MARZII (Marđi), locuind în Armenia, sînt, alături de dai, de dropici și de sagarți, un trib iranian nomad. Vezi Herodot, I, 125.
- ²⁴ CHALDEII, trib independent locuind la nord de Eufrat. Nu trebuie să fie confundați cu celebrul popor cu același nume de origine semită din Babilonia.
- ²⁵ Obicei spartan în asemenea cazuri, înainte de luptă.
- ²⁶ Xenofon, neînțelegînd cîntecele războinice ale carducilor și nesusizîndu-le ritmul, se mulțumește să le desemneze cu numele generic de ode (ὕδαί).
- ²⁷ Datele oferite de Xenofon asupra configurației terenului foarte accidentat sînt puține.
- ²⁸ Este neîndoielnic că Xenofon confundă izvoarele Tigrului cu râul Bitlis, care se varsă în Botan, adică în Centrites. Izvoarele Tigrlului

- occidental sînt aproape de ale Eufratului, la o distanță de o sută de kilometri nord-est de actualul oraș Diarbekir.
- ²⁹ Rîul Teleboas, identificat uneori cu Karasu (Rîul negru), afluent al Eufratului oriental, este mai degrabă Bitlis, afluent al Tigrului oriental. În acel moment, grecii încă nu intraseră în bazinul superior al Eufratului.
- ³⁰ TIRIBAZOS, satrap al Armeniei apusene, cunoscut pentru influența exercitată asupra lui Artaxerxe, pe care l-a convins să dea lupta de la Cunaxa (v. IV, 4). El încheiase cu grecii un tratat prin care hotărîseră să nu se atace unii pe alții.
- ³¹ Erat, în decembrie, la o altitudine de o mie două sute de metri.
- ³² Xenofon nu era gol, ci purta o tunică.
- ³³ Ungerea trupului se impunea, întrucît soldații aveau trupul înghețat.
- ³⁴ TEREINTUL (τερέβινθος), arbore din a cărui rășină se extrage terebentina.
- ³⁵ Grecii au trecut Eufratul la 4 decembrie 401 î.e.n. și-și continuau marșul prin cîmpia armeană acoperită de zăpadă. După trei zile de suferințe foarte mari, grecii ajung la niște sate armenesti (8—15 decembrie).
- ³⁶ TEMNOS, localitate în Asia Mică, în Lidia, pe dreapta fluviului Hermos.
- ³⁷ SAGARIS (σάγαρις), secure cu două tășuri, asemănătoare aceleia atribuită de legendă amazonele și pe care o întrebuițau perșii și popoarele scitice. În secolul al VI-lea î.e.n., este atestată arheologic în sudul Iliriei (Albania actuală), în unele regiuni ale Greciei și la noi, în Oltenia (de exemplu, în necropola de la Ferigele lângă Horezu. Cf. Alex. Vulpe, *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 188 și fig. 5/13). Acest tip de secure era răspîndit și în epoca bronzului. În civilizația cretană era tipul *labrys*-ului adorat ca atribut al divinității supreme,
- ³⁸ AMAZOANELE erau, după legendă, femei luptătoare, stabilite pe valea rîului Thermodont. Ele primejduiau viața locuitorilor, omorîndu-le copiii de sex masculin. Au fost învinse de eroul Heracle.
- ³⁹ HALIBII (Chalybes), populație războinică, nesupusă de perși, locuind în preajma izvoarelor Eufratului superior, cunoscută pentru priceperea ei în arta extragerii fierului.
- ⁴⁰ TAOHII (Taochi) locuiau la sud de halibi, în nord-vestul Armeniei. Depindeau doar cu numele de regele persan.
- ⁴¹ Cu privire la drumul parcurs, manuscrisele sînt în dezacord, indicînd cifre diferite.

- ⁴² BOREAS este vîntul de nord, crivățul, pe care acum grecii îl au în față. Aducînd sacrificii vîntului năprasnic, socotit ca o divinitate, grecii credeau că-l pot îndupleca.
- ⁴³ BULIMIA (βουλιμία), „foamea de bou“, este o suferință caracterizată printr-o foame exagerată. Medicina citează multe cazuri de oameni atinși de „bulimie“ care, în douăzeci și patru de ore, au consumat o cantitate exagerată de alimente. În acest paragraf nu este vorba de o suferință propriu-zisă ca cea amintită, ci de o extenuare fizică, punîndu-l pe om în situația de a nu se putea ține pe picioare. O dată alimentat, omul își redobîndește forțele.
- ⁴⁴ COMARHUL era mai-marele satului (κώμη-sat).
- ⁴⁵ Vinul de orz, *oinos krithinos* (οἶνος κρίθινος), era o băutură simi-lară berii de azi, făcută tot din orz. Era obișnuită în Armenia, Egipt, Tracia și în alte țări, dar nefiind cunoscută grecilor, nu este menționată cu un nume special. Vinurile pomenite în *Anabasis* sînt cele de struguri, de orz și de palmier (II, 3), asemănătoare cu cel făcut din curmale „οἶνος ἐκ τῆς βαλάνου πεποιημένος“ (I, 5).
- ⁴⁶ EPISTHENES din Amphipolis era comandantul peltaștilor în lupta de la Cunaxa, unde se remarcase prin prudența sa; v. I, 1.
- ⁴⁷ Fuga călăuzei a avut consecințe neplăcute pentru greci căci, lipsiți de indicațiile acesteia, grecii au ajuns la Trapezunt la sfîrșitul lui februarie 400 î.e.n. și nu în a doua jumătate a lunii decembrie 401, așa cum ar fi trebuit.
- ⁴⁸ Nu e vorba de cunoscutul *Phasis*, azi Rion, rîu din Gruzia, ce se varsă în Pontul Euxin, ci de un alt rîu și anume de cursul superior al fluviului Araxes, pe care Xenofon îl numește tot *Phasis*.
- ⁴⁹ HALIBII, v. nota 39.
- ⁵⁰ TAOHII, v. nota 40.
- ⁵¹ FASIENII locuiau în preajma rîului Araxes, astăzi Erask (numit, pe cursul său superior, *Phasis*, azi Pasinsu), care izvorăște din platoul Erzerumului și se varsă în Marea Caspică.
- ⁵² Nobilii, numiți de spartani *ἕμοιοι* „EGALII“, formau nobilimea spartană (cum erau la feudalii francezi și englezi „pairs“), bucurîndu-se de instrucțiune și participînd la conducerea statului. Numărul lor nu este cunoscut. Xenofon, în lucrarea sa *Hellenica* (*Elenicele*), III, 3, arată că un adversar al aristocrației a numărat într-o piață publică din Sparta doar șaiszeci de „egali“ într-o mulțime de patru mii de oameni. Vezi Xenofon, *Statul spartan, Statul atenian*, Editura Științifică, București, 1958, p. 45.

- ⁶³ Xenofon își îngăduie un joc de cuvinte cu o ușoară ironie la adresa lacedemonienilor, a căror formă de guvernământ totuși o admira. Cheirisophos profită de ocazie pentru a critica moravurile ateniene, în special pe ale acelora din clasa dominantă.
- ⁶⁴ CHIOS, insulă în Marea Egee, în fața Smirnei, cu o suprafață de opt sute treizeci și unu de kilometri pătrați.
- ⁶⁵ OITA (Oeta), munte din Tesalia.
- ⁶⁶ Prima masă luată de greci dimineața se numea *ariston* (ἄριστον) iar a doua *deipnon* (δείπνον). Fără îndoială că, în timpul expediției, mesele n-au putut fi respectate.
- ⁶⁷ TROFEUL (τρόπαιον) este un monument ridicat chiar pe locul victoriei. La început, trofeul era un trunchi de copac, de care se atârnavu armele capturate. Mai târziu s-au ridicat trofee din marmură și metale, adevărate monumente de artă. Un celebru exemplu de trofeu monumental, din vremea romană, este acela de la Adamclisi din țara noastră, ridicat de Traian, în anul 109 e.n.
- ⁶⁸ METHYDRION, orașel în centrul Arcadiiei, situat între două râuri.
- ⁶⁹ Dimensiunile date pentru lance, cincisprezece coți, adică șase metri, nu sînt exagerate.
- ⁶⁰ HARPASOS, rîu care despărțea ținutul halibilor de cel al scythenilor. A fost identificat cu rîul Giorok (sau Ciaruh), numit în antichitate și *Acampsis*, iar cursul său superior *Boas*. Se varsă în Marea Neagră.
- ⁶¹ SCYTHENII, trib insuficient cunoscut, din vestul Armeniei, probabil de origine iraniană, locuind între rîurile Harpasos, Apsaros și munții halibilor.
- ⁶² Revine formula amintită privitoare la orașe: „mare“, „prosper“ și „locuit“.
- ⁶³ GYMNIAS, fără să se cunoască cu precizie locul unde se înălța acest oraș, s-a presupus că era situat pe un rîu ce se vărsa în Pontul Euxin.
- ⁶⁴ MUNTELE THECHES, numit de Diodor (XIV) *Chenion*. Cercetările moderne îl situează în apropierea colinei Varug, la o altitudine de două mii trei sute nouăzeci de metri, într-un punct de unde se vede foarte bine marea, la o distanță de cincizeci de kilometri. Inginerul francez M. Briot pare să fi dat de urmele monumentului ridicat de greci. Vezi Xenofon, *Anabasis*, Ediția Belles Lettres, Paris, 1931, vol. II, p. 40.

- ⁶⁵ Pentru greci, care-și petreceau toată viața pe mare, zărirea ei neașteptată era totuna cu sosirea în patrie. Strigătul *thalatta, thalatta*, care arată bucuria lor extraordinară, a rămas celebru.
- ⁶⁶ Vasul amintit (φιάλη, phiala) era o strachină lungă cu margini joase ca un taler.
- ⁶⁷ Călăuza este răsplătită printr-un costum persan, semn de aleasă prețuire.
- ⁶⁸ Grecii liberi purtau un inel a cărui montură servea de sigiliu.
- ⁶⁹ MACRONII, populație liberă și războinică la sud de Trapezunt. (Cf. V, 5 și VII, 8).
- ⁷⁰ Un mic afluent al Pontului Euxin, din preajma orașului Trapezunt.
- ⁷¹ De remarcat prezența unui sclav care pornește în expediție, înrolându-se alături de cei zece mii. Țara lui de baștină nu ne este cunoscută.
- ⁷² COLHII, un popor puțin cunoscut, locuind în munții de lângă Trapezunt și probabil înrudiți cu colhii care locuiau la nord, în Colhida.
- ⁷³ Dispozitivul luat fusese inventat de Xenofon sau de consiliul strategilor. În acest dispozitiv, fiecare companie „lohos” (λόχος) forma o unitate apăsător izolată, în cuprinsul căreia cele patru „enomotii” componente ale lohosului se așezau una în spatele celeilalte, cu fața la vrăjmaș. Lărgimea obișnuită a fiecărui lohos era de șase oameni, iar adâncimea de șaisprezece. Între companii, adică între lohosuri, era prevăzut un spațiu liber. În fruntea coloanelor erau rînduiți soldații cei mai viteji.
- ⁷⁴ Καὶ ὤμοῦς δὲ καταφαγεῖν, „și cruzi trebuie să-i mîncăm”; hiperbolă în care se face aluzie, poate, la versurile 335—337 din Iliada, XXII, unde se spune că Ahile voia să aibă puterea și curajul de a mîncă crudă carnea lui Hector:
„Nu mă ruga pe părinte și nici pe-a mea viață, tu cîne,
Cum nu sînt fiară eu însumi bucăți să te rup și cu poftă,
Carnea ta vie s-o-nghit, să răscumpăr cruzimile tale“.
Vezi *Iliada*, trad. de Gh. Murnu, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 405.
- ⁷⁵ Din pricina abundenței plantelor toxice, ca azaleea, aconitul, rododendronul și altele, care cresc pe țărmul Mării Negre, mierea devine și ea toxică, probabil cînd e consumată fără unele precauții. Acest fapt a produs otrăvirea grecilor. Pliniu cel Bătrîn în *Hist. Nat.*, XXI, 13, menționează și el o varietate de miere care se găsea pe țărmurile Pontului Euxin, caracterizată de el prin cuvintele *moenomenon mel* (μαίνόμενον μέλι), *mel quod insaniam gignit*,

- pentru că producea pierderea judecării celor care o mîncău. Asemenea cazuri sînt frecvent semnalate și azi în această regiune.
- ⁷⁶ TRAPEZUNT, azi Trebizunda, oraș grecesc pe malul de sud-est al Mării Negre, colonie a Sinopei. Grecii de sub conducerea lui Xenofon au rămas aci treizeci de zile, pentru a da jocuri și a face jertfe în cinstea zeilor.
- ⁷⁷ SINOPE, oraș important situat pe porțiunea centrală a coastei de sud a Pontului Euxin, în Asia Mică, era o veche colonie a ionienilor din Milet, întemeiată în 751 î.e.n. și care, la rîndul ei, a populat cu colonii grecești toată coasta asiatică a Pontului Euxin.
- ⁷⁸ Primele sacrificii erau aduse lui Zeus Soter (Ζεὺς σωτήρ), Zeus Salvatorul; în al doilea rînd, era cinstit eroul Heracle, fiul lui Zeus și al muritoarei Alcmena, considerat „călăuzitor” (ἡγεμὼν), ca unul care rătăcise pe multe meleaguri și care îi apăraseră pe drumetși.
- ⁷⁹ Pe lîngă întrecerea la gimnastică („ἀγὼν γυμνικός”), a avut loc și *agon hippicos* (ἀγὼν ἵππικός). De fapt, în epoca clasică, la marile sărbători naționale, se mai adăuga și o a treia întrecere muzicală-literară *agon musicos* (ἀγὼν μουσικός).
- ⁸⁰ Alergarea din stadion era rezervată în Grecia băieților greci; aici, fiindcă lipseau tineri greci, i-au pus la alergări pe băieții băștinașilor captivi. La Olimpia, se practica alergarea de un stadiu (192,27 m), iar la Atena de 177,6 m.
- ⁸¹ Alergarea lungă se numea *dolihos* și echivala cu douăzeci și patru de stadioi.
- ⁸² *Pancration*-ul (παγκράτιον) era un exercițiu combinat de luptă și pugilistică.
- ⁸³ Cuvîntul κατέβησαν „coborîră” din textul grecesc se explică prin faptul că arena se afla mai jos decît spectatorii.
- ⁸⁴ Altarul pe care fuseseră făcute sacrificiile constituia punctul de plecare pentru întreceri.

CARTEA A CINCEA

- ¹ PONTUL EUXIN (Εὐξείνιος Πόντος), *Pontus Euxinus*, numele vechi dat de greci Mării Negre.
- ² Ca și la cărțile anterioare, rezumatul aflat în fruntea cărții a V-a nu aparține lui Xenofon, fiind probabil opera aceluiași gramatician alexandrini.

- ³ THURII (Θούριοι sau Θούριον), oraș întemeiat de sibariti către anul 425 î.e.n., în Golful Tarentului. A ajuns la o mare prosperitate, fiind unul dintre orașele de frunte ale Greciei Mari.
- ⁴ ODISEU, sau Ulise (Ὀδυσσεύς), eroul principal al *Odiseei*, socotit o întru chipare a iscusinței omenești. A fost unul dintre principalii conducători ai grecilor care au împresurat Troia. În pasajul acesta găsim o reminiscență din *Odiseea* (VIII, 79), unde se arată cum feacii îl scot pe țărmlul insulei Itaca pe Odiseu, cufundat într-un somn adânc.
- ⁵ ANAXIBIOS, comandantul forțelor navale spartane în Bizanț, în momentul în care Xenofon a ajuns acolo cu mercenarii greci. Și-a sfârșit viața într-o luptă navală împotriva atenienilor, aproape de Rodos, în anul 383 î.e.n.
- ⁶ NAVARHUL (ναύαρχος), comandantul flotei. La Sparta el era numit inițial de regi, apoi de efori. Cuvântul „navarh“ înseamnă, în general, comandantul unei corăbii.
- ⁷ TRIREMA (τριήρης), corabie cu trei rânduri de vîsle de fiecare parte, pusă sub comanda unui trierarh (τριήραρχος).
- ⁸ Xenofon menționează că vede descori plutind corăbii pe lângă coastă, pentru că în antichitate se naviga numai pe lângă coastă.
- ⁹ Corăbii lungi sînt corăbiile întrebuițate în timp de război, cu o capacitate și o rapiditate foarte mari.
- ¹⁰ PENTECONTERA (πεντηκόντερος , subînț. ναῦς), corabie lungă prevăzută cu douăzeci și cinci de bănci pentru vîslași.
- ¹¹ PERIECII (περίοικοι) erau o categorie a populației din Laconia, compusă din oameni liberi dar lipsiți de drepturi politice, supuși la plata unui impozit față de spartani. Perieciii trăiau în așezări mari cu caracter întrucîtva meșteșugăresc și comercial pe litoralul mării și pe versantul occidental al Muntelui Parnon, precum și în partea nordică a văii Eurotas. Terenurile perieciilor erau strict delimitate de terenurile spartanilor. În Sparta au existat o sută de așezări ale perieciilor, dintre care multe erau foarte vechi. Regiunile ocupate de perieci aveau o populație deasă, care a jucat un rol de seamă în dezvoltarea ulterioară a statului spartan. Cf. *Grecia antică*, trad., Editura Științifică, București, 1958, pp. 116—117.
- ¹² SEUTHES al II-lea, rege trac, fiul lui Maisades, crescut la curtea lui Amadocos, urmașul lui Seuthes I. Cu ajutorul lui Amadocos a ocupat, în 405—400 î.e.n., pozițiile întărite ale Propontidei. A colaborat cu mercenarii greci un timp, arătîndu-se apoi neal. A murit în anul 303 î.e.n.

- ¹³ TRIACONTERA (τριακόντερος), corabie de război avînd două rînduri de cîte cincisprezece vîsle.
- ¹⁴ POLICRATE atenianul se distinsese printre lohagii greci în timpul invaziei din Armenia, cînd ceruse să i se încredințeze misiunea de a cerceta satele în care trebuia să cantoneze Xenofon; v. *Anabasis*, IV, 5.
- ¹⁵ DRILII (Δῖρλαι sau Δρίλλαι), populație de munteni locuind la sud-vest de Trapezunt. Ulterior, au fost denumiți sani (Σανοί).
- ¹⁶ COLHII, *Colchi* (Κόλχοι), locuitorii ținutului Colhidei de pe țărmul de răsărit al Mării Negre; la gura rîului Phasis (azi Rion), în Gruzia.
- ¹⁷ Pont, este vorba de coasta Pontului Euxin.
- ¹⁸ „METROPOLA“ (μητροπόλις) în sensul de capitală a regiunii; cuvîntul are și accepția curentă de oraș fondator de colonii.
- ¹⁹ STADIU (στάδιον), măsură de lungime de 177,6 m, în Atica. În alte regiuni această lungime prezintă mici variații.
- ²⁰ AGASIAS din Stimfal, lohag care se evidențiasse cu prilejul ocupării unei poziții în Armenia, fapt relatat în IV, 7.
- ²¹ PELLENE (Πελλήνη), sau *Pellana*, oraș în preajma Sicyonei, în Ahaia orientală.
- ²² PAFLAGONIA (Paphlagonia), regiune în nordul Asiei Mici, pe coasta Pontului Euxin, între fluviile Halys și Parthenios.
- ²³ Cerasunt (CERASUS, Κερασός), azi Kiresun, oraș pontic, situat la vest de Trapezunt, era colonie a sinopenilor. Din această regiune a fost adus în Italia, în anul 76 î.e.n., cireșul, al cărui nume îl amintește pe cel al localității.
- ²⁴ SINOPE, centru comercial, pe coasta Paflagoniei, unul dintre cele mai depărtate orașe grecești din Pontul Euxin.
- ²⁵ La ultima trecere în revistă a trupelor de mercenari, menționată în IV, 8, numărul lor fuse de nouă mii opt sute.
- ²⁶ Banii au fost rezervați pentru cumpărarea unor obiecte de artă, oferite ca ofrandă lui Apolo și Artemisei, proteguitoarea sănătății trupești și morale a mercenarilor greci.
- ²⁷ APOLO (Apollon, Ἀπόλλων), zeu al luminii și al soarelui, cu multe alte atribuții (muzica, artele, științele, medicina etc.).
- ²⁸ Este vorba de ARTEMIS din Efes care la origine era o divinitate deosebită de Artemis a grecilor și de Diana romanilor. Ca și alte divinități feminine din Asia Mică, era o personificare a naturii sălbatice și fecunde. Zeița avea la Efes un templu vestit, ridicat în 416 î.e.n., socotit printre cele șapte minuni ale lumii vechi.

- ²⁹ NEON, aghiotantul generalului spartan Cheirisophos, era originar din Asine, port mic în Messena. Cetatea este amintită de Homer în *Iliada* II, v. 551, ca avînd un port adînc. La Asine, cercetări recente au dus la descoperirea unor importante vestigii din epoca miceniană.
- ³⁰ La Delfi, ca și în Olimpia, statele grecești cu vază își aveau fiecare un mic sanctuar, în care se păstrau ofrandele aduse. Tezaurul ateniensilor de la Delfi a fost reconstituit prin săpăturile întreprinse de Școala franceză din Atena și se poate admira și azi pe „Calea Sacră“ din Delfi.
- ³¹ Faptele la care Xenofon face aluzie s-au petrecut astfel: Agesilau a fost rechemat din Asia pentru a rezista coaliției ridicate împotriva-i de Teba, Atena și Corint, cu prilejul așa-zisului război corintic din 394 î.e.n. și în care Atena a fost îngenuncheată la Coronea.
- ³² Păzitorul templului (νεωκόρος) era preotul care avea în grijă supravegherea sanctuarului și a ofrandelor.
- ³³ Atitudinea filospartană și prietenia cu Cyrus au fost cauzele exilului lui Xenofon.
- ³⁴ SCILLUS (Σκιλλοῦς), colonie spartană în Elida, la sud de Olimpia, unde Xenofon a căpătat o proprietate prin bunăvoința lui Agesilau. Acolo și-a petrecut el o bună parte din viață, ocupîndu-se cu moșia, cu vîntoarea și literatura.
- ³⁵ OLIMPIA, localitate vestită în Elida Peloponesului, pe Alfeu, cu un sanctuar celebru în cinstea lui Zeus, unde s-a perpetuat de-a lungul secolelor tradiția jocurilor olimpice, panelenice.
- ³⁶ SELINUS, rîuleț curgînd în preajma templului zeiței Artemis din Efes. Un rîu cu același nume curge prin Scillus în Trifilia, vărsîndu-se în preajma Olimpicii. Astăzi „Potami tis Crestenas (Ποτάμι τῆς Κρέσταινας). Apelativul Selinus este frecvent în locurile unde creștea din abundență țelina, care în grecește se numește *selinon* (σέλινον).
- ³⁷ Într-o parte a terenului care aparținea templului erau crescute animalele de jertfă; din aceste animale care erau jertfite la sărbători, o parte (λάχος) era dată celor de față.
- ³⁸ PHOLOE, district muntos între Elida și Arcadia.
- ³⁹ Διὸς ἱερόν era marele templu al lui Zeus din Olimpia, înăuntrul căruia se afla statuia lui Zeus, șezînd pe un jilț. Statuia era opera lui Fidias și era lucrată din fildeș și aur.
- ⁴⁰ În textul grec, *xoanon* (ξόανον), statuie lucrată într-adins în mod grosolan, stîngaci, ca să imite pe cele arhaice. Xoanele arhaice erau

- fasonate dintr-un trunchi de copac și o reprezentau în general pe zeița Athena. Erau colorate foarte viu.
- ⁴¹ Inscripțiile erau gravate cu litere mari, fără spirite și accente. Xenofon redă inscripția aidoma.
- ⁴² Scopul inscripției era să asigure continuitatea cultului, indiferent de schimbările de proprietari.
- ⁴³ MOSINECII (*Mosynoeci* sau *Mossynoeci*, Μοσσύνοικοι), populație războinică locuind la vest de ținutul colhilor. Poartă acest nume — lucru pe care-l explică Xenofon — fiindcă își aveau locașurile în turnuri de lemn, numite *mosynes* (μόσσυνες).
- ⁴⁴ PROXENOS, cetățeanul care, în cetatea sa, își lua benevol sarcina de a apăra interesele cetățenilor dintr-o cetate străină, în schimbul unor onoruri și privilegii din partea acesteia.
- ⁴⁵ Πλοῖα μονόξυλα (*ploia monoxyla*) înseamnă bărci săpate primitiv într-un trunchi de arbore. Cuvântul, prin extensiune, se poate referi și la o corabie mică, ușoară.
- ⁴⁶ Prin cuvântul κάρυα (*karya*), Xenofon nu numește nucile, ci castanele. Cuvântul înseamnă deopotrivă nucle și castană.
- ⁴⁷ Acest obicei era considerat ca un semn de distincție; cf. în această privință și Herodot, V, 6.
- ⁴⁸ Unii comentatori, relevând obiceiurile strării ale mosinecilor, au emis părerea că este posibil să fie vorba de anumite practici religioase obișnuite la această populație și pe care Xenofon nu le-a înțeles ca atare.
- ⁴⁹ HALIBII (Χάλυβες), populație din nordul Asiei Mici, căreia i se atribuia descoperirea prelucrării fierului. În acest pasaj s-ar părea că este vorba numai de o parte a acestei populații, adusă la ascultare de mosineci și transportată de aceștia pe țărmul Mării Negre, unde continua să se ocupe cu siderurgia.
- ⁵⁰ TIBARENII (Τιβερηνοί), populație asiatică pe care tradiția o prezintă înzestrată cu o fire optimistă. În inscripțiile asiriene, este menționată sub numele de *Tibar* sau *Tubal*.
- ⁵¹ Ținutul tibarenilor, fără a fi o câmpie propriu-zisă, era mai neted în comparație cu cel al mosinecilor.
- ⁵² COTYORA (Κοτύωρα), azi Ordu, port comercial pe coasta pontică a Asiei Mici, la jumătatea drumului între Trapezunt și Sinope. Era, după unii, colonie a milesienilor, după alții a sinopenilor. De la Cotyora, mercenarii greci, trecând prin nesfârșite peripeții, au ajuns la Sinope. În secolul al II-lea e.n., după mărturia istoricului *Arian*, *Periplus*, 23, Cotyora era doar un târgușor.

- ⁵³ Paragraful IV, în care găsim o numărătoare a etapelor, pare să fie o interpolare, în care se menționează și faptul că expediția trecuse în faza retragerii. De aici încolo mercenarii greci vor călători de-a lungul coastei.
- ⁵⁴ La Cotyora grecii au rămas de la 7 aprilie pînă la 18 mai 400 î.e.n. Trecuseră deci opt luni de la lupta de la Cunaxa, adică de cînd începuse retragerea.
- ⁵⁵ Despre concursurile gimnastice vezi mai sus, IV, 8.
- ⁵⁶ CORYLAS, șef independent în Paflagonia, avînd sub comanda sa pe cei o mie de călăreți paflagonieni, aliați cu Cirus, în lupta de la Cunaxa, v. I, 8.
- ⁵⁷ TAOHII (*Taochi*, Τάοχοι), populație din nordul Armeniei, împotriva căreia mercenarii greci au purtat lupte grele.
- ⁵⁸ Punînd stăpînire pe înălțimea ocupată de halibi, grecii celebrează victoria, aducînd sacrificii și ridicînd un trofeu; v. IV, 4.
- ⁵⁹ Cu privire la macroni v. IV, 8.
- ⁶⁰ Xenofon întrebuițează termenul spartan de harmost pentru a indica pe magistratul întreținut de sinopeni în colonia lor Cotyora.
- ⁶¹ Rîul THERMODONT (Θερμόδων), azi Termeciai, pe ale cărui maluri, după legendă, ar fi trăit amazoanele, se varsă în Marea Neagră, la vest de Cotyora.
- ⁶² IRIS (azi Ieșil-Irmak), rîu în nordul Asiei Mici, vărsîndu-se în Pontul Euxin, la răsărit de orașul Amisos.
- ⁶³ Rîul HALYS (Ἁλυς), azi Kîzîl-Irmak, cel mai mare rîu din Asia Mică, străbătea Capadocia și Paflagonia și se vărsa în Pontul Euxin între orașele grecești Amisos și Sinope.
- ⁶⁴ Rîul PARTHENIOS, la vest de rîurile mai sus menționate, despărțea Paflagonia de Bitinia. Este, probabil, același cu Billaios, azi Filias.
- ⁶⁵ HERACLEEA (Ἡράκλεια), cunoscută și sub numele de *Heracleea Pontică*, oraș important pe coasta pontică a Bitiniei, azi Eregl. Citorie a megarenilor asociați cu beoțienii, despre care tradiția spune că ar fi ajuns la o stare înfloritoare, datorită faptului că stăpînea mari întinderi, locuite și lucrate de triburi traco-bitine. Localnicii maryandini au ajuns în situația de „hiloți” ai heracleoților și au fost obligați să plătească noilor stăpîni o parte din produsele solului pe care-l munceau. Callatis, orașul dorian de pe coasta Dobrogei noastre, azi Mangalia, era o colonie a Heracleei Pontice.
- ⁶⁶ Pătrunzînd în țara stîncoasă a carducilor, Calimah din Parrhasia, Ariston din Methydrion și Agasias din Stimfal pornesc la cucerirea unei poziții.

- ⁶⁷ Ariston din Atena și Samolas din Ahaia, menționați aici pentru prima oară.
- ⁶⁸ În mintea lui Xenofon răsare gândul întemeierii unui oraș, în preajma numeroaselor colonii grecești întemeiate de greci în secolele VIII—VI, pe țărmurile Pontului Euxin. Unele colonii se înființară în regiunile care ofereau condiții bune pentru agricultură. Acestea erau colonii agricole. Cele mai multe colonii se formaseră la gurile fluviilor, sau în preajma golfurilor bune pentru dezvoltarea porturilor, pentru a putea face comerț cu băștinașii. Acestea au devenit colonii comerciale.
- ⁶⁹ SILANOS, prezicătorul, fusese răsplătit cu dărnicie de Cyrus, întrucât îi prezisese că timp de zece zile „marele rege” nu va fi în situația de a dezlănțui un atac. Acum Silanos răspindește printre mercenarii greci zvonul că Xenofon urmărește să se statornicească pe meleagurile Pontului.
- ⁷⁰ Cf. c. I, 8.
- ⁷¹ TIMASION, succesorul lui Clearch și cel mai tânăr general grec, alături de Xenofon; v. III, 1.
- ⁷² THORAX beoțianul, menționat pentru prima oară.
- ⁷³ Cyzicenul (28 drahme) era moneda bătută la Cizic, oraș pe țărmul meridional al Propontidei; moneda avea curs printre grecii din Asia Mică.
- ⁷⁴ TROADA (Τρωάς) este partea occidentală a Frigiei care se întinde pe coasta Helespontului și în care se afla vestita cetate *Troia*.
- ⁷⁵ PHARNABAZOS, fiul lui Pharnaces, era satrap al Frigiei și al Bitiniei și fusese aliatul Spartei, în timpul războiului peloponesiac, declanșat la sfârșitul secolului al V-lea î.e.n. între Atena și Sparta.
- ⁷⁶ Împrejurarea la care face aluzie Xenofon este atacul acelor comandanți spartani împotriva coloniilor ateniene din 411 î.e.n.
- ⁷⁷ THORAX beoțianul ar fi, după Xenofon, un pretendent la comanda grecilor, deci un rival al lui.
- ⁷⁸ CHERSONES (azi Galipoli), peninsulă la nord de Helespont.
- ⁷⁹ PHILESIOS și Sophainetos erau cei mai vîrstnici dintre strategii mercenarilor.
- ⁸⁰ LYCON, din Ahaia, menționat aici pentru prima oară.
- ⁸¹ SILANOS prezicătorul adusese jertfe pentru a vedea dacă zeii sînt favorabili stabilirii lui Xenofon pe meleagurile pontice.
- ⁸² NEON din Asine, aghiotantul lui Cheirisophos, care, cu ajutorul navarhului Anaxibios, caută să procure grecilor corăbii.

- ⁸³ PHASIS, numit mai târziu *Sebastopolis*, azi Poti, oraș elen, întemeiat de milesieni la gura râului *Phasis*, azi Rion. Acest râu, deosebit de cel menționat mai sus, IV, 6, coboară din Caucaz, străbate Colhida (Gruzinia de azi) și se varsă pe coasta orientală a Mării Negre. Valea acestui râu constituia unul dintre drumurile de comerț active ale lumii vechi.
- ⁸⁴ AIETES, rege al Colhidei, coborâtor din legendarul Aietes, în stăpânirea căruia se afla lîna de aur și în jurul căruia s-a țesut mitul argonauților.
- ⁸⁵ AGORANOMII sînt magistrații însărcinați cu inspectarea pieței, ca și cu supravegherea acțiunilor comerciale. Aici se face aluzie, cu anticipație, la faptele ce vor fi descrise puțin mai departe.
- ⁸⁶ Convocarea adunării era atribuția crainicului. El avea de asemenea sarcina de a duce drapelul alb între armatele ostile în caz de încheiere a păcii și de a înmîna mesajele.
- ⁸⁷ BOREAS sau *Boras*, „Crivățul“, vînt uscat și rece care bate dinspre miazănoapte, iar *Notos*, un vînt de sud, aducător de ploaie.
- ⁸⁸ Incursiunea lohagului Clearetos avusese loc în ajunul plecării de la Cerasunt, fapt menționat în cap. 4.
- ⁸⁹ Este vorba despre cei care au continuat călătoria de la Cerasunt la Cotyora pe mare, adică de bolnavii, femeile, copiii și bărbați de peste patruzeci de ani.
- ⁹⁰ Prin „*γεραιτεροι*“ Xenofon înțelege Consiliul celor bătrîni.
- ⁹¹ Caduceul (*κηρύκειον*), baston purtat de crainici prevăzut la partea superioară cu doi șerpi, care stau față în față. Caduceul era, de asemenea, purtat de Hermes, mesagerul zeilor.
- ⁹² XANTICLES a fost condamnat la o amendă de douăzeci de mine pentru vina de a nu fi supravegheat îndeajuns mărfurile.

CARTEA A ȘASEA

- ¹ În această carte nu găsim rezumatul obișnuit, întîlnit la începutul celorlalte cărți. Va fi fost poate pierdut.
- ² COTYORA (*Κοτύωρα*), colonic a orașului Sinope, pe țărmul asiatic al Mării Negre, între Sinope și Trapezunt. Azi Ordu.
- ³ Ținutul Paflagoniei, alături de al maryandinilor, al capadocilor și al frigienilor forma, în cadrul imperiului persan, un district numit districtul Frigia.
- ⁴ PAFLAGONII (*Paphlagones*), locuitorii Paflagoniei, regiune muntoasă din nordul Asiei Mici paralelă cu țărmul Pontului Euxin.

- ⁵ Veșmintele prețioase erau trimise în dar ca un semn de înaltă prețuire. În I, 2, ca și în alte părți ale lucrării, a mai fost vorba de haine scumpe, oferite în special străinilor.
- ⁶ După masa obișnuită, la greci, începea banchetul, *symposion*-ul (συμπόσιον), cu care prilej se făceau libațiuni. Pentru păstrarea unei atmosfere adecvate în timpul *symposion*-ului se alegea un președinte dintre convivi, care era socotit rege al banchetului (*symposiarchos*). Acesta veghea la pregătirea „craterelor” cu vin, adică a unor vase mari în care se amesteca vinul cu apă, căci grecii nu beau niciodată vinul curat. El avea, de asemenea, dreptul de a impune pedepse convivilor care tulburau banchetul. *Symposion*-ul prilejuia discuții interesante între convivi, recitări, cîntece, dezlegări de ghicitori și dansuri. Descrieri ale vechilor *symposia* ne-au lăsat Platon, Xenofon, Plutarh și Athenaios.
- ⁷ Așa cum se știe, grecii mîncau lungiți pe un pat numit *cline* (κλίνη). În situația în care se aflau, grecii lui Xenofon le improvizară din frunziș.
- ⁸ Aici este vorba probabil de tracii din oastea greacă, care veneau din preajma Bizanțului; aici își desfășurase activitatea Clearch înainte de a porni în expediția lui Cyrus.
- ⁹ *Sitalkas* și *Sitalkes* (Σιτάλκας, Σιτάλκης), cîntec războinic al tracilor. Acest nume a fost purtat de un rege trac pentru cinstirea căruia va fi fost probabil compus.
- ¹⁰ AINIENII (Αἰνιᾶνες), populație tesalică locuind în valea râului Sperheios (azi Alamana), v. I, 2.
- ¹¹ Magnesienii (Μαγνησιοί) sau magneții (*Magnetes*, Μάγνητες), populație tesalică, locuind în Peninsula Magnesia, aproape de Golful Pagasaic.
- ¹² Carpea (καρπαία), dans mimat, reprezentînd un țăran, căruia un răufăcător vrea să-i smulgă boii.
- ¹³ Fără îndoială, toate aceste mișcări sînt arătate doar prin gesturi.
- ¹⁴ Dansul persic, περσικὸν ὄρχημα (*persicon orchema*), executat chiar de marele rege la sărbătoarea zeului Mithra, zeu al soarelui și al adevărului, susținător al lui Ormuz, principiul binelui.
- ¹⁵ MANTINEIENII (Μαντινεῖς), locuitorii din Mantinea, azi Paleopoli, unul dintre cele mai vechi orașe ale Arcadiei.
- ¹⁶ ARCADIIENII (Ἀρκάδες), locuitorii Arcadiei, ținut în centrul Peloponesului. Azi formează districtul Arcadiei cu ieșire la mare în partea sud-estică, spre Golful Argolidei și mărginit de Muntele Erymanthos spre Eleea și de Parnon spre Laconia. Este cel mai

întins district al Peloponesului cu o suprafață de patru mii trei sute cincizeci și trei de kilometri pătrați și o populație de o sută cincizeci și cinci de mii de locuitori.

- ¹⁷ Ritmul numit *enoplios* se compune din doi dactili și un spondeu: — vv — vv — —; este un ritm în patru timpi. Numele său arată că este ritmul unui dans executat cu arme. Scoliaștul la *Norii* lui Aristofan, v. 651, spune referitor la acest dans: εἶδος ρυθμοῦ πρὸς ὃν ὄρχονται σείοντες τὰ ἔπλα, un fel de ritm după care se dansează mișcând armele. Cf. Lucian, *Scrieri alese*, traducere, Editura Științifică, p. 274. Cf. și Gleditsch, *Metrik der Griechen*, p. 128.
- ¹⁸ MISIAN, locuitor din Misia; după unii comentatori aici ar. fi vorba de un nume propriu, *Mysos* (Μυσός), ceea ce e puțin probabil.
- ¹⁹ PIRICA (πυρρίχη, lat. *pyrrhicha* și *pyrrhiche*), dans războinic, de origine doriană, executat în ritm rapid, în sunet de flaut, de către dansatori înarmați, care imită variate mișcări simulând o luptă. Era un dans cunoscut în toată lumea grecească, executat în special la vestita sărbătoare a Panatheneelor. O descriere a acestui dans o găsim în cartea a VIII-a a *Legilor* lui Platon (p. 815 A). Despre *pyrica*, cf. L. Séchan, *La danse grecque*, Paris, 1930, p. 100.
- ²⁰ Sub influența vinului, grecii deformează faptul amintit în I, 10, unde ni se spune că oștile regelui pătrunseseră, după lupta de la Cunaxa, în tabăra grecească. Cu acest prilej cele două prietene ale lui Cyrus s-au găsit în mare primejdie. Una, Milesiana, a scăpat cu fuga, iar cealaltă, Foceana, a fost luată captivă de oamenii regelui, devenind prietena lui.
- ²¹ SINOPE, colonie de vază pe coasta Paflagoniei (V, 5).
- ²² HARMENA (Ἄρμίνη sau Ἄρμήνη), azi Akliman, port la circa nouă kilometri la vest de Sinope de care depindea.
- ²³ SINOPENII sînt coloniștii Miletului.
- ²⁴ MEDIMNA (μέδιμνος), măsură pentru obiectele uscate, valorînd 51,84 l, aproape jumătate de hectolitru.
- ²⁵ Pentru amforele de vin, în textul greț întîlnim cuvîntul *keramia* (κεράμια), care propriu-zis înseamnă vas de argilă. Despre aceste amfore vezi și Herodot, III, 6.
- ²⁶ CHEIRISOPHOS lacedemonianul, la sosirea mercenarilor la Trapezunt, fusese însărcinat să plece în căutare de corăbii și de atunci nu se mai știa nimic despre el. Cf. V, 1.
- ²⁷ ANAXIBIOS, navarhul spartan, harmostul orașului Bizanț. (V, 1).

- ²⁸ Xenofon se îngrijește să aducă două animale la jertfit pentru cazul când de pe urma primei jertfe n-ar fi obținut rezultatul dorit.
- ²⁹ Înainte de a se fi întâlnit cu Proxenos din Beoția, Xenofon consultase oracolul de la Delfi (v. III, 1).
- ³⁰ Visul este povestit în III, 1.
- ³¹ Plecarea lui Xenofon din Efes este relatată în III, 18; acolo însă nu este amintită prezicerea despre care se vorbește aici.
- ³² Semnele, venite dinspre dreapta (τὸ δεξιόν), erau socotite de greci ca fiind de bun augur, întrucît din această parte răsare soarele. Cf. Homer, *Iliada*, II, 345: „El fulgera de la dreapta, vădind o prielnică piază“.
- ³³ Xenofon reflectează la posibilitatea alegerii lui Cheirisophos la comanda supremă.
- ³⁴ Aluzie la pacea din anul 404 î.e.n., care a pus capăt războiului peloponesiac. Prin pacea impusă de spartani, Atena a fost obligată să dărîme fortificațiile portului Pireu și toate zidurile ce înconjurau orașul, să-și distrugă flota, să evacueze toate posesiunile, să se supună hegemoniei spartane și să desființeze Liga de la Delos.
- ³⁵ Xenofon este consecvent în ceea ce privește atitudinea adoptată de a menaja susceptibilitățile lacedemonienilor.
- ³⁶ Așa cum am mai avut prilejul s-o spunem, *symposiarh*-ul era „regele convivilor“, conducătorul banchetului.
- ³⁷ DEXIP lacedemonianul primise sarcina de a porni în căutare de corăbii pentru întoarcerea mercenarilor în patrie (V, 1).
- ³⁸ ANAXIBIOS, navarhul spartan, avea demnitatea de harmost în Bizanț, la sosirea lui Xenofon acolo.
- ³⁹ TIMASION era comandant al ariergărzii alături de Xenofon.
- ⁴⁰ Memoria pare să-l fi înșelat pe Xenofon, deoarece promontoriul lui Iason ca și gurile râurilor Thermodont, Iris și Halys se află între Cotyora și Sinope. Numai râul Parthenios curge între Sinope și Heracleea.
- ⁴¹ ARGO (Ἄργώ), corabie mitologică celebră, pe care s-au îmbarcat Iason și însoțitorii săi, pentru a lua lîna de aur din Colhida. Legenda spune că a fost construită pe Muntele Pelion și că avea puteri miraculoase.
- ⁴² THERMODONT (Θερμώδων), rîu în preajma căruia imaginația celor vechi situa regatul femeilor luptătoare, amazoanele.
- ⁴³ IRIS (Ἴρις), azi Kasalmak, rîu în Paflagonia.
- ⁴⁴ HALYS (Ἁλύς), azi Kizil-Irmak, rîu în Asia Mică, hotar între Paflagonia și Capadocia.

- ⁴⁵ PARTHENIOS (Παρθένιος), azi Chate-su sau Bartan, rîu în Paflagonia, vestit în antichitate; își trage numele de la zeița Artemis despre care legenda spune că se îmbăiase în undele lui.
- ⁴⁶ Țărmurile Propontidei și ale Bosforului tracic au fost populate cu coloniști originari din Megara, care au întemeiat, încă de pe la sfîrșitul secolului al VIII-lea, coloniile Astakos și Chalcedon, pe litoralul asiatic; iar pe cel european Selymbria și Bizanț.
- ⁴⁷ MARYANDINII (Μαρυανδῖνοι), populație în Bitinia.
- ⁴⁸ ACHERUSIAS (Ἀχερουσιάζ), peninsulă în Bitinia aproape de Heraclea, considerată poartă de intrare în lumea infernului. Ceea ce conferea acest nume așezării era o peșteră foarte adîncă numită „a Hadesului“, pe unde, după legendă, coborîse Heracles în Hades. Această coborîre a eroului în infern (menționată de Homer în *Iliada*, VIII, 362 și urm. și în *Odiseea*, XI, 623 și urm.) a fost pusă de unii comentatori la capul Tainaron de la extremitatea meridională a Peloponeșului. Legenda pomenită de Xenofon a fost reluată de poetul Apollonius din Rodos în epopeea sa *Argonautica*.
- ⁴⁹ HERACLES, eroul mitic al întregii Grecii, care, prin cele douăsprezece fapte ale sale, adusesese oamenilor servicii importante. Adesea este adorat ca zeu.
- ⁵⁰ CERBER (Κέρβερος), animal fantastic, păzitor al infernului, reprezentat, de obicei, sub forma unui ciine cu trei capete, despre care se spunea că avea menirea să împiedice întoarcerea pe pămînt a celor ajunși în infern. Înfățișarea lui inspira groază, datorită faptului că purta șerpi pe cap, trup și coadă.
- ⁵¹ LYCOS (Λύκος = lup) este numele mai multor rîuri din Asia Mică. Cunoaștem un Lycos, afluent al Meandrului, altul al rîului Phasis în Bitinia și un altul al Irisului în Armenia. Aici este vorba de afluentul rîului Phasis din Bitinia.
- ⁵² PONTUL EUXIN, *Pontus Euxinus* (Εὐξεινος Πόντος = mare ospitalieră), nume eufemistic dat de greci Mării Negre, care în realitate este cu totul inospitalieră, pe care, considerînd-o ca o divinitate, căutau s-o îmblînzească, ferindu-se să-i spună pe numele său adevărat *Axenos* „inospitaliera“, „sombra“, sens păstrat în numele actual de Marea Neagră.
- ⁵³ CYZICEN (κυζικηνός), monedă de aur echivalînd cu douăzeci și opt de drahme atice. Își trage numele de la orașul Kyzikos. Acest oraș se afla pe țărmul asiatic al Mării Marmara (Propontida).
- ⁵⁴ CALIMAH din Parrhasia și Lycon din Ahaia, personaje menționate de mai multe ori în cursul lucrării, v. I, 30 și V, VI, 14.

- ⁵⁵ Xenofon, ca atenian și ca unul care nu contribuise cu nimic la alcătuirea oștii de mercenari, nu putea fi simpatizat de toți peloponesienii chiar dacă în anumite situații îi recunoșteau capacitatea de comandant militar. Acesta este motivul psihologic care determină refuzul său.
- ⁵⁶ BIZANȚ sau Bizantium (Βυζάντιον), oraș pe țărmul european al Bosforului (azi Constantinopole sau Istanbul), veche colonie a Megarei, căzută în stăpînirea Atenei și trecută Spartei după lupta de la Aigos Potamoi (405 î.e.n.). Numele, după legendă, ar veni de la personajul mitic Byzas, fiul lui Poseidon și al Creusei, iar după alții de la un megarian Byzas, contemporan cu argonauții.
- ⁵⁷ CALPE, azi Kerpe Liman, port așezat la jumătatea drumului între Heracleea și Bosfor. Prezentarea portului se face în cap. IV.
- ⁵⁸ Un loc însemnat în religia vechilor greci îl avea cultul eroilor. Acești eroi proveneau dintre oamenii care se remarcaseră prin faptele lor strălucite în folosul semenilor lor și care după moarte erau socotiți semizei, creîndu-se în legătură cu ei diferite legende mitice. În fruntea acestor eroi era Heracles, socotit eroul întregii Grecii. Dușmănit de Hera, ca fiu al unei alte dragoste a lui Zeus, a fost supus la diferite munci. El poartă epitetul de „călăuzitor al drumurilor“.
- ⁵⁹ TRACIA. Nu e vorba de cunoscuta Tracie din Europa, dintre Egeea, Marea Neagră și Dunăre, ci e un nume dat aici de Xenofon Bitiniei, fiindcă locuitorii acestei țări asiatice erau tot traci, ca și cei de peste strîmtori.
- ⁶⁰ Ideea că divinitatea pedepsește pe cei orgolioși constituie o temă predilectă în literatura greacă.
- ⁶¹ Fiecare dintre cei zece comandanți greci avea titlul de strateg (general).
- ⁶² GYMNETUL (γυμνής) era infanteristul ușor înarmat.
- ⁶³ Bucuria mercenarilor amintește un alt moment important din viața lor: acela în care au zărit marea; v. IV, VII, 23.
- ⁶⁴ Herodot (IV, 86) menționează că o corabie parcurgea într-o zi șapte sute de stadii, adică o sută treizeci și unu de kilometri.
- ⁶⁵ Xenofon pare să nu sesizeze realitățile vremii atunci cînd afirmă că cea mai mare parte dintre mercenarii greci nu plecaseră din patrie din pricina sărăciei. Totuși, cu două rînduri mai jos, exprimă această idee.
- ⁶⁶ CENOTAFUL (κενotάφιον = mormînt gol) se ridica în cinstea soldaților al căror trup nu fusese descoperit. Acest obicei era impus

de legile sacre în vigoare, după care sufletele celor morți și nedescoperiți trebuiau să găsească un locaș stabil. Astfel, ele rătăceau neîncetat pricinuind muștrări de conștiință rudelor în viață.

⁶⁷ Nu se cunoaște cauza morții lui Cheirisophos. Ceea ce știm este că la plecarea lui din Heracleea era suferind (VI, 18) și că era mai vîrstnic decît Xenofon (III, 4). Xenofon, cu prilejul morții, nu-i aduce nici o laudă, fapt care trădează dorința lui Xenofon de a se evidenția cu orice prilej, chiar trecînd sub tăcere meritele colegului său la reușita retragerii.

⁶⁸ ASINE, oraș în sudul Meseniei, unde cercetări recente au scos la iveală vestigii din epoca miceniană.

⁶⁹ Știm că Cyrus răsplătise cu generozitate pe Silanos pentru prezicerea făcută în ajunul luptei de la Cunaxa.

⁷⁰ PHARNABAZOS, satrap al Frigiei.

⁷¹ FRIGIA, ținut în Asia Mică, formînd o satrapie, în care cel mai de văză oraș era Daskyleion, pe țărmul Egeei.

⁷² HERACLES, erou mitic, fiul lui Zeus și al muritoarei Alcmena, avea pe lîngă alte atribute și pe acela de apărător al călătorilor.

⁷³ NICIAS, comandantul flotei ateniene în expediția din Sicilia, procedase în chip asemănător înainte de ultima luptă navală a ateniencilor în Sicilia. Strigîndu-l pe fiecare comandant pe numele său, al tatălui și al tribului, îl conjura să nu dezmință gloria străbună (v. *Tucidide*, VII, 69, 2).

⁷⁴ Consemnul „Zeus salvator — Heracles călăuzitor“ trecea din gură în gură, revenind la cel de la care pornise.

⁷⁵ Berbecii urmau să fie păstrați pînă la sosirea mercenarilor în Grecia.

⁷⁶ După prăbușirea supremației ateniene, în urma războiului peloponesiac, Sparta victorioasă devine forța conducătoare a Greciei. Renunțînd la idealurile pentru care luptase în cursul războiului peloponesiac, ca libertatea Eladei și autonomia orașelor aservite, Sparta creează o nouă supremație, instituind pretutindeni conduceri oligarhice laconofile, în locul celor democratice. În realitate, foștii membri ai ligii ateniene au rămas în continuare supuși, schimbîndu-se doar stăpînul. Contribuțiile plătite Spartei atingeau aproximativ suma de o mie de talanți anual.

Reacțiunea împotriva hegemoniei spartane, crescînd din ce în ce, a dus chiar la un război deschis, războiul corintic (395—387), care s-a încheiat cu pacea lui Antalcidas sau „Pacea regelui“, în realitate mai mult un dictat al Persiei decît un tratat de pace.

⁷⁷ DRACONTIOS, menționat în IV, 8.

- ⁷⁸ În textul grec prin τῶ σῶ se înțelege „Dioscurii“, Castor și Pollux, fiii lui Zeus și ai Ledei. Legenda spune că, atunci când Castor trăgea să moară, îi ceru lui Zeus îngăduirea să împartă nemurirea cu fratele său. Fiecare alternativ trebuia să-și ducă viața o zi în infern și alta în lumea celor vii. Dioscurii se bucurau de o cinstire specială din partea navigatorilor.
- ⁷⁹ CHRYSOPOLIS (Χρυσόπολις), oraș în teritoriul Calcedonului.
- ⁸⁰ CALCEDONIA, teritoriul din jurul orașului *Calcedon* (Χαλκηδών, Καλχηδών, Χαλχηδών), colonie a Megarei, care a fost întemeiată în anul 674 î.e.n., pe coasta asiatică a Bosforului în fața celebrului Bizanț. Azi, pe ruinele Calcedonului se află satul turcesc Kadikioi. Cu privire la întemeierea orașului, Herodot relatează că persanul Megabazos ar fi spus că: „Fără îndoială calcedonienii trebuie să fi fost orbi, pe vremea aceea, altfel nu și-ar fi ales locul cel mai rău pentru așezare, când le stătea la îndemână unul cu mult mai frumos, dacă n-ar fi fost orbi“, făcînd aluzie la poziția Bizanțului. În legătură cu aceasta V. B é r a r d în *Les Phéniciens et l'Odyssee* (Paris, 1927, I, p. 91 și urm.) spune că, atunci când s-a fundat Calcedonul, corăbiile erau ușoare și cu fundul plat și erau trase noaptea pe uscat. De aceea, ele aveau nevoie de plajă, iar nu de un port adînc cum era cel de la Bizanț.

CARTEA A ȘAPTEA

- ¹ Expediția lui Cyrus împotriva fratelui său Artaxerxe este menționată curent prin termenul *anabasis* (Ἀνάβασις) care înseamnă expediție îndreptată de la litoral spre interiorul Asiei. Deși poartă acest titlu, trebuie recunoscut că cele mai importante acțiuni militare au avut loc în cursul retragerii (*catabasis* — κατάβασις) mercenarilor greci din Asia și nu cu prilejul înaintării lor spre Asia.
- ² Lupta amintită este cea de la Cunaxa (401 î.e.n.) a cărei descriere se află în c. I, 8.
- ³ În textul grec Pontos (Πόντος), prescurtate din *Euxeinos Pontos*, înseamnă Marea Neagră.
- ⁴ CHRYSOPOLIS (Χρυσόπολις = „orașul de aur“), azi Scutari, situat pe malul asiatic al Bosforului în Bitinia.
- ⁵ Ca și în cărțile anterioare — cu excepția cărții a șasea — în fruntea acestei cărți figurează un rezumat, redactat, probabil, de grama-

- tecii alexandrini, care au valorificat întreg tezaurul literaturii grecești, prin alcătuirii de ediții și comentarii.
- ⁶ Satrapul Pharnabazos, adversar al lui Tisaferne, a susținut politica lacedemonienilor împotriva Atenei. A fost animat de sentimente de dușmănie față de mercenarii greci.
- ⁷ ANAXIBIOS era navarhul flotei lacedemoniene.
- ⁸ Ca și în multe alte ocazii, Xenofon și de data aceasta se arată supus lacedemonienilor și-și manifestă admirația față de regimul lor oligarhic. Cyrus, în a cărui armată se înrolase și Xenofon, dusese și el o politică filospartană, plătindu-le regulat subsidii pentru întreținerea flotei și pentru achitarea datoriilor.
- ⁹ SEUTHES, șef al tracilor odriși, menționat prima dată în V, 1.
- ¹⁰ Această primă întrevvedere a lui Xenofon cu Medosades a avut loc la Calcedon, fapt care va fi relatat în VII, 2.
- ¹¹ Cititorul modern este surprins de faptul că Xenofon nu dă de loc detalii asupra trecerii Bosforului, care, fără îndoială, le va fi prilejuit destule peripeții mercenarilor greci. Scriitorul nu se dovedește preocupat de aspectul pitoresc al locurilor, mărgininu-se deseori la o simplă notare, care de multe ori reproduce poate notele sau însemnările lui luate zi de zi.
- ¹² CLEANDROS, harmostul spartan al Bizanțului, întreținea legături de ospetie cu Xenofon, VI, 6.
- ¹³ CHERSONESUL tracic, azi Peninsula Galipoli.
- ¹⁴ „MUNTELE SACRU“ (Ἱερὸν ὄρος) este un lanț de munți pe coasta septentrională a Propontidei, în Tracia.
- ¹⁵ χηλή τοῦ τεύχους, „digul zidului“, poate fi lămurit prin datele oferite de Tucidide (I, 68), care ne spune că este vorba de un parapet înspre mare, ridicat pentru a proteja zidul de apărare al orașului împotriva talazurilor.
- ¹⁶ Calcedonia este CHALCEDON (Χαλκηδών sau Καλκηδών sau Χαλχηδών), azi Cadichioi, oraș vechi pe țărmul asiatic al Bosforului. Era o colonie a Megarei, întemeiată pe la 675 î.e.n. Ajunse curînd la o mare dezvoltare, stăpînind întregul țărm asiatic al Bosforului. Faima lui în toată lumea grecească se datora oracolului lui Apolo, care rivaliza cu cel de la Delfi. Pe vremea lui Darius al II-lea (423—404 î.e.n.), orașul a căzut în stăpînirea satrapului Pharnabazos, decăzînd de atunci continuu.
- ¹⁷ THRAKION, cartier în Bizanț situat în fața așa-numitelor „Porți tracice“. Cu privire la acest cartier cf. C. EmerEAU, *Notes sur*

les origines et la formation de Constantinople, în „Revue Archeologique“, 1925, pp. 1—25.

- ¹⁸ În textul grec, τὰ ἔνδημα (*tà éndema*) sînt impozitele percepute în Atica din vămi, taxe ale metecilor, amenzi, confiscări etc.
- ¹⁹ În opoziție cu Xenofon, istoricul Tucidide (II, 13, 3) afirmă că Atena percepea anual de la aliații săi șase sute de talanți.
- ²⁰ În textul grecesc există expresia „a intra la o mie orgyii sub pămînt“. *Orgya*, măsură de lungime de aproximativ 1,85 m.
- ²¹ HIERONYMOS din Elida, v. VI, 4.
- ²² EURILOH, v. IV, 7.
- ²³ PHILESIOS, v. V, 8.
- ²⁴ Xenofon, în *Elenicele* (II, 3, 15), povestește trecutul lui Koiratadas. În timpul asediului Bizanțului de către Alcibiade, pe vremea războiului peloponesiac (431—404 î.e.n.), Koiratadas îi comanda pe beoțieni, aliați cu spartanii, avînd misiunea să stea de strajă la Bizanț împreună cu megarianul Helixos. Misiunea îi fusese dată de Clearh. În aceste împrejurări Koiratadas favorizează intrarea lui Alcibiade în Bizanț.
- ²⁵ DELTA, porțiunea triunghiulară a Traciei cuprinsă între Pontul Euxin, Propontida și Bosfor, în vîrfurile căreia se află orașul Bizanț. Numele de „Delta“ îi vine de la forma pe care o are asemănătoare cu litera *delta* din alfabetul grecesc.
- ²⁶ TIMASION, vezi nota 71 la cartea a cincea.
- ²⁷ DARDANOS, oraș în Troada, pe coasta apuseană a Asiei Mici, în apropiere de vechea Troia.
- ²⁸ ANAXIBIOS, v. nota 7.
- ²⁹ CYZIC sau CYZICOS (Κύζικος), oraș pe coasta asiatică a Propontidei, cu un port excelent. Colonie megariană.
- ³⁰ Xenofon plecase din orașul Bizanț împreună cu Anaxibios, ajungînd la Parion, pe coasta asiatică a Propontidei; revenind asupra planului său, Anaxibios îi poruncește lui Xenofon să-și conducă armata în Asia, împotriva lui Pharnabazos. Pus în această situație, Xenofon hotărî să accepte propunerea lui Seuthes, de a intra cu mercenarii în solda lui.
- ³¹ În textul grec, cuvintele πάση τέχνῃ καὶ μηχανῇ (*pase techne kai mechane*) marchează graba lui Anaxibios de a se răzbuna pe Pharnabazos, izgonind pe mercenarii greci pe teritoriul lui.
- ³² PERINT (Πέριθος), colonie samiană pe coasta tracă a Propontidei, la jumătatea drumului dintre Bosfor și Helespont; v. II, VI, 2.

- ³³ TRIACONTOR (τριακόντορος, subînțeles ναῦς), corabie rapidă cu două rînduri de cîte cincisprezece vîsle pe fiecare parte.
- ³⁴ Pentru a se întoarce în Grecia, era mai ușor pentru greci să călătorească pe coasta asiatică de-a lungul insulelor, decît să traverseze Tracia și Macedonia.
- ³⁵ Puternicul stat al tracilor odriși, înfiripat la sud de Balcani, a fost întemeiat la începutul secolului al V-lea î.e.n. de regele Teres, care a unit în jurul odrișilor diferite seminții trace. În chipul acesta și-a întins stăpînirea la vest pînă la rîul Strimon, la nord pînă la Dunăre, la răsărit pînă la Marea Neagră. Urmașul lui Teres, Sitalas, numit iubitorul de atenieni (φιλαθηναίος), căsătorit cu sora ateniului Nymphodoros, a căutat să ridice prestigiul statului său, încheind o alianță cu Atena. Teres este amintit și de Herodot (IV, 80, 7, 137) și de Tucidide (II, 29).
- ³⁶ THYNII (Θυνοί), populație tracă locuind pe coasta Mării Negre, la nord de Bizanț, în preajma Salmydessului. O parte din Thyni au trecut în Asia Mică în teritoriul numit Bitinia, după numele lor.
- ³⁷ Xenofon menționează (VI, 1) că în ținutul tracilor se obișnuiau cupele făcute din corn. Tracii sînt dați în literatură ca o pildă de popor barbar și brutal la beție. Vezi Horațiu, *Epode*, I, 5 și *Ode*, I, 27, 2.
- ³⁸ SELYMBRIA (azi Silivri), oraș grec în Tracia răsăriteană, pe Propontida, situat la cincizeci și cinci kilometri la vest de Constantinopole, întemeiat de Megara.
- ³⁹ SEUTHES, avea credința că străbunul său Teres se trăgea din Tereus, care luase în căsătorie pe Procne, fiica lui Pandion, regele Aticii. Confuzia Teres—Tereus a fost încurajată de atenieni în secolul al V-lea î.e.n., pentru a înlesni alianța cu regii odriși. Tucidide (II, 29) o combate însă. În schimb, tracii elenizați continuau s-o creadă.
- ⁴⁰ MAISADES, rege al melandișilor, al thynilor și al trampsilor, seminții trace locuind dincolo de Bizanț. Izgonit de supușii săi, a murit scurt timp după aceasta, la sfîrșitul secolului al V-lea. Urmașul său a fost Seuthes al II-lea despre care este vorba în prezenta lucrare. Cînd a venit Xenofon cu grecii săi, în Tracia domnea Medocos, fiul lui Sitalus, iar Seuthes al II-lea stăpînea ca subordonat al regelui, un mic ținut din sud dinspre Bizanț. Pentru raporturile de rudenie dintre dinastia odriși, cf. A. H ö c k, *Das Odysenreich in Thrakien*, în *Hermes*, XXVI, 1891, p. 77 și urm.; A. S o l a r i, *Sui dinasti degli Odrisi* (V—IV sec. a.C.), Pisa, 1912; R. V u l p e, *Prioritatea agnați-*

lor la succesiunea tronului în Macedonia și Tracia, în vol. „În memoria lui Vasile Pîrvan“, București, 1934, pp. 317—323; *idem*, *La succession des rois odryses*, în „Istros“, I, 1934, 2, pp. 230—248. R. Vulpe, bazându-se pe norma de succesiune la tron pe cale agnatică, atestată clar la traci, ca și la macedonenii, la celți și la multe alte popoare vechi din stadiul patriarhal ori cu tradiții supraviețuind aceluși stadiu, reconstituie genealogia regilor odriși conform tabelului de la p. 339: În această genealogie se observă că succesiunea la tronul întregii Tracii (adică peste marea uniune de triburi, în care dinastiile locale se bucurau de o oarecare autonomie), acolo unde este sigur atestată, nu revine niciodată fiilor, ci agnaților (adică rudelor celor mai în vîrstă după linia masculină a familiei). Pornind de la această constatare, R. Vulpe a îndrumat și ipotezele despre gradele de înrudire, neatestată în nici un fel de izvoare (dintre regii traci, a căror ordine de succesiune e sigură), pe aceeași cale. Medocos (citât de Xenofon) era mai bătrîn ca Seuthes al II-lea; îi fusese tutore, ca văr mai în vîrstă și ca moștenitor la tronul întregii Tracii, pe care l-a ocupat după Seuthes I, în calitate de văr al acestuia. Seuthes I fusese mai bătrîn ca el. După cum se vede, succesiunea după sistemul agnatic (reminiscență din comuna primitivă, cînd bunurile și rangurile familiale nu puteau ieși din comunitatea familiei) tindea să se concentreze în grupa descendenților celor mai bătrîni. Dintre diferiții fii ai lui Teres I, mai toți regii care au urmat s-au recrutat din ramura lui Sparadocos și a lui Sitalces I; din ramura lui Maisades. Abia Cotys I, probabil fiul lui Seuthes al II-lea, va putea, în virtutea situației de cel mai în vîrstă agnat la momentul respectiv, să ajungă și el la tron. Maisades, ca și fiul său Seuthes al II-lea (aliatul lui Xenofon) nu erau decît dinști locali, subordonați regelui. Maisades nu era „ginerel“ lui Sparadocos, cum presupune A. Solari, *op. cit.*, p. 54. Ar fi însemnat o descendență în linie feminină, imposibilă față de tot ceea ce izvoarele ne spun despre norma de succesiune la tronul Traciei.

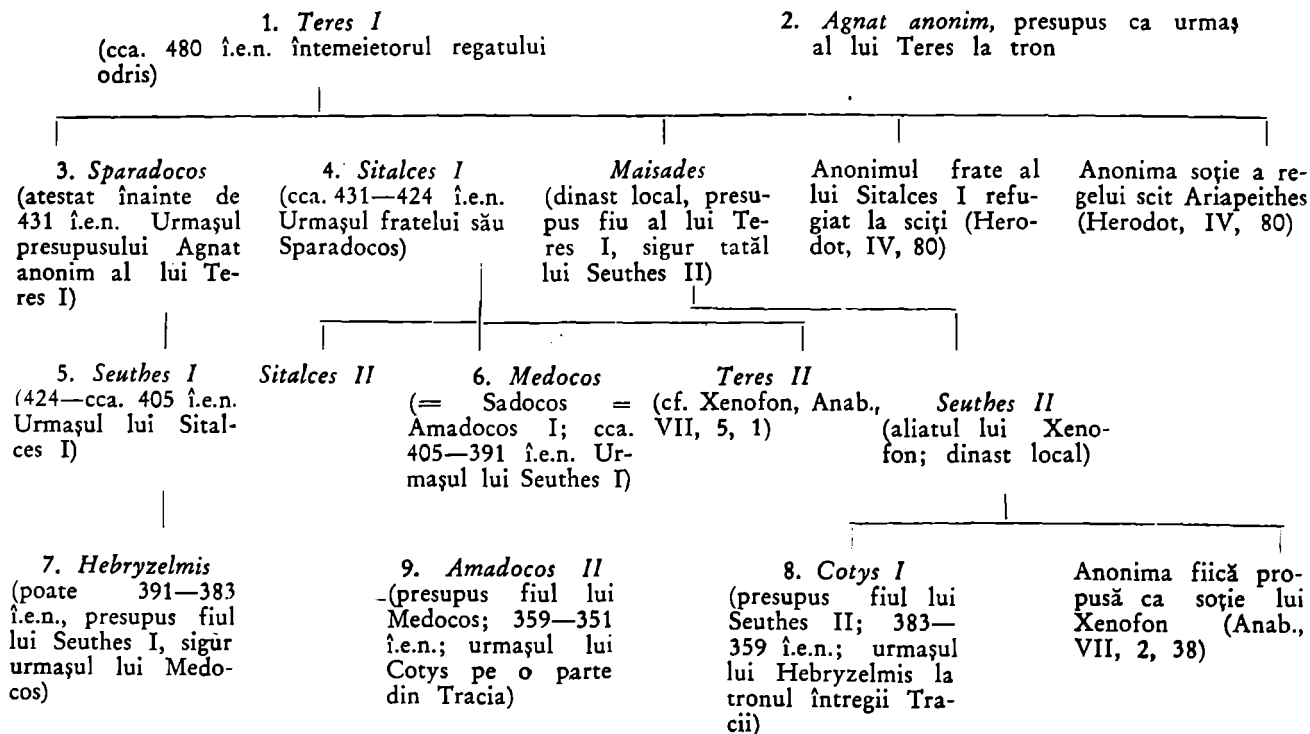
⁴¹ MELANDIȚI (Μελανδίται), locuitorii ținutului Melanda din Tracia pe coasta Propontidei.

⁴² TRANIPSII, populație tracă din „Delta Bizanțului“.

⁴³ Xenofon se referă la faptul că Medocos era unchi de văr al lui Seuthes.

⁴⁴ Herodot (V, 6) menționează acest obicei al tracilor, obicei pe care-l întîlnim la grecii din perioada homerică și la vechii germani, precum și la multe alte popoare din stadiul patriarhal.

GENEALOGIA DINASTIEI ODRIȘILOR ÎN SECOLUL AL V-LEA Î. E. N. PÎNĂ ÎN VREMEA LUI XENOFON
(după R. Vulpe, „Istros”, I, 2, 1934, pp. 247—248)

(Numele subliniate aparțin dinastiilor care au ocupat tronul regatului trac. Cifrele indică ordinea succesiunii lor la tron)

- ⁴⁵ BISANTHE (Βισάνθη), numit mai târziu Rhaidestos, azi Rodosto, port în Propontida, pe coasta tracă, la vest de Perint.
- ⁴⁶ MARONEIA (Μαρώνεια), port în nord-vestul Traciei. Orașul mai avea și numele de *Ismaros*, și de *Orthagoreia*. Era renumit pentru vinurile sale.
- ⁴⁷ PARION (Πάριον), azi Kemer, oraș pe coasta asiatică a Propontidei, întemeiat de coloniștii milesieni, eritrei și parieni (Strabo, 13, 588).
- ⁴⁸ MEDOCOS, rege al tracilor odriși; v. VII, 2.
- ⁴⁹ În importanța ce se dă la curtea lui Seuthes schimburilor de dăruri, s-a văzut o reminiscență a obiceiului potlaci (cuvânt din limba indienilor din America de Nord) din stadiul comunei primitive. Cf. M. Mauss, *Une forme de contrats chez les Thraces*, în „Revue des études grecques”, 1925, p. 988 și urm.
- ⁵⁰ În mod obișnuit conviviul tracii stăteau la masă în cerc.
- ⁵¹ Mesele pe care erau servite bucatele erau mici, rotunde, susținute de trei picioare *tripodes trápézai* (τρίποδες τράπεζαι).
- ⁵² Hoinice, CHOINIX (χοϊνίξ), măsură de capacitate pentru alimente solide, echivalând cu 1,08 kg.
- ⁵³ MINA (μνᾶ) valora o sută de drahme.
- ⁵⁴ HERACLEIDES, un grec în slujba regelui trac Seuthes, îndeplinind serviciul de ministru al palatului.
- ⁵⁵ Era un obicei trac ca, la ospete, invitații să se stropească cu vinul rămas în cupe.
- ⁵⁶ MAGADIS (μάγαδις), instrument oriental, de proveniență lidiană, prevăzut cu douăzeci de coarde, dispuse în grupa de câte cinci. Este amintit de poezii Alceu și Safo. Pindar îl numește instrument pentru acompaniat. (δργانون συνοδείας).
- ⁵⁷ Cuvintele din textul grec ὡσπερ βέλος φυλαττόμενος (*hóspēr bélos fylattómenos*) ne dau a înțelege că era vorba de un dans mimic, asemănător celor prezentate în VI, 1.
- ⁵⁸ În Grecia și mai ales la Atena, sînt menționați mulți bufoni. Pe vremea lui Filip, regele Macedoniei, aceștia s-au constituit într-o asociație. Un bufon, cu numele de Filip, este amintit de Xenofon în *Banchetul* (I, 12 și IV, 50).
- ⁵⁹ Descrierile din acest capitol, în special, și, în general, din toată cartea a șaptea din *Anabasis* reprezintă un material de prim ordin pentru cunoașterea culturii trace și, prin reflex, și a culturii geto-dace din nordul Dunării, geto-dacii fiind tot de origine tracă. Pentru cultura tracă (din Balcani, în special) dar și pentru cea geto-

dacă, cf. W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Viena, 1893—1894 în „Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Phil.—hist. Klasse“, CXXX—CXXXI); G. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajewo, 1916; iar special pentru cultura geto-dacă cf. V. Pîrvan, *Getica*, București, 1926; *Istoria Romîniei*, I, București, 1960.

- ⁶⁰ Cascheta din piele de vulpe, *alopeké* (ἀλωπεκῆ), este menționată și de Herodot, VII, 75.
- ⁶¹ HITONUL (χιτών, cuvînt de origine semitică însemnînd „haină de in“) a fost din vremurile homerice singura haină bărbătească (femeile purtau *peplos*). Era strîmt, fără cingătoare și mîneci și se îmbrăca direct pe piele. În vremea clasică și femeile sînt îmbrăcate obișnuit cu *chiton*, care avea însă cu totul alt aspect, fiind larg, lung pînă la călcîie, legat sub piept și lăsînd să cadă pe șolduri o largă îndoitură numită *kolpos*.
- ⁶² Ζειρά (*zeira*) din textul grec arată o haină scurtă care ajungea pînă la genunchi, purtată de arabi și traci. Originea cuvîntului este necunoscută.
- ⁶³ Se pare că Xenofon face confuzie între cele două orașe vecine din sudul Macedoniei: Amphipolis și Olint. Potrivit datelor din cărțile precedente, Episthenes era din Amphipolis (v. I, 10 și IV, 6).
- ⁶⁴ Tracii, ca și alte popoare antice, erau organizați pe bază de ginți „γένος“ (latinește *gens*) care conținea o grupare de numeroase familii cu o genealogie comună.
- ⁶⁵ MAKISTOS și Makiston, azi Kaiata, oraș în Elida (Pelopones), la nord de Lepraion.
- ⁶⁶ În text Λοκρός este adjectiv: „locrianul“, derivat de la Locris, nume pe care-l aveau în Grecia antică trei regiuni despărțite între ele de Focida: Locris Epicnemidia (cu centrul la Cnemides, în fața Eubeei), Locris Opuntia (cu centrul la Opunt, tot în fața Eubeei) și Locris Ozolia, pe țărmul nordic al Golfului Comithic.
- ⁶⁷ Acum puterea de care dispunea Seuthes era de trei ori mai mare în comparație cu aceea pe care o avea înaintea încheierii alianței cu grecii.
- ⁶⁸ Numele de „Delta“ se găsește numai la Xenofon, pentru a defîni teritoriul trac de formă triunghiulară din spatele Bizanțului, cuprins între Marea Neagră și Propontida, cu vîrfurile pe Bosfor. Numele este sugerat de asemănarea cu forma literei Δ. Obișnuit, termenul *delta*, ca metaforă geografică, se dă din antichitate pînă azi, numai spațiu-

- lui triumfiular, format la gurile marilor fluvii, ca Nilul, Dunărea, Ronul etc.
- ⁶⁹ Xenofon vrea să spună că pătrund într-un ținut care aparținuse de drept lui Maisades, tatăl lui Seuthes al II-lea, despre care este vorba aici, și care între timp fusese ocupat de Teres al II-lea. Este vorba de Teres al II-lea, fiul lui Sitalces I și frate cu Medocos. Amândoi erau, probabil, veri primari cu Seuthes al II-lea. Maisades, tatăl acestuia, fusese probabil fratele lui Sitalces I și fiul lui Teres I, întemeietorul dinastiei.
- ⁷⁰ Heracleides revenea din Perint.
- ⁷¹ GANOS (Γάνος), oraș în Tracia, pe Propontida, la vest de Bisanthe și depinzând de acesta.
- ⁷² NEON TEIHOS (Νέον Τεῖχος), azi Ainandsjik, așezare în sudul Traciei, pe Propontida, la vest de Bisanthe și depinzând de aceasta.
- ⁷³ Melinofagi (Μελινοφάγοι „mîncători de mei“), populație tracă a cărei hrană obișnuită, ca și la geto-daci și la alte populații din antichitate, era meiul (μελίνη).
- ⁷⁴ SALMYDESSOS, azi Midia, oraș în sudul Traciei, pe țărmul Pontului Euxin.
- ⁷⁵ Pe o mare întindere de la Bosfor la Salmydessos coasta este plină de stînci, periculoasă și lipsită de porturi, fapt atestat de Strabo (VII, 6). Naufragiile erau aici foarte frecvente, ceea ce dădea populațiilor trace locale numeroase prilejuri de jafuri asupra corăbiilor sinistrate. Din această cauză tracii din regiunea Salmydessului se bucurau în antichitate de o foarte rea reputație.
- ⁷⁶ Această informație constituie cea mai veche mărturie pe care o avem asupra comerțului cu cărțile. Este vorba de rulouri de papirus scrise, expediate din Grecia în lăzi de lemn pentru folosul orașelor elene de pe țărmurile Pontului Euxin. Despre folosirea papirusului ca material de scris la grecii de pe coastele pontice, avem o mărturie arheologică de la Callatis din secolul al IV-lea î.e.n. Este vorba despre un document descoperit în 1959 într-un mormînt de la Mangalia (Callatis) constînd dintr-un mic sul de papirus, păstrat foarte rău. Fragmente descoperite, greu de citit, par dispartate; ele sînt în curs de studiere. Se pare că este vorba despre textul unui decret de proxenie. Cf. R. V u l p e, în „Știință și tehnică“, XIII, 1961, nr. 11, p. 31.
- ⁷⁷ ODRIȘII (Odryssae, Ὀδρύσαι), populație din Tracia, locuind regiunea de pe cursul mijlociu al râului Hebrus (Marița). Dinastia odrișilor și-a întins autoritatea asupra tuturor triburilor trace de la Marea Egee pînă la Dunăre și de la Strimon (Struma) pînă la Pontul Euxin,

alcătuind o formație durabilă cu caracter statal. Intemeietorul acestui regat a fost Teres I al cărui fiu Sitalces I, mort în 424 î.e.n., a reușit să-l întindă pînă la hotarele sale naturale. După Sitalces I, unitatea regatului a suferit adesea, ajungîndu-se la dispute între pretendenții din aceeași dinastie.

- ⁷⁸ Drept recunoștință pentru serviciile aduse în războiul împotriva lui Cyrus, Artaxerxe îl recompensase pe satrapul Tisaferne dîndu-i și satrapia lui Cyrus de la Sardes, pe lîngă propria lui satrapie anterioară din Ionia. Însăimîntate de situația creată, orașele ioniene cer ajutorul lacedemonienilor „hegemonii lumii grecești”. Ca urmare este trimis împotriva lui Tisaferne harmostul Thibron. (Vezi Xenofon, *Elenicele*, III, 13.)
- ⁷⁹ Nu trebuie să surprindă faptul că Seuthes înțelegea limba greacă, deoarece penetrarea culturii grecești în Tracia era intensă încă din secolul al V-lea î.e.n.
- ⁸⁰ Este știut că arcadienii provocaseră împărțirea armatei în Bitinia (V, VII).
- ⁸¹ ABROZELMES, tălmăciul (vezi paragraful 8), nume trac care apare în forme variate: *Abrozelmis*, *Ebrizelmis*, *Ebryzelmis*. Acest nume este purtat și de unul din regii odrîși.
- ⁸² Xenofon a adus două animale de jertfit, pentru cazul cînd primul animal jertfit n-ar fi arătat semnele dorite.
- ⁸³ Nu se știe exact cînd a fost votat decretul de exil al lui Xenofon și nici motivele care au impus acest decret, care pare să dateze din 399 î.e.n., sau cu un an mai tîrziu.
- ⁸⁴ Xenofon era suspectat din pricina alianței lui cu Cyrus (III, 1, 5), ca aliat al Spartei și ca discipol al lui Socrate.
- ⁸⁵ THIBRON; vezi aici mai jos nota 118.
- ⁸⁶ LAMP SACOS, (Λάμψακος), azi Lapsaki, colonie veche în Troada, pe țărmul asiatic al Helespontului, vestită pentru vinurile sale.
- ⁸⁷ EUCLIDES prezicătorul este un personaj necunoscut.
- ⁸⁸ PHLIUS (Φλιούς), oraș în Pelopones, capitală a Phliasiei, întemeiat după legendă de eroul Phlias sau Phlius, pe țărmul drept al râului Asopos.
- ⁸⁹ CLEAGORAS, pictor necunoscut.
- ⁹⁰ LYCEUL (*Lyceum*, Λύκειον) este vestitul *gymnasion*, loc pentru exercițiile fizice în aer, situat la est de Atena, în preajma unui templu dedicat lui Apolo Lykaios. Fundarea lui i se atribuie deopotrivă lui Pisistrat și lui Pericle.

- ⁹¹ ZEUS MEILICHIOS (Ζεὺςμελιχίος) este divinitatea menționată de Tucidide (I, 126), în cinstea căreia se celebrau marile serbări *Diásia* (Διάσια) în luna februarie, în afara orașului Atena și la care participau toate demosurile Aticii. Cu timpul, caracterul serbării s-a schimbat; dintr-o sărbătoare celebrată cu sobrietate, datorită caracterului ei htonic s-a transformat într-o sărbătoare populară veselă.
- ⁹² OPHRYNION (Ὀφρύνιον), azi Frenkevi, oraș pe coasta asiatică a Helespontului, în Troada, la intrarea în Marea Egee.
- ⁹³ Din acest pasaj se deduce că prețul cailor era mare.
- ⁹⁴ TROADA, ținut în Asia Mică, lângă gura Helespontului, celebru prin orașul său Troia.
- ⁹⁵ IDA (Ἴδα) azi Kara Dag, lanț de munți care traversează Misia, ajungând pînă la promontoriul din fața insulei Lesbos la sud de Troia. De pe acest munte, Homer ni-i arată pe zei privind spre greci și troieni în timpul războiului troian. (v. *Iliada* II, 281). Teritoriul Idei se întindea de la Golful Adramytic pînă spre Propontida, corespunzînd Troadei.
- ⁹⁶ ANTANDROS (Ἄντανδρος) azi Antandro, oraș în Troada la poalele Muntelui Ida.
- ⁹⁷ „CÎMPIA TEBEI“ *Thebes pedion* (Θήβης πεδίων), situată în Troada.
- ⁹⁸ ADRAMYTION (Ἄδραμύτειον) azi Kemer, oraș lidian în golful cu același nume.
- ⁹⁹ KYTONION (Κυτώνιον), port la sud de Adramytion, în fața insulei Lesbos.
- ¹⁰⁰ CAYCOS (Κάϊκος), azi Bakirceai, rîu în Asia Minoră, care coboară de pe Muntele Ida și care face hotar între Misia și Lidia.
- ¹⁰¹ PERGAMUL, *Pergamus* (Πέργαμος și Πέργαμον) azi Bergama, oraș la nord de Caycos, între Elaia și Pitane, a devenit vestit pe vremea succesorilor lui Alexandru cel Mare, fiind un puternic centru cultural și unul dintre cele mai populate orașe ale antichității.
- ¹⁰² GONGYLOS, descendentul unui alt Gongylos din Eretria, intermediar între Xerxe și regele spartan Pausanias, primise pentru serviciile aduse, drept recompensă, patru orașe în Troada (v. Tucidide, I, 128).
- ¹⁰³ ERETRIA, oraș vechi pe coasta occidentală a Eubeei, în fața Aticii, distrus de perși în 490 î.e.n., și apoi reconstruit. Azi pe locul vechiului oraș este satul Nea Psara (Νέα Ψαρά).
- ¹⁰⁴ ELIDA (Ἠλεία), regiune în partea nord-vestică a Peloponesului. Azi formează districtul Iliei, avînd o suprafață de două mii nouă

- sute optzeci și cinci de kilometri pătrați și o populație de o sută optzeci și opt de mii de locuitori.
- ¹⁰⁵ Este vorba de cărămizi crude (πλινθοὶ ὠμαί) întrebuințate în Grecia și în Orient într-o mai mare măsură decât cărămizile coapte (πλινθοὶ ὀπταί) a căror întrebuințare începe să devină mai obișnuită abia în epoca elenistică.
- ¹⁰⁶ COMANIA (Κομανία), fortăreață menționată numai de Xenofon. Poate aceeași cu unul dintre cele două orașe cu numele de *Comana* din Asia Mică: *Comana Cappadociae*, azi El-Bostan, în Cataonia, în sudul Capodociei la poalele Munților Antitaurus, și *Comana Pontica*, azi Ghiumenet, pe râul Iris, în interiorul regiunii Pontus Galaticus.
- ¹⁰⁷ ASIRIENII, popor semit, locuiau regiunea muntoasă din nordul Mesopotamiei, bogată în pășune și zăcăminte de aramă, fier, plumb și argint. Statul asirian a ajuns la cea mai mare putere și întindere în secolele VIII—VII î.e.n. sub regii Sennacherib și Assurbanipal, cuprinzând Elamul, Siria, Fenicia, Palestina și Egiptul. Bazat pe crunta asuprire a popoarelor subjugate, n-a putut rezista mult timp deselor răscoale, căzând în 612 î.e.n., în urma unei puternice răscoale a babilonienilor, aliați cu mezii.
- ¹⁰⁸ HYRCANII (Ὑρκάνιοι), popor de origine iraniană, locuind în Hyrcania (în limba persană Varkara), ținut la sud-est de Marea Caspică.
- ¹⁰⁹ PARTHENION (Παρθένιον), oraș în Asia Mică, în partea de sud a Misiei, numită Teuthrania. Locul așezării lui nu se cunoaște cu precizie.
- ¹¹⁰ APOLONIA (Ἀπολλωνία), orașel din aceeași regiune, situat pe un afluent al râului Caycos. Numele Apolonia era dat multor orașe din lumea greacă. Printre cele mai cunoscute erau Apolonia din Illyria, azi Pojani în Albania, la Adriatică și Apolonia din Tracia, azi Sozopoli lângă Burgaz, în Bulgaria la Marea Neagră.
- ¹¹¹ GONGYLOS, fiul Helladei.
- ¹¹² HALISARNE (Ἁλισάρνη), așezare la sud de Pergam.
- ¹¹³ TEUTHRANIA (Τευθρανία), vechi oraș în Misia, prin care curgea râul Caycos. Același nume îl avea și regiunea vecină, de la nordul acestui râu, făcând parte din Misia.
- ¹¹⁴ DEMARATOS, rege al Spartei, exilat de concetățenii săi și refugiat la curtea regelui persan Darius, în 492 î.e.n. A căzut în dizgrație pe vremea lui Xerxe, care l-a ucis.

- ¹¹⁵ CAYCOS (Κάϊκος), rîu în Misia, azi Bakirceai, v. nota 100. În alte ediții în loc de Caycos se vorbește de un rîu Karcasos. Dar nu se cunoaște un rîu cu acest nume.
- ¹¹⁶ LIDIA (Λυδία), regiune din vestul Asiei Mici, în jurul râului Hermos, prielnică pentru agricultură și pomicultură. A cunoscut o mare dezvoltare a meșteșugurilor, în special a țesutului. Despre Lidia și lidieni, cf. Herodot (I, 93—95).
- ¹¹⁷ Τὸν Θεόν. Este vorba de Zeus Meilichios (μειλίχιος = blînd, „plăcut“), epitet al divinităților.
- ¹¹⁸ THIBRON, general spartan trimis pe la 399 î.e.n. ca harmost, în Bizanț, pentru a ocroti orașele grecești microasiatice, amenințate de Tisaferne. Unindu-și trupele cu ale mercenarilor greci, armata lui a izbutit să cîștige orașele grecești Pergam, Gambreion, Myrina, care i-au deschis porțile. Cu tot succesul lui, a fost acuzat de spartani, imputîndu-i-se prădăciunile soldaților și a fost înlocuit cu Derkyllidas.
- ¹¹⁹ Bazați pe verbul ἐπέλθομεν (*epeltomen* = am parcurs) neîntrebuițat pînă acum la persoana I plural, unii cercetători au tras concluzia că întregul pasaj ar fi luat dintr-o narațiune cu același subiect, cum ar fi *Anabasis* a lui Sophainetos.
- ¹²⁰ Cei trei satrapi Artimas, Artacamas și Mitridate ar putea fi subalternii lui Tisaferne.
- ¹²¹ CAPADOCIA (Cappadocia, Καπαδοκία), satrapie în Asia Mică, în limba persană Katpatuka, în vestul Armeniei. Grecii numeau pe capadocieni sirieni, deoarece această populație înainte de a ocupa regiunea muntoasă a Capadociei locuise în ținuturile Siriei; cf. Herodot, I, 72.
- ¹²² CILICIA, ținut în sudul Asiei Mici, pe țărmul Mediteranei, în fața insulei Cipru.
- ¹²³ FENICIENII, popor semit care locuia teritoriul cuprins între țărmul răsăritean al Mării Mediterane și Munții Liban. Fenicia se găsea la răscrucea marilor drumuri de caravane, care o uneau cu Siria și Babilonul, cu Asia Mică și cu Egiptul. Pe mare, Fenicia avea legături cu insulele Cipru și Creta, cu Arhipelagul Mării Egee, cu coastele africane și iberice. Fenicienii i-au precedat pe greci în vasta lor expansiune comercială din Mediterana. Vestita Cartagina era colonia lor.
- ¹²⁴ ARABIA (în limba persană *Arabaya*) era, ca satrapie a perșilor, partea de deșert din stînga Eufratului, dintre Siria și Mesopotamia, prelungind marele deșert arab liber dinspre sud de Eufrat.

- ¹²⁵ SIRIA, ținut între Mediterana și Euftrat, întinzându-se ca satrapie persană, și la nord de acest fluviu, pînă la Tigru.
- ¹²⁶ ASIRIA, „țara cea mai prielnică creșterii roadelor Demetrei”, cum o numește Herodot (I, 98), s-a ridicat la rangul de mare putere militară, datorită armatei sale, foarte bine organizată în secolele VIII și VII, sub regii Sennacherib și Assurbanipal, cuprinzînd Elamul, Siria, Fenicia, Palestina și Egiptul. Capitala statului, Ninive, ajunsese în acea vreme cel mai însemnat oraș din Mesopotamia. Bogăția Asiriei ne este descrisă de Herodot (I, 98).
- ¹²⁷ BABILONIA, Babilonia (*Babylonia*), regiunea din partea inferioară a Mesopotamiei, cunoscută și sub numele de Chaldea, în care se află marele oraș Babilon, s-a ridicat după prăbușirea statului despotice asirian, ajungînd la o mare înflorire în timpul regelui Nabucodonosor al II-lea, cînd au fost cucerite Siria, Fenicia și Palestina și cînd Babilonul a devenit cel mai bogat și mai frumos oraș din acele vremuri.
- ¹²⁸ MEDIA (*Μηδία* , în limba persă *Mada*), ținut muntos în vestul Iranului. De aici erau Cyrus și Cyaxares, care au întemeiat imperiul medic, devenit apoi imperiul persan, prin preluarea tronului de către dinastia persă a ahemenizilor, sub Darius I.
- ¹²⁹ ARBAKES a fost menționat în I₄ 7.
- ¹³⁰ HESPERIȚII, locuitorii părții de apus (grecește *ἑσπέραι*) a Armeniei, numită azi Ispir.
- ¹³¹ TIRIBAZOS, v. IV, nota 30.
- ¹³² HALIBI, v. IV, nota 39.
- ¹³³ MACRONII, v. IV, 66.
- ¹³⁴ COLHII, locuitorii Colhidei, ținut pe coasta estică a Pontului Euxin.
- ¹³⁵ Mosinecii (MOSSYNOECI), v. V, nota 43.
- ¹³⁶ CIȚII sau Coeții (KOITOI), populație în nordul Asiei Mici, aproape de Pontul Euxin.
- ¹³⁷ TIBARENII (*Τιβάρηνοι*), populație asiatică pe coasta Mării Negre, la vest de halibi. Herodot (III, 94) arată că tibarenii alături de macroni, mosineci și marzi, erau impuși la un impozit de trei sute de talanți, impozit față de marele rege și că formau al nouăsprezecelea district al imperiului persan.
- ¹³⁸ PAFLAGONIA, regiune în nordul Asiei Mici între râurile Halys și Parthenios.

¹³⁹ KORYLAS, v. V, nota 56.

¹⁴⁰ SEUTHES este pomenit aici doar pentru faptul că Xenofon a trecut prin țara lui, fără să reiasă de nicăieri din altă parte că ar fi depins de marele rege, ca satrapii și principii din Asia Minoră.

¹⁴¹ Există la Xenofon o greșală în calcularea timpului scurs între plecarea din Efes și sosirea la Cotyora. În realitate, se scurseră treisprezece luni, iar nu cincisprezece.

C U P R I N S

<i>Studiu introductiv</i>	5
Cartea întâi. De la Sardes la Cunaxa martie—septembrie, 401 î.e.n.	45
Rezumatul cărții întâi	47
Capitolul I	51
II	53
III	57
IV	61
V	64
VI	67
VII	70
VIII	73
IX	77
X	81
Cartea a doua. De la Cunaxa la râul Zapatas septem- brie—octombrie 401 î.e.n.	85
Rezumatul cărții a doua	87
Capitolul I	89
II	92
III	96
IV	99
V	104
VI	109
Cartea a treia. De la Zapatas pînă în țara carducilor. Octombrie—noiembrie 401 î.e.n.	115
Rezumatul cărții a treia	117
Capitolul I	119
II	125
III	131
IV	134
V	139

Cartea a patra. Din noiembrie 401 pînă în februarie 400 î.e.n.	143
Rezumatul cărții a patra	145
Capitolul I	147
II	150
III	153
IV	158
V	160
VI	165
VII	168
VIII	171
Cartea a cincea. Din martie pînă în mai 400 î.e.n.	177
Rezumatul cărții a cincea	179
Capitolul I	183
II	185
III	189
IV	191
V	195
VI	198
VII	203
VIII	208
Cartea a șasea	213
Rezumatul cărții a șasea	215
Capitolul I	219
II	223
III	226
IV	229
V	233
VI	237
Cartea a șaptea. Octombrie 400 martie 399 î.e.n.	243
Rezumatul cărții a șaptea	245
Capitolul I	249
II	254
III	258
IV	265
V	268
VI	270
VII	276
VIII	282

Note	287
Cartea întâi	289
Cartea a doua	302
Cartea a treia	307
Cartea a patra	313
Cartea a cincea	320
Cartea a șasea	327
Cartea a șaptea	334

Redactor resp. de carte: N. NICOLAESCU
Tehnoredactor: A. Sabău

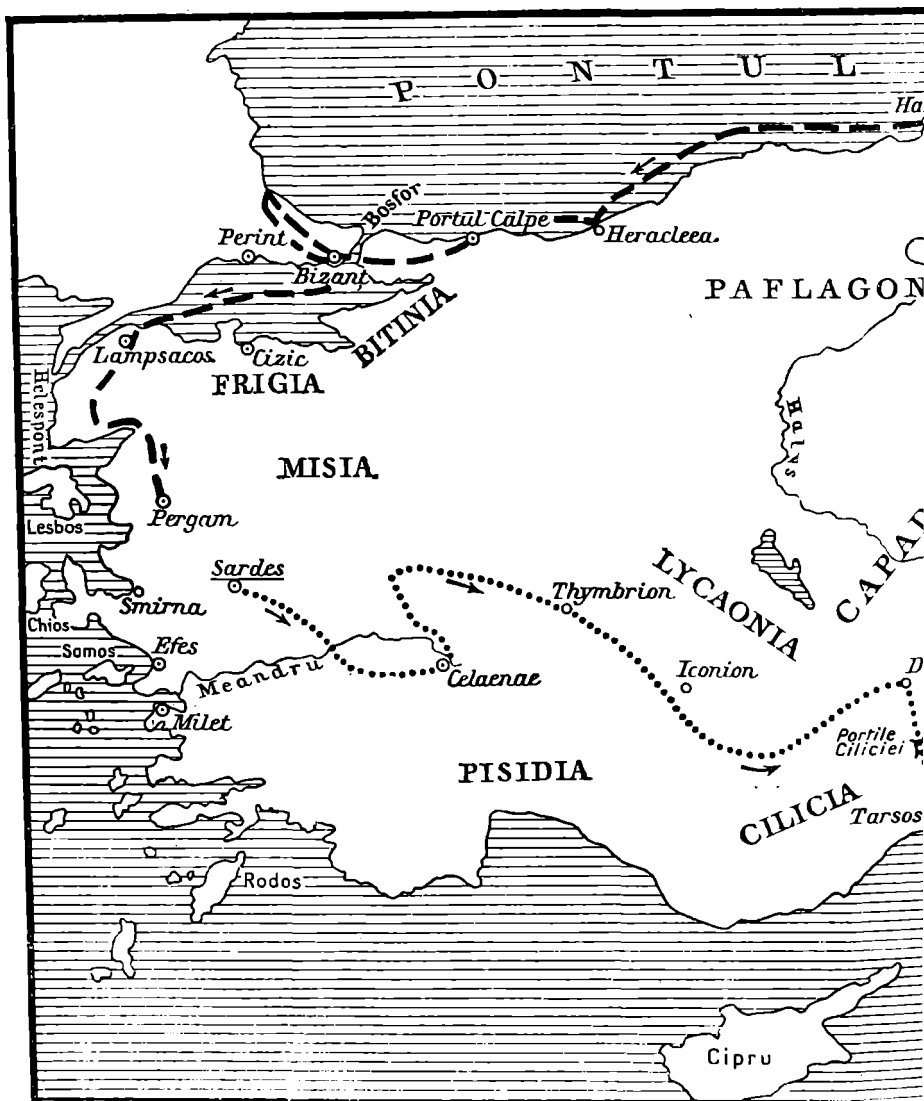
---

*Dat la cules: 11. 09. 1963. Bun de tipar: 22. 02. 1964.
Tiraj: 7 000+70 ex. broșate și 3 000+100 ex. legate.
Apărut: 1964. Hirtie: semivelină 63 g/m². Format:
54×84/16. Coli editoriale: 19,53. Coli tipar: 22,00+1
planșă. A.: 10 593/1963. Indici de clasificare zecimală:
pentru bibliotecile mari: 9(38), pentru bibliotecile
mici: 9.*

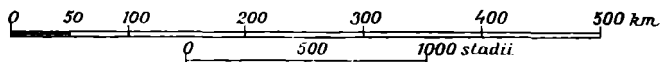
Tiparul executat sub comanda nr. 7672/1963 la
Întreprinderea Poligrafică Cluj, str. Brassai nr. 5—7.
Cluj — R.P.R.

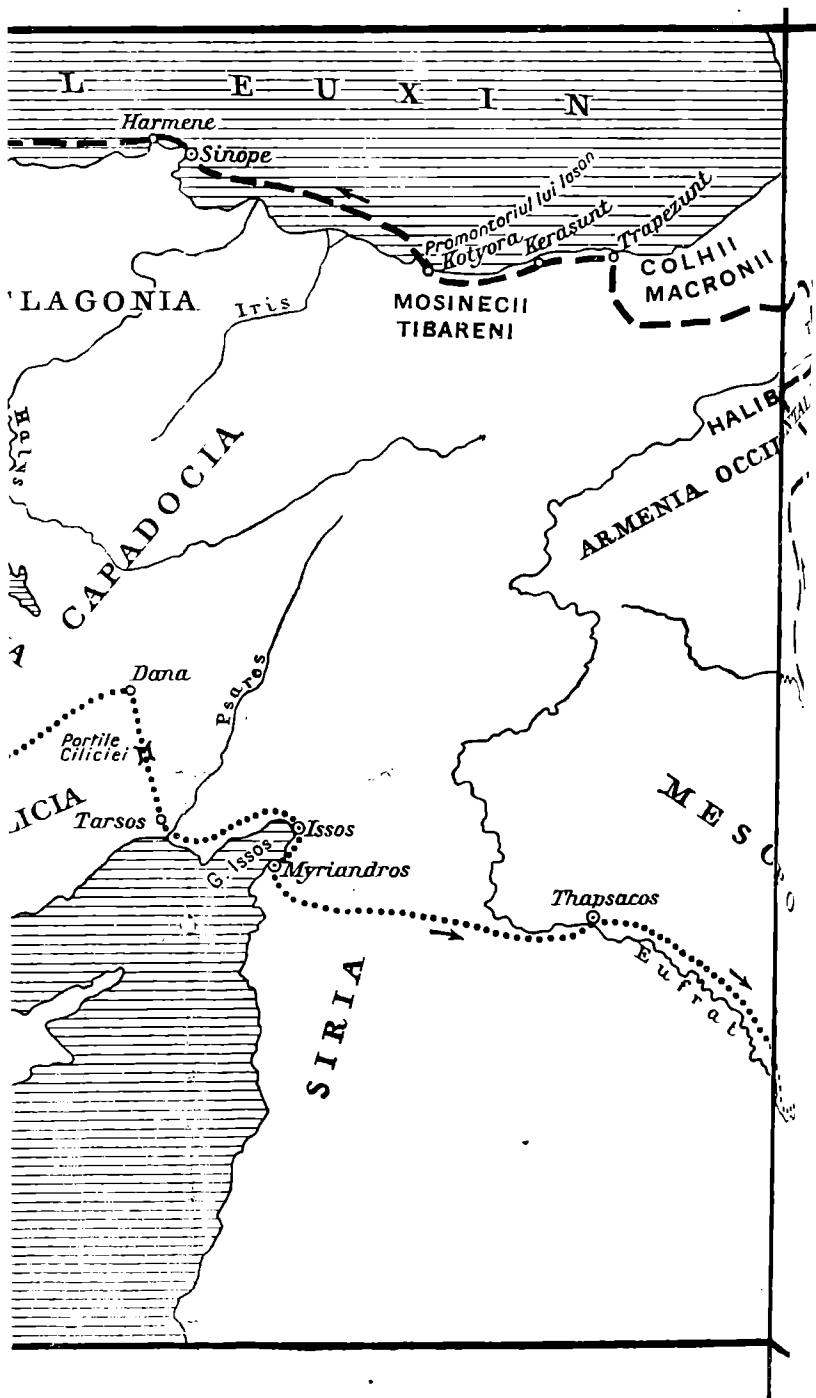

Itinerarul celor zece mii

- ..... la dus
- la înapoiere

47VI

1650

228

A

VOR APARE

HERODOT

Istoriei vol. II

CAESAR

Războiul galic și războiul civil

POLYBIOS

Istoria

Lei 11,—

VOR APARE

HERODOT

Istoriei vol. II

CAESAR

Războiul galic și războiul civil

POLYBIOS

Istoria

Lei 11,—

